CERCETĂRI DE LINGVISTICĂ

Anul XVI, nr. 2 1971 iulie—decembrie

SUMAR

Pag.

LINGVISTICĂ GENERALĂ

DOINA NEGOMIREANU, Cercetarea tipologică a limbilor. Unele observaţii teoretice 223

ISTORIA LIMBII

B. KELEMEN, Cu privire la începutul influenţei maghiare asupra limbii române 231
I. PĂTRUŢ, Despre vechea influenţă slavă din limba română. Probleme de metodă şi terminologie 241

DIALECTOLOGIE

I. FAICIUC, Note asupra graiului din Comloşul Mare (jud. Timiş) 247
JOHANNES KRAMER, Unele paralele între limba română şi două dialecte alpine (sursilvan şi badiot) 253

LEXICOLOGIE

MARIA BOJAN, Expresii româneşti cu conţinut istoric . . . 259
DOINA GRECU, *Căpşună* < *căpuşă* + suf. *-une* 267
VIOREL PĂLTINEANU, Numele peştelui *Alburnus alburnus* [„obleţ"] în terminologia populară 271
VALENTINA ŞERBAN, *Palmă*, ca unitate de măsură 279

ONOMASTICĂ

M. HOMORODEAN, Note de toponimie 285
I. ROŞIANU, Nume de persoane din judeţul Alba. Observaţii morfologice 289
O. VINŢELER şi P. CHIRILOV, Microtoponimia Bălţii Brăilei 297

GRAMATICĂ

D. BEJAN, Despre rolul adverbelor din grupul „adverb + conjuncție" 313
D. D. DRAȘOVEANU, O categorie sintactică — unicitatea . . 325
FRIEDA EDELSTEIN, Despre „legătura relativă" în limba română 337
ȘTEFAN HAZY, În legătură cu încadrarea cuvîntului *pînă* . . 345
VICTOR I. IANCU, Construcții endocentrice și exocentrice în „Istoria..." stolnicului Constantin Cantacuzino 349
G. G. NEAMȚU, Despre auxiliare. Cu privire specială la „a fi" 355
RODICA ORZA, Exprimarea raportului gramatical pasiv în limba română 365

STILISTICĂ

LUIZA SECHE, Cromatica eminesciană 371
FELICIA ȘERBAN, Valori stilistice ale numeralului în poezia lirică 389

RECENZII

I. COTEANU și I. DĂNĂILĂ: *Introducere în lingvistica și filologia românească. Probleme-bibliografie*, București, Editura Academiei, 1970 *(Eugen Beltechi)* 409
GH. BULGĂR: *Momentul Eminescu în evoluția limbii române literare*, București, Editura Minerva, 1971 *(Elena Dragoș)* 412
Studii de slavistică, I—II, București, Editura Academiei, 1969, 1971 *(P. Chirilov* și *O. Vințeler)* 413
M. A. BORODINA: *Sovremennyj literaturnyj retoromanskij jazyk Švejcarii*, Leningrad, 1969 *(Liviu Tomuța)* 416
L. I. LUCHT, *Sravnitel'no sopostavitel'naja grammatika romanskich jazykov. Rumynskij jazyk*, Moscova, 1970 (*N. Mocanu* și *I. T. Stan*) 419

INDICE 423

CERCETAREA TIPOLOGICĂ A LIMBILOR. UNELE CONSIDERAŢII TEORETICE

de

DOINA NEGOMIREANU

Cercetarea tipologică, ale cărei începuturi le găsim încă în secolul trecut, şi-a modificat treptat, într-o oarecare măsură, obiectul şi, concomitent, mijloacele de analiză, în direcţia dezvoltării şi consolidării unor principii teoretice şi apoi a îmbogăţirii instrumentelor de lucru cu metode moderne[1].

Tipologia tradiţională (menţinem terminologia curentă) s-a remarcat prin încercările de clasificare, bazate, în majoritate, pe tipuri ce uneau asemănări ale structurii morfologice[2], aparţinînd unor limbi înrudite sau neînrudite genetic. „Înrudirea" de structură poate fi rezultatul unei origini comune, dar se poate realiza şi independent, în afara relaţiilor genetice[3].

---

[1] Interesul crescînd pentru cercetarea tipologică, unele manifestări (conferinţe, simpozioane, sesiuni etc.) organizate special ne-au determinat să facem o sinteză a cercetărilor tipologice moderne (unele supuse încă discuţiei) şi să formulăm cîteva observaţii de ordin teoretic pe baza bibliografiei consultate.

[2] Îndeosebi W. Humboldt, socotit şi întemeietorul tipologiei lingvistice, a avut o profundă înrîurire asupra dezvoltării ştiinţei germane: „die typologische Forschungen fügt sich aber bei ihm zum ersten Mal in den Rahmen einer einheitlichen, grosszügigen Konzeption der Sprachwissenschaft". Zs. Telegdi, *Humboldt als Begründer der Sprachtypologie*, în *Theoretical problems of typology and the northern eurasian languages*, Budapest, 1970, p. 25. (Pentru citarea volumului în continuare, folosim sigla TPT.) Asemenea lui Fr. Schlegel, primul care a încercat o clasificare a limbilor în tipuri morfologice, W. Humboldt leagă cele patru tipuri, devenite tradiţionale: flexionar, aglutinant, izolant, polisintetic, de manifestarea „spiritului", considerînd că forma internă a limbajului *(innere Sprachform)* este un constituent principal al spiritului uman şi fiecare formă a limbajului se consideră o caracteristică a poporului care o vorbeşte (vezi M. Leroy, *Les grands courants de la linguistique moderne*, Bruxelles—Paris, 1963, p. 35—39). Evident, nu se poate accepta această dependenţă directă (vezi, *Introducere în lingvistică*, Bucureşti, 1965, p. 233).

[3] Vezi N. S. Troubetzkoy, *Gedanken über das Indogermanenproblem*, în „Acta Linguistica", I, 1939, p. 81; Em. Benveniste, *La classification des langues*, în *Problèmes de linguistique générale*, Paris, 1968, p. 107—111; R. Jakobson, *Essais de linguistique générale*, Paris, 1963; V. N. Jarceva, *Principy tipologičeskogo issledovanija rodstvennych i nerodstvennych jazykov*, în *Problemy jazykoznanija*, Moscova, 1967, p. 203—207; M. Temesi, *Le déterminisme morphémique de la parenté et de l'affinité des langues*, în TPT, p. 45—53 etc.

R. Jakobson observa în mod just că „l'isomorphisme peut unir differents états d'une même langue ou deux états (simultannés ou séparés dans le temps) de deux langues differentes, qu'elles soient contiguës ou éloignées, parentes ou non"[4]. Nu trebuie pierdut din vedere că structurile lingvistice dispun de o oarecare elasticitate în anumite puncte, fapt care facilitează influenţele lingvistice.

N. S. Trubetzkoy distingea alianţe *(Sprachbünde)*, cu asemănări în structura lor gramaticală, şi familii *(Sprachfamilien)*, care au un fond comun din punct de vedere gramatical şi lexical.

Similitudinile de structură sînt independente de raportul genetic al limbilor, în consecinţă clasificarea genetică nu trebuie suprapusă clasificării tipologice. Înrudirea genetică nu împiedică formarea unor grupe de afinităţi între limbi, care, la rîndul lor, nu anihilează înrudirea genetică a limbilor. Ca urmare, o clasificare genetică nu se transpune într-o clasificare tipologică şi nici invers. Deseori, elemente de structură tind să alcătuiască arii limitrofe, apropierea geografică favorizînd apariţia unor trăsături comune, alături de particularităţile specifice fiecărei limbi în parte[5]. Cu alte cuvinte, studiul tipologic al limbilor vizează trei aspecte: înrudirea genetică, afinităţile (prin arii) şi izomorfismul (tipologic al limbilor naturale)[6].

Cercetarea tipologică, după o perioadă de relativă stagnare cînd a fost privită cu oarecare neîncredere şi scepticism, după cum remarca R. Jakobson la Congresul de la Oslo din 1957, a intrat într-o nouă fază, stimulată în mare măsură de structuralism, adoptînd principiile lui de lucru şi devenind la rîndul ei o cercetare tipologică structurală. Distincţia, frecvent întîlnită şi general acceptată, între tipologia tradiţională şi tipologia structurală urmăreşte să diferenţieze de fapt cele două stadii, fiecare avînd obiectul şi mijloacele sale de cercetare. Fundamentarea teoretică multilaterală, ordonarea şi sistematizarea problemelor, căutarea şi delimitarea unor principii unitare de studiu, criterii de largă aplicabilitate în clasificare, dublate de metodele complexe de cercetare ale tipologiei structurale, au mărit considerabil diferenţa faţă de tipologia tradiţională, mărginită în cea mai mare măsură la clasificarea (morfologică) a limbilor[7]. Firește, clasificarea tipologică a limbilor nu este şi nici nu

---

[4] R. Jakobson, *Essais*..., p. 71.

[5] L. Tamás, în discursul său de închidere a simpozionului de la Szeged, referindu-se la situaţia limbilor din Balcani, arăta că bulgara, sîrbocroata, macedoneana aparţinînd limbilor slave, greaca şi albaneza, apoi româna din familia limbilor romanice, prin convieţuirea în aceeaşi arie, prezintă anumite asemănări, în absenţa înrudirii genetice, putînd vorbi astfel de un tip balcanic. Între acesta şi tipul de limbă constituit din punct de vedere structural sînt deosebiri. L. Tamás consideră în acest sens că sub raport structural-tipologic se cere o reconsiderare a statutului de *Sprachbund*. Vezi şi E. Petrovici, *Interpénétration des systèmes linguistique*, în *Actes du X-e Congrès international des linguistes*, vol. I, Bucarest, 1970, p. 37—56 (în continuare folosim sigla ACILB).

[6] R. Jakobson, *Essais*..., p. 70.

[7] Tipologia tradiţională, remarcă I. I. Revzin *(Teoria modelej i strukturnaja tipologija*, în *Metod modelirovanija i tipologija slavjanskich jazykov*, Moscova, 1967, p. 29—33), avea ca sarcină clasificarea limbilor pe baza unor criterii formale, limitîndu-se ca obiect la studiul procedeelor de exprimare a valorilor formale, gramaticale în legătură cu organizarea cuvîntului. Tipologia structurală îşi menţine aceeaşi sarcină generală, dar pe un plan mult mai înalt, avînd ca obiect de studiu nu „modelul" unei limbi concrete, ci compararea rezultatelor obţinute în activi-

trebuie să fie unicul scop al tipologiei. Istoria tipologiei, ca studiu în sine şi ca utilitate pentru diverse discipline lingvistice, a cunoscut perioade de avînt, dar şi de îndoieli. În 1958, K. Horálek scria că „la typologie structurale est une discipline linguistique à position très incertaine"[8], iar cu zece ani mai tîrziu, prof. L. Tamás, în cadrul simpozionului de tipologie de la Szeged, spunea: „Je considère la typologie comme un des principaux chapitres de la linguistique générale, non pas uniquement comme une méthode de la conception de la langue"[9]. E adevărat însă ceea ce observa K. Horálek că pînă la data respectivă şi, am adăuga noi, pînă astăzi, n-a apărut un studiu de amploare care să cuprindă şi să sistematizeze problemele fundamentale ridicate de cercetarea tipologică. Cauza acestei stări de fapt a găsit-o, în parte, acelaşi lingvist, arătînd că „jusqu'à aujourd'hui, la typologie n'a pas encore réussi à formuler des principes susceptibles d'une adhésion générale"[10]. Însumarea rezultatelor cercetării într-o concepţie atotcuprinzătoare a suscitat adesea opinii sau argumentări controversate; gruparea şi încadrarea acestora în oragnismul complex al tipologiei a întîlnit nu o dată obstacole, ţinîndu-se seama de diversitatea principiilor adoptate.

Cercetarea tipologică, ca parte integrantă a lingvisticii generale, presupune o descriere şi o caracterizare de ansamblu a fenomenelor constitutive ale limbii, o cercetare sistematică a ceea ce este stabil şi caracteristic în toate compartimentele ei, fiind astfel în primul rînd descriptivă şi apoi un mijloc de comparare. Ea tinde spre relevarea liniilor majore de comportament al unei limbi, al grupurilor de limbi sau al limbilor naturale în general, de unde aportul însemnat pe care-l are la cunoaşterea limbilor, a istoriei lor, pentru lingvistica istorică şi comparată, lingvistica aplicată şi teoria generală a limbajului.

Etapele studiului tipologic se pot însuma, după concepţia lui B. Pottier[11], în următoarele faze: 1) inventarierea trăsăturilor tipologice, 2) caracterizarea unei limbi prin aceste trăsături, 3) clasificarea limbilor lumii după anumite trăsături. Realizarea acestei cercetări, concomitent cu folosirea eficientă a rezultatelor obţinute prin parcurgerea amintitelor trepte, presupune existenţa unor factori care decurg din însăşi natura limbaju-

---

tatea de construire a modelelor lingvistice pentru limbi concrete. Astfel, raportul dintre descrierea structurală a unei limbi concrete şi tipologia structurală ar fi acelaşi cu raportul dintre gramatica unei limbi concrete şi lingvistica generală. Neajunsurile clasificării morfologice au provenit, în general, de la principiile de la care s-a pornit, caracterizate prin unilateralitate, lipsa unei abordări sistematice în cadrul comparării tipologice, caracterizări inexacte etc., de unde şi urmarea că nu toate limbile au putut fi incluse în tipurile respective, iar altele puteau aparţine, concomitent, la două tipuri morfologice. Vezi şi F. N. Finck, *Die Haupttypen des Sprachbaus*, Leipzig, 1909; C. Tagliavini, *Le lingue e i problemi delle loro classificazzione*, în *Glottologia*, vol. I, Bologna, 1966, p. 381—395; P. S. Kuznecov, *Morfologičeskaja klassifikacija jazykov*, Moscova, 1954; *Morfologičeskaja tipologija i problema klassifikacii jazykov*, Moscova, 1965; C. E. Bazell, *Linguistic Typology*, Londra, 1958; V. Z. Panfilov, *O zadačach tipologičeskich issledovanii i kriterijach tipologičeskii klassifikacii jazykov*, în „Voprosy jazykoznanija", 1969, nr. 4, p. 3—16 etc.

[8] K. Horálek, *Sur les problèmes actuels de la typologie structurale des langues*, în CL, III, 1958, supliment, p. 195.

[9] L. Tamás, *Discours de clôture*, în TPT, p. 179.

[10] K. Horálek, *Sur les problèmes...*, p. 196.

[11] B. Pottier, *La typologie*, în *Le langage*, volume publié sous la direction d'André Martinet, Paris, Éditions Gallimard, 1968, p. 300.

lui, în ultimă instanţă din natura actului de comunicare, toate acestea fiind strîns legate de istoria societăţii, şi privite prin prisma procesului dialectic şi continuu de dezvoltare, evoluţie şi progres, a dinamicii limbajului ca sistem şi cod.

Funcţiunea de comunicare, de realizare a gîndirii, condiţionează prezenţa în toate limbile a unor unităţi lingvistice: cuvînt, grupuri de cuvinte, propoziţii, dar şi a unui nivel logico-gramatical care dispune de anumite mijloace lingvistice în structurarea ideii exprimate.

Cercetările au fost îndreptate cu preponderenţă spre anumite sectoare ale limbii: morfologia, fonologia, într-o oarecare măsură sintaxa şi mai puţin lexicul (şi semantica), simţindu-se totodată necesitatea unor studii de sinteză. Cercetările s-au efectuat fie la nivelul unei singure limbi, fie la nivel de grup etc. Prin extinderea cîmpului de investigaţie, prin integrarea în aria cercetării a unor limbi cu diferenţe nete, cu scopul identificării acelor trăsături, certificate ca tipice, care le apropie (dar le şi deosebesc), criteriile definirii, comparării şi clasificării au devenit o veritabilă „problemă". Ceea ce părea specific (păstrînd distincţia tradiţională a tipurilor) unei limbi flexionare s-a dovedit prezent şi în limbi aglutinante, sau invers[12].

Metodele noi introduse pe parcurs ca: statistica, comutarea, metoda constituenţilor imediaţi, transformaţionalismul sau modelarea etc.[13], pe lîngă plusul de rigurozitate, de tehnicitate şi eficacitate, au generat, la rîndul lor, o altă serie de întrebări care aşteptau soluţii practice, dar mai cu seamă, la început, teoretice. Rezolvarea s-a dovedit a fi dificilă. Principiile, criteriile socotite ca bază în tipologie, capabile să reflecte complexitatea fenomenului lingvistic, se cer riguros defnite şi argumentate.

Structură, sistem, subsistem sînt elemente ce survin permanent în caracterizarea tipologică. Cercetarea sistematică descrie faptele de limbă, dar trebuie să le şi clasifice după locul pe care-l ocupă în şirul fenomenelor învecinate[14]. Pentru uşurinţă, analiza se efectuează pe compartimente, dar într-o etapă următoare acestea se cer, în mod necesar, coroborate. Determinarea tipurilor nu se poate mărgini doar la indici morfologici. ea trebuie să privească particularităţile, specificul structurii gramaticale în totalitatea ei. Luată în parte, evoluţia fonologică sau morfologică pare autonomă, dar în realitate nu este cîtuşi de puţin independentă de evoluţia întregului sistem al limbii. Comportamentul funcţional este indispensabil definirii tipului lingvistic, înţeles ca cel mai înalt nivel de structurare obiectivă a unei tehnici lingvistice[15]. Relaţia sistem-tip, sau, pe plan lărgit, relaţia normă-sistem-tip, reflectă o dependenţă suc-

[12] Vezi, pentru exemplificare, Z. Szabó, *Cîteva caracteristici tipologice în derivarea prin sufixe*, în SCL, XX, 1969, nr. 3, p. 319—326.

[13] Vezi, de pildă, E. Sapir, *Language*, New York, 1949; B. Callinder, *La parenté linguistique et le calcul des probabilités*, Uppsala Universitets Årsskrift, XIII (1948); J. E. Pierce, *Possible Electronic Computation of Typological Indices for Linguistics Structures*, în IJAL, 28, 1962, p. 215—226; B. R. Moore, *A Statistical Morpho-Syntactic Typology Study of Colorado (Chibcha)*, în IJAL, 27, 1961, p. 298—307; J. Kelemen, *Sprachtypologie und Sprachstatistik*, în TPT, p. 53—65; *Strukturnaja tipologija jazykov*, Moscova, 1966; D. Varga, *Linguistic Analysis by Computers (from a Typological Point of View)*, în TPT, p. 105—113 etc.

[14] V. N. Jarceva, *Principy ...*, p. 203—207.

[15] E. Coseriu, *Sincronia, diacronia y tipologia*, în *Actas del XI Congreso internacional de lingüistica y filologia romanicas (Madrid, 1965)*, Madrid, 1968, p. 276.

cesivă. Norma cuprinde relaţiile lingvistice tradiţionale, la nivelul sistemului întîlnim regulile corespunzătoare acestor relaţii, iar tipul reprezintă principiul corespunzător regulilor sistemului[16], acesta fiind format din elemente potenţiale care se pot realiza sau nu în contextul unei limbi concrete.

Unui singur tip îi pot corespunde sisteme diferite, cum de altfel analogiile în planul normei pot fi diferite în planul sistemului şi respectiv analogiile de la nivelul sistemului pot fi simţite diferit la nivelul tipului. Urmărind relaţia mai departe, sincronic şi diacronic, E. Coseriu observa că diacronia normei apare în sincronia sistemului şi apoi diacronia sistemului în sincronia tipului.

Prin funcţiune, ca mijloc de comunicare, limba triază tot ceea ce e necesar utilizării ei, în consecinţă, ea se modifică permanent, dar în acelaşi timp aspiră la stabilitate. Două tendinţe opuse între care limba oscilează continuu printr-un efort constant de adaptare. Astfel se justifică şi potenţialul schimbării, limba fiind totodată un „dat" şi o „posibilitate"[17]. În consecinţă, sistemele lingvistice fiind deschise, trebuie descrise ca atare în vederea determinării tipurilor. Acceptînd sistemul ca element de criteriu în clasificarea tipologică, se presupun concomitent raporturi ierarhice între categoriile gramaticale ale sistemului[18].

Descrierea unei limbi prin evidenţierea structurii ei interne contribuie la relevarea trăsăturilor proprii, a „unicităţii" ei, subliniind prin aceasta şi deosebirile faţă de alte limbi. J. H. Greenberg consideră acest lucru ca sarcină de prim ordin a tipologiei, adică de a reţine esenţialul fiecărei limbi şi a-i preciza individualitatea faţă de celelalte[19].

Admiţînd că o limbă este realizarea unor tipuri în parte dominante, „il est possible de conserver ce critères de comportament qui semblent parmi les plus généraux dans l'analyse"[20]. Evoluţia istorică a limbilor demonstrează că „tipul" nu este un dat imuabil, ci o realitate pasibilă de variaţii[21]. În mod firesc, trecînd la un plan mult mai larg, evoluţia şi progresul societăţii solicită limbii adaptări succesive la noile nevoi de comunicare. De aici şi modificările la nivelul mijloacelor de expresie cu repercusiuni asupra tipului.

Descrierea şi caracterizarea limbilor prin intermediul unor trăsături permite, în acelaşi timp, compararea mai multor limbi, gruparea, clasi-

---

[16] E. Coseriu, *Sincronia...*, p. 270—280.

[17] E. Coseriu, *Sincronia...*, p. 274.

[18] Vezi L. Theban, *La typologie de la domination catégorielle*, în ACILB, vol. III, p. 647.

[19] J. H. Greenberg, *The Role of Typology in the Development of a Scintific Linguistics*, în TPT, p. 12.

[20] B. Pottier, *La typologie...*, p. 314.

[21] Se poate studia sub acest aspect evoluţia limbilor romanice în raport cu latina (B. Pottier, *La typologie...*, p. 317); vezi şi Emese Kis, *The Variability of Typological Features in the Evolution of the Romanian Language*, în ACILB, vol. III, p. 513—519.

ficarea lor[22]. Diversitatea tipurilor, alături de numărul lor considerabil, demonstrează, după cum arată E. Benveniste, că „les langues sont des ensembles si complexes qu'on peut les classer en fonction d'un grand nombre de critères. Une typologie constante et compréhensive devra tenir compte de plusieurs ordres de distinctions et hiérarchiser les traits morphologiques qui en dépendent"[23]. Ierarhizarea menționată cu privire la trăsăturile morfologice este o necesitate de ordin general, ținînd seama că analiza, descrierea relațiilor și procedeelor, impune și ea stabilirea valorică a locului pe care-l ocupă faptul de limbă în sistemul procedeelor și relațiilor de care dispune limba la un moment dat și care îi este caracteristic.

Caracterizarea tipologică și apoi clasificarea limbilor au cunoscut soluții numeroase și variate, încercările oscilînd între acceptarea unui număr restrîns de criterii sau a unui număr mai mare[24], absolutizîndu-se anumite nivele ale limbii (îndeosebi cel morfologic), socotite reprezentative. O tentativă de sintetizare a acestora prin interpretarea detaliilor limbii în cîteva principii directoare a întreprins și H. G. Koll[25]. Este știut că definirea sistemului sintactic, dar mai ales lexical, cunoaște încă unele dificultăți, ca urmare sintaxa și lexicul au stat mai puțin în atenția tipologiei[26], fiind socotite uneori ca domenii secundare în aplicarea acesteia[27].

Tipologia semantică, la rîndul ei, mai puțin abordată, realizează contururile generale ale substructurilor semantice pentru grupuri de limbi, cercetarea avînd drept scop și compararea structurilor diferitelor limbi sub raport semantic. Actul vorbirii, ca o totalitate complexă de procese, depinde și de principiile structurii semantice a limbii. Pentru a releva legile actului vorbirii, sînt importante, de asemenea, principiile psihologice (mai mult sau mai puțin universale) și trăsăturile specifice ale me-

---

[22] Analize numeroase și aprofundate au constatat o seamă de neajunsuri izvorîte din imposibilitatea cuprinderii tuturor limbilor în tipurile stabilite, unele limbi putînd fi incluse concomitent în diverse tipuri. S-au acceptat, astfel, uneori criterii foarte generale sau simplificatoare (ex. limbi „centripete" și limbi „centrifuge" în accepțiunea lui L. Tesnière). Referindu-se la încercări de genul acesta, H.-G. Koll *(Comment parvenir à une caractérisation intégrale d'une langue, en tant que système „où tout se tient"?*, în ACILB, vol. III, p. 522) observă că „de tels critères ne mènent souvent qu'à une classification schématique et plus ou moins superficielle des langues envisagées, sans arriver à saisir cette structure complexe et différenciée qui constitue la physionomie individuelle de chacun de ces langues".

[23] Em. Benveniste, *La classification*..., p. 112.

[24] A. Martinet, de pildă, propunea o caracterizare în raport cu o normă (de pildă, număr fix de vocale); E. Sapir s-a folosit de o caracterizare după tipuri de concepte exprimate, tehnica lor de expresie și gradul de sinteză; Vl. Skalicka, la rîndul lui sugera punctajul următor: raportul dintre silabe și moneme, raportul fonemelor și funcțiunilor, clasificatoare (în sens foarte larg) și caracterizări gramaticale marginale (articol, număr etc.). Vezi B. Pottier, *La typologie*..., p. 315.

[25] Principiile propuse ar fi: cel al structurii morfo-sintactice, care determină organizarea sintagmatică a enunțului (din punctul de vedere al formei și conținutului), cel al structurii lexicale, cel al structurii fonetice (H.-G. Koll, *Comment parvenir*..., p. 526).

[26] Pentru sintaxă, vezi și V. S. Khrakovski, *Some Theoretical Problems of Syntactic Topology*, în TPT, p. 75—93.

[27] Vl. Skalička, *K voprosu o tipologii*, în „Voprosy jazykoznanija", nr. 4, 1966, p. 22—31.

canismelor psihologice concrete[28]. Tipurile semantice înțelese ca substructuri semantice abstracte pot varia după caracter și gradul de detaliere, caracterizînd structura generalizată a planului conținutului. Limbile care au un tip semantic comun formează o clasă semantico-tipologică[29].

Studiile de tipologie asociază, tot mai frecvent, cercetarea tipologică orientată în perspectivă sincronică și diacronică de cercetarea „universaliilor"[30], a „constantelor" din structura și sistemul limbilor naturale. Toate limbile, spune J. H. Greenberg, conțin o caracterizare tipologică care corespunde universalului: „the realtonship between typology and universals is indeed obvius... In the simplest case, that of unrestricted universals, wo are asserting that all languages possess the typological characteristic corresponding to the universal and that the type, which does not have the characteristic while logically conceivable has been shown empirically not to exist"[31].

Cu toate că natura esențială a tipologiei pare numai sincronică, procesul diacronic al faptelor de limbă nu permite discutarea unor astfel de principii decît în perspectivă sincronică și diacronică; trecînd pe un plan mult mai general, așa cum arăta A. Róna-Tas, lingvistica tipologică contribuie și ea la cercetarea regulilor generale ale dinamicii limbajului, independent de aspectele diacroniei sau sincroniei sale[32].

*

Tipologia, situată la nivelul cel mai general al descrierii lingvistice, realizează o caracterizare de ansamblu a fenomenelor constitutive ale limbii, evidențiind liniile majore de comportament ale limbii. Studiul tipologic este descriptiv, iar apoi comparativ, urmărind caracterizarea ca sistem de sine stătător al fiecărei limbi și stabilirea caracteristicilor comune unui număr de limbi sau comune tuturor limbilor (cu stadii intermediare de analiză și grad de generalizare). Se evidențiază astfel izomorfismul limbilor naturale, în exercitarea funcțiunii lor de comunicare. Tipurile de limbă (în variabilitatea lor) nu sînt condiționate de caracteristicile gîndirii. Nu există tipuri de limbi perfecte sau mai puțin perfecte. Ele trebuie privite ca mijloc diferit de realizare a funcțiunii de exprimare a gîndirii, proprie tuturor oamenilor. Deosebirile sau, dimpotrivă, ase-

---

[28] B. Gorodeckij, *O psicholingvističeskoj interpretacii rezul'tatov semantičeskoj tipologii*, în *Teorija rečevoj dejatel'nosti*, Moscova, 1968, p. 186—188.

[29] Ținînd seama de unitățile semantice și relațiile dintre aceste unități, B. Gorodeckij (*lucr. cit.*, p. 191) distinge tipurile: morfo-semnificative, lexico-denotative, morfo-sintactice, lexico-semantice relaționale sau corelaționale etc.

[30] Termenul de „universalii ale limbii" s-a răspîndit mai ales după Conferința de la New York asupra universaliilor lingvistice (1961). V. Rožděstvenskij (*O lingvističeskich universalijach*, în „Voprosy jazykoznanija", 1968, nr. 2, p. 4—14) ridică mai multe probleme: nepotrivirea termenului de „universalii ale limbii", definirea acestor universalii (se dau particularitățile stabilite de Ch. F. Hockett), gruparea universaliilor, procedeele de deducție ale universaliilor, tipuri logice de universalii, sincronia, diacronia și pancronia la nivelul universaliilor etc. Vezi și K. Majtinskaja, *Mestoimenija v jazykach raznych sistem*, Moscova, 1969, J. H. Greenberg, *The Role*..., p. 11—25 etc.

[31] J. H. Greenberg, *The Role*..., p. 13.

[32] A. Róna-Tas, *Historical Linguistics, Linguistic Typology, Linguistic Relationship*, în TPT, p. 145—151.

mănările dintre tipuri pot fi urmarea unor cauze diferite[33]. Relevarea tipurilor şi apoi clasificarea limbilor pe baza acestora se realizează indiferent de criteriul originii comune sau al diferenţei de origine. Analiza şi descrierea relaţiilor şi procedeelor impun stabilirea valorică a locului pe care-l ocupă faptele de limbă în sistemul procedeelor şi relaţiilor de care dispune limba la un moment dat. Caracterizarea şi clasificarea tipologică sînt două aspecte distincte ale cercetării tipologice. La nivelul trăsăturilor tipologice este dificil (imposibil chiar) de a alcătui o clasificare care să ţină seama simultan de trăsături tipologice deosebite. Fără a exclude prisma istorică, clasificarea tipologică a limbilor are în mod obişnuit un caracter sincronic. Ea grupează limbile după trăsăturile structurale şi funcţionale evidenţiate în fonologie, morfologie, sintaxă sau semantică (presupunînd o ierarhizare valorică a acestora).

De asemenea, descrierea şi caracterizarea tipologică oferă cercetării un anumit potenţial de previzibilitate în cunoaşterea limbilor, contribuind în mod însemnat la elaborarea unor generalizări, a unor legi de dezvoltare a structurii limbii, apropiindu-se astfel de cercetarea universaliilor lingvistice.

Tipologia îşi relevă utilitatea pentru o seamă de discipline lingvistice, contribuind la descrierea şi cunoaşterea sistematică a limbilor, pentru teoria generală a limbajului.

Mai 1971

Institutul de lingvistică şi istorie literară
Cluj, str. E. Racoviţă, 21

[33] Vezi, în acest sens, T. S. Sharadzenidze, *Language Typology, Synchrony and Diacrony*, în TPT, p. 38—43.

CU PRIVIRE LA ÎNCEPUTUL INFLUENȚEI MAGHIARE ASUPRA LIMBII ROMÂNE

de

B. KELEMEN

Interacțiunea lingvistică româno-maghiară se datorează mai ales contactului direct dintre populația română și cea maghiară. Este deci în primul rînd, și în cea mai mare parte, de natură populară și în al doilea rînd de natură cultă. Aceasta din urmă însă, spre deosebire, de exemplu, de influența franceză asupra limbilor română și maghiară, este legată aproape exclusiv de administrație, de practica judiciară, de armată, de viața de curte.

Tratarea problemei influenței maghiare impune astfel unele considerente de natură istorică și anume stabilirea cadrului istoric în care putea să aibă loc primul contact între cele două popoare.

Ungurii au pătruns în Cîmpia Panonică, în ținuturile Tisei și ale Dunării, prin pasul Verecke din Carpații de nord-est, în 895—896. De aici, mai tîrziu, o parte din ei au înaintat spre Crișana, Banat și Transilvania, întîlnindu-se cu formații prestatale slavo-române cu caracter feudal[1]. Conform relatării notarului anonim al regelui Bela al III-lea, încă în timpul pătrunderii în Cîmpia Panonică, căpetenia Tuhutum, neputînd fi oprită la poarta Meseșului, a pătruns în Transilvania, învingîndu-l pe Gelu. În urma acestei incursiuni, cea mai mare parte a populației maghiare s-a retras din aceste teritorii, iar o parte mai mică a rămas pe loc în conviețuire cu populația băștinașă. Astfel, formațiunea prestatală româno-slavă a lui Gelu s-a refăcut și s-a întărit[2]. Regatul maghiar își extinde stăpînirea asupra Transilvaniei în a doua jumătate a secolului al XI-lea și la începutul secolului al XII-lea. Pentru apărarea regiunilor ocupate, secuii sînt așezați în secolul al XII-lea pe Mureș și pe Tîrnave, la începutul secolului al XIII-lea au fost așezați și pe Olt, iar apoi pe linia Oltului mutați în Ciuc și Trei Scaune, unde au trecut la organizația administrativ teritorială[3].

[1] Cf. C. Daicoviciu, *Perioada de trecere la feudalism*, în *Din Istoria Transilvaniei*, I, ediția a II-a, [1961], p. 70.

[2] Ștefan Pascu, *Cristalizarea relațiilor feudale și apariția primelor formațiuni politice pe teritoriul țării noastre în secolul al X-lea și la începutul secolului al XI-lea*, în *Istoria României*, II, p. 44—48.

[3] Ștefan Pascu, *Dezvoltarea feudalismului timpuriu pînă la mijlocul secolului al XIII-lea*, în *Istoria României*, II, p. 72—76.

CL, anul XVI, nr. 2, p. 231—239, Cluj, 1971

Aşadar, premisele istorice şi sociale ale unor influenţe lingvistice reciproce româno-maghiare există încă din secolul al X-lea, şi într-o măsură mai mare din secolul al XI-lea. Acesta este deci „terminus ante quem non" al pătrunderii elementelor maghiare în limba română. O. Densusianu consideră, de asemenea, că limba română a început să fie influenţată de maghiară începînd din secolul al X-lea[4]. Acad. Al. Rosetti socoteşte că primele elemente de limbă maghiară au pătruns în limba română în secolele al XI-lea — al XII-lea[5].

Influenţa maghiară nu a adus nici o modificare în sistemul fonetic şi fonologic al limbii române standard, cel mult a dat impuls unor tendinţe de dezvoltare a limbii la nivelul graiurilor.

Nu avem elemente maghiare nici în morfologia limbii române standard, dar la acest nivel nici în graiuri. Cele cîteva sufixe lexicale afectează doar vocabularul.

Prin urmare, influenţa maghiară asupra limbii române standard se limitează la lexic.

În primul rînd ne ocupăm de inventarul cuvintelor atestate pînă la anul 1500, în ordinea atestării lor, indicînd şi cuvîntul maghiar împrumutat. Apoi urmărim structurarea acestor cuvinte prin raportare la stadiul actual al limbii, aşa cum este ea oglindită în *Dicţionarul limbii române moderne*, 1958 (îl vom nota cu sigla DM): cuvinte socotite elemente constitutive ale limbii române standard (ale limbii române comune), cuvinte considerate în DM drept cuvinte regionale, învechite, arhaizante şi cuvinte care nu sînt înregistrate în dicţionarul amintit.

Admiţînd că vocabularul documentelor de limbă românească din secolul al XVI-lea a format integral sau parţial un element component al românei şi în veacurile anterioare, am făcut un inventar şi al cuvintelor din aceste documente după criteriile aplicate la cuvintele direct atestate pînă în secolul al XV-lea inclusiv.

Bazîndu-ne pe întreg materialul inventariat, prezentăm apoi modul cum s-au adaptat elementele maghiare la sistemul fonetic-fonologic al limbii române, adaptare care s-a făcut şi sub presiunea sistemului morfologic.

Totodată ne ocupăm şi de aportul elementelor lexicale maghiare, intrate în limba română, la îmbogăţirea sistemului de sufixe lexicale al limbii române.

1. Primele atestări directe ale interacţiunilor lingvistice româno-maghiare datează din secolul al XIV-lea, şi anume, cum e şi firesc, la nivelul lexicului.

a) În dicţionarul lui Lajos Tamás[6], cea mai amplă şi documentată lucrare consacrată acestei probleme pînă în prezent, sînt înregistrate

---

[4] HLR, I, p. 370.
[5] ILR, p. 418.
[6] *Etymologisch-historisches Wörterbuch der ungarischen Elemente im Rumänischen*, Budapest, 1966. De aici înainte vom utiliza pentru această lucrare următoarea siglă: Ung.El.Rum.

dinainte de anul 1500 următoarele 80 de cuvinte în ordinea atestării lor[7]: *viteaz*, „cavaler de onoare" (1382) < magh. *vitéz; hotar*[8] (1392) < magh. *határ; uric* „posesiune, dobîndită prin donație domnească sau prin cumpărare și care se poate transmite prin moștenire", „act de proprietate" (1393) < magh. *örök; meșter* (1404) < magh. *mester; nemeș* (1404) < magh. *nemes; terh* „sarcină" (1407) < magh. înv. *terh; cordă* „sabie" (1408 < magh. *kard; ban* „monedă" (1413) < magh. *bán;* DM îl consideră de origine sîrbă; s-ar putea admite un caz de etimologie multiplă; *majă* „încărcătură" (1413) < magh. *mázsa; pîrgar*, sub formele *purgar, pargar, pilgar, porgar* (1413) < magh. *polgár*, înv. *porgar, purgar*[9]; *fertun* „un sfert dintr-o marcă" (1414) < magh. *ferton; vamă* (1415/1418) < magh. *vám; vameș, vamoș* (1415/1418) < magh. *vámos; ban* „titlu de dregător" (1418) < magh. *bán; șpan* „prefect (al unui comitat)" < magh. înv. *spán; oraș* (începutul sec. al XV-lea; 1418, N. Drăganu, DR, VII, 1931—1933, p. 210) < magh. *város; baie* „mină" (1422) < magh. *bánya; bobou* „sarică, suman mițos" (1422) < magh. *guba; ham* (1422) < magh. *hám; tar* „sarcină" (1422) < magh. *tár; herțeg* „prinț, duce, principe" (1422/1424) < magh. *herceg; cristoș* „cruciat" (1424/1428) < magh. *keresztes; dijmă* (1430) < magh. *dézsma; cămară* (1431) < magh. *kamara; șubă* (1431) < magh. *suba; pușcă* (1431/1433) < magh. *puska; secui*, sub forma *sechil șpan* (1432/1437), *sacul* (1462/1477), *secui* < magh. *székely;* de unde toponimul *Săcuieni* (1448); *chelciug* (1432/1437) < magh. *költség; birău* (1434) < magh. *biró; chezaș* (1434/1437) < magh. *kezes; mejiași* (1438), *megeiași* (1508/1510), *megiași* (1521) „vecini" < magh. *megyés; aprod*

[7] Cuvintele provenite din *Psaltirea Scheiană* se dau la sfîrșitul listei, fiind considerate de proveniență din a doua jumătate a secolului al XV-lea, fără datare precisă. Am extras din dicționarul lui L. Tamás formele atestate în perioada care ne interesează și nu formele de cuvînt-titlu, de ex. am extras *bobou* și nu *gubă, hitlean* și nu *viclean*, deoarece *gubă* și *viclean* au atestări mai tîrziu. În schimb, dăm formele cuvîntului-titlu cînd acestea sînt identice cu cele de prima atestare, de exemplu *hotar, uric* etc.

[8] În ordine cronologică ar urma, dacă l-am accepta ca element maghiar al limbii române, cuvîntul *paharnic* (< magh. *pohárnok*), atestat la sfîrșitul secolului al XIV-lea. Proveniența acestui cuvînt trebuie însă căutată în limbile slave. El intră în seria celorlalte nume de dregătorii tot de origine slavă: *ceașnic* (sinonimul lui *paharnic*), *sfetnic, postelnic, stolnic, ispravnic, vistiernic.* (Cf. N. Drăganu, DR, VII, 1931—1933, p. 213).

[9] Cf. și N. Drăganu, DR, VII, 1931—1933, p. 213. În ordinea cronologică ar urma cuvîntul *șapcă* (1413). N. Drăganu a contestat originea maghiară a acestui cuvînt recenzînd lucrarea lui L. Treml *Die ungarischen Lehnwörter im Rumänischen*, I, în „Ungarische Jahrbücher", VIII, 1928, p. 25—51; II, ibid., IX, 1929, p. 274—317 (cf. DR, VIII, 1931—1933, p. 216—217). În continuare trimiterea la acest studiu o vom face prin sigla ULR, indicînd volumul și pagina din „Ungarische Jahrbücher". Totuși, L. Tamás în Ung.El.Rum. susține în continuare și proveniența maghiară a acestui cuvînt: „Nach unserer Meinung handelt es sich um einen typischen Fall der mehrfachen Etymologie, weshalb wir der Ansicht Wären, dass neben der slaw. auch eine ung. Filiation in Betracht kommt" (UJb, IX, 302). Admitem și noi etimologia multiplă a cuvîntului, deci și cea maghiară, dar nu pentru epoca de care ne ocupăm, din motive de cronologie. Cuvîntul maghiar este, cu cea mai mare probabilitate, de origine sud-slavă și este atestat din 1531 (cf. Kniezsa Isván, *A magyar nyelv szláv jövevényszavai*, I/2, Budapest, 1955, p. 736—737), deci mai bine o sută de ani de la atestarea cuvîntului românesc. Prin urmare, în perioada de care ne ocupăm, cuvîntul *șapcă* nu poate fi considerat și de origine maghiară în limba română. Cuvîntul nu este remarcat nici de Al. Rosetti în ILR.

(1443) < magh. *apród; iliş* „prestaţie în natură", „impozit care se percepe asupra grîului" (1444/1453) < magh. *élés; jold* „soldă" (1444) < magh. *zsold; cheltui* (prima jumătate a sec. al XV-lea) < magh. *költ; sodăş* „garant" (1452/1502) < magh. **szovados, szovatos, szavatos; berbeniţă* (1458)[10], forma de azi *bărbînţă* < magh. *berbence; chibzui* < magh. *képez; şofran* (1460)[11] < magh. *sáfrán; ciocîrlat* „stofă stacojie" (1462/1463) < magh. *skárlát, skarlát; helci* (1462/1463) *helgi* (1506), *helge* < magh. *hĕlgy; hitlean* (1462) < magh. *hitlen; şoim* (1467) < magh. *şolyom; căpitan* (1470) < magh. *kapitány; sicriu* „dulap, scrin" (1473) < magh. *szekrény; sălaş* „loc de adăpost, locuinţă" (1840) < magh. *szállás; sechiraş* „căruţaş (1474) < magh. *szekeres; chip* (1480) < magh. *kép; pircălab* (1841) < magh. *porkoláb; husar* (1842) < magh. *huszár; tîlhar* (1842) < magh. *tolvaj; hatalm* (1486) < magh. *hatalom, hatalmat, hatalma; heleşteu* (1496) < magh. *halastó; leaţ* (1496) < magh. *léc; ponoslui* (1498) < magh. *panaszol; fertal* „sfert" (1499) < magh. *fertal,* rom. *fărtai* < magh. *fertály; adămană* (Psalt. Sch.) < magh. *adomány* + suf. pos. *-a; alean* (Psalt. Sch.) < magh. *ellen; amistui* (Psalt. Sch.) > *mistui* < magh. *emészt; bănui* (Psalt. Sch.) < magh. *bán; băsău* (Psalt. Sch.) < magh. *bosszú; boconci* (Psalt. Sch.) < magh. *bokancs, bakancs; celui* (Psalt. Sch.) < magh. *csal; chidă* „ceaţă" (Psalt. Sch.) < magh. *köd; făgădui* (Psalt. Sch.) < magh. *fogad; gîlălui* (Psalt. Sch.) < magh. *gyalul; gînd (Psalt. Sch.)* < *gond; hălăstui* (Psalt. Sch.) < magh. *halaszt; hitlenşig, hitlenşug* (Psalt. Sch.) < magh. *hitlenség, hütlenség; tălni, tîlni* (Psalt. Sch.), *întîlni* < magh. *talál; lăcui* (Psalt. Sch.), *locui* < magh. *lakik; mai* „ficat" (Psalt. Sch.) < magh. *máj; neam* (Psalt. Sch.) < magh. *nem; pecetlui* (Psalt. Sch.) < magh. *pecsétel; sălăşlui* (Psalt. Sch.) < magh. *szállásol,* dar poate fi şi formaţie pe teren românesc: *sălaş + lui; seamă* (Psalt. Sch.) < magh. *szám; sîrgui „a se grăbi"* (Psalt. Sch.) < magh. *szor(og); tău* „lac" (Psalt. Sch.) < magh. *tó; utăluitor* „urîtor" (Psalt. Sch.) de la un * *utălui* + suf. *-tor* < magh. *utál; zăbală* (Psalt. Sch.) < magh. *zabola; zgău* (Psalt. Sch.) < magh. *zúgó*[12].

Această listă trebuie completată cu termenul *mohor,* deşi neatestat în documentele pînă la 1500, deoarece în Psalt. Sch. avem atestat adjec-

---

[10] N. Drăganu consideră că mai curînd derivă magh. *berbence* din rom. *berbinţă* (DR, VII, 1931—1933, p. 216). După noul dicţionar etimologic al limbii maghiare, originea cuvîntului magh. *berbence* este discutabilă. După unii este de origine sîrbo-croată sau slovenă, iar după alţii, de origine românească, eventual prin filieră ucraineană (cf. rom. *berbinţă, bărbînţă, berbeniţă,* ucr. *berbenica).* Pe motivul că prima atestare a cuvîntului maghiar este în inventarul cetăţii Somogy, comitatul Veszprem, dar şi pentru că *berbinţă* nu se poate explica pe teren românesc, se acceptă etimologia sîrbocroată sau slovenă (*A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára,* elsö kötet A—Gy, Budapest, 1967, p. 281; în continuare folosim pentru această lucrare abrevierea TESz). Problema totuşi rămîne discutabilă. Noi am lăsat deocamdată cuvîntul *berbeniţă* în categoria elementelor maghiare ale limbii române, deoarece în maghiară este atestat în 1422 ca nume de persoană *Benedicto Berbenches,* care presupune existenţa probabilă a unui *berbence;* apelativul *berbence* este atestat în maghiară din 1498 (TESz, s.v., vezi acolo şi bibliografia problemei).

[11] Credem că existenţa cuvîntului şi în limbile slave nu exclude şi proveniența maghiară a acestuia.

[12] Cu privire la etimologia cuvintelor româneşti de origine maghiară, vezi UngElRum, care indică şi bibliografia fundamentală a problemei.

tivul *mohorît* (cf. Candrea, Ps. Sch. II, p. 284, 310), care presupune un *mohorî*, iar acesta un *mohor*, care are la bază magh. *mohar, muhar* (cf. Ung.El.Rum. s. *mohor*), fără să fie exclusă și etimologia multiplă, adică și proveniența din slavă (vezi și TESz, s. *muhar*)[13].

b) Din cele 80 de cuvinte de origine maghiară atestate în documente pînă în secolul al XV-lea numai următoarele s-au păstrat în limba română modernă: *alean, aprod, ban*[1], *ban*[2], *bănui, bocanc, cămară, căpitan, cheltui, chibzui, chip, dijmă, făgădui, gîlălui,* sub forma de *gelui, gînd, ham, heleșteu, hitlean* sub forma de *viclean, hitlenșug* sub forma de *vicleșug, hotar, întîlni, leat, lăcui* sub forma de *locui, majă, meșter, mistui, neam, nemeș, oraș, pecetlui, pîrgar, pușcă, secui, sălaș, sălășlui, ciug* înv., reg., *chezaș* înv., *chidă* reg., *coardă* reg., *helge* reg., *husar viteaz, zăbală;* în total 48 de cuvinte.

c) Dicționarul limbii române moderne (DM) a mai inclus, pe lîngă cele de mai sus, alte 17 cuvinte, cu mențiunea că sînt regionalisme, învechite, arhaisme: *baie* reg., *bărbîță* reg., *birău* înv., reg., *celui* reg., *chelciug* înv., reg., *chezaș* înv., reg., *chindă* reg., *coardă* reg., *helge* reg., *husar* înv., *iliș, mai* reg., *pîrcălab* reg., înv., *ponoslui* înv., reg., *uric* înv. și arh., *zgău* înv.

---

[13] Al. Rosetti mai inserează printre cuvintele maghiare, cu trimitere la Treml, ULR, următoarele cuvinte: *ducat, falce, ipria, obadi, palancă* și *șoltuz*. Noi nu le-am inclus printre elementele maghiare direct atestate pentru perioada de care ne ocupăm pentru motivele de mai jos.

Ducat este atestat în mai multe limbi; lat. *ducatus*, engleză *ducat*, în germana literară medie *ducate*, germana de sus nouă *ducat*, în germana literară *Dukaten*, cehă *dukat*, rusă *dukat*, litvana *dukats*, it. *ducato*, magh. *dukát*. Cuvîntul *ducat* este atestat în *Documente privitoare la relațiile Țării Românești cu Brașovul și cu Țara Ungurească în sec. XV și XVI* de I. Bogdan cu sensul de „ducat, monedă de aur" în 1413, iar cu cel de „bani" în 1482, iar în limba maghiară în 1429 (cf. TESz s. *dukát*). Este limpede, deci, că în perioada de pînă la 1500 este mai puțin verosimilă proveniența mahgiară a cuvîntului din română. Cuvîntul nu figurează în UngElRum.

Falce, cum a arătat N. Drăganu, este corespondentul românesc al latinescului *falx, falcem*, și nu poate fi explicat din magh. *falka*. La Tamás în UngElRum nici nu mai apare.

Ipria „postav din Jpern" intră în categoria cuvintelor la care proveniența directă e greu de stabilit.

Polancă și *șoltuz* apar în secolul al XVI-lea, deși nu este exclus să fi fost împrumutate într-o perioadă anterioară. Nu le inserăm printre cuvintele direct datate.

Obadi nu apare decît în documentele slave (cf. *Doc. priv. la rel. Țării Rom. cu Brașovul și cu Țara Ung.*, I, p. 103; *Documente nouă privitoare la relațiile Țării Românești cu Sibiul în secolii XV și XVI*, Buc., 1928) și nu cu accepțiunea de „Fronbauer", „iobag", ci cu cea de „Vornehme(r)", „nobil". Nu e considerat cuvînt român. *Dicționarul limbii române*, tomul VII, partea a 2-a, București, 1969, nu-l înregistrează.

După N. Drăganu s-ar putea ca *dekanzi* și *kantilarišŭ* să fi intrat din latina medievală prin maghiară în limba română (DR, VII, 1934, p. 210). Al. Rosetti le înregistrează printre elementele maghiare ale limbii române. Primul apare în *Doc. priv. la rel. Țării Rom. cu Brașovul și cu Țara Ung.*, I, p. 72, 73, într-un document din 1437, precum și în *Documentele moldovenești înainte de Ștefan cel Mare*, publicate de Mihai Costăchescu, vol. II, p. 709, tot din 1437, iar al doilea în *Doc. priv. la rel. Țării Rom. cu Brașovul și cu Țara Ung.*, I, p. 247 sub forma **na kantulariša** și tradus de I. Bogdan *a canțilarișului*. Elementele de mai sus sînt insuficiente pentru acceptarea influenței maghiare în cazul celor două cuvinte de mai sus.

d) Următoarele 15 cuvinte nu mai figurează în DM: *băsău* „mînie", „răzbunare", *bobău* „sarică, suman miţos", *cioçîrlat* „stofă stacojie", *cristos* „cruciat", *fertal* „sfert", *fertun* „un sfert dintr-o marcă", *hatalm* „putere, stăpînire"; „drept, privilegiu al curţii"; „amendă", *hălăstui* „a amîna"; „a menaja, a feri, a cruţa"; „a scăpa", *herţeg* „principe", *jold* „soldă", *sechiraş* „căruţaş", *sodăş* „garant", *şpan*, „prefect (al unui comitat)", *terh* „sarcină", *utăluitor* (< **utăli*) „urîtor"; în total 15 cuvinte. Acestea, cu excepţia cuvintelor *hălăstui, jold, şpan*, apar întîmplător, circulaţia lor este dubioasă, deci trebuie considerate ca elemente neîncadrate în limba română, maghiarisme care nu s-au impus.

2. În dicţionarul lui L. Tamás sînt înregistrate 83 de cuvinte atestate în diferite texte, documente şi tipărituri din secolul al XVI-lea. Fără să dăm alte indicaţii, le însemnăm aici în ordinea lor alfabetică: *adăvăsi, alcătui, aldămaş, alduí, aleaneş, alegădui, alenşig, alnic, aoaş, badoc, bardă, bănat, bărat, bărc, beteag, bir, bîrui, bîlci, bîntui, buduşlău, buduşlui, bumb, camătă, caragiu, chelciug, chin ciubăr, ciurdă, cocie, cizmă, coroí, cupă, dorobanţ, făgădaş, fel, feredeu, filer giulgi, guler, hotnogi, iosag, îngădui, ladă, lanţ, lăcaş, lipiu, marhă, mertic, mierţă, mîntui, muştar, nădragi, ocă, ocnă, pahar, pildă pîriş, procatăr, răzeş, sas, siri, sucui, sudui, şafár, şargă, şatră, sindilă, şir, şireag, sîrlău, tabără, táler, talpă, tăgădui, tămădui, tărcát, tîrnaţ, toc, túlai, uliu, uriaş, văgaş, vidic.*

Dintre acestea, următoarele 49 de cuvinte fac parte din lexicul uzual al limbii române standard: *alcătui, aldămaş, bardă, beteag, birui, bîlci, bîntui, bumb, camătă, chin, ciubăr, cizmă, coroi, cupă* (DM îl consideră de origine ngr.), *făgădaş, fel, giulgi, guler, îngădui, ladă, lanţ, lăcaş* (cu trimitere la *locaş*), *lipiu* (numai sub forma *lipie*), *mertic, mîntui, muştar, nădragi* (sg. *nădrag*), *ocă* (cu trimitere la *oca*), *ocnă, pahar* (DM îl consideră de origine srb.), *pildă, pîriş, răzeş, sas, sudui, şargă* (DM dă şi formele de masculin: *şarg, -ă, şargi, -e*), *şatră, şindilă* (cu trimitere la *şindrilă*), *şir, şireag* (cu trimitere la *şirag*), *tabără, taler, talpă, tăgădui, tămădui, toc, uliu, uriaş, văgaş.*

Cuvintele de mai jos sînt înregistrate de DM cu menţiunile de regionalism, învechit, arhaism: *aldui* înv. şi reg., *alegădui* reg., *bănat* reg. (dar cu citate din Coşbuc, Creangă), *bărat* înv., *bărc* reg. (sub forma *berc*), *bir* înv. şi arhaizant, dar viu în expr. *a da bir cu fugiţii, chelciug* înv., reg. (sub forma *cheltşug*), *ciurdă* reg., *cocie* înv. şi reg., *dorobanţ* înv., *feredeu* reg., *hotnogi* înv. şi arh. (în DM *hotnog, -i*), *iosag* reg., *mierţă* reg., *procatăr* reg., *şafar* reg. (înregistrat sub forma *şafăr*, este considerat de orig. ucr.), *şirlău* reg. (se găseşte numai sub forma *şurlău*), *tărcat* reg., *tulai* reg., total 20 de cuvinte.

Nu figurează în DM următoarele 14 cuvinte: *adăvăsi* „a risipi, a cheltui, a irosi", *aleaneş* „adversar, duşman", *alenşig* „duşman, inamic", *alnic* „viclean, perfid", *aoaş* fînaţ" (DM înregistrează cuvîntul *oaşă* „locul unde este oprit tăiatul copacilor, păşunatul, vînătoarea"), *badoc* „tinichea, tablă cositorită", *buduşlău* „vagabond, haimana", *buduşlui* „a vagabonda", *caragiu* „un fel de postav gros", *filer* „para, ban, leţcaie", *marhă* „avuţie; avere agonisită; vită", *siri* „unealtă, sculă, instrument", *sucui* „a (se) obişnui", *vidic* „regiune". Acestea sînt maghiarisme, ca urmare nu fac parte integrantă din lexicul limbii române.

3. Elementele lexicale maghiare intrate în limba română s-au adaptat sistemului fonetic al limbii române și s-au încadrat în sistemul morfologic. Asemenea împrumuturilor în general[14], o dată cu preluarea, vocalele și consoanele maghiare au fost apropiate de vocalele, respectiv de consoanele din cuvintele de origine latină. Această apropiere este supusă ajustărilor ulterioare impuse de sistemul limbii primitoare. La o identitate completă sunetele sînt reproduse, în alte situații sînt înlocuite prin sunetele cele mai apropiate din fonetismul indigen[15].

Pătrunderea elementelor maghiare în limba română n-a contribuit la îmbogățirea inventarului de vocale și consoane, spre deosebire de limbile slave, care au un oarecare aport în această privință[16].

Încadrarea unora dintre cuvintele intrate pînă în secolul al XV-lea și

---

[14] Louis Deroy, *L'emprunt linguistique*, Paris, 1956, p. 49—55.

[15] Cf. S. Pușcariu, *Limba română*, vol. II, București, 1959, p. 195—196.

[16] Aspectele principale ale acomodării împrumuturilor maghiare în limba română au fost semnalate adeseori. În cadrul acestui capitol nu ne ocupăm de felul cum s-a făcut această substituire, de asemenea, nu ne ocupăm de principiile că la studierea adaptării unor cuvinte trebuie să pornim de la variantele regionale sau de la forme mai vechi maghiare, de la forme de plural, forme sufixate (de plural, de obiect direct, posesivale). Nu tratăm nici problema presiunii sistemului morfologic. Cu privire la aceste probleme, vezi: Alexics György, *Magyar elemek az oláh nyelvben*, Budapest, 1888; S. C. Mîndrescu, *Elemente ungurești în limba română*, București, 1892; Asboth Oszkár, *Az oláh nyelvbe átment magyar szók*, în „Nyelvtudományi Közlemények", XXVII, 1897, p. 325—341, 428—448; O. Densusianu, *Histoire de la langue roumaine*, Tome première, *Les origines*, Paris, 1901, p. 370—379; L. Treml, ULR; Tamás Lajos, *A magyar eredetű rumén kölcsönszavak művelődéstörténeti értékelése*, Cluj, 1942; idem, *Ugocsai magyar-rumén kapcsolatok*, Cluj, 1944; idem, *Etymologisch-historisches Wörterbuch der ungarischen Elemente im Rumänischen* (Unter Berücksichtigung der Mundartwörter), Budapest, 1966, N. Drăganu, *Etimologii*, în DR, passim; idem, *Românii în veacurile IX—XIV pe baza toponimiei și onomasticii*, București, 1933; Sextil Pușcariu, *Limba română*, vol. I., *Privire generală*, București, 1940; vol. II, *Rostirea*, București, 1959, passim; E. Petrovici, *Note slavo-române*, III. *Sufixul -ui al verbelor de origine maghiară*, în DR, XI, 1948, p. 188—196; idem, *Nt. Mărăjdie, Măierău, Muierău, Mănereu, Măieruș, Măriuș, Măgheruș, Monorostia, Mănărode*, în DR, XI, 1948, p. 229—237; idem, *O particularitate a fonetismului maghiar oglindită în elementele maghiare ale limbii române*, în SCL, V, 1954, nr. 3—4, p. 439—475; idem, *Evoluția fonetică, substituire de sunete sau adaptare morfologică?* (În legătură cu tratamentul lui o final în elementele slave ale limbii române), în CL, VI, 1961, nr. 1, p. 25—29; Al. Rosetti, *Istoria limbii române de la origini pînă în secolul al XVII-lea*, [București], 1968, p. 418—422; I. Pătruț, *Velarele, labialele și dentalele palatalizate*, în DR, X, 1941, p. 298—308; idem, *Influențe maghiare în limba română*, în SCL, IV, 1953, p. 211—217; idem, *Contribuții slave și maghiare la formarea subdialectelor dacoromâne*, în CL, III, 1958, p. 63—75; V. Breban, *Note despre influența maghiară asupra limbii române*, în CL, III, 1958, p. 219—225; Emese Kis, *Cu privire la terminația -ă a substantivelor românești de origine maghiară*, în „Studia universitatum Victor Babeș et Bolyai", tomus III, nr. 6, Series IV, Fasciculus 1, Philologia, 1958, p. 145—152; idem, *Sufixul -ău în cuvintele de origine maghiară în limba română*, în CL, V, 1960, p. 76—84; idem, *Aspecte din încadrarea elementelor de origine maghiară în limba română*, în „Studia Universitatis Babeș—Bolyai", Series Philologia, Fasciculus 2, 1962, p. 53—66; idem, *Oglindirea evoluției consoanelor tematice maghiare -ly și -ny în tema substantivelor românești de origine maghiară*, în CL, VII, 1962, nr. 2, p. 305—312; B. Kelemen, *Însemnări lexicale*, în CL, XIII, 1968, nr. 2, p. 341—342; Fr. Király, *Probleme de adaptări fonetice: împrumuturi și cuvintele străine*, în LR, XVIII, 1969, nr. 459—469; idem, *Cu privire la stratificarea împrumuturilor maghiare în limba română*, în „Analele Universității din Timișoara", Seria Științe filologice, VIII, 1970, p. 195—204; B. Kelemen, *Unele aspecte ale împrumuturilor maghiare în limba română*, în CL, XVI, 1971, nr. 1, p. 17—27.

al XV-lea inclusiv, respectiv substituirea de sunete în cuvintele împrumutate aduce contribuţii la o mai bună cunoaştere a fonetismului limbii române în perioada studiată.

Se consideră că stadiul *ń* < *n* + iod (< *e*, *i*, în hiat) s-a păstrat mult timp în dacoromână. Astfel, E. Petrovici, bazîndu-se pe documentele slave şi latineşti, presupune că în secolul al XV-lea *ń* era încă general pe tot teritoriul dacoromân[17]. Al. Rosetti, vorbind despre trecerea lui *ń* > *i̯* în secolul al XVI-lea, menţionează că „procesul acesta s-a petrecut într-o parte a domeniului dacoromân"[18]. Elementele maghiare intrate în sec. al XV-lea în limba română infirmă cele susţinute de E. Petrovici. Procesul de evoluţie *ń* > *i̯* a început încă în secolul al XV-lea, şi în unele părţi s-a şi încheiat, deci, aşa cum susţine Al. Rosetti, evoluţia nu a fost unitară. După cum am văzut mai sus, oclusiva nazală dorso-palatală maghiară *ny* (fonetic *ń*) este redată în română prin *i̯* încă în secolul al XV-lea: magh. *bánya* > rom. *baie* „mină", magh. *szekrény* > rom. *sicriu*.

Împrumuturile maghiare din sec. al XV-lea confirmă şi evoluţia lui *l* > *i̯* în această perioadă. Într-adevăr laterala prepalatală *ly* (fonetic *l'*) este redată, în cuvintele intrate în limba română, prin *i̯*: magh. *solyom* > rom. *şoim*.

4. Fonetismul împrumuturilor maghiare intrate în limba română în secolul al XV-lea demonstrează şi el că *cl'* a ajuns la stadiul *ḱ*: magh. *kelt, költ* > rom. *cheltui*, magh. *képez* > rom. *chibzui*, magh. *kép* > rom. *chip*.

Cuvintele cu *h-* iniţial (*ham, heleşteu, hotar* etc.) au întărît statutul lui *h* intrat în inventarul sistemului fonologic al limbii române prin împrumuturile slave.

Acelaşi rol îndeplinesc şi cele două cuvinte cu *z-* iniţial *(zăbală, zgău)*.

5. Elementele maghiare ale limbii române n-au influenţat sistemul morfologic al acesteia. Totuşi o problemă se cere a fi discutată, anume încadrarea verbelor împrumutate în sistemul limbii române.

Părerea lui O. Densusianu că verbele *aldui, bîntui, îngădui* să fi intrat în română prin „filiera" slavă *aldovati, bantovati, engedovati* < magh. *áldani, bántani, engedni*[19], persistă la mulţi[20]. P. Skok nu admite intermediul slav[21]. Sîntem de părere că soluţionarea mulţumitoare a problemei a dat-o E. Petrovici, anume că „sufixul *-ui*, extras dintr-o mulţime de verbe de origine slavă, a devenit un *sufix pentru verbe străine*, deci şi pentru verbele împrumutate de la unguri"[22]. Pe lîngă această funcţie,

[17] E. Petrovici, *Repartiţia graiurilor dacoromâne pe baza Atlasului lingvistic român*, în LR, III, 1954, nr. 5, p. 16.

[18] Al. Rosetti, ILR, p. 519. Cf. pentru această problemă şi I. Stan, *Observaţii asupra evoluţiei ń > j în limba română*, în CL, IV, 1959, p. 49—59.

[19] HLR, I, p. 242.

[20] Sextil Puşcariu, DR, VI, 1931, p. 520—524; idem, *La Transylvanie*, Bucureşti, 1938, p. 42; N. Drăgan, DR, VII, 1934, p. 211; Al. Rosetti, ILR, p. 419.

[21] P. Skok, *Des raports linguistiques slavo-roumains*, în „Slavia", VIII, 1929, p. 627.

[22] *Note slavo-române*, III. *Sufixul* -ui *al verbelor de origine maghiară*, în DR, XI, 1948, p. 190.

adaugă E. Petrovici, sufixul *-ui* o are și pe aceea de a forma verbe denominative de la substantive de orice origine, de exemplu *lege: legiui, faptă: făptui, carne: cărnui* etc.[23] Sufixul *-ui* nu are deci nici o legătură genetică cu sufixul maghiar *-ni*. La stabilirea etimologiei verbelor românești de origine maghiară trebuie să pornim de la forma de persoana a 3-a sg. a indicativului prezent, care cuprinde tema celor mai multe forme din paradigma verbelor maghiare, și nu de la forma de infinitiv. La verbele terminate în ind. prez. pers. a 3-a în *-ik*, se ia drept etimon tema fără acest sufix.

Prin urmare, verbele atestate în sec. al XIV-lea se explică după cum urmează: rom. *bănui* < magh. *bán;* rom. *cheltui* < magh. *kelt, költ;* rom. *făgădui* < magh. *fogad;* rom. *gîlălui* < magh. *gyalul;* rom. *lăcui — locui* < magh. *lak/ik;* rom. *mistui* < rom. *amistui* < magh. *emészt;* rom. *pecetlui* < magh. *pecsétel;* rom. *ponoslui* < magh. *panaszol;* rom. *sălășlui* < magh. *szállásol;* rom. *sîrgui* < magh. *szor(o)g.*

6. Influența maghiară asupra limbii române se manifestă și în îmbogățirea sufixelor lexicale[24]. Sufixele intră în limbă o dată cu cuvintele împrumutate din care se detașează. Din perioada de care ne ocupăm sînt atestate 6 substantive insuficiente ca număr pentru a se putea detașa sufixele *-eș (megieș, nemeș, vameș), -aș (sălaș, sechiraș)* și *-șug (hitlenșug).* Aportul limbii maghiare în această privință nu se va simți decît în perioadele următoare.

*

După cum am văzut, unele dintre elementele lexicale maghiare pătrunse în limba română s-au menținut în limba română comună, numită de noi limbă standard. Altele au dispărut fără să lase urme sau și-au continuat existența în graiuri.

Iunie 1971

Institutul de lingvistică și istorie literară
Cluj, str. E. Racoviță, 21

[23] Vezi și A. Graur, *Désinences pour mots étrangers*, în „Bulletin Linguistique", II, 1934, p. 238—341; L. Ghergariu, *Note lexicale. Verbele de origine maghiară*, în LR„ XI, 1962, nr. 5, p. 541—542.

[24] Cf. O. Densusianu, HLR, 1, p. 371—373; Al. Graur, *Nom d'agent et adjectif en roumain*, Paris, 1929, p. 13 și urm.; Al. Rosetti, ILR, p. 419; Ecaterina Ionașcu, *Sufixele -ar și -aș la numele de agent*, în SMFC, I, p. 80—84; Elena Carabucea, *Sufixul* -uș(ă), în SMFC, II, p. 199—212; M. Sala, *În legătură cu originea sufixului românesc -șug*, în *Omagiu lui Iorgu Iordan*, București, 1958, p. 763—764.

DESPRE VECHEA INFLUENȚĂ SLAVĂ DIN LIMBA ROMÂNĂ
Probleme de metodă și terminologie*

de

I. PĂTRUȚ

1. Este un adevăr recunoscut că cele mai vechi elemente de origine slavă din limba română provin din graiuri bulgărești. Într-adevăr împrumuturile slave cele mai vechi, unele existente și în dialectele sud-dunărene, au fonetism incontestabil bulgăresc: grupurile *șt, jd,* existente numai în graiuri bulgărești, în locul sl. com. *tj, kt', dj:* dr. *prașție,* ar. *praște, proaște,* ir. *prâșt'e* < bg. *prašta;* dr. *grajd* < bg. *gražd;* diftongul *ea* sau *a* ori, în istroromână, o vocală de tipul *ă* în locul v. bulg. *ě:* dr. *nevastă,* ar. *n(i)veastă,* mr. *niveastă,* ir. *nevăstă* < bg. *nevjásta* < *nevěsta;* *e* reprezentînd un ier moale în poziție forte: dr., ir. *oțet* < bg. *ocet* < *octŭ;* reflexele *un / um* (mr. *ọn / ọm*) sau *în / îm* corespunzătoare sl. com. *ọ:* primul (*un / um*) redă stadiul bulgăresc din secolele al X—XI-lea, celălalt reproducînd stadiul ulterior, un bg. *ã* nazal (evoluat, în urma denazalizării, la *ă* = *ъ.* dr. *scump,* ar. *scumpu,* mr. *scọmp* < bg. *skọp* (: sl. v. *skopŭ*) > *skăp;* dr., ir. *osîndi* < bg. *osọditi* > *osădja*[2]; metateza în grupurile slave comune *tart, talt, tert, telt:* dr., ar., mr. *brazdă, prag* < bg. *brazda, prag;* dr. *pleavă* < bg. *pljava* < *plěva*[3].

Cuvinte care prezintă fonetismele amintite sînt numeroase, multe dintre dintre ele răspîndite, de regulă, pe întreg teritoriul daco-român[4].

---

* Comunicare prezentată la Institutul de lingvistică și istorie literară din Cluj, în ședința din 9 dec. 1969.

[1] I. Pătruț, *Reflexele vocalei slave *ọ în împrumuturile vechi românești,* CL, XI, 1966, p. 189 și urm. (unde se discută problema dublei reflectări a sl. ọ în limba română, cu indicarea bibliografiei).

[2] A se vedea E. Petrovici, *Elementele sud-slave orientale ale istroromânei și problema teritoriului de formare a limbii române,* CL, XII, 1967, p. 11 și urm.

[3] Metateza în grupurile slave respective este proprie și sîrbocroatei (ca și celorlalte limbi slave de sud, precum și celor de vest), însă influența sîrbocroată în limba română este mult mai tîrzie și regională.

[4] G. Mihăilă, *Contribuții la studierea geografiei împrumuturilor slave în limba română pe baza „Atlasului lingvistic român",* „Romanoslavica", VII, 1963, p. 35 și urm.

Există și un număr de cuvinte, intrate în română pe cale culturală sau cărturărească, care sînt general sau larg răspîndite pe teritoriul dacoromân (de ex. *evanghelie,* ALR II, vol. I, h. 241; *stranã, ibidem,* h. 227); acestea însă nu sînt numeroase și au, fără îndoială, o frecvență redusă față de cele „populare", la care ne referim în acest articol, împrumutate pe cale orală.

CL, anul XVI, nr. 2, p. 241—246, Cluj, 1971

Întrucît împrumuturile de proveniență ucraineană și sîrbocroată au o circulație regională (primele în estul și nordul țării, iar celelalte în regiunile sud-vestice[5] — unde există și toponime de aceeași proveniență), înseamnă că și acele împrumuturi comune tuturor graiurilor românești sau multora dintre ele, chiar dacă nu au o marcă specifică bulgărească (ca, de pildă, *babă*), provin tot din graiuri bulgărești (cf. bg., scr., ucr., rus. *baba*).

2. Influența la care ne referim este un rezultat al relațiilor social-economice dintre români și slavii bulgari, al conviețuirii lor.

Teritoriul pe care a avut loc contactul dintre români și vechii bulgari poate fi delimitat numai ținînd seama de numele de loc românești care prezintă trăsături specific bulgărești.

Pe baza toponimelor, studiate mai ales de E. Petrovici, se desprinde concluzia că aria așezărilor slave mai compacte și a contactului dintre români și slavii bulgari cuprindea, cu aproximație, Muntenia, Oltenia, estul Banatului, sudul și vestul Transilvaniei[6], deci teritoriile pe care există toponime de incontestabilă origine bulgărească[7]. Întrucît cuvinte comune cu fonetism bulgăresc (*mîndru, pîndi*, cf. v. sl. *mǫdrŭ, pǫditi; peșteră* < bg. *peștera, grajd, leac* < bg. *ljak* < *lěkŭ, pleavă, drag, grădină* < bg. *drag, gradina)* există și la nordul regiunilor cu toponimie de origine bulgară, înseamnă că acolo asemenea cuvinte au fost răspîndite de români.

Teritoriul pe care au existat relații slavo-române se continua și la sud de Dunăre, pînă la linia Jireček, fapt care explică caracterul bulgăresc al împrumuturilor vechi din dialectele aromân, meglenoromân și istroromân, precum și cuvintele uzuale comune în cele patru dialecte românești (v. supra).

3. Cît a durat perioada acestor vechi relații lingvistice româno-slave sau, altfel spus, pînă la ce dată s-au menținut acești slavi bulgari la nord de Dunăre? Unii cred că ei ar mai fi existat pînă în secolul al XV-lea, chiar al XVI-lea[8], ceea ce ni se pare exagerat de tîrziu. O dată mai acceptabilă este secolul al XIII-lea, cel mult, pentru regiunile de la sud de Carpați, al XIV-lea[9].

---

[5] Idem, *ibidem*, p. 46 și urm.; I. Pătruț, *Contribuții slave și maghiare la formarea subdialectelor dacoromâne*, CL, III, 1958, p. 71.

[6] E. Petrovici, *Studii de dialectologie și toponimie*, București, 1970, p. 173—202.

[7] Populația aceasta slavă a venit în contact și cu maghiarii, după așezarea lor în Panonia și răspîndirea lor spre est, fapt care explică trăsăturile bulgărești ale vechilor elemente slave din limba maghiară: grupurile *st, zd:* ung. *mostoha*, rom. *mașteh*ă < bg. *maštecha;* ung. *mezsgye, mezsda*, rom. *mejdie* < bg. *mežda;* metateza în grupurile *tart, talt*, cf. numele maghiare în *-grád: Csongrád, Nógrád* etc. (cf. E. Petrovici, *Studii* ..., p. 75).

[8] A se vedea Al. Rosetti, *Istoria limbii române de la origini pînă în secolul al XVIII-lea*, [București], 1968, p. 292 (cu indicații bibliografice).

[9] Întrucît documentele emanate din cancelaria maghiară în secolul al XIII-lea nu vorbesc de slavi în Transilvania (ci îi pomenesc pe români numai împreună cu pecenegii), trebuie să conchidem că slavii se asimilaseră pînă la acea dată și, bineînțeles, că toponimele de origine slavă din Transilvania sînt împrumuturi anterioare (E. Petrovici, *Daco-slava*, „Dacoromania", X, partea a II-a, 1943, p. 267).

Gh. Mihăilă consideră că o limită între data împrumuturilor care constituie

Prin urmare, în acest răstimp, începînd cu secolele al IX—X-lea, cînd plasăm *începutul* influenței slave[10], au intrat în limba română cuvintele larg răspîndite, unele proprii și dialectelor sud-dunărene, precum și alte elemente, în fonetică și chiar în sintaxă și morfologie.

4. Lingviștii utilizează termeni diferiți pentru numirea influenței exercitate de acești slavi bulgari, atît în lucrări și studii, cît și în dicționarele etimoloigce.

E. Petrovici, după ce a subliniat caracterul bulgăresc al toponimelor românești la care ne-am referit (v. supra)[11], nu este tot atît de tranșant cînd e vorba de cuvintele comune, pe care le consideră împrumutate „din graiurile slavilor daco-moesici"[12]; cuvinte ca *dumbravă, luncă, muncă, scump* le numește „de origine slavă daco-moesică"[13]; „graiurile românești întrebuințează obișnuit sute de forme generale românești, ca *grădină, ogradă, crîng, mîndru, deal, sfat* etc. < sl. daco-moesic **gradina, *ograda, *krăⁿgŭ, *măⁿdrŭ, *d'alŭ, *s(ŭ)v'atŭ*"[14].

Termenul „daco-moesic" nu poate fi acceptat în lucrările de lingvistică, mai ales în dicționarele etimologice, dat fiind că în ele este necesară precizarea *limbii* din care s-a împrumutat.

O. Densusianu, căutînd să indice „dialectul de la care a împrumutat limba română primele sale elemente slave"[15], afirmă că „el trebuie să fi fost asemănător cu cel care ne este cunoscut din vechile monumente bisericești («Altkirchenslavisch», cum îl numesc filologii germani)"[16]. De aceea împrumuturile românești, în capitolul intitulat „L'influence slave", sînt explicate din cele precedate de specificarea „a[ncien]-bulg[are]" — care corespunde termenului german „altkirchenslavisch" (v. supra) — re-

---

„vechiul strat lexical «slav daco-moesic» de tip bulgar" și cel care constă dintr-un număr de cuvinte răspîndite numai în partea sudică a țării poate fi plasată la sfîrșitul secolului al XI-lea, cînd Transilvania, cucerită de maghiari, ar fi fost ruptă de restul teritoriului românesc (*Contribuții...*, p. 43). Însă legăturile între românii din Transilvania și cei de la sud și est de Carpați au fost continue, căci numai așa se poate explica încadrarea unor întinse regiuni din Transilvania în ariile subdialectelor muntean și moldovean, a căror constituire se pare că nu este anterioară secolului al XV-lea (E. Petrovici, *Studii...*, p. 43—44).

[10] I. Pătruț, *Despre vechimea relațiilor lingvistice slavo-române*, CL, XIV, 1969, p. 23 și urm.

[11] Unul dintre studiile sale citate mai sus este intitulat *Toponimie de origine slavo-bulgară pe teritoriul României (Studii...*, p. 173).

[12] „Cele mai vechi și mai numeroase elemente slave ale limbii române provin din graiurile slavilor daco-moesici, graiuri care aparțineau grupului bulgar" (*Studii...*, p. 74). Termenul „daco-moesic" este luat de la A. M. Sališčev (cf. *ibidem*).

[13] *Studii...*, p. 78.

[14] *Ibidem.*

Și în alte studii E. Petrovici utilizează acest termen. De exemplu în *„Monoftongarea" ea > a după labiale în elementele slave ale dacoromânei*, publicat în „Romanoslavica", VIII, 1963, p. 83 și urm.: ...„numeroase elemente de origine slavă daco-moesică... ale dialectului dacoromân" (p. 88); „tratamentul lui *ě* în elementele slave (slave daco-moesice) ale limbii române..." (p. 92).

[15] *Histoire de la langue roumaine*, I, Paris, 1901, p. 242; ed. rom., p. 162.

[16] *Ibidem.*

dat în versiunea românească prin „v. bulg.“[17], corespondentul lui „altbulgarisch“, utilizat în limba germană ca sinonim al lui „altkirchenslavisch“[18].

Același termen îl folosește și A. Lombard, care încadrează verbele vechi românești de proveniență bulgară (în număr de 439) în coloana „a. sl.“ [= anciens slaves][19].

Acad. Al. Rosetti recunoaște că cele mai vechi elemente slave din română au caracteristici bulgărești; adoptă însă părerea — care nu mai poate fi susținută — că la nordul Dunării se vorbea o limbă diferită de bulgara de la sudul fluviului, acceptînd pentru cea din nord termenul „daco-slav“[20]. Împrumuturile românești sînt raportate însă la formele „vechi slave“[21], cu precizarea, valoroasă: „Cînd alăturăm un termen românesc de unul vechi slav sau vechi bulgar, aceasta nu înseamnă, așadar, că termenul românesc are în mod neapărat la bază termenul vechi slav, ci numai că termenul vechi slav citat este cel mai vechi corespondent slav cunoscut al termenului românesc“[22].

G. Mihăilă raportează împrumuturile românești în primul rînd la forma veche slavă („v. sl.“) (notată cu litere chirilice), după care urmează cea bulgară, sîrbocroată și din alte limbi slave[23]. De altfel, acest procedeu este recomandat de autor, în lucrarea la care ne referim, și în anexa II, intitulată *Problemele alcătuirii unui dicționar etimologic al împrumuturilor slave în limba română*[24].

În dicționarele noastre, împrumuturile la care ne referim sînt explicate, de regulă, din formele „vechi slave“ („paleoslave“). Astfel, de exemplu, cuvîntul *coasă* ar proveni, după mai toate dicționarele noastre etimologice, din v. sl. *kosa*[25]. Avînd în vedere caracterul popular al aces-

---

[17] *Ibidem*, p. 237—287; ed. rom., p. 159—188.

Menționăm că autorul are și un capitol întitulat „Influența bulgară și sîrbă“ (*ibidem*, p. 361—369; ed. rom., p. 232—238), în care este tratată influența atribuită acestor limbi într-o perioadă posterioară „influenței slave“ (v. supra).

De fapt, în capitolul sus-numit, perioada acestei influențe este plasată între secolele XI—XV-lea, dată inacceptabilă atît pentru influența bulgară mai tîrzie, regională (v. supra), cît mai ales pentru cea sîrbocroată. Apoi, multe dintre împrumuturile atribuite acestei influențe (p. 365—369) sînt de origine bulgară veche.

[18] Cf. titlurile cunoscutelor lucrări ale lui A. Leskien: *Handbuch der altbulgarischen (altkirchenslavischen) Sprache* (ed. VII, Heidelberg, 1955) și *Grammatik der altbulgarischen (altkirchenslavischen) Sprache* (ed. II și III, Heidelberg, 1919).

[19] A. Lombard, *Le verbe roumain*, II, Lund, 1955, p. 1120.

[20] Al. Rosetti, *Istoria limbii române...*, p. 298.

[21] De exemplu: „dr., ar. *babă:* v. sl. *baba;* dr., ar. *blid:* v. sl. *bljudŭ* (*ibidem*, p. 309).

[22] *Ibidem*, p. 301.

[23] G. Mihăilă, *Împrumuturi vechi sud-slave în limba română*, București, 1960. Astfel, la rom. *plug:* „vsl. плоугъ, bg. плуг, scr. *plug*, rus. плуг, ucr. плуг, pol. *pług*, ceh. *pluh* etc.“ (p. 18). Forma veche slavă lipsește numai atunci cînd ea nu există în dicționarele paleoslave.

[24] *Ibidem*, p. 262 și urm. La p. 272 se recomandă: „Pentru cuvintele vechi [de origine slavă, din română] se vor da corespondentele în toate limbile slave (cînd există), trecîndu-se în primul rînd forma slavă veche atestată sau slavă comună reconstituită (mai precis, sud-slavă comună), iar apoi forma bulgară, sîrbocroată, slovenă, după care urmează cu titlul de comparație, formele din limbile slave răsăritene (ucraineană, rusă, bielorusă) și nord-vestice (polonă, slovacă și cehă)...“ Probabil că autorul nu mai susține acum acest procedeu, recomandat cu ani în urmă.

[25] DA: „Din paleosl. *kosa* (sîrb. *kòsa*, bulg., rus., rut. *kosà*)“; CADE: vsl.

tei influențe, subliniat mai sus, nu este corectă explicarea împrumuturilor românești din formele „slave vechi" (paleoslave). Chiar în DLR, serie nouă, originea unor cuvinte, evident populare și vechi, este căutată în limba slavă veche[26]. Utilizarea acestui procedeu își găsește, în parte sau total, explicația în larga întrebuințare, de către lingviști, în special de lexicografi, a lucrării lui Fr. Miklosich, *Lexicon palaeoslovenico-graeco-latinum* (Viena, 1862)[27], întrucît dicționarul lui N. Gerov, *Rečnik na bălgarski ezik, s tălkuvanie rečite na bălgarski i na ruski* (I—V, Plovdiv, 1895—1904) (completat de suplimentul lui T. Pančev, Plovdiv, 1908) a fost puțin sau de loc consultat, mai ales din cauza grafiei lui.

Obiecției noastre i s-ar putea aduce următorul răspuns: dat fiind că limba slavă veche (paleoslavă) este, în fond, bulgărească (lingviștii bulgari, dar nu numai ei, o și numesc „veche bulgară")[28], formele „slave vechi", din care sînt explicate împrumuturile românești (atunci cînd este vorba de cele vechi) reprezintă, de fapt, și formele *populare* bulgare.

Situația însă se prezintă altfel. Se știe, de pildă, că în împrumuturile românești foștii ieri slabi nu sînt reprezentați prin nici un sunet, iar cei în poziție tare apar vocalizați (ca în graiurile bulgărești, începînd aproximativ din secolul al X-lea). De fapt tratamentul ierilor în împrumuturile românești constituie unul dintre argumentele de care ne folosim pentru susținerea tezei că influența bulgară asupra limbii române a început la o dată relativ tîrzie[29]. Deci este anacronică explicarea formelor românești *sfadă, sfat, coșniță, pivniță* din v. sl. *sŭvada, suvětŭ, košinica, pivĭnica* și nu din bg. *svada, svjat, košnica, pivnica,* care, după cum se vede, corespund întru totul formelor românești. Tot așa rom. *dobitoc, oțet* trebuie raportate la bg. *dobitok* (dial.), *ocet,* nu la v. sl. *dobytŭkŭ, ocĭtŭ.*

Reiese, din cele arătate, că la indicarea originii împrumuturilor vechi trebuie să se procedeze la fel ca în cazul toponimelor de aceeași proveniență (v. supra): și unele și altele să fie explicate din forme bulgărești și să fie numite de origine *bulgară.*

Cum se rezolvă, în acest caz, problema vocalelor nazale slave, respectiv a grupurilor românești corespunzătoare lor? — întrucît în aproape toate graiurile bulgărești vocalele respective s-au denazalizat (cf. rom. *scump, osîndi, rînd,* față de bg. [lit. și majoritatea graiurilor] *skăp, osădja, red*).

Răspunsul este următorul: Așa cum multe toponime românești sînt

---

kosa"; Scriban, D.: „vsl., sîrb. *kosa,* bg., rus. *kosa* ..."; DM: „slav (v. sl. *kosa*). (La TDRG cuvîntul lipsește. Verbul *cosi* este explicat, vag, din „slav. *kositi*").

De fapt rom. *coasă* este de origină bulgară.

[26] Astfel, *oblînc, oblu, obraz, ogradă, opri* sînt explicate din v. sl. *oblǫkŭ, obilŭ, obrazŭ, ograda, opręti* (s. v.).

[27] E de menționat că *Lexiconul* lui Fr. Miklosich trebuie utilizat cu grija cuvenită, chiar pentru limba slavă veche (paleoslavă) propriu-zisă, întrucît el conține cuvinte extrase și din texte tîrzii, chiar și din secolele XVI—XVII-lea.

[28] Cf. și termenii „starobolgarskij", „vieux bulgare", „altbulgarisch".

Pentru termenul *paleoslav,* a se vedea, V. Vascenco, *Note etimologice,* CL, XV, 1970, p. 297—300.

[29] I. Pătruț, *Despre vechimea* ..., p. 27.

După cum se știe, în textele slave vechi (aproape toate copii din secolul al XI-lea), deși grafia lor este tradițională, apar numeroase forme fără ieri slabi sau cu ieri tari „vocalizați", forme pătrunse din graiurile cunoscute de copiști.

raportate la forme bulgărești reconstruite (îndeosebi cu vocale nazale), același procedeu este potrivit și pentru cuvintele comune. De altfel nimic nu ne împiedică să raportăm formele românești la cele vechi slave (paleoslave) (în cazul cuvintelor ca cele de mai sus: *skǫpŭ, osǫditi, rędŭ*)[30].

Am ajuns la o altă întrebare: Acceptînd punctul de vedere susținut aici, este necesar ca etimoanele corespunzătoare celor românești să fie numite „vechi bulgare" (v. bg.) sau numai „bulgare"? Utilizînd și termenul „vechi bulgar", am diferențiia împrumuturile vechi, de cele ulterioare, care, cum s-a menționat, au o circulație regională (v. supra) și ale căror corespondente ar purta indicația „bulgar".

Dacă însă perioada vechii influențe bulgărești durează pînă în secolele XIII—XIV (v. supra), atunci periodizarea menționată nu corespunde cu cea a limbii bulgare, din moment ce perioada limbii bulgare vechi durează, după părerea lingviștilor bulgari, pînă în secolul al XI-lea inclusiv, continuată de cea „medio-bulgară" (pînă în secolul al XIV-lea)[31]. În al doilea rînd: fonetismul împrumuturilor românești — în afara reflexelor vocalelor nazale, la care ne-am referit mai sus — nu impune raportarea la etimoane bulgare anterioare evoluției ierilor. Deci, după părerea noastră, termenul „vechi bulgar" — în loc de, simplu, „bulgar" — nu este nici necesar, nici adecvat.

Iunie 1971

Institutul de lingvistică și istorie literară
Cluj, str. E. Racoviță, 21

[30] Nu urmărim aici, amănunțit, situația vocalelor nazale. Amintim doar că în unele graiuri bulgărești și macedonene ele se mențin pînă astăzi și s-au păstrat și în graiurile slavilor bulgari din Transilvania (A. Vaillant, *Grammaire comparée des langues slaves*, I, Lyon—Paris, 1950, p. 152), de fapt fiind reprezentate — ca și în limba română — prin vocală + nazală (idem, *ibidem;* I. Pătruț, *Reflexele...*, p. 190).

De altfel, referindu-ne la ǫ, formele slave vechi, considerîndu-le echivalente celor populare, din graiurile bulgărești, nu sînt „suficiente" pentru corespondentele lor românești, întrucît reflexul *în / îm* redă, cum am spus, un stadiu posterior secolului al XI-lea, din graiurile bulgărești.

[31] K. Mirčev, *Istoričeska gramatika na bălgarskija ezik*, ed. a II-a, Sofia, 1963, p. 7—8.

NOTE ASUPRA GRAIULUI DIN COMLOȘUL MARE (jud. Timiș)

de

I. FAICIUC

Localitatea Comloșul Mare este situată în cîmpia Banatului, la aproximativ 45 km vest de Timișoara și 15 km nord-vest de Jimbolia și este atestată, pentru prima dată, în 1453 cu denumirea actuală (Komlos)[1]. În secolul al XVIII-lea în comună s-au stabilit numeroase familii de emigranți din diferite părți ale Olteniei și din Ardeal[2]. Populația este alcătuită, așadar, din mai multe straturi de locuitori, dintre care numărul cel mai însemnat îl constituie oltenii.

Graiul din Comloșul Mare este un grai eterogen și formează o insulă

---

[1] Cf. Coriolan Suciu, *Dicționar istoric al localităților din Transilvania*, București, 1968, s.v.

[2] Informațiile de ordin istoric cu privire la colonizarea Comloșului sînt în general vagi și contradictorii. C. Diaconovici, în *Enciclopedia română*, tomul I, Sibiu, 1898, p. 892—893, consideră că pe la 1784 s-au stabilit la Comloș „mai multe familii românești din Transilvania" și că, „sub Tudor Vladimirescu, o mulțime de familii proscrise din Craiova, Slatina, Polovraci, s-au refugiat la Comloș". Aceeași părere se întîlnește și la V. Grozescu, în *Istoria românilor de la Mureșul de jos*, Oradea, 1887, p. 32 (apud Gh. Cotoșman, *Din trecutul Bănatului. Comuna și bisericile din Comloșul Mare și Lunga*, Timișoara, 1934). Șt. Cioroianu, *Craovenii la marginea vestică a Banatului*, în „Biserica ortodoxă română", seria II, 1922, nr. 5, p. 337 ș.u., crede că satul ar fi fost colonizat în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea (1760—1799) cu români „de origine din Craiova și jur" (Slatina, Polovragi), plecați din cauza „prigonirii fanarioților". Borovszky Samu, în *Torontál vármegye*, Budapesta, 1911, p. 86, stabilește ca dată a așezării familiilor românești din Muntenia în Comloșul Mare anul 1743. Tot prima jumătate a secolului al XVIII-lea (1717—1745) e considerată data stabilirii în comună a familiilor provenite „din Muntenia" și de către Gh. Cotoșman (*lucr. cit.*, p. 264). Cu privire la cauzele exodului oltenilor spre Banat, vezi Șerban Papacostea, *Oltenia sub stăpînirea austriacă* (1718—1739), București, 1971, p. 52—65. La fel ca *bufenii* (v. Diaconovici, *op. cit.*, s.v.) stabiliți în sud-vestul Banatului, oltenii din Comloșul Mare au supranumit *frățuți* pe locuitorii care se aflau în sat la venirea lor și pe cei din satele românești apropiate (Nerău, Vălcani, Pesac etc.). Despre graiul bufenilor, vezi Marin Petrișor, *Graiurile bufenilor din Banat*, în LR, XVII, 1968, nr. 2, p. 147—154, nr. 3, p. 217—229, nr. 4, p. 307—314.

lingvistică[3] în aria de nord-vest a subdialectului bănățean. Ne propunem să relevăm mai jos cîteva din particularitățile acestuia[4].

a) **Particularități fonetice**[5]. Consoanele *t, d, n* urmate de *e, i* nu se palatalizează: *des, să rîde, grădină, diréže, frúnte, mínte, părínte, tînăr, teĮ, ínimă, fine, sprîncéne* etc. În prepozițiile *de, din* și în prefixul *des-*, sunetul *d* nu prezintă nici forma palatalizată *đ (đe, đin, des-)*, nici pe cea dură *(dă, dîn, dăs-)*, ambele forme existente în graiurile bănățene vecine: *fir de păr, bătere de ínimă, din cásă, deskíd* ș.a. Cîteva cuvinte, printre care *ģínte, ģieșt', úŋģiță, práșkiie, líŋģină, ģihór*, prezintă abateri de la tratamentul obișnuit al dentalelor[6]. În graiurile bănățene aceste forme au fost explicate prin falsă regresie[7]. În graiul oltenilor din Comloș însă, credem că sînt deprinderi fonetice însușite în contactul cu graiurile bănățene, deoarece dentalele nu se palatalizează pentru a crea condițiile confuziei. Există totuși posibilitatea păstrării lor din graiul originar[8]. Într-o situație specială se află cuvîntul *ģihór*, rostit în graiurile vecine *đihór*, care poate fi sau o formă păstrată, sau un cuvînt cu fonetism refăcut incorect de la forma cu care oltenii au venit în contact.

Faptul de mai sus nu este izolat. Adaptînd sunetele din graiurile bănățene fonetismului propriului grai, prin aplicarea unor corespondențe cum ar fi *ć* (sau *t'*) = *t* + *i* și *ḱ*, oltenii au ajuns uneori la forme incorecte (ex. *tęag* „cheag", *să-ntęágă* „se-ncheagă", *ćáră-ntegátă* „ceară închegată", *tínga* „chingă"). Tot din domeniul acestui mod de adaptare fonetică fac parte, credem, și cuvintele *tiúrcă, tiurcán* pentru *ćúrcă*, „curcă", *ćurcán* „curcan" din graiurile bănățene vecine.

Africatele *ĉ* și *ĝ* nu au tratament paralel. În timp ce surda *ĉ* se păs-

---

[3] Cu privire la insulele lingvistice a se vedea considerațiile teoretice făcute de E. Petrovici și P. Neiescu în *Persistența insulelor lingvistice*, în CL, IX, 1964, nr. 2, p. 12.

[4] Importanța studierii amestecului de graiuri pe teritoriul dacoromân este subliniată mai recent de V. Arvinte, *Atlasul lingvistic al Moldovei și Bucovinei*, în „Anuar de lingvistică și istorie literară", XXI, 1970, p. 8.

[5] Ne vom opri asupra cîtorva trăsături fonetice și lexicale care relevă în mai mare măsură individualitatea graiului de care ne ocupăm. Materialul a fost adunat în aprilie 1971 cu ocazia anchetei dialectale pentru *ALRR — Banat*, lucrare ce se elaborează la Institutul de lingvistică și istorie literară din Cluj. Informator: Ardelean Simion, Mărina, născut în Comlușul Mare, 42 ani, 5 clase primare.

[6] Pentru răspîndirea acestui fenomen a se vedea ALR I, h. 29 și NALR Olt, h. 68 (dinte), ALR I, h. 50 și NALR Olt., h. 112 (deget), NALR Olt., MN., pl. 1 (lindină), NALR Olt., MN, pl. 54 (prastie). În localitățile apropiate de Comlușul Mare circulă formele *gięșć, ginće, úngiță, práșkiie, l'íŋgină, đihór*.

[7] Cf. I. Pătruț, *Velarele, labialele și dentalele palatalizate*, în „Dacoromania", X, 1941, p. 304.

[8] Marin Petrișor, *art. cit.*, p. 224, referindu-se la prezența în graiurile bufenilor a acestui fonetism în patru cuvinte *(ginćě, l'íŋgină, úŋgiță* și *práșkiiě)*, îl consideră un fenomen timpuriu, încheiat înaintea trecerii lui *t, d*, la *ć, đ*, care a cuprins o arie mai mare a dacoromânei de sud și sud-vest. V. Vîrcol, *Graiul din Vîlcea*, București, 1910, p. 11, menționează că „schimbarea cea mai însemnată pe care o găsim la *d* este transformarea lui în *ģ*" în cuvinte ca *ģacon, ģavol, ģal*. Același lucru îl constată și T. Gîlcescu cu privire la vorbirea ungurenilor, în *Cercetări asupra graiurilor din Gorj*, în GS, V, 1931—1932, p. 77. E posibil ca adoptarea sau păstrarea acestui fonetism să fi fost favorizată de graiul emigranților ardeleni stabiliți în localitate.

trează, aproape fără nici o excepţie, ca în graiurile de tip crişean şi muntean (ex. *ĉerĉél, ĉápă, piĉór, biĉ*), corespondenta ei sonoră se pronunţă ca o fricativă cu un grad de palatalizare de obicei mai scăzut decît în graiurile bănăţene şi mai pronunţat decît în graiurile crişene: *ẑánă, zī̂ẑěl, năźéi̯, ẑem, arẑínt, deẑetár*[i], *sī̂ẑe, ẑínere, fraź* ş.a.[9].

Pentru emigranţii olteni aceasta este o particularitate însuşită în urma contactului lingvistic. Tratamentul deosebit al africatei sonore faţă de cea surdă credem că se datoreşte în bună măsură şi contactului cu graiul locuitorilor veniţi din Ardeal, grai în care africata *ĝ* devenise probabil *ẑ* prin evoluţie normală[10] înainte de stabilirea acestora în Comloş. Alterarea în primul rînd a africatei sonore a fost facilitată, poate, şi de acţiunea unei tendinţe lingvistice mai generale, potrivit căreia consoanele sonore se schimbă mai repede decît cele surde, fiind mai puţin uzitate[11].

Fricativele *ş, j* au, pe lîngă forma dură (ex. *dîrją̆, porşór* etc.), o formă palatalizată, foarte răspîndită, ca în unele graiuri olteneşti[12]: *j'une, j'ar, stej'ár*[i], *j'ug, drój'de, aş' cîntá, ĉenúş'e, căpş'úne, úş'á căşi, caş'* etc. Uneori *j* are un timbru asemănător cu fricativa provenită din alterarea lui *ĝ*: *ẑudecátă, ẑirátic* etc.

Labialele nu se palatalizează. Excepţie face oclusiva *p* în cuvintele *ḱépten, i̯o mă ḱépten, ḱept, cápu ḱéptului̯, ḱeptúş'* „cojoc", pe care le considerăm forme conservate din graiul originar din jurul Craiovei[13].

În cuvîntul *nére* „miere" nu este vorba de palatalizarea lui *m*, ci de depalatalizarea lui *ń* din forma *ńę́re* care circulă în satele apropiate (Nerău, Beba Veche).

Vocalele *e* şi *ă*, sub accent, îşi păstrează o apertură medie, deosebindu-se de graiurile vecine, unde acestea se deschid: *uréḱe, şérpe, vérme, sîvéi̯că* „suveică", *sloi̯éte, să i̯éşe, fére, sépe* „sape", *cosă̆şte, să ţă̆şe,*

---

[9] Foarte rar, în final de cuvînt şi în vorbire allegro, au fost notate forme cu africata *ĉ* devenită fricativă palatală: ex. *porş'* „porci". Africata *ĝ* a fost notată nealterată doar în cîteva cuvinte: *săĝe̯átă, ĝémen*[i].

[10] I. Pătruţ, *Influenţe maghiare în limba română*, în SCL, IV, 1953, p. 215, presupune un stadiu *ẑ* între *ĝ* şi *j* din graiurile crişene: „nu este exclus ca în graiul crişean vechiul *ĝ* să-şi fi pierdut elementul ocluziv, deci să se fi rostit cîndva ca în graiul moldovean".

[11] Cf. I. Pătruţ, *Influenţe...*, p. 215: „se ştie că africatele afonice sînt de obicei mai rezistente decît cele fonice"; cf. şi Witold Mańczak, *Evolution phonétique et rendement fonctionnel*, în RRL, XV, 1970, nr. 6, p. 536: „les consonnes sonores sont plus rarement employés que le sourdes, ce qui explique que les sonores changent plus vite"; Al. Graur, în *Frequence et évolution*, în RRL, XVI, 1971, nr. 1, p. 7—8, constată că a făcut uz de acest raţionament în explicarea faptelor din domeniul morfologiei; D. Macrea, *Aspecte ale structurii sonore a limbii române în lumina cercetării statistice*, în CL, XVII, 1968, nr. 1, p. 16, stabileşte pentru africata *ĉ* frecvenţa 1,50%, iar pentru *ĝ* sub 1%.

[12] Pentru răspîndirea în Oltenia a acestor forme, cf. Valeriu Rusu, *Graiul din nord-vestul Olteniei*, Bucureşti, 1971, p. 90 ş.u.

[13] E posibil ca formele să se fi conservat şi sub influenţa graiului ardelenilor care veneau şi ei dintr-o arie unde se palatalizau labialele (cf. ALR I, h. 39). Pentru răspîndirea actuală a fenomenului în Oltenia, vezi NALR Olt., hărţile 6, 7, 91, 291 şi MN, pl. 6. Privitor la vechimea palatalizării, cf. Dimitrie Macrea, *Probleme de fonetică*, Bucureşti, 1953, p. 54—64 şi 94—102; Gheorghe Ivănescu, *Probleme capitale ale vechii române literare*, Iaşi, 1948, p. 188—206.

sfinţăşte etc. Există şi stadii intermediare, semideschise: *pę́ne, stę̨rpe, şą̆de* etc.

Diftongii, creaţi prin anticiparea caracterului palatal al consoanelor, au fost conservaţi în cuvintele: *oi̯ḱ, lumína ᵘói̯ḱilor, ᵘói̯ḱi̯ur*ⁱ, *rói̯ḱe*[14].

a) **Particularităţi lexicale**[15]. Lexicul din Comloş prezintă numeroase elemente comune cu graiurile din nord-vestul Banatului. Dintre acestea unele se întind pe o arie mai mare în partea nordică a ţării, dar nu au circulaţie în Oltenia: *fo̯ále* „pîntece" (ALR I, h. 42), *vîn*ⁱ „varice" (ALR I, h. 126), *ẑīẑěl* „gingie" (ALR I, h. 32), *meréu̯* „încet" (ALR I, h. 103), *j'úne* „flăcău" (ALR I, h. 180), *míre* „mire" (ALR I, h. 256), *corn*ⁱ „căpriori", *mui̯ére* „nevastă" (ALR II, h. 130), *cocostírc* „barză" (ALR II, s.n., h. 694), *cúte* „gresie", *curéḱ* „varză" (ALR II, s.n., h. 189), *pítă* „pîine" (ALR II, s.n., h. 529), *búĉum* „butuc" (ALR II, s.n., h. 340), *porşór* „purcoi" (ALR II, h. 131), *belésc* „jupoi" (ALR II, s.n., h. 529) etc.

Altele însă circulă mai ales în aria subdialectului bănăţean: *úi̯că* „unchi" (ALR I, h. 165), *mormínţ* „cimitir" (ALR I, h. 301), *ẑirátic* „vătrai" (ALR II, h. 285), *măsái̯* „faţă de masă" (ALR II, s.n., h. 492), *ş'úbă* „pănură" (ALR II, s.n., h. 496), *ĉîrĉág* „ulcior" (ALR II, s.n., h. 1037), *să vedere̯ázā* „se crapă de ziuă" (ALR II, s.n., h. 760) etc.

Multe dintre cuvintele comune cu graiurile bănăţeneşti din jur sînt nume de obiecte şi ocupaţii relativ noi şi se datoresc influenţelor străine: *feştíl*ⁱ „chibrituri" (ALR II, h. 276), *piţíglu* „biciclétă", *şegírt* „uĉenic" (ALR II, s.n., h. 500), *tíşlăr* „tîmplar" (ALR II, s.n., h. 551), *cáptă* „calapod" (ALR II, s.n., h. 519), *fárbă* „vopsea" (ALR II, s.n., h. 532), *ĉódă* „ac cu gămălie" (ALR II, s.n., h. 523) etc.[16].

O altă categorie o constituie elementele lexicale comune cu graiurile din Oltenia şi neexistente în graiurile bănăţene vecine: *tron* „sicriu" (ALR I, h. 297; NALR Olt., h. 183), *cúrte* „curte" (ALR II, s.n., h. 1354; NALR Olt., h. 198), *lăntéţ* „leaţuri" (NALR Olt., MN, pl. 26), *tái̯er* „farfurie" (ALR II, s.n., h. 1046; NALR Olt., h. 231), *scăᵘunénĉ* „scăunel" (ALR II, MN, 3904; NALR Olt., MN, pl. 31), *hergelíi̯e* „herghelie" (ALR II, s.n., h. 320), *ĉoc* „cioc de pasăre" (ALR II, s.n., h. 375), *urîtăni* „orătănii" (ALR II, s.n., h. 361), *drúgă* „ştiulete" (ALR II, s.n., h. 108), *coĉén*ⁱ „coceni" (ALR II, s.n., h. 116), *foi̯* „pănuşi" (ALR II, s.n., h. 109), *ustrói̯* „usturoi", *păpărádă, ᵘói̯ḱi̯ur*ⁱ *de ᵘáu̯ă* „jumări" (ALR II, s.n., h. 1101; NALR Olt., h. 279), *zăpádă* „zăpadă" (NALR Olt., MN, pl. 46), *cocolóş'* „bulgări de zăpadă" (NALR Olt., h. 316), *ti̯úgă* „ţeastă" (ALR I, h. 7; NALR Olt.,

---

[14] Pentru răspîndirea actuală a fenomenului în Oltenia, a se vedea NALR Olt., h. 33 şi NALR Olt., MN, pl. 39.

[15] Ne bazăm pe ALR I, ALR II şi NALR Olt., hărţile publicate. Pentru ariile din nord-vestul Banatului ne bazăm pe *ALRR — Banat* (cf. nota 5).

[16] Pentru comparaţie, vezi *Noul atlas lingvistic român pe regiuni. Oltenia*, I, întocmit, sub conducerea lui B. Cazacu, de dr. Teofil Teaha, Ion Ionică şi Valeriu Rusu, Bucureşti, 1967; II, 1970 (NALR Olt.), hărţile 103 (pîntece), 72 (gingie), 180 (nevastă), 84 (cimitir), 241 (faţă de masă), 293 (pănură), 308 (se crapă de ziuă), 220 (chibrituri) şi MN, planşele: 12 (varice), 3 (încet), 17 (flăcău), 21 (mire), 26 (căpriori), 29 (vătrai), 14 (unchi), 52 (bicicletă).

h. 4), *poj'ár* „pojar" (ALR I, h. 115), forme cu sufixul *-ete* conservat: *okiéte, viermuléte, cocléte* etc.[17].

Pentru unele cuvinte sînt cunoscute și întrebuințate atît formele oltenești, cît și cele bănățene[18]: *ureázã și kiuãte* „chiuie" (NALR Olt., h. 179), *burácă* și *câță* „ceață" (ALR II, s.n., h. 795; NALR Olt., MN, pl. 45—46), *vătămát, surupát* „vătămat" (NALR Olt., h. 139), *casáp, măcelár*[1] (ALR I, 665), *vînăt, albástru* (ALR II, s.n., h. 1217)[19] etc.

Un număr mult mai redus de cuvinte sînt comune cu graiurile ardelenești și nu circulă în Banat și Oltenia: *ieíflă* „ragilă" (ALR II, s.n., h. 260), *mieluséi* „măzăriche" (ALR II, s.n., h. 797), *bătúcă* „rînză (la păsări)" (ALR II, s.n., h. 364), *asóg* „dau formă aluatului" (ALR II, s.n., h. 1056), *perișóare* „sarmale" (ALR II, s.n., h. 1098), *feliiárs* „lambă" (ALR II, s.n., h. 346), *zdronț* „scursură la pîine" (ALR II, s.n., h. 1063), *pișc* „pișc" (ALR I, h. 93) etc.[20].

Printre elementele lexicale a căror arie nu a putut fi stabilită cu precizie menționăm: *tatamóș* „bunic" (ALR I, h. 169, pct. 1, 9), *pedéps* „ciung" (NALR Olt., h. 117, pct. 948), *húncă* „movilă" (ALR II, h. 809, pct. 37), (a) *luțuí* „a legăna", *cleí* „lucernă" (CADE, s.v.)[21].

Concluzii. Nepalatalizarea consoanelor *t, d* și *n*, prezența sunetelor moi *ș', j', k', g'* alături de reflexele lor dure, păstrarea aperturii medii a vocalelor *ă* și *e* acolo unde în graiurile bănățene acestea s-au deschis, conservarea formelor palatalizate *kept, képten*, a diftongului *oi* în cuvintele *oik, róike* ș.a., plasează graiul de care ne ocupăm în sfera subdialectului muntean. În procesul de uniformizare lingvistică, particularitățile fonetice ale graiului oltenilor stabiliți în Comloș au fost deprinse de celelalte straturi de populație cu care conviețuiau. Graiul acestora din urmă a determinat la rîndul său dezechilibrul sistemului fonetic originar al oltenilor prin alterarea africatei sonore *ĝ* și, izolat, a corespondentei sale surde *ĉ*.

Dacă din punct de vedere fonetic graiul din Comloș s-a dovedit destul de refractar la influențele bănățene, în privința lexicului a fost, dimpotrivă, mult mai penetrabil. Majoritatea cuvintelor se încadrează în aria formată de graiurile bănățene vecine. Pe baza particularităților de

---

[17] În stabilirea ariilor ne-am bazat și pe studiile: Emil Petrovici, *Repartiția graiurilor dacoromâne pe baza Atlasului lingvistic român*, în *Studii de dialectologie și toponimie*, București, 1970, p. 38—49; Romulus Todoran, *Cu privire la repartiția graiurilor dacoromâne*, în LR, V, 1956, p. 38—53; idem, *Noi particularități ale subdialectelor dacoromâne*, în CL, VI, 1961, nr. 1, p. 43—74; Ion Mării, *Pseudoturcismele graiurilor bănățene în lumina geografiei lingvistice și a principiului etimologiei directe*, în CL, XIII, 1968, nr. 1, p. 95—106.

[18] Cuvintele susceptibile de a fi considerate comune graiurilor bănățene și oltenești au fost, pe cît posibil, evitate din discuție (ex. *limburúș, gîlcă, mădúhă, beții, iéșkiie, vălău, tolcéri, cómină, pișlamflóre* „grangur" etc.

[19] Primul din fiecare grup de două cuvinte este comun cu graiurile bănățene.

[20] Tradiția păstrează amintirea venirii unor familii de la Miercurea și Brad (cf. Gh. Cotoșman, *lucr. cit.*, p. 263).

[21] Cuvîntul *tatamóș* a fost înregistrat la bufenii din Jupalnic și Cărbunari, *pedéps* la Vîrciorova, iar *luțu* „scrînciob" la Comloș (cf. glosarul lexical din Comloș întocmit de A. Bugariu în *Lexic regional*, II, 1967, p. 40), lîngă Oravița (cf. Lucian Costin, *Graiul bănățean*, vol. I, Timișoara, 1926, s.v.).

mai sus s-au conturat în acest grai trei straturi, corespunzătoare la tot atîtea straturi de populaţie: emigranţi olteni, bănăţeni şi ardeleni[22]. Graiul oltenilor stabiliţi în Comloş s-a păstrat în mai mare măsură decît al bufenilor din sud-vestul Banatului[23].

Trăsăturile lingvistice nu contrazic informaţiile de ordin istoric potrivit cărora oltenii ar fi venit din jurul localităţilor Craiova, Slatina, Polovragi[24], ci, dimpotrivă, le confirmă. În această arie din estul Olteniei se întîlnesc cele mai multe dintre trăsăturile fonetice şi lexicale (ex. nepalatalizarea dentalelor *t, d, n,* palatalizarea labialei *p* la *k̑*[25], cuvinte ca *scăᵘunénĉ, tron, păpărádă, ti̯úgă* etc.) care deosebesc graiul din Comloşul Mare de graiurile bănăţene vecine.

Mai 1971

Institutul de lingvistică şi istorie literară
Cluj, str. Emil Racoviţă, nr. 21

---

[22] Şi morfologia prezintă forme olteneşti, bănăţene şi ardelene, de care o să ne ocupăm în viitor, dintre care menţionăm: identitatea persoanelor a III-a singular şi plural la indicativul prezent şi imperfect al unor verbe de conjugarea a III-a; conjugarea verbului *a fi* după model bănăţean *(io mi-s);* formarea perfectului compus cu auxiliarele *o, or* la persoana a III-a singular şi, respectiv, plural; fonetismele *să miroáşe, să ţăşe* etc. întîlnite de noi numai la verbe; participiile de tipul *văst* (ex. *am văst u̯óiḱi la bivol*) etc. Antroponimia, în special numele de familie, reflectă şi ea amestecul unor straturi de populaţie din regiuni diferite: *Craioveanu, Tîrnoveanu, Polverejan, Cioroianu, Bălan, Olărescu, Păcurariu* etc.

[23] La păstrarea particularităţilor de grai originare au contribuit atît numărul mare al oltenilor stabiliţi în Comloşul Mare, cît şi presiunea atenuată a graiurilor bănăţene, căci majoritatea satelor vecine (*Lenauheim, Grabaţ, Gotlob, Teremia Mare, Comloşul Mic* etc.), locuite de colonişti veniţi din diverse părţi ale Europei, au constituit o piedică în calea infiltraţiilor lingvistice.

[24] După cum nu contrazic nici tradiţia venirii unor locuitori ai Comloşului din Ardeal (cf. nota 20).

[25] E greu de precizat care a fost, în urmă cu aproximativ 200 de ani, aria acestor fenomene. Pentru aria palatalizării dentalelor *t, d, n* cf. ALRM I, h. 18, 75, 63; Valeriu Rusu, *op. cit.*, p. 75—76, 80—84. E posibil ca păstrarea unor particularităţi fonetice să fi fost favorizată de stratul ardelean de populaţie care le avea de asemenea în grai.

UNELE PARALELE ÎNTRE LIMBA ROMÂNĂ ŞI DOUĂ DIALECTE ALPINE (SURSILVAN ŞI BADIOT)

de

JOHANNES KRAMER — (Köln)

În timp ce paralelele între limba română şi limba italiană (inclusiv dialectele acesteia, mai ales cele din sud) au fost studiate adesea[1], concordanţele dintre limba română şi dialectele alpine n-au fost examinate de loc. Relaţiile dialectului friulan cu limba română au fost analizate doar de G. I. Ascoli într-o operă de tinereţe[2] şi de V. A. Urechia, cercetări insuficiente pentru ştiinţa de astăzi.

În acest studiu vom expune cîteva paralele mai izbitoare între limba română şi dialectele sursilvan şi badiot[3].

1. Unele paralele între limba română şi dialectul sursilvan

a) *Paralele fonetice*[4]. Există în dialectul sursilvan două forme ale lui *a:* un *a* accentuat cu intonaţie plină, care este la fel ca *a* accentuat în limba română sau în limba italiană. Pe de altă parte, avem şi un *a*

[1] Vezi Carlo Tagliavini, *Paralele ipotetice şi reale între limba română şi dialectele italiene*, Bucureşti, 1968.

[2] G. I. Ascoli, *Sull' idioma friulano e sulle sue affinità colla lingua valacca*, Udine, 1846 (vezi Tagliavini, *op. cit.*, p. 20); V. A. Urechia, *Limba friulană comparată cu limba română*, în „Analele Academiei Române", 1, 1868.

[3] Despre aşezarea geografică a teritoriului pe care se vorbesc limbile, vezi Johannes Kramer, *Ist das Rätoromanische eine Sprache?*, RRL, XVI, 1971, nr. 3, p. 189—201; Maria Iliescu, *Limba retoromană*, în *Crestomaţie romanică*, III, 1, p. 977—1322; Heinrich Kuen, *Einheit und Mannigfaltigkeit des Rätoromanischen*, în *Romanistische Aufsätze*, Nürnberg, 1970, p. 355—375; Carlo Tagliavini, *Le origini delle lingue neolatine*, Bologna, 1969, p. 377—387.

[4] Nu există o lucrare asupra fonologiei dialectului sursilvan; pentru limba friulană; Giuseppe Francescato, *Fonologia friulana*, în „Ce fastu?", 28, 1952, p. 104—110; G. Francescato, *Dialettologia friulana*, Udine, 1966; pentru graiurile friulanilor din România: Maria Iliescu, *Esquisse d'une phonologie friulane* 1, RRL, XIII, 1968, nr. 4, p. 277—285; 2, RRL, XIV, 1969, nr. 3, p. 273—288; idem, *Graiurile friulanilor din România*, SCL, XIX, 1968, nr. 4, p. 375—416; pentru dialectul badiot: Guntram Plangg, *Lautstand*, în *Antone Pizzinini, Parores ladines*, Innsbruck, 1966; pentru dialectul gardenez: Emma Urzi, *Analisi fonematica della parlata di Ortisei*, în QIGIB, 6, 1961, p. 69—87; pentru dialectul din Fasaa: Luigi Heilmann, *La parlata di Moena*, Bologna, 1955.

CL, anul XVI, nr. 2, p. 253—257, Cluj, 1971

neaccentuat, care este aproximativ ca un ă românesc. El este puţin mai închis şi se redă în transcriere fonetică prin [ɑ] sau [ə] (noi preferăm [ə][5] deoarece şi ă românesc se transcrie uneori prin [ə]). Se poate urmări aici cum a luat naştere fonemul ă în limba română: şi în limba română comună ă a fost numai varianta neaccentuată a lui *a*, aşa cum este astăzi în dialectul sursilvan, unde [ə] nu se poate găsi în poziţie accentuată. Mai tîrziu, ă românesc s-a dezvoltat ca un sunet care poate fi şi accentuat[6], [a] şi [ə] devenind două foneme distincte. Cu alte cuvinte, există în dialectul sursilvan (şi, de altfel, în toate dialectele alpine şi în limba catalană, ca şi în dialectele italiene din sud) aceeaşi situaţie care a existat în primele secole ale limbii române: avem numai un fonem /a/, care se realizează ca [a] cînd este sub accent, şi ca [ə] cînd e neaccentuat.

Dintre toate idiomurile romanice, numai limba română şi dialectele romanşe din Elveţia au un fonem |h|. În ambele cazuri acest fonem nu este moştenit din limba latină, căci cuvintele care au avut un *h* în limba latină l-au pierdut, de exemplu: lat. *homo*, rom. *om*, surs. *um*. Mai degrabă fonemul |h| e împrumutat din limbile vecine: limba română l-a luat din limba slavă veche, pe cînd dialectul sursilvan l-a primit din limba germană, mai precis din dialectul alemanic. Existenţa unui fonem |h| pune limba română şi dialectele romanşe (împreună cu unele dialecte franceze din Lorena şi Belgia) în opoziţie cu toate celelalte limbi romanice.

c latinesc înainte de *e* şi *i* a evoluat în |č| în dialectul sursilvan la fel ca în limbile română şi italiană (şi în alte dialecte alpine, inclusiv dialectul badioţ). Fenomenul acesta e bine cunoscut şi nu mai stăruim asupra lui[7].

Numai în limbile sardă, română şi romanşă, *ge, gi* şi *j* latineşti sînt astăzi sunete net distincte: lat. *gemere* devine rom. *geme* ([džéme]), surs. *schemer* ([žémər]), dar lat. *jocus* devine rom. *joc* ([žok]), surs. *giug* ([džuk]). După cum se vede, rezultatele fonetice sînt inverse în limba română şi în dialectul sursilvan, dar amîndouă limbile au comun tratamentul divers al sunetelor latineşti [g'] şi [j], pe cînd în alte limbi romanice aceste sunete au avut o evoluţie identică*.

b) *Paralele morfologice.* Ca şi în limba română, în dialectul sursilvan lipseşte o formă sintetică a viitorului. Zicem în româneşte: *el va cînta* (forma scurtă a verbului *a vrea* + infinitivul) sau *el o să cînte* (forma populară invariabilă: *va* + subjonctivul) sau *el a să cînte* (verbul *a avea* + subjonctivul). În dialectul sursilvan avem numai o formă: *el vegn a cantar* (verbul *vegnir* < lat. *venīre* + prepoziţia *a* + infinitivul). Şi

---

[5] Vezi *Dicziunar Rumantsch Grischun* 1, Cuera, 1939, p. 15; G. Pult, *Le parler de Sent*, Lausanne, 1897, p. 15.

[6] Alexandru Graur, *La romanité du roumain*, Bucarest, 1965, p. 11; *Istoria limbii române*, vol. II, Bucureşti, 1969, p. 191.

[7] Vezi C. Tagliavini, *Le origini...*, p. 367; P. Skok, *Zur Chronologie der Palatalisierung von* c, g, qu, gu, *vor* e, i, y, i *im Balkanlatein*, ZRPh, 46, 1926, p. 345—410.

[* *N. Red.* Aici autorul nu a avut în vedere situaţia din graiurile dacoromâne, unde forme ca *žeme, ĝug* prezintă o situaţie analogă cu cea din graiurile sursilvane].

alte limbi romanice au tendinţa de a forma un viitor analitic, de exemplu limba franceză, unde forma *il va chanter* e mult mai frecventă decît forma sintetică *il chantera*, cel puţin în limba vorbită. Totuşi, alte limbi romanice au şi posibilitatea de a forma viitorul în mod sintetic, pe cînd în română şi în dialectul sursilvan această posibilitate lipseşte total.

În limba română şi în dialectul sursilvan avem mai multe alternanţe vocalice în conjugarea verbelor decît în alte limbi romanice. Găsim de exemplu în română: *eu mor, tu mori, el moare, noi murim, voi muriţi, ei mor*, şi în dialectul sursilvan: *jeu mierel, ti mieras, el miera, nus murin, vus mureis, els mieran*. Acest mod de alternanţe vocalice este foarte frecvent şi cuprinde majoritatea verbelor obişnuite. Şi alte limbi romanice, de exemplu limba franceză (şi mai ales limba franceză veche), cunosc astfel de alternanţe, dar numai în română şi în dialectele alpine ale Elveţiei le constatăm într-o măsură aşa de mare.

Trăsătura cea mai izbitoare a limbii române faţă de alte limbi romanice este prezenţa unui gen neutru. Părerea comună a lingviştilor este că în nici o altă limbă romanică nu găsim un neutru[8]. Totuşi, în dialectele romanşe ale Elveţiei există un fel de neutru (desigur, de mai puţină vitalitate decît neutrul românesc)[9]. Iată cum se utilizează neutrul sursilvan: *il lenn* înseamnă „lemnul" (în sens de „bucată de lemn"); *ils lenns*, pluralul normal, indică un număr hotărît de bucăţi de lemne; dar *la lenna*, pluralul colectiv (< lat. *illa līgna*), desemnează o cantitate nehotărîtă de lemne. Această formă a unui neutru colectiv este foarte frecventă; ea nu există numai la substantivele care au aparţinut genului neutru în limba latină, ci şi la cuvinte care în latină au fost masculine (de exemplu: *il det* < lat. *digitus*, plural colectiv *la detta*, plural hotărît *ils dets*) sau feminine (de exemplu: *il badugn* < lat. *betulnea*, plural colectiv *la badugna*, plural hotărît *ils badugns*), precum şi la unele neologisme (de exemplu: *il schuldau* < it. *soldato*, plural colectiv *la schuldada*, plural hotărît *ils schuldai*). Constatăm, deci, în primul rînd, că nu numai în limba română, ci şi în dialectele romanşe există un gen neutru. Dezvoltarea este, într-adevăr, diferită.

Dar paralele sînt încă mai întinse. În română, substantivele neutre au la singular formă masculină, iar la plural, formă feminină. La fel este şi în dialectul sursilvan, cu deosebirea că aici forma singularului feminin caracterizează pluralul. Dialectul sursilvan este aici mai apropiat de limba latină, unde un plural neutru ca *līgna* este, formal, identic cu un singular feminin ca *femina*.

Dar există un subdialect sursilvan unde limba romanşă e foarte primejduită şi influenţată de limba germană, şi anume graiul satului Bonaduz[10]. Acolo, pluralul colectiv de la *schanugl* (< lat. *genuculum*) nu este *schanuglia*, ci *schanuglias*. Se pare că poporul simte că *schanuglia*

---

[8] Vezi de exemplu Alexandru Rosetti, *Istoria limbii române*, vol. I, Bucureşti, 1964, p. 111.

[9] Un studiu amănunţit despre neutrul romanş: Helmut Jochems, *Beiträge zu einer vergleichenden Wortbildungslehre des heutigen Bündnerromanischen*, Diss. Köln, 1959.

[10] Pieder Cavigelli, *Sgurdin e digren dil romontsch el process da germanisziun*, ASRR, 81, 1968, p. 133—169, în special p. 146.

nu exprimă ideea pluralului, fiind formal identic cu un singular feminin, şi de aceea adaugă desinenţa normală a pluralului femininelor, deci *-s* (comp. *la costa, las costas*). Aici avem o corespondenţă totală cu limba română: trebuie să presupunem şi în limba română comună un plural în *-ă*, de exemplu *lemn*, plur. *lemnă*[11]. Treptat, poporul a crezut că *lemnă*, avînd forma unui singular feminin, nu exprimă ideea de plural şi a întrebuinţat forma pluralului feminin, deci *lemne*. Paralelismul cu subdialectul sursilvan din Bonaduz este convingător: singularul are forma singularului masculin, pluralul are forma pluralului feminin.

În sfîrşit, vrem să arătăm că limba română nu este unica limbă romanică modernă care posedă rămăşiţe ale declinării latine. Şi în dialectul sursilvan există un rest, cu toate că puţin, al unei declinări: cînd un adjectiv masculin e folosit ca nume predicativ, el primeşte un *-s* final, de exemplu: *il mir alv* „zidul alb", dar *il mir ei alvs* „zidul este alb". Acest fenomen pare să fie un rest al unei declinări cu două cazuri, pe care o găsim în limba franceză veche[12].

2. Unele paralele între limba română şi dialectul badiot

Aici ne vom limita să arătăm anumite trăsături fonetice pe care dialectul badiot le are în comun cu limba română. Deoarece dialectul badiot nu are o ortografie oficială şi pentru ca trăsăturile fonetice să fie mai clare, vom da formele badiote în transcriere fonetică. Dialectul badiot cunoaşte, ca şi limba română, aşa-zisa „rotacizare". De exemplu, bad. [pərǫ́rə] < it. *parola*, bad. [mǫ́rə] < lat. *mola*, bad. [arə] < lat. *āla*, bad. [ǫrę́ⁱ] < lat. *volēre*[13]. Paralelismul cu fenomenul românesc (de exemplu *soare* < lat. *solem, cer* < lat. *caelum)* este evident.

Mai interesant este un fapt fonetic care are consecinţe morfologice. Formaţiunea pluralului este complicată în toate dialectele ladine dolomitice[14]: „în ce priveşte flexiunea nominală, retoromana centrală are o poziţie intermediară între Romania de est şi cea de vest, întrucît, pe lîngă pluralul în *-s*, s-a păstrat şi pluralul în *-i*". Acest aşa-zis plural în *-i* ne interesează aici. El apare cînd singularul se termină în [k], [t], [ts], [n], [s], dar sunetul *-i* nu se aude, ci numai palatalizează consoana finală a cuvîntului, desinenţele pluralului fiind astfel: [č], [č], [č], [ñ], [š], de exemplu: [fük], pl. [füč] („foc"); [fat], pl. [fač] („fapt"); [liŋgáts], pl. [liŋgáč] („limbă"); [aṇ], pl. [añ] („an"), [pę̣ⁱs], pl. [pę̣ⁱš] („greutate"). Aici paralelismul cu limba română este convingător: nici în limba română nu există un *-i* final sonor, ca de exemplu în limba italiană, ci numai consoana finală palatalizată: [nuk], pl. [nuč'] [zgǫmǫ̣tǫ́s], pl. [zgǫmǫ̣tǫ́š']. După cum se vede, rezultatele sînt asemănătoare; palatalizarea în română este de

[11] Alexandru Rosetti, *op. cit.*, p. 112.

[12] Un studiu exhaustiv despre declinarea romanşă: Heinrich Schmid, *Zur Geschichte der rätoromanischen Deklination*, în „Vox Romanica", 12, 1951, p. 21—81. Găsim în valea Albulei (dialectul surmiran) chiar un dativ: *il bap* („tata") este nominativ şi acuzativ, pe cînd *li bap* este dativ (vezi Schmid, p. 76—78).

[13] J. Alton, *Die Ladinischen Idiome*, Innsbruck, 1879, 50.

[14] Situaţia în limba friulană este asemănătoare; vezi M. Iliescu, *Graiuri...*, p. 407.

fapt mai puternică, dar în unele regiuni, de exemplu în Ardeal, avem aproape aceeași pronunțare ca în dialectul badiot.

Mai semnalăm și o altă paralelă, anume dispariția lui *-l* final în formarea pluralului: în badiotă singularul este [c̈əvál], pluralul [c̈əvá^{i}]; paralelismul cu forma română *cal, cai* este evident.

Iunie 1971

EXPRESII ROMÂNEȘTI CU CONȚINUT ISTORIC

de

MARIA BOJAN

Expresiile, considerate ca unități sintactice stabile și concise „care exprimă, adesea figurat, o idee" (DM), au constituit în egală măsură obiectul preocupărilor de lingvistică și de stilistică. Faptul este explicabil, date fiind pe de o parte funcțiunea lor de comunicare, pe de altă parte conținutul lor afectiv. Nu există o lucrare de ansamblu consacrată studierii expresiilor limbii române, dar preocupările privind diferitele trăsături specifice ale lor au fost numeroase și permanente[1]. Privite fie ca fapte de limbă, fie ca fapte de stil, expresiile au primit nume și accepțiuni diferite[2].

Pornind de la criteriul gramatical, Florica Dimitrescu a făcut distincție între locuțiuni și expresii, arătînd că, „pe cînd expresiile reprezintă exclusiv fapte de lexic, locuțiunile sînt și fapte de gramatică[3]. Din punctul de vedere al *Dicționarului limbii române,* în categoria de expresii se includ toate unitățile frazeologice (propoziții și grupuri de cuvinte) a căror valoare semantică este alta decît a terme-

[1] Citățm cîteva lucrări în acest sens: Lazăr Șăineanu, *Încercare asupra semasiologiei limbei române,* București, 1887, în special p. 138—156; Al. Philippide, *Istoria limbii române,* volumul întîi, *Principii de istoria limbii,* Iași, 1894; B. Marian, *Dicționar de citate și locuțiuni străine,* București, 1921; Gh. Ghibănescu, *Din traista cu vorbe,* I și II, Iași, 1924; V. Bogrea, *Studii de semantică,* în „Dacoromania", III, 1923, p. 406—460; M. L. Wagner, *Über die Unterlagen der romanischen Phraseologie,* în *Volkstum und Kultur der Romanen,* Hamburg, 1933; S. Pușcariu, *Limba română,* vol. I, *Privire generală,* București, 1940, în special p. 101—161; Iorgu Iordan, *Stilistica limbii române,* București, 1944; T. Vianu, *Cercetarea stilului. Probleme de stil și artă literară,* în „Limba română", IV, 1955, nr. 3, p. 40—74; Al. Andriescu, *Valoarea stilistică a expresiilor idiomatice,* în „Studii și cercetări științifice. Filologie" (Iași), VII, (1956), fasc. 1, p. 63—75; idem, *Observații asupra întrebuințării expresiei idiomatice în proza artistică,* în „Analele Universității Al. I. Cuza", Secț. III (Științe sociale), 1957, nr. 1—2, p. 139—154; Fl. Dimitrescu, *Locuțiunile verbale în limba română,* [București], 1958; E. Slave, *Frecvența cuvintelor cu valoare figurată în expresiile limbii române,* în *Omagiu Rosetti,* București, 1965, p. 849—851; idem, *Structura sintagmatică a expresiilor figurate,* în „Limbă și literatură", XI, 1966, p. 379—413; I. Berg, *Dicționar de cuvinte, expresii, citate celebre,* București, 1968; V. Breban, Gh. Bulgăr, D. Grecu, I. Neiescu, Gr. Rusu, A. Stan, *Dicționar de expresii și locuțiuni românești,* București, 1969.

[2] Vezi Fl. Dimitrescu, *op. cit.,* p. 23—29.

[3] Fl. Dimitrescu, *op. cit.,* p. 67—68.

CL, anul XVI, nr. 2, p. 259—266, Cluj, 1971

nilor componenţi[4]. Acest punct de vedere fusese expus încă de Al. Philippide, care scria: „Din cauza alunecării violente a înţelesului, ... asemenea propoziţii au cu totul altă însemnare decît aceea pe care ar da-o analiza cuvintelor componente“[5]. Iorgu Iordan consideră expresii „toate grupurile de cuvinte care contribuie la colorarea vorbirii curente, indiferent de elementul caracteristic şi de originea fiecăruia“[6].

Propunîndu-ne să urmărim sub aspect semantic şi lexical, şi nu gramatical, existenţa în limbă a unor expresii româneşti, am considerat ca expresie unitatea semantică stabilă cu caracter expresiv şi figurat.

Din bogăţia de expresii ale limbii române, ilustrată elocvent de recentul *Dicţionar de expresii şi locuţiuni româneşti* (DE)[7], am selectat pe acelea care reflectă realităţi istorice, datini ale poporului sau obiceiuri, azi dispărute.

Datorită temei cu caracter relativ restrîns pe care ne-am propus-o, în cele ce urmează vom prezenta expresiile nu în ordinea alfabetică a cuvintelor esenţiale, cum s-a procedat de obicei[8], ci după criteriul faptelor reale care le-au stat la bază. Este ştiut că numeroase expresii au ca punct de plecare fapte adevărate, lucru care poate fi verificat în special în expresiile cu conţinut istoric.

Dintre expresiile care evocă fapte din trecut vom distinge o categorie care se referă la fapte reale singulare (adesea localizate sau păstrînd numele unor persoane) şi care permit şi o datare aproximativă a momentului apariţiei. Acestea au devenit bunuri comune ale întregii limbi prin preluarea şi răspîndirea lor de către vorbitori, ca şi prin utilizarea lor frecventă. Unele dintre acestea evocă numele unor domnitori români sau al unor boieri, altele conţin nume topice existente şi în prezent. Iată cîteva de acest fel:

Vodă da şi Hîncu ba „şeful hotărăşte iar subalternul se împotriveşte“[9] a apărut, la început cu sens propriu, în anul 1671, cînd boierul Hîncu Mihalcea împreună cu serdarul Durac s-au ridicat împotriva lui Duca-Vodă[10].

A da ceva cu ocaua lui Cuza „a da ceva cu multă dărnicie“ a intrat în limbă în urma măsurii luate, printre multe altele, de către domnitorul Cuza, de a corecta măsurarea „cu ocaua mică“ (devenită obicei) prin cea cu „ocaua dreaptă“. Expresia este o replică pe plan lingvistic la *o umbla cu ocaua mică* „a înşela“ sau, pe plan semantic, este antonima acesteia.

Tot în împrejurări cunoscute a apărut şi expresia *din gardul Răzoaiei* răspîndită în Moldova şi avînd în prezent sensul „de unde nu-i“, la fel cu al expresiei cunoscute în Muntenia *din gardul Mîntulesei*. Iorgu Iordan le consideră formaţii paralele, deşi, avînd în vedere faptul că expresia este atestată şi în varianta din *gardul Oancei* (la Creangă), am

---

[4] Academia Republicii Populare Române, *Dicţionarul limbii române* (DLR), *Serie nouă*, tomul VI, Bucureşti, 1965, p. VII.

[5] Al. Philippide, *op. cit.*, p. 105.

[6] Iorgu Iordan, *op. cit.*, p. 295—334. Autorul le numeşte *izolări*, preluînd denumirea dată de Al. Philippide (*Principii* ..., p. 88).

[7] În lucrare vom utiliza sigla: DE.

[8] Vezi Iorgu Iordan, *op. cit.*, p. 295—334; I. Berg, *op. cit.*; DE.

[9] Pentru explicarea sensurilor actuale, ne-am servit, în general, de DE.

[10] Vezi Iorgu Iordan, *op cit.*, p. 292.

putea crede că este vorba de o adaptare locală a uneia și aceleiași expresii[11], probabil *din gardul Răzoaiei*, date fiind răspîndirea și vechimea acesteia (cca 1764, după Gh. Ghibănescu, *op. cit.*, p. 131).

Expresia *a îndruga la moși pe groși* cu sensul „a îndruga verzi și uscate, a trăncăni, a pălăvrăgi" păstrează în sine numele Moșilor, cunoscutul tîrg bucureștean, unde, ca-n orice tîrg, se spuneau multe lucruri neadevărate sau exagerate[12].

A fura ca-n Codrul Vlăsiei „a fura nestingherit și fără grijă din bunurile ce i-au fost încredințate" este o expresie izvorîtă din practica hoților de drumul mare de a jefui în păduri, unde se puteau ascunde cu ușurință. Localizarea *Vlăsiei* reprezintă aici elementul de întărire, de intensificare a ideii din expresie, știut fiind că pădurea care împrejmuia odinioară Bucureștiul era un loc renumit prin jafurile tîlhărești.

Nimeresc orbii Suceava, expresie utilizată spre încurajarea celor ce șovăie să facă un lucru de teamă că nu vor reuși, este pusă pe seama credinței că moaștele Sf. Ioan cel Nou, aflate la biserica „Sf. Ioan" din Suceava, au darul de a vindeca orbii. Pe vremuri, mulți orbi veneau singuri pe jos, de la mari distanțe, întrebînd din om în om, pentru a ajunge la locul tămăduirii[13]. Este posibil ca expresia sinonimă *a nimerit orbul Brăila* (în care *Brăila* a fost explicat ca format prin etimologie populară din germ. *Brille*, ca și *Bacău* din expresia *a-și găsi Bacăul*, pe care Al. Philippide, *op. cit.* p. 106, l-a pus în legătură cu magh. *bakó*) să fi avut ca model *a nimerit orbul Suceava*.

O categorie de expresii numeric restrînsă o formează cele care evocă obiceiuri sau datini din trecut.

Astfel, *a da sfară în țară*[14] amintește de obiceiul vechi de a se anunța apropierea unei primejdii (invazii etc.) prin aprinderea de focuri pe culmi, la locuri vizibile de la mari distanțe, obicei existent și azi la arabi[15].

Aprinderea de rogojini (sau paie) deasupra capului de către cel ce voia să se plîngă domnitorului, făcută cu scopul de a atrage atenția asupra sa, și arborarea jalbei în vîrful unui proțap erau un obicei practicat în trecut în țările române. Ecourile acestui obicei sînt prezente în limbă prin expresiile *a-și aprinde paie-n cap*[16] „a-și face singur rău" (prin manifestarea nemulțumirii în felul descris, mulți își atrăgeau mînia celor puternici) și *cu jalba-n proțap*, „cu reclamații ostentative și zgomotoase".

---

[11] Iorgu Iordan, *op. cit.*, p. 293, explică pe *din gardul Mîntulesei* astfel: „Văduva boierului Manta avea, în mahalaua bucureșteană numită Mîntuleasa, o livadă, din gardul căreia trecătorii rupeau nuiele, ca să se apere de cîini. În momentul cînd n-a mai rămas nici o nuia, *din gardul Mîntulesei* a devenit sinonim cu *nimic, de unde nu-i*". Tot același lucru s-a petrecut și cu *gardul Răzoaiei* (v. Gh. Ghibănescu, *op. cit.* I, p. 129—133).

[12] Groșii (< pol. *grosz*, germ. *Groschen*) erau bani polonezi în uz la acea dată. Al. Andriescu, *Valoarea...*, p. 65, clasează expresia printre cele al căror cuvînt esențial *(Moși)* nu mai este înțeles de vorbitori.

[13] Explicația, după I. Berg, *op. cit.*, p. 285.

[14] Vezi N. Mihăescu, *Limba noastră*, [București], 1963, p. 99.

[15] Iorgu Iordan, *op. cit.*, p. 99, nota 1. Deoarece nu se menționează nicăieri ca la aceste focuri să fi fost folosite și grăsimi, fapt care ar explica utilizarea cuvîntului *sfară* în expresie (*sfară* = miros greu — și fum — rezultat din arderea grăsimilor), credm că acesta a fost preferat lui *fum* sau *foc*, în virtutea cunoscutei tendințe de rimare.

[16] DA, s. v. *aprinde*.

Din obiceiul de a plăti preotului un ort pentru slujba religioasă de la înmormîntare, provine expresia *a(-şi) da ortul popii* „a muri", în care *ort* (< pol. *ort*, germ. *Ort*) şi-a pierdut cu totul sensul iniţial de „monedă în valoare de zece parale"[17].

Dintr-un obicei asemănător, acela de a da preotului, peste plata obişnuită, şi un fuior de cînepă, ne-au rămas expresii ca: *pe deasupra, ca fuiorul popii* „mai mult decît se cuvine" şi „a da peste noi necazuri", *ca fuiorul popii*, utilizată în situaţia cînd trebuie să achiţi o obligaţie de care nu poţi scăpa, sau *a umbla ca fuiorul popii* „a umbla de colo, colo, fără astîmpăr".

Tot la înmormîntare exista obiceiul de a da tuturor celor de faţă cîte un colac şi o lumînare. După cîteva zile (sau săptămîni) pe alocuri se face o nouă pomană, cînd se dau nişte colaci mai mici, în formă de pasăre (sau de cuib de pasăre), numiţi şi *pupeze* sau *pupegioare*. De aici, expresia: *pupăză peste colac*[18], folosită azi pentru a arăta că peste un necaz sau o nenorocire a mai venit şi alta. Din cauza utilizării ei frecvente, expresia s-a îndepărtat de sensul iniţial, încît azi poate fi auzită în forma: *colac peste pupăză*.

Numeroase expresii ale limbii române oglindesc aspecte ale vieţii materiale din trecut, ale organizării economico-administrative sau ale relaţiilor sociale. Le vom prezenta şi pe acestea pornind de la faptele reale care le-au stat la bază.

Răbojul (bucată de lemn pe care în trecut se însemnau, prin crestături, socoteli, zile de muncă, bani datoraţi etc.), dispărut de mult din practica numărătorii, îşi păstrează numele în limbă datorită unor expresii ca: *a i se uita cuiva răbojul* „a-i uita numărul anilor"; *a cresta* sau *a însemna pe răboj* „a ţine evidenţă, a-şi nota ceva"; *a lua* (sau *a da) pe răboj* „a lua sau a da pe datorie, pe credit"; *a şterge pe cineva din răboj* „a scoate din evidenţă"; *a scoate pe cineva din răboj* „a scoate din sărite, *a crede după răboj* „a crede totul, fără rezerve".

În aceeaşi categorie se încadrează şi expresia *a sosi la ţanc* „a sosi la timp, la momentul potrivit", al cărui cuvînt esenţial, *ţanc*, nu este altceva decît numele unui „beţişor cu mai multe crestături, utilizat în trecut mai ales pentru măsurarea laptelui la stînă" (cf. DM).

Din terminologia unităţilor de măsură (de capacitate, greutate sau lungime) ori din cea a valorilor băneşti, numeroase cuvinte (*oca, poştă, zlot, lăscaie* etc.) s-au păstrat în limba actuală datorită integrării lor în expresii[19]. Iată cîteva exemple de acest fel: *mai mare daraua decît ocaua* sau *nu face daraua cît ocaua* se spune cînd rezultatul unui lucru nu este pe măsura efortului; *a prinde pe cineva cu ocaua mică* „a prinde cu minciuni" (v. şi mai sus, *a da ceva cu ocaua lui Cuza*).

Din vechiul sistem de fabricare a monedelor (uneori false)[20], acoperite cu un strat subţire de metal preţios care, rozîndu-se cu timpul, lăsa să

---

[17] Totuşi, urma acestui sens mai persistă în expresia *tot doi bani* (sau *lei*) *şi un ort* „lucru la fel de (ne)însemnat, totuna".

[18] Vezi S. Fl. Marian, *Ornitologia poporană română*, tom. II, 1883, p. 178

[19] Caracterul conservator al expresiilor este specific şi pentru alte limbi. Vez. pentru comparaţie: Ion Murăreţ, *Cuvinte franţuzeşti păstrate numai în expresii*, în „Analele Universităţii Bucureşti", seria Ştiinţe sociale, filologie, vol. 25, 1962, p. 491.

[20] Vezi A. Zanne, *Proverbele românilor*, vol. I, Bucureşti, 1895, p. 112.

se vadă arama din care erau făcute, ni s-a păstrat expresia cunoscută *a-și da arama pe față*, sau *a-și arăta arama* „a-și da pe față (mai ales fără voie) fondul ascuns al firii sale".

Diferite monede, azi ieșite din uz, își perpetuează numele în expresii, cu implicația afectivă impusă de valoarea lor mică de odinioară: *a nu plăti nici (cit) un zlot în ochii cuiva* și *a nu face nici două parale* „a nu fi bun de nimic"; *a nu avea nici o lăscaie* „a nu avea nici un ban".

În expresia curentă *se vede (se cunoaște) cale de-o poștă*, cuvîntul esențial — *poștă* — vizează sensul dispărut astăzi din limba vie „distanță (considerată și utilizată ca unitate de măsură n. n.) între două stații de schimb al cailor, avînd aproximativ 20 de km" (DM).

Instituția poștei din trecut și modul ei de funcționare a servit ca punct de plecare și pentru alte expresii. Astfel *a fi* (sau *a ajunge) cal de poștă* (sau *de olac*), (despre oameni) „a fi trimis în toate părțile, a fi hărțuit, muncit peste măsură" amintește de vremea diligențelor care străbăteau drumuri lungi și anevoioase pentru a face serviciul regulat de poștă și de transport de călători. Expresia a fost utilizată mai tîrziu, prin adaptare la o realitate nouă, si în forma: *a fi cal de tramvai.*

Singurele expresii avînd rădăcinile în practica învățămîntului din trecut[21], cunoscute de noi, sînt cele care au păstrat cuvintele *buche* și *azbuche*. Acesta din urmă era termenul utilizat la noi pentru „alfabet" pînă la introducerea literelor latine (cf. DA s. v.). Astfel, expresia *a fi la azbuche* a dobîndit sensul generalizat de „a fi la început", identic cu cel din expresia *a fi (tot) la buchi* și apropiat celui din *a nu ști buche* „a nu ști nimic".

Faptul că pentru un mare număr de vorbitori al limbii române, în special pentru cei neștiutori de carte, buchile conțineau semnificații de nepătruns, îl dovedește sensul de azi al expresiei *a fi cu buche:* „a fi cu tîlc, a avea un dedesubt, o semnificație". Expresia *a-i citi* (sau *a-i spune*) *cuiva buchile* „a spune cuiva verde în față (repede, fără șovăire)" trebuie asociată cu necesitatea învățării pe de rost a buchilor, pentru ca lectura textelor să poată fi făcută cu ușurință.

Multe dintre expresiile cu substrat istoric relevă aspecte caracteristice ale relațiilor sociale din trecut, păstrîndu-se în limbă cu valoarea unor veritabile documente. Denumirea de *vodă* sau *vlădică*, dată domnitorului țării[22], a rămas în expresii mai ales ca termen de comparație privind anumite însușiri: nepăsător — *a se plimba ca vodă prin lobodă* „a umbla în toate părțile fără opreliște (sau fără rost)"; mîndru — *a lăsa pe vodă departe* „a fi mîndru, țanțoș"; puternic — *a nu-i păsa nici de vodă* „a nu se teme, a nu-i păsa de nimeni"; conducător — *a mînca din pita lui vodă* „a fi funcționar public, de stat"; marcînd opoziția cu poporul — *de la vlădică pînă la opincă* „toți, din toate clasele sociale".

Numele uneia dintre cele mai grele obligații pentru popor, birul, este prezent în expresiile *a da bir cu fugiții* „a fugi de o obligație, de o

---

[21] Acestea, deși provin din domeniul cărturăresc, nu sînt livresti. În cercetarea de față nu ne-am ocupat de construcții livresti. Pentru aceasta vezi: Al. Andriescu, *Funcția stilistică a izolărilor livrești în limba vorbită*, în *Omagiu Iorgu Iordan*, Bucuresti, 1958, p. 29—33.

[22] Dicționarele limbii române menționează la acest cuvînt și sensul vechi de „domn, domnitor, principe".

răspundere sau de o pedeapsă" şi *a-l ajunge pe cineva birul sau dajdia* „a i se cuveni, a i se cădea, a-i reveni"[23].

Claca, văzută tot ca o obligaţie către stăpîn, făcută fără tragere de inimă, a generat expresii ca: *lucru de clacă* „lucru făcut de mîntuială"; *a-şi bate gura de clacă* „a vorbi degeaba, fără rost"; *a ajunge de clacă* „a ajunge de batjocură, de ocară, de rîs".

Situaţia iobagilor sau vecinilor care erau „legaţi" de pămîntul pe care lucrau, fără posibilitatea de a se muta pe altă moşie, este oglindită în expresia *sărac lipit pămîntului*[24].

În legătură cu măsurile de pedeapsă şi de constrîngere practicate în trecut, limba a păstrat de asemenea expresii ca: *a tăia şi spînzura* „a abuza de autoritatea ce o deţine"; *a trage cuiva butucul* „a înşela, a trage pe sfoară"[25].

Crestarea sau tăierea nasului celor vinovaţi de anumite delicte, pedeapsă legiferată[26] la noi şi destul de frecventă, a prilejuit crearea multor expresii în limbă, dintre care unele amintesc practica propriu-zisă de tăiere a nasului: *a-i tăia* (sau *a-i rupe, a-i scurta*) *cuiva nasul*[27] „a umili, a ruşina pe cineva, a pune capăt obrăzniciei cuiva"; *a-i cădea cuiva nasul* „a-şi pierde mîndria aroganţa"; *nu-i ia din nas* „nu i se va întîmpla nimic". Altele reprezintă derivaţii semantice de la sensul primar, reliefînd fie c a u z a care atrage pedeapsa (îndrăzneala, neruşinarea): *a-(şi) ridica nasul (sus)* „a deveni obraznic", *a-i da cuiva nas* „a-i permite cuiva să se obrăznicească", fie u r m a r e a aplicării ei (pierderea rangului): *a nu fi de nasul cuiva* „a nu fi de condiţia, de rangul cuiva". Prin generalizare, nasul a devenit simbol al mîndriei, al aroganţei, pe de o parte, şi al bunului simţ, al pudoarei, pe de altă parte (situaţie existentă şi în alte limbi).

Luarea tinerilor în armată cu arcanul era practicată pînă relativ recent (sec. al XIX-lea). Expresia *a prinde pe cineva cu arcanul* „a lua pe cineva cu forţa" poate să aibă însă rădăcini mult mai adînci, în vremea cînd arcanele (aduse la noi de tătari) erau utilizate ca arme de vînătoare sau de război (cf. DA, s. v.).

Din relaţiile cu alte popoare (de obicei invadatoare) cu care românii au venit în contact, provin o serie de expresii ca: *(doar) nu vin* (sau *nu dau) tătarii; parcă-l alungă tătarii; ţara piere de tătari şi el bea cu lăutari; a lăsa totul tabără* „a lăsa totul în dezordine" sau (cu implicaţia afectivă corespunzătoare): *a fi turc* (sau *ca turcul*) „a fi foarte încăpăţînat"; *cum e turcul, şi pistolul* „cum e omul, aşa sînt şi faptele sale" (cu înţeles peiorativ). Din aceeaşi categorie fac parte şi expresiile: *a umbla sau a bate ceamburul*[28] „a umbla fără rost, a pierde vremea cu plimbări" (*ceambur* = detaşament de trupe, în special hoarde tătăreşti, trimise în

[23] I. Coteanu, în CV, 1951, nr. 3—4, p. 36.
[24] Vezi DA, s. v. *lipi*.
[25] Condamnatul la spînzurătoare, spre a fi legat cu funia de gît, trebuia să se urce pe un butuc, care apoi îi era tras de sub picioare de către călău.
[26] Vezi *Pravila Moldovei din vremea lui Vasile Lupu*, Bucureşti, 1912, p 34.
[27] Vezi L. Şăineanu, *op. cit.*, p. 139.
[28] Iorgu Iordan, *op. cit.*, p. 303.

țară străină pentru pradă, cf. DA, s. v.) și *a umbla în podghiazuri*[29] cu același sens (*podghiazuri* = mici cete înarmate care jefuiau).

*

Expresiile de evocare istorică pe care le-am prezentat, desigur fără certitudinea de a le fi epuizat, înfățișează în imagini sugestive o diversitate de aspecte din viața poporului.

Din punct de vedere lingvistic, ele au ca notă specifică faptul că mențin în limbă numeroase elemente ale vorbirii din trecut. Astfel, lexicul expresiilor cu conținut istoric se deosebește de cel al limbii vorbite în special prin caracterul arhaic. O mare parte dintre cuvintele cuprinse în astfel de formule nu mai au astăzi o bază reală existentă. Așa sînt: *arcan, azbuche, bir, buche, ceambur, dara, gros, jalbă, lăscaie, olac, ort, para, podghiaz, răboj, țanc, vodă, zlot.* Altele, cum sînt *clacă, poștă* și *vlădică*, deși sînt folosite și azi, nu mai au sensul primar. Expresiile păstrează și nume de persoană vechi *(Cuza, Hîncu, Mîntuleasa, Oancea. Răzoaia)* sau nume topice *(Moși, Suceava, Codrul Vlăsiei).*

Păstrarea și consolidarea expresiilor cu caracter istoric se datorește în mare măsură preluării și utilizării lor de către cei mai reprezentativi scriitori ai literaturii române[30]. Unii dintre ei au evocat chiar realitățile care s-au fixat mai tîrziu în expresii. I. Neculce descrie conflictul dintre Duca-Vodă și boierul Hîncu[31]. N. Filimon evocă momentul înfățișării țăranilor la domnie[32] cu rogojini aprinse în cap și cu jalba în proțap. Metoda prinderii cu arcanul la oaste ne este bine cunoscută din *Amintirile* lui I. Creangă. Pe de altă parte, scriitorii clasici români au dat o largă întrebuințare expresiilor existente deja în limbă, pe care le-au folosit datorită valorii stilistice-expresive deosebite descoperite în ele. Spicuim doar cîteva citate care conțin unele dintre expresiile de care ne-am ocupat aici. La Creangă citim: „Să nu fii rău de gură, c-apoi mi-i să nu mă scoți din sărite și să mă faci — cîteodată — *să-mi ies din răbuș afară*"; *„Nimeresc orbii Suceava* și eu nu era să vă nimeresc?"; „Ne spuneați dinioarea că de acum toți au să ieie parte la sarcini, *de la vlădică pînă la opincă*"; la Eminescu: „Prea *v-ați arătat arama,* sfîșiind această țară"; „De pe galbenele file el adună mii de coji, / A lor nume trecătoare le *însamnă pe răboj*". Și alții scriitori mari utilizează expresiile (Sadoveanu: *a da sfară-n țară* etc., Rebreanu: *vorbe de clacă, a-și aprinde paie-n cap* etc.), contribuind la punerea lor în valoare și sporind răspîndirea lor în limbă.

Născute din fapte uneori particulare sau pornind de la obiceiuri și datini existente cîndva, de la adevăruri istorice general recunoscute și confirmate de documente, expresiile cu substrat istoric sînt o dovadă în plus a reflectării permanente a realității în limbă, precum și a persistenței faptului de limbă după dispariția realității denumite.

---

[29] Al. Andriescu, *Valoarea...*, p. 69.
[30] Vezi în acest sens Al. Andriescu, *Observații...*
[31] I. Neculce, *Letopisețul Țării Moldovei și O samă de cuvinte*, [București], 1959, p. 40—41.
[32] N. Filimon, *Opere*, I, [București], [1957], p. 290.

Cuprinzînd expresiile de evocare istorică într-o privire generală şi considerîndu-le ca nişte sintagme tipice ale vorbirii care înfăţişează în culori încă proaspete adevăruri de odinioară din istoria poporului, se desprinde o concluzie firească privind originea lor, aceea că toate aceste expresii sînt creaţii populare româneşti. Chiar dacă unele dintre ele sînt comune cu ale altor limbi, aceasta nu probează faptul că ar fi împrumutate. Ele pot fi formaţii paralele, izvorîte din realităţi asemănătoare existente în locuri diferite[33].

Mai 1971

Institutul de lingvistică şi istorie literară
Cluj, str. E. Racoviţă, 21

[33] Este cazul expresiei *a-şi da arama pe faţă* identică cu *scoprire a rrama* din dialectul napolitan (vezi Fl. Dimitrescu, *op. cit.*, p. 167).

CĂPȘUNĂ < *căpușă* + suf. *—une*

de

DOINA GRECU

1. Explicația *căpșună* < *căpușă* + suf. *-une* a fost dată de către S. Pușcariu în DR, II, 1922, p. 593—594 (v. și *Dicționarul Academiei*, s. v. *căpșună*). *Dicționarul limbii române moderne* (DM) nu acceptă etimologia lui S. Pușcariu și propune: *cap* + suf. *-uș -ună*. Dintre dicționarele anterioare, CADE și ȘĂINEANU, D. U. nu dau nici o explicație etimologică. TDRG presupune un lat. *capsa* «Kasten», sinugr SCRIBAN indicînd un „augmentativ din *căpușă* ori din lat. *capitium* «glugă care acoperea și pieptul»".

2. Argumentația lui S. Pușcariu se bazează, în esență, pe bivalența semantică a lui *căpușă* la aromâni („animal parazit din clasa arahnidelor, care se înfige în pielea animalelor și se hrănește sugîndu-le sîngele" și „căpușă") și pe forma *căpușună* atestată în *Chestionarul Hasdeu*, III, 242 (Jorăști — Covurlui) și XII, 322 (Dolhasca — Suceava).

3. Materialul ALR I oferă noi dovezi în acest sens, prin răspunsurile înregistrate la întrebările 864: *Fragă* și 865: *Căpșună*.

a. *Căpușă* «căpșună» este atestat nu numai la aromâni (punctele 05, 07, 09), ci și în Moldova (punctul 618). Cît privește existența cuvîntului la aromâni, menționăm că Tache Papahagi (*Dicționarul dialectului aromân*, București, 1963) tratează cele două sensuri amintite mai sus ca două articole separate, fără să indice vreo etimologie.

b. Varianta *căpușună*, pl. *căpușuni* (amintită, dintre dicționare, doar de SCRIBAN) a fost înregistrată în punctele 412, 558 (Moldova).

În sprijinul explicării sincopării lui *u* (*căpușună* > *căpșună*) notăm formele: pl. *căpᵘșuni* în 898 (sudul Munteniei) și sg. *copᵘșune* în punctul 5 (sudul Banatului).

c. Forme ca sg. *căpușună*, pl. *căpușîni*, înregistrate în punctul 418 (Moldova), atestă fenomenul disimilării: *u — u* > *u — î*. În acest context, variantele: sg. *copșînă*, pl. *copșîni* în 164 (sud-estul Transilvaniei) și sg. *căpsînă*, pl. *căpșîne* în 590 (Moldova) pot fi o dovadă pentru o mai mare extensiune, în trecut, a ariei *căpușînă*.

CL, anul XVI, nr. 2, p. 267—269, Cluj, 1971

4. *Marea enciclopedie agricolă* (1937, vol. I) notează că: „Fragii sînt de origine europeană [...], iar căpşunele sînt, în majoritatea lor, de origine americană şi provin din încrucişarea speciilor Fragaria virginiana, Fr. chiliensis, Fr. ananas etc." (p. 637).

S-ar părea deci că termenul de *căpşună* trebuie să fie recent în limba română, el denumind o plantă adusă în Europa probabil o dată cu porumbul (sec. XVII). Există însă o arie întinsă, în sudul şi estul ţării, care acoperă în parte Banatul, Muntenia, Dobrogea şi Moldova (punctele 35, 45, 118, 610, 679, 684, 690, 695, 704, 708, 710, 720, 725, 727, 746, 750, 760, 856, 900, 922, 960, 984), în care *căpşună* înseamnă «fragă» (fructul plantei de cîmp sau de pădure), iar în 540, 695, 748, 790, 896 *căpşună* înseamnă atît fructul plantei sălbatice, cît şi cel al plantei cultivate. Dintre dicţionare, singur TDRG înregistrează pentru *căpşună* sensul de «fragă» — şi numai pe acesta! — bazat pe un citat din Slavici: „se duseră ca să culeagă căpşune în marginea codrilor". În ANON. CAR. ambii termeni, *căpşună* şi *fragă*, sînt glosaţi prin „fragum", ceea ce însă nu înseamnă neapărat că e vorba de sinonimie.

Este foarte probabil că la început termenii *căpşună* şi *fragă* au fost sinonimi, denumind fructul plantei sălbatice (şi, rar, planta). La apariţia plantei cultivate, *căpşună* a rămas, pe o arie întinsă, să denumească doar fructul acesteia, continuînd însă, aşa cum am arătat, să fie sinonim şi să coexiste cu *fragă* pe o arie destul de mare. Posibilitatea acestui transfer semantic poate fi dovedită — dacă mai este nevoie — prin aceea că şi *fragă* are şi sensul de „fructul plantei cultivate", fapt atestat atît în răspunsurile la cele două chestiuni din ALR I, cît şi în dicţionare. Pe baza răspunsurilor la aceleaşi două întrebări din chestionarul ALR I mai menţionăm că într-o arie din nordul Transilvaniei şi *pomiţă* (urmată de obicei de determinante ca *de pădure, de grădină*) înseamnă atît *fragă*, cît şi *căpşună*. În punctul 750, informatorul menţionează că *fragă* şi *căpşună* sînt sinonime, dar cel de-al doilea cuvînt este folosit de către bătrîni. Ca o curiozitate amintim că în punctul 45 avem chiar o inversiune semantică: *fragă* <căpşună> şi *căpşună* <fragă>, probabil o confuzie.

În această situaţie, afirmaţia lui SCRIBAN după care „*căpşună* însemna la început «căpăţînă», prin aluzie la mărimea căpşunelor faţă de fragi", apare ca neîntemeiată.

Două din citatele date în DA s. v. *căpşună* (desigur în sensul de „planta sau fructul plantei cultivate") par să ateste, şi ele, sensul de «fragă»:

„Unde mergi, bade,-n cocie?
— La cosit, soro Mărie,
Să cosesc frunza căpşunii,
Să iubesc mîndruţa lumii" (Hodoş, P. P., 47)

şi:

„Ş-apucă la lunca mare
Şi păştea frunză de căpşună" (ŞEZ., III, 243).

Prima poezie este din Banat, a doua din Moldova.

5. În linii mari, ariile în care *căpșună* înseamnă «fragă» și cele în care au fost înregistrate formele *căpușă, căpușună, căpușină* coincid.

6. Formele în *-e: căpșune, copșune* etc. sînt atestate de ALR I 864, 865 în următoarele puncte: 5, 61, 129, 158, 180, 186, 200, 223, 229, 305, 370, 381, 850.

7. Considerăm că etimologia propusă de S. Pușcariu este justă și că dicționarele trebuie să înregistreze sub titlul CĂPȘUNĂ și sensul de „fragă".

8. Pentru forme de tipul *copșună* trebuie presupusă, credem, o apropiere de *a coace.*

Mai 1971

Institutul de lingvistică și istorie literară
Cluj, str. E. Racoviță, 21

NUMELE PEȘTELUI *ALBURNUS ALBURNUS* [„OBLEȚ"] ÎN TERMINOLOGIA POPULARĂ

de

VIOREL PĂLTINEANU

1. *Alburnus alburnus* este unul dintre cei mai mici pești din țara noastră, cunoscut mai ales sub denumirea populară de *obleț*, pe lîngă care se mai întîlnesc alte vreo 30 de nume cu o arie de răspîndire redusă: *albete* (pe Cerna, j. Caraș-Severin), *albeț* (pe Crișu Negru, j. Bihor), *albișor* (j. Caraș-Severin, Teleorman, Ilfov), *albușel* și *albuțel* (pe Bistrița, j. Neamț), *behliță* (j. Suceava, Iași, Vaslui), *beldiță* (j. Neamț), *belniță* (j. Timiș), *boblete* (j. Ilfov), *chisoaie* (j. Brașov, lîngă Făgăraș, j. Bihor), *látiță de Olt* (j. Brașov), *loitrar* (j. Bihor), *obleț de Dunăre* (în Dobrogea), *oclete* (j. Teleorman), *oclei* (j. Olt), *sábiță* (j. Dîmbovița, Ilfov), *soreană* (j. Tecuci, pe Siret), *soreașcă* și *soreașcă* (j. Brașov, pe Buzău), *soreancă* (j. Galați, pe Siret și pe Bîrlad), *soreat* și *soreată* (j. Teleorman), *sureată* (j. Olt), *soreț* (j. Gorj), *șuică* și *șuic* (j. Iași, pe Siret, nume larg cunoscut), *țîclan* (j. Mehedinți), *țugă* (j. Suceava, la Rădăuți), *țîșcov, țîșcov de sac, țîșcov mic* (j. Mehedinți), în fine, *uclei* (j. Dolj și în Dobrogea)[1].

2. În nomenclatura științifică, pentru *Alburnus alburnus*, se mai folosesc ca sinonime: *Alburnus lucidus, Phoxinus secundus, Cyprinus alburnus, Leuciscus alburnus, Aspius ochondon, Aspius alburnus* și *Alburnus breviceps*[2].

3. Toate aceste numiri se referă la un peștișor ale cărui dimensiuni variază foarte mult: unii sînt „lungăreți și înguști", iar alții, „mai scurți și cu capul mai înalt". „Colorația este variabilă: partea dorsală bate în verde cu albastru, iar laturile sînt albe cu un luciu metalic, întocmai ca argintul"[3]. Lungimea sa variază între 9 și 15 cm, iar greutatea, între 4 și 20 de grame. Solzii cad la cea mai mică atingere. Este un pește de apă dulce, trăiește în rîuri, lacuri, bălți și în Dunăre. Înoată mereu

[1] Nu au fost amintite aici cîteva nume, considerate ca nesigure (cf. *stoicesc, stoiceț)* de către M. Băcescu, în *Peștii, așa cum îi vede țăranul pescar român. Studiu etnozoologic, zoogeografic și bioeconomic*, București, 1947, lucrare de bază pentru studiul numelor populare de pești.

[2] Gr. Antipa, *Fauna ichtiologică a României*, 1909, p. 158—159.

[3] Gr. Antipa, *Fauna...*, p. 159.

la suprafaţa apei, în cîrduri, fiind „mişcarea în persoană"[4]. În fine, e răspîndit în mai toate apele Europei[5].

4. Am făcut această sumară radiografie a speciei, căci e bine cunoscut faptul că, în denominarea animală, un rol important (uneori, exclusiv) joacă tocmai cunoaşterea amănunţită a caracteristicilor speciei respective, făcînd actuală, mai mult decît oriunde, metoda „cuvinte şi lucruri". Este foarte vizibil că această metodă stă la baza unor procedee ale semanticii moderne[6].

Caracteristicile speciei în discuţie pot fi grupate în funcţie de *1.* aspectul fizic şi *2.* comportament. În cazul de faţă, *1.* (aspectul fizic) se compune din:

a) culoare,
b) dimensiune,
c) forma corpului;

iar *2.* (comportament), din:

a) sărituri din apă,
b) viteză,
c) înot în cîrd, la suprafaţa apei.

Pornind de la cele două grupe de caracteristici ale lui *Alburnus alburnus*, vom încerca să ne explicăm numele populare ale acestuia. Cînd în limba română e vorba de un împrumut, drumul de la caracteristici la nume (deci, drumul motivării lingvistice) este parcurs, evident, în limba de la care s-a împrumutat numele respectiv.

4. *1. a. Culoare.* Una din cele mai însemnate caracteristici ale peştelui în discuţie este aceea că e pe laturi alb-argintiu, ceea ce a făcut ca numeroase nume pentru acesta să aibă în conţinut un sem care se referă la ideea de alb. Culoarea albă şi micimea acestuia fac ca specia să fie confundată deseori cu puii altor peşti, cărora li se dă în mod frecvent numele de *albişoară*.

Încă din latină, acest peşte se denomina cu un derivat de la alb: *albula* şi **abula* „peşte alb"[7], *albus* „obleţ", derivat din *albus, -a, um*[8]. În ediţia a II-a a REW, Meyer—Lübke consideră (evident, greşit) ca moştenit din latină rom. *albişoară*, format, de fapt, pe teren românesc, din *alb* + *-işoară*. Dar în românеşte sînt şi alte derivate de la radicalul *alb*, pentru acest peşte, specifice diferitelor graiuri (vezi 1). Pe lîngă derivatele prezentate mai sus, mai putem adăuga unul, atestat de DA:

---

[4] M. Băcescu, *op. cit.*, p. 136.

[5] Th. Buşniţă, I. Alexandrescu, *Atlasul peştilor din apele R.P.R.*, Bucureşti, 1963, p. 102.

[6] V. Vajmar, *Analyse du contenu des ichtyonymes. Les noms de* **Labrax lupus** *et de* **Chrysophrys aurata**, în „Studia Romanica et Anglica Zagrabiensia", nr. 25—26, 1968, p. 5—21, pornind de la trei trăsături ale speciei *Labrax lupus*, reuşeşte să explice toate numele acesteia în sîrbo-croată (*Labrax lupus* este un peşte 1. vorace, 2. înţepător şi 3. pestriţ.)

[7] Vezi W. Meyer-Lübke, *Romanisches Etymologisches Wörterbuch*, Heidelberg, 1911, s. v. 328, forme moştenite de multe idiomuri romanice.

[8] A. Meillet, A. Ernout, *Dictionnaire étymologique de la langue latine*, ed. a II-a, Paris, s. v. *albus, -a, -um;* cf. şi A. Dauzat, J. Dubois, H. Mitterand, *Nouveau dictionnaire étymologique*, Paris, [1964], s. v. *able*.

albușău „sorte de poisson", explicat din *albuș* + *suf. -ău*, care ar putea fi tocmai „obleț".

Din cauză că *Alburnus alburnus* își duce viața la suprafața apei, culoarea sa alb-argintie face ca să reflecte razele soarelui sub forma unor sclipiri, de unde se trag numele: *soreană, soreancă, soreat, soreată, soreață, soret, șoreașcă, soreascâ*. CADE și Șăineanu, D. explică pe *sorean* (la Șăineanu, D. apare și *soreață*) ca un derivat din *soare*, întocmai ca TDRG, iar Scriban îl compară cu ruteanul *zoreányi* „înstelat", d. *zorea* „stea", explicație preluată și de DM. Credm că nu e vorba de un împrumut din ucraineană, pentru că acest cuvînt apare și în sudul țării, în Oltenia. Cei care l-au explicat din *soare* s-au apropiat cel mai mult de etimologia reală, care se explică, după părerea noastră, de la verbul *a sori*.

Pe Olt a fost înregistrată forma *sureată*, atestată și de DM, dar fără etimologie. Lipsește la TDRG și Scriban. Credem că e vorba de o contaminare între *soreață, soreat* și *sur* „alb". Forma cu *z-* (dată de Scriban ca variantă pentru *sorean*) nu apare în DM, iar la TDRG indică un alt pește („plătică"), întocmai ca Șăineanu, D.; ambii îl derivă de la subst. *zori* (Șăineanu, D.: „pește lucitor ca zorile"). În acest caz, ni se pare mai plauzibilă explicarea de la verbul *a zori*, pentru că avem de a face cu un pește foarte iute.

4. *1. b. Dimensiunea.* Micimea sa a făcut să fie confundat deseori cu puii altor pești, de unde a fost încadrat în numele colective pentru peștii mărunți, cum ar fi: *plevușcă, mărunțiș*, rus. *orzeanka*. Celelalte caracteristici ale lui, mult mai pregnante decît micimea sa, dacă ținem seama că în apele interioare nu prea avem de-a face cu pești mari, au stat la baza celor mai multe din numele sale. Se pare totuși că numele *chisoagă* (var. *chisagă, chisugă, chesaca, chisoarcă*), împrumutat, după DA, din magh. *keszeg* „obleț", iar după Scriban (în „Arhiva", 1912, nr. 7 — ap. DA), din sb. *kesaga*, idem, ar avea la bază, în limba de origine, un element care are sensul „mic", „neînsemnat". În română, *chisoagă* are în primul rînd sensul „peștișori mici de orice soi, care trec prin plasă" (v. DA). La Alexi, Gheție (ap. DA) are sensul de „icre", iar la Antipa, *Fauna...*, p. 172, este numit așa un alt pește foarte mic, anume *Leucaspius delineatus;* la Băcescu[9] întîlnim acest nume dat și lui *Rhodeus sericeus amarus*, de asemenea specie foarte mică. Comparînd speciile denominate prin acest ihtionim[10], constatăm că ele se aseamănă nu numai

[9] M. Băcescu, *op. cit.*, p. 23.

[10] Termen nou în lingvistică, avînd sensul „nume de pește", folosit mai ales de V. Vajmar, *art. cit.* Evident, termenul se referă la apelative și deci trebuie să facem distincție între *-nim* din acest cuvînt și *-nim* din *toponim*, de pildă. În primul caz e vorba de un cuvînt care intră în serie cu *sinonim, omonim, antonim*, iar în al doilea, în serie cu *patronim, hidronim, oronim, antroponim* etc. Ar fi posibilă, pe viitor, apariția și a altor membri ai seriei, care să însemne „nume de pasăre", „nume de insectă", „nume de plantă"? Cum se va chema așadar un cuvînt care va desemna o pasăre? Probabil, *ornitonim;* dar unul care va desemna o insectă? Probabil, *entomonim*. Lucrurile se complică de-abia cînd vrem să introducem în această serie un cuvînt format cu *zoo-*, pentru apelative referitoare la animale în general (acesta s-ar suprapune peste vechiul cuvînt care se referă la nume proprii de animale, *zoonim*).

în ceea ce privește mărimea, ci și ca lățime, colorație, umblare în cete. Punînd speciile amintite cu acest nume alături de un alt pește semnalat de Băcescu în lista celor neidentificați ca specie, numit tot *chisoagă*, descris astfel: „pește rotund, mustăcios, de 10—15 cm, ce amintește ca formă *știuca*"[11], observăm că cele două grupuri se aseamănă într-o singură privință, aceea a mărimii. Deci, numele acesta ar putea să le fie comun datorită mărimii lor, mai ales că a fost atestat într-o regiune unde influența maghiară e prezentă (în fostul j. Turda).

Și *țiclan*[12] ar putea fi explicat pornind tot de la micimea sa, avînd în limba română, dialectal, *țiculean* „(afectiv) persoană tînără, adolescent" (în Cotmeana, Argeș)[13], asociat cu *țîcă* „mic" și *țînc* „copilaș, băiețaș, 2. (înv.) puiul anumitor animale" și (zool.) *țîncul-pămîntului* = „cățelul pămîntului" (v. DM)[14].

4. *l. c. Forma corpului. Lătiță*[15] e dat și altor specii foarte asemănătoare, cum ar fi: *Rhodeus sericeus, Alburnoides bipunctatus, Carassius carassius.* În română sînt și alte derivate de la rom. *lat*, care denumesc tot pești și care au accentul pe sufix: *lătiță, lăteț, lăteață, lătană, lăteană.*

Aici intră și ihtionimul *șuiță* (din Pașcani, pe Siret)[16]. Există în românește cuvîntul *șui* „subțire, zvelt", „(despre plante) mlădios". Același nume are și un rozător înrudit cu marmota *(Citellus citellus)*, „popîndău", pe care DM îl compară cu bg. *šuek.* Și acest animal se caracterizează prin aspectul său zvelt, mlădios: „se lasă în patru labe și se ridică din nou în două cu o ușurință foarte mare. Este poate tocmai motivul pentru care cîmpenii din Oltenia zic copiilor lor mai mlădioși și mai isteți: *șuiță*"[17]. Acest animal scoate un sunet plăcut, scurt, „puțin cam trist și șuierat pe două note, amintind ciripirea canarilor, mai ales cînd vede un presupus dușman"[18]. Este posibil ca de la acest șuierat să i se fi dat numele, iar apoi acesta să fi devenit apelativ pentru o ființă care e tot atît de zveltă, de unde comparația pentru copiii zvelți, pentru plantele mlădioase

---

[11] M. Băcescu, *op. cit.*, p. 183.

[12] Înregistrat de M. Băcescu în j. Mehedinți, com. Pristol. Un alt pește, cu nume apropiat de *țiclean*, e *țiclă* „cîră" *(Cobitis aurata balcanica)*, atestat de M. Băcescu în Vașcău, j. Bihor, pe Crișul Negru. E clar că aici e vorba de un împrumut din maghiară (magh. *czikla* „ascuțit"), dacă ținem cont că acest pește e lung și subțire.

[13] D. Udrescu, *Glosar regional Argeș*, București, 1367, s. v.

[14] Poate fi pus în legătură și cu numele unui instrument de prins raci, numit *țiclă*, atestat de DM, fără indicația etimologică și a locului unde se folosește. În Antipa, *Pescăria și pescuitul în România*, 1916, p. 172, găsim o descriere a acestui instrument, care nu este decît un băț subțire, despicat la un capăt și ascuțit la celălalt, cu care a fost comparat peștele în discuție. *Țiclan* poate fi deci un derivat de la *țiclă* + suf. *-an.*

[15] Cu accent pe prima silabă îl înregistrează și DA ca nume de plantă cu foaia lată. Accentul pe prima silabă e prezent și în *lăteș* „(despre coarne) aduse în lături și pe spate" (v. DA), ceea ce ne face să credem că accentuarea pe prima silabă nu trebuie să ne trimită neapărat la un împrumut, ci la pronunțări dialectale pentru derivate românești, precum consideră și DA, s.v. *lat.*

[16] M. Băcescu, *op. cit.*, p. 134: „numele e desigur în legătură cu forma turtită și îngustă a peștelui", pentru că a auzit spunîndu-se: *„podețul* e mai ș u i e t decît *cleanul"* sau *„soreața* e mai ș u i a ț ă decît *sabița"*.

[17] „Arh. Olteniei", VI, 1927, p. 459.

[18] *Ibidem*, p. 459.

și, poate, pentru peștele tot atît de zvelt. Ar însemna că ideea sugerată de DM, de a compara bg. *šuek* cu rom. *șuiță*, să nu ne ducă decît la o origine onomatopeică, paralelă în cele două limbi.

Tot de la forma corpului se poate explica *sábiță*, nume dat și altor pești[19], pornindu-se de la forma de sabie a peștelui, turtită din lateral și lucios ca ascuțișul unei săbii[20].

Loitrar[21] e atestat de DA, s. v. *loitră*, dar nu cu sensul „Alburnus alburnus", ci cu acela de „draghină" (= *loitră*), fiind derivat din cuvîntul titlu plus suf. *-ar*. *Loitrar* „Alburnus alburnus" e și el un derivat din *loitră*, produs printr-o comparație a peștelui nostru (subțirel și mic, „ciolănos"[22]) cu loitra sau pornindu-se de la faptul că peștele în discuție se strecoară afară din leasa de pescuit, numită „saltea", tocmai pe la loitre[23], adică pe la locul de legătură a pereților laterali, formați ca un gard de nuiele. E posibil ca înșiși pescarii să lase mici locuri de ieșire pe la loitre pentru a permite peștilor prea mărunți să iasă"[24].

Obleț, un alt ihtionim încadrat aici, e explicat de TDRG din sl. *oblŭ* „rotund". CADE, mai prudent, nu-i dă nici o etimologie, iar DM și DLR îl explică din rom. *oblu* + *-eț*, apropiindu-se de o sugestie a lui Băcescu, referitoare la mersul „oblu", adică drept, al acestui pește. Antipa, *Fauna* ..., p. 159, arată că „gura acestuia este foarte oblică și se întinde înapoi pînă sub narine", ceea ce ar putea constitui unul din motivele plauzibile care au putut determina denominarea cu *obleț*.

4. 2. *a. Sărituri în apă.* „Cînd e urmărit de *somn* sau *știucă*, el sare din apă, aruncîndu-se la oarecare distanță"[25], obicei care stă la baza numelui *țușcov*[26]. E limpede că e vorba de o onomatopee, *țușt*, deși numele e de origine sîrbească[27], orientîndu-ne după sufixul *-ov* și după locul în care a fost atestat[28]. DM înregistrează un alt pește cu acest nume: *țușcov (Chalcalburnus chalcoides)* „pește migrator, asemănător cu oblețul", fără să indice vreo etimologie, deși e vorba de același etimon sîrb[29].

4. 2. *b. Viteza.* Pornindu-se de la rapiditatea sa, i s-a spus (în j. Bihor) *fugar*.

---

[19] Cf. *Pelecus cultratus*, căruia i se mai spune și *sâbie, sâbiță*.

[20] Cf. și fr. *rasoir*, idem, (v. Th. Bușniță, I. Alexandrescu, *op. cit.*, p. 102) evident, pornindu-se tot de la aspectul fizic.

[21] Numele e dat și lui *Alburnoides bipunctatus* și *probabil* (v. M. Băcescu, *op. cit.*, p. 133) lui *Rhodeus sericeus*.

[22] „Loitrarii sînt tare țăpoși (ciolănoși — M. B.), cu carne puțină și cîteodată amăruie" — informație primită de Băcescu, *op. cit.*, p. 133.

[23] Cf. DA, s. v. *loitră*, sensul 5: „(pesc.) cele două leațuri transversale, legate cu tei de «mîinile cutiței» la leasa de pescuit, numită «saltea»".

[24] În Antipa, *Pescăria* ..., nu am găsit nimic în legătură cu această ultimă presupunere.

[25] Gr. Antipa, *Fauna* ..., p. 160.

[26] Nume dat și lui *Chalcalburnus chalcoides* și lui *Alburnoides bipunctatus*.

[27] M. Băcescu, *op. cit.*, p. 56 îl consideră românesc.

[28] În j. Mehedinți, lîngă Orșova, la Ogrădeni.

[29] Pornindu-se de la aceeași onomatopee, dar de data aceasta în limba română, se explică numele unui rozător, înrudit cu popîndăul, *țiștar*, și el prezent în DM și tot fără etimologie, care trebuie să fie o variantă a lui *țiștar*.

4. *3.* Două din numele amintite ale acestui peşte pot fi explicate atît în funcţie de aspect, cît şi în funcţie de comportament.

4. *3. a.* În cazul ihtionimului *beldiţă* putem accepta două explicaţii etimologice: a') Compararea cu un băţ *(beldie)* prin derivare cu sufixul diminutival *-iţă,* care l-ar putea plasa în prima categorie de caracteristici. Acest nume mai are şi alte variante, cu care mai sînt denominate, în afară de *Alburnus alburnus,* şi alte specii asemănătoare, asupra cărora vom reveni cu altă ocazie; a") Putem deriva acest nume din apelativul românesc *bîldie* „baltă, răstoacă"[30]. Biologia acestui peşte îl prezintă ca o specie care îşi depune ouăle, de preferinţă, în bălţi, acolo unde ajunge uşor cu viiturile de apă, pentru că, după cum se ştie, el înoată la suprafaţa apei.

4. *3. b.* Tot în această grupă mixtă putem plasa şi numele *boblete* (var. *bobleţ*). b') Ar putea fi explicat printr-o contaminare între *oblete* şi *bobulete, bob,* avîndu-se în vedere micimea sa[31]; b") În română există un apelativ *boblete* (var. *bobleţ*) „prost, bleg, nătărău". Acesta ar putea sta la baza ihtionimului omonim, pornindu-se de la faptul că *bobleţul,* fiind foarte lacom, „cade uşor la cîrlige cu muscă, la zătoane"[32] şi pescarii îl aruncă înapoi în apă, fiind prea mic şi uneori amărui. De aici s-ar putea crede că aceştia au fost consideraţi peşti proşti, care se prind cu undiţa uşor.

5. În afara ihtionimelor discutate pînă aici, mai rămîn cîteva neclasate din motive etimologice:

Oclei (oclete) e dat de DLR ca o variantă a lui *uclei,* iar DM nu îl înregistrează. TDRG îl consideră de origine poloneză şi rusească (cf. pol. *oklej,* rus. *ukleja*), la fel cu CADE, iar Şăineanu, D. îl explică din pol. *oklei.* Fără îndoială că o legătură etimologică este între cuvîntul polonez şi cel rusesc, dar etimologia rom. *oclei* se explică prin bg. *oklej*[33], pentru că acest ihtionim a fost atestat la noi într-o zonă de influenţă bulgară[34].

Ţugă, înregistrat la Rădăuţi, j. Suceava, pare să fie un împrumut ucrainean.

Uclei (j. Dolj, Dobrogea) e împrumutat din rusă, din graiul lipovenilor, care l-au şi popularizat pe Dunăre.

6. *Alburnus alburnus* are foarte multe nume populare, fapt ce se poate explica prin aceea că speciile mărunte, în general, au cele mai multe nume[35]. Dintre cele circa 30 de nume pentru specia discutată,

---

[30] Neatestat de dicţionarele existente, dar înregistrat de Băcescu în cîteva răspunsuri ale informatorilor săi: „*soreaţa* se ţine la b î l d i i l e care fîntînesc" (*op. cit.,* p. 119) şi „...la b î l d i i l e de la Nucet" (*op. cit.,* p. 73).

[31] Apropierea de *bob* se poate face şi prin sensul „icre" pe care îl are cuvîntul *chisoagă* „obleţ". Şi în germană, *Brut* „obleţ" mai are şi alte sensuri: „clocire", „pui clociţi", „ouă (de insectă)".

[32] M. Băcescu, *op. cit.,* p. 137.

[33] Cf. M. Vasmer, REW, s. v. *ukleika.*

[34] J. Olt, Corabia şi fostul j. Teleorman, com. Viişoara.

[35] Cf. M. Băcescu, *op. cit.,* p. 192.

doar cîteva au fost împrumuturi, celelalte fiind formate pe teren românesc. Multe nume ale lui *Alburnus alburnus* sînt date și altor specii asemănătoare, creîndu-se așa-zise „confuzii de nume". De fapt, nu e vorba, cum crede Băcescu[36] de confuzii, pentru că, într-adevăr, poporul a denumit la fel două specii diferite, dar pornind de fiecare dată de la caracteristici comune celor două specii. De cele mai multe ori „confuziile de nume" ajută pe cercetătorul acestora, care, comparînd trăsăturile celor două specii denominate identic, recunoaște uneori ușor ce au ele comun și deci ce a stat la baza aceluiași nume.

În denominarea speciei *Alburnus alburnus* s-a plecat de la un grup de caracteristici. Evident, la alte specii se poate pleca și de la alte trăsături, cum ar fi, de pildă, gustul cărnii peștelui denominat (cf. rus. *gorceak* „amărui", pentru *Rhodeus sericeus amarus*) sau locul în care trăiește specia[37] (cf. rom. *pietrar „Aspio zingel"*, rom. *nisipariță „Cobitis romanica"*).

Mai 1971

Universitatea „Babeș—Bolyai"
Facultatea de filologie
Cluj, str. Horea, 31

[36] *Op. cit.*, p. 67, 156, 196.
[37] Vezi, mai sus, nota 5.

PALMĂ, CA UNITATE DE MĂSURĂ

de

VALENTINA ŞERBAN

Continuăm investigarea lexicologică în domeniul unităţilor de măsură[1], discutînd în articolul de faţă cuvîntul *palmă*, în accepţiunea de unitate de lungime.

Înainte de a trata latura lingvistică a problemei, încercăm să delimităm cîteva aspecte din punct de vedere istoric. Din timpuri vechi, omul a folosit pentru nevoile sale măsuri de suprafaţă, de lungime, de greutate şi altele. Tehnica măsurătorii era cunoscută la egipteni, fenicieni, cartaginezi, arabi, romani etc. Sistemul de măsurătoare a lungimilor se baza, la început, pe elemente simple, la îndemîna oricui, dintre acestea, mai vechi fiind cele legate de corpul omenesc *(degetul, palma, cotul, piciorul, pasul)*. Deşi simple şi mai puţin precise, unităţile acestea aveau odinioară adevărată valoare, fiind folosite la măsuratul distanţelor mici, a ţesăturilor şi a diferitelor obiecte[2]. Ele au fost multă vreme — şi mai sînt şi azi — folosite, chiar după introducerea sistemului metric. De aceea, luînd în discuţie cuvîntul *palmă*, vom urmări atît existenţa lui în limba latină, cît şi existenţa lui în limbile romanice, în trecut şi azi.

Cu sensul de unitate de măsură, cuvîntul este înregistrat de *Dicţionarul limbii române* (DLR, litera P, manuscris) şi definit ca „unitate de măsură pentru lungime, folosită în trecut, egală cu aproximativ 25—28 cm, corespunzînd distanţei dintre extremitatea degetului mare şi a celui mic, bine întinse în lături". Primele atestări sînt vechi: *Cu palma măsurate pus-ai zilele meale şi făptura mea ca nemică între tire.* PSALT. 74[3]; [Mătasea] *în patru coarne şi îndoită fie, de o palmă în lung să fie, latul încă de o palmă.* PO 251[4]. Cuvîntul *palmă* cu acest înţeles era cunoscut şi folosit în toate regiunile ţării. Cele mai multe măsurători erau făcute cu

---

[1] Valentina Şerban, *Denumiri ale unor măsuri de greutate în graiurile dacoromâne*, în CL, XII, 1967, p. 249—255.

[2] Cf. D. Mioc şi N. Stoicescu, *Măsurile medievale de lungime şi suprafaţă şi instrumentele de măsurat lungimea din Ţara Românească*, în „Studii", 1965, nr. 3, p. 647.

[3] I. A. Candrea, *Psaltirea Scheiană comparată cu celelalte psaltiri din sec. XVI şi XVIII*, Bucureşti, 1916.

[4] *Palia de la Orăştie* (1581—1582), ediţie îngrijită de Viorica Pamfil, Bucureşti, Editura Academiei, 1968.

CL, anul XVI, nr. 2, p. 279—284, Cluj, 1971

o unitate de lungime mai mare, care se numea *palmă îngenuncheată*[5], constînd din lungimea unei palme întinse, plus un „genunchi", adică degetul mare îndoit (aproximativ 3 cm). Această măsură s-a mai numit şi *palmă domnească*, în opoziţie cu palma obişnuită, care se mai numea *palmă mică*[6] sau *proastă*, prima luîndu-se mai tîrziu normă pentru stabilirea etalonului „palmă"[7].

În cele ce urmează, vom avea în vedere şi aceste elemente extralingvistice în tratarea propriu-zisă a problemei.

Palmă, cu sensul de unitate de măsură pentru lungime, este unanim acceptat ca provenind în limba română din lat. *palma*[8]. Cercetînd, însă, dicţionarele etimologice latineşti[9], am constatat că acestea atestă două forme: femininul *palma*, avînd sensul de „parte a mîinii", şi masculinul *palmus*, avînd înţelesul de „unitate de măsură", respectiv *palmus minor* şi *palmus major* (analog celor două unităţi din română, *palmă îngenuncheată* şi *palmă mică*). Cu sensul de unitate de măsură, atestările în limba latină sînt vechi. La E. Benoist, H. Goelzer apare ca fiind utilizat de C. Plinius Secundus, Sex. Julius Frontinus, M. Vitruvius.

Cum se explică existenţa în limba latină a celor două cuvinte? În latina vulgară „s-au produs confuzii numeroase între diferitele clase de substantive"[10]: chiar şi scriitorii, influenţaţi de limba vorbită, întrebuinţau forme masculine alături de neutre sau feminine alături de masculine. S-ar părea că „palmă" se încadrează în categoria unor astfel de substantive, alături de femininul *palma* fiind întrebuinţat şi masculinul *palmus*. Evoluţia denumirilor, pînă în această fază, presupune mai întîi existenţa lat. lit. *palma* cu sensul de parte a mîinii. În cea de a doua fază, legat de sensul prim, cuvîntul dobîndeşte şi sensul de măsură. Dovada acestui

---

[5] H. Tiktin, *Dicţionar român-german*, III, Bucureşti, 1924; I. Brăescu, *Măsurătoarea pămîntului la români, din vechime pînă la punerea în aplicare a sistemului metric*, Bucureşti, 1913, p. 7; I.-A. Candrea, Gh. Adamescu, *Dicţionarul enciclopedic ilustrat „Cartea Românească"*, Bucureşti, 1931; DLR (litera P, ms.).

[6] Cf. I. Brăescu, *op. cit.*, p. 7.

[7] Cf. I. Brăescu, *op. cit.*, p. 7.

[8] A. T. Laurian, I. C. Massim, *Dicţionarul limbei române*, II, Bucureşti, 1871; A. de Cihac, *Dictionnaire d'étymologie daco-romane*, I, Francfort s/M, 1870, p. 190—191; H. Tiktin, *op. cit.*; S. Puşcariu, *Etymologisches Wörterbuch der rumänischen Sprache*, I, *Lateinisches Element*, Heidelberg, 1905; I.-A. Candrea, O. Densusianu, *Dicţionarul etimologic al limbii române. Elementele latine*, Bucureşti, 1907; I.-A. Candrea, Gh. Adamescu, *op. cit.*,; REW 6171; A. Scriban, *Dicţionaru limbii româneşti*, Iaşi, 1939; *Dicţionarul limbii române moderne*, Bucureşti, 1958; Al. Cioranescu, *Diccionario etimologico rumano*, Tenerife — Madrid, 1960.

[9] Karl Ernst Georges. *Ausführliches lateinisch-deutsches Handwörterbuch*, Leipzig, 1879; L. Quicherat, A. Develuy, *Dictionnaire latin-français*, Paris, 1895; E. Benoist — H. Goelzer, *Nouveau dictionnaire latin-français*, XIe éd., Paris, [f. a.]; Alois Walde, *Lateinisches etymologisches Wörterbuch*, Heidelberg, 1930; A. Ernout, A. Meillet, *Dictionnaire étymologique de la langue latine. Histoire de mots*, 4e éd., Paris, 1960.

[10] O. Densusianu, *Istoria limbii române*, I, Bucureşti, 1961, p. 95; cf. *Istoria limbii române*, I, *Limba latină*, Bucureşti, 1965, p. 120—121, 132—133; Tache Papahagi, *Dispariţii şi suprapuneri lexicale* (II), în „Grai şi suflet", IV, 1929, p. 84—86.

fapt sînt atestările din traducerea Vulgata[11] a *Bibliei*, unde, alături de masc. *palmus*, fem. *palma* apare și cu sensul de unitate de măsură. Același lucru ne este confirmat și de precizarea din *Grand dictionnaire universel du XIXe siècle* (de Pierre Larousse), unde se spune: „Quelquefois, pour distinguer le grand palme, les écrivains latins le nomment *palma* tandis qu'ils se servent toujours du mot *palmus* pour le petit palme". Reținem din acest pasaj faptul că *palma* desemna o unitate de măsură pentru lungime, sens pe care nici unul din dicționarele latinești consultate și citate aici nu-l înregistrează. Cu aceste sensuri, în latina vulgară se întrebuința cînd *palma*, cînd *palmus*. Pentru a le deosebi, li s-au atribuit sensuri diferite: *palma* ajunge să denumească numai partea mîinii, iar *palmus* cea de unitate de măsură. Această întrebuințare a masculinului alături de feminin, dar avînd sensuri distincte, avea să favorizeze confundarea celor două forme atestate de latina vulgară.

Diferențierea aceasta a lexicului latinei vulgare se oglindește de altfel și în limbile romanice. Forma masculină, după cum vom vedea mai jos, stă la baza formelor din unele limbi romanice, dar nu și în limba română, unde s-a menținut femininul.

Considerînd că, alături de masculinul *palmus*, în latina vulgară femininul *palma* a avut și sensul de unitate de măsură, pe lîngă cel de parte a mîinii, putem explica și forma românească cu același sens.

În ceea ce privește celelalte limbi romanice, italiana a păstrat pe lat. *palmus* (*palmo*[12]), atestat din secolul al XIV-lea[13]. Cuvîntul cu acest sens a fost multă vreme folosit în Italia în comerțul cu mărfuri[14]. Din materialul ALEIC[15] (h. 1547 și h. 1548, întrebarea: „datemi un... [misure di lunghezza usate...] di tela") reiese că it. *palmo* a însemnat o unitate de măsură, dar azi cedează locul altor unități. De exemplu, în mai multe puncte de pe harta 1547 se răspunde cu: *uń ćentimedru ~ um mẹzzu palmu (balmu, parmu)*, iar pe harta 1548, într-o serie de puncte, se înregistrează: *um palmu ~ um mẹzzu mẹtru; um parmu ~ um mẹzzu brạćću ~ um brạccu ~ un kubu.*

În sardă, cuvîntul *palmu* (dialectal *palmo*)[16], atestat din secolul al XV-lea[17], presupune tot lat. *palmus*.[18].

---

[11] Pentru exemplificare citățm un pasaj: „Qui fecit sibi gladium ancipitem habentem in medio capulum longitudinis palmae manus". *Biblia sacra. Vulgatae editions.* Edidit Valentinus Loch, tomus I, Ratisbonae, 1903, Jud. III/16, cf. *Thren.* II/20, Reg. I, V/4.

[12] Nicoló Tommasèo, Bernardo Bellini, *Dizionario della lingua italiana*, vol. III, Torino, 1871; S. Puşcariu, *op. cit.;* Pietro Fanfani, *Vocabulario della lingua italiana*, 4a ed., Firenze, 1913; Carlo Battisti, Giovanni Alessio, *Dizionario etimologico italiano.* IV, Firenze, 1950; Dante Olivieri, *Dizionario etimologico italiano*, Milano, 1961.

[13] Carlo Battisti, Giovani Alessio, *op. cit.*

[14] É. Littré, *Dictionnaire de la langue française*, vol. III, Paris, 1878.

[15] *Atlante linguistico etnografico italiano della Corsica*, per Gino Bottiglioni, vol. VIII, Pisa, 1939.

[16] Giovanni Spano, *Vocabulario surdo-italiano*, Cagliari, 1851.

[17] Max Leopold Wagner, *Dizionario etimologico sardo*, II, Heidelberg, 1960.

[18] I.-A. Candrea, O. Densusianu, *op. cit.*, indică lat. *palma*, care etimologic nu explică forma sardă *palm*, cf. și REW 6171.

Franceza a păstrat şi ea pe lat. *palmus* (*palme* s.m.[19]) şi este atestat din secolul al XII-lea pînă în secolul al XV-lea[20].

Dicţionarele limbii franceze consideră pe fr. *palme* ca o măsură de lungime, utilizată în trecut în sudul Franţei şi în Sardinia[21].

Palmus este păstrat, de asemenea, în prov. *palm*[22], sp. *palmo*[23] (atestat din secolul al XII-lea), port. *palmo*[24]. Pentru catalană dicţionarele limbilor romanice înregistrează formele *palm*[25] şi *palmo*[26], care presupun lat. *palmus*.

Lat. *palmus* a păstruns şi în unele limbi neromanice, ca împrumut (engl. *palm*[27], germ. *Palm*[28]).

Din prezentarea făcută rezultă că, în trecut, în timp ce în limbile italiană, portugheză, spaniolă, franceză, catalană, provensală, sardă existenţa continuatoarelor lat. *palmus* este atestată şi acceptată[29] ca atare, limba română pare să fie singura în cadrul limbilor romanice care a păstrat lat. fem. *palma*. Ca denumire pentru parte a mîinii, spre deosebire de sensul de unitate de măsură, cuvîntul *palmă* este considerat panromanic[30] (< lat. *palma*).

O dată cu introducerea sistemului metric, au apărut unităţi noi de măsură, care treptat au înlocuit vechile unităţi, deci şi pe *palmă*. Totuşi, italiana şi, alături de ea, spaniola şi portugheza păstrează şi azi o unitate de lungime (*palmo*[31]) divizată în 12 părţi, egale, de un deget, echivalentă cu palma deschisă a unui om. În limba română, aşa cum reiese din ates-

---

[19] É. Littré, *op. cit.;* Adolf Hatzfeld, Arsène Darmesteter, Antoine Thomas, *Dictionnaire général de la langue française du commencement du XVIIe siècle jusqu'à nos jours*, II, Paris, 1888; *Dictionnaire encyclopédique Quillet*, Paris, 1934; Albert Dauzat, Jean Dubois, Henri Mitterand, *Nouveau dictionnaire étymologique et historique*, Paris, 1964.

[20] R. Grandsaignes d'Hauterive, *Dictionnaire d'ancien français. Moyen âge et Renaissance*, Paris, 1947; Paul Robert, *Dictionnaire alphabétique et analogique de la langue française*, IV, Paris, 1966.

[21] É. Littré, *op. cit.;* Paul Robert, *op. cit.*

[22] A. de Cihac, *op. cit.;* S. Puşcariu, *op. cit.;* I.-A. Candrea, O. Densusianu, *op. cit.;* REW 6171; Emil Levy, *Petit dictionnaire provençal-français*, Heidelberg, 1909.

[23] Vicente Garcia de Diego, *Diccionario etimológico español e hispánico*, Madrid, 1954; J. Corominas, *Diccionario crítico etimológico de la lengua castellana*, III, Berna, 1954; *Diccionario de la lengua española*, Real Academia Española, Madrid, 1956; Maria Moliner, *Diccionario de uso del español*, II, Madrid, 1967; REW 6171; S. Puşcariu, *op. cit.*

[24] Antonio de Moraes Silva, *Diccionario de lingua portugueza*, II, Rio de Janeiro, 1877; Afonso Telles Alves, *Diccionário moderno da lingua portuguêsa*, III, São Paulo — Brasil, [f. a.]; S. Puşcariu, *op. cit.;* REW 6171.

[25] I.—A. Candrea, O. Densusianu, *op. cit.;* REW 6171.

[26] Gustav Körting, *Lateinisch romanisches Wörterbuch (Etymologisches Wörterbuch der romanischen Hauptsprachen)*, Dritte Ausgabe, Paderbon, 1907.

[27] *Webster's New World Dictionary of the American Language*, Cleveland and New York, 1966.

[28] *Dicţionar german-român*, Bucureşti, 1966.

[29] S. Puşcariu, *op. cit.;* I.—A. Candrea, O. Densusianu, *op. cit.;* G. Körting, *op. cit.;* REW 6171 indică lat. *palma* şi nu *palmus*, care etimologic nu explică formele păstrate în aceste limbi.

[30] *Istoria limbii române*, II, Bucureşti, 1969, p. 132.

[31] **Vezi dicţionarele de sub notele 12, 23, 24.**

tările existente (glosare[32], materialul din ALR[33]), *palmă* ca unitate de măsură nu era folosită numai în trecut (cum se precizează în DLR, ms.), ea este folosită şi azi, la ţară, ca unitate empirică, în măsurătorile care nu necesită o mare precizie.

Frecvenţa întrebuinţării cuvîntului *palmă*, cu acest sens, o demonstrează şi expresiile figurate în care acesta a intrat şi s-a păstrat în limba noastră. Factorul comun al acestor expresii este selecţionarea elementului de măsură care stă la baza lor.

În limba română există expresii în componenţa cărora se găseşte cuvîntul *palmă* cu înţelesul de unitate de măsură, pe care nu le-am întîlnit în latină şi în limbile romanice occidentale. Expresia *a fi de şapte palme în frunte* (I. A. Zanne, *Proverbele românilor*, vol. II, Bucureşti, 1895—1903, p. 161; D. Udrescu, *op. cit.*) = „a fi foarte deştept, a fi ager la minte" are la bază ideea că lăţimea frunţii constituie semnul unei minţi agere. Tot aşa, expresia *a fi de şapte palme în piept* (I. A. Zanne, *Proverbele* ..., vol. V, p. 422) = „a fi voinic, mare în trup". Cu acelaşi sens de măsură, *palmă* apare şi în expresia *inima şi limba sînt de o palmă* (I. A. Zanne, *Proverbele* ..., II, p. 200) = „se spune despre cei care nu pot păstra o taină, un secret". Expresia *a scurta de o palmă* (I. A. Zanne, *Proverbele* ..., V, p. 470), avînd sensul figurat de a tăia capul cuiva, are la bază lungimea capului care reprezintă aproximativ o palmă.

Dintre limbile romanice, italiana, spaniola şi portugheza au dezvoltat expresii[34] comune care nu sînt cunoscute în limba română. Expresia *arrivare con un palmo di lingua fuori* = a ajunge cu limba scoasă de-o palmă (echivalentă în română, *cu limba de-un cot*) din limba italiană, o găsim şi în spaniolă, *con un palmo de lengua fuera*. Expresia din spaniolă *con un palmo de narices*, în portugheză *não ver um palmo diante do nariz* = „a trage pe sfoară, a păcăli", trebuie pusă în legătură cu *palma*, care, ca unitate pentru lungime era mai puţin precisă, de unde şi nemulţumirile legate de folosirea ei. Acesta este sensul figurat, mai depărtat al expresiei, dar ideea de măsură predomină şi la sensul propriu. Tradusă cuvînt de cuvînt, expresia redă o distanţă, bineînţeles, mică, de lungimea unei palme. Expresiile *a palmo a palmo* = „încet—încet" şi *conoscere un luogo a palmo a palmo* = „a cunoaşte un loc foarte bine" din limba italiană, cunoscute în spaniolă *(conocer palmo a palmo)*, în portugheză *(ganhar torreno palmo e palmo)* şi în sardă *(osservare palmo per palmo)*, îşi au explicaţia în măsurarea bucată cu bucată care se făcea cu această unitate, de aici şi cunoaşterea foarte bine a locului respectiv. Spre deosebire de aceste limbi, în română expresia *a cunoaşte ca în palmă* este pusă în legătură cu *palmă*, avînd sensul de parte a mîinii.

---

[32] Cf. A. Viciu, *Glosar de cuvinte dialectale din graiul viu al poporului român din Ardeal. Adunate şi publicate de* ..., Bucureşti, 1925; D. Udrescu, *Glosar regional Argeş*, Bucureşti, 1967.

[33] *Atlasul lingvistic român* II, material nepublicat, întrebarea 5171 „... holda este de o palmă".

[34] Am luat expresiile din dicţionarele limbilor respective citate de noi în note; cf. şi *Dicţionar italian-român*, Bucureşti, 1963; *Dicţionar spaniol-român*, Bucureşti, 1964.

În limba franceză nu am întîlnit expresii dezvoltate de la acest cuvînt, după cum nici dicţionarele limbii franceze nu mai atestă azi existenţa unui sistem popular de măsurătoare cu *palma*.

Avem, aşadar, pe de o parte, expresii dezvoltate în limba română, pe teren românesc, şi pe de alta, expresii comune limbilor italiană, portugheză şi spaniolă, în aceste limbi menţinîndu-se, în parte, un sistem popular de măsurătoare care a generat şi expresii bazate pe el.

Cuvîntul *palmă*, urmat de determinări ca „de loc", „de pămînt" etc., azi se întrebuinţează pentru a desemna o suprafaţă, o distanţă sau o înălţime foarte mică (de exemplu: *Rozîndu-şi crupele în pietrişul drumului, caii s-au lăsat tîrîţi aşa, cîteva palme de loc.* V. Em. Galan, *Zorii robilor*, Bucureşti, 1951, p. 8). Astfel de construcţii, avînd acelaşi conţinut semantic, se găsesc şi în alte limbi romanice: sp. *palmo de tierra*, port. *palmo de terra*, it. *palmo de terra*. Este clar că aici nu mai este vorba de o unitate de măsură bine determinată. Persistă, însă, ideea de dimensiune, de distanţă mică.

În limba română, *palmă*, redînd noţiunea de măsură, a intrat şi în componenţa unor nume proprii. Foarte cunoscut este numele personajului fabulos din basmele populare *Statu-Palmă-Barbă-Cot*, în alcătuirea căruia au intrat, de fapt, două unităţi de măsură: *palmă* şi *cot*, ambele vizînd aspectul fizic al acestuia.

Cuvîntul, cu accepţiunea de unitate de măsură, de circulaţie largă mai ales pînă la introducerea sistemului metric, a intrat în expresii şi construcţii, dar este curios că nu a dat naştere la derivate şi compuse. Este de remarcat faptul că, spre deosebire de limba latină unde existau asemenea derivate[35] *(palmālis, palmāris, palmĕus, palmĭpĕdālis, palmĭpes)*, în limbile romanice ele nu s-au transmis decît într-o mică măsură (it. *palmàre* „de mărimea unei palme", prov. *palmal* „lung de o palmă" şi *palmat* „măsură", span. *palmeo*[36] „măsurătoare cu palma").

Mai 1971

Institutul de lingvistică şi istorie literară
Cluj, str. E. Racoviţă, 21

[35] Cf. L. Quicherat, A. Daveluy, *op. cit.*; A. Meillet, *op. cit.*
[36] Înregistrat numai de *Dicţionarul spaniol-român* de sub nota 34.

NOTE DE TOPONIMIE

de

M. HOMORODEAN

Numele de locuri discutate aici sînt, în general, destul de cunoscute. În cele ce urmează, vrem doar să aducem unele precizări privind nu atît originea, cît, mai degrabă, semnificaţia lor.

Cornu, nume de loc mult răspîndit, explicat, îndeobşte, fie prin *corn*, numele arborelui (<lat. *cornus*), fie, mai rar, prin *corn* „colţ, unghi", sens dezvoltat din cel de „excrescenţă osoasă" (< lat. *cornu*); cf. Iorgu Iordan, *T.* 64, 164[1]. Ceea ce s-a remarcat mai puţin pînă acum este că, în acest de-al doilea caz, putem avea a face, în mod concret, şi cu sensul de „colţ, în sens vertical" (şi nu numai cu cel de „colţ, în sens orizontal"). Cf., în această privinţă, numele de stînci *Cornu Brazilor* (Dîlja Mare), *Cornu Păros, Cornu Pietrii* (Cîmpu lui Neag) în Valea Jiului, *Cornu Pietrii* (Grădiştea de Munte — Orăştie), ca şi *Piatra Cornului* (Poiana Teiului), *Stanii Cornului* (Dreptu) pe valea Bistriţei moldoveneşti. Pentru sensul în discu-

[1] În aceste note am utilizat următoarele abrevieri: ALR I = *Atlasul lingvistic român*, partea I, material netipărit; cifrele de la numărător indică numerele întrebărilor, cele de la numitor, numerele de ordine ale localităţilor anchetate; Conea, *Cl.* = Ion Conea, *Clopotiva, un sat din Haţeg*, vol. I—II, Bucureşti, 1940; Csánki, V = Csánki Deszö, *Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában*, V, Budapest, 1913; DA = Academia Română, *Dicţionarul limbii române*, vol. I— , Bucureşti, 1913—1949; DLR, ms = partea în manuscris, păstrată la Institutul de lingvistică al Academiei Republicii Socialiste România, a *Dicţionarului limbii române* (DLR); Drăganu, *Rom.* = Nicolae Drăganu, *Românii în veacurile IX—XIV, pe baza toponimiei şi a onomasticei*, Bucureşti, 1933; Gregorian, *Cl.* = M. Gregorian, *Graiul din Clopotiva*, extras din revista „Grai şi suflet", VII, 1937; Iordan, *T.* = Iorgu Iordan, *Toponimia românească*, Bucureşti, 1963; Iorga, *S. D.* = N. Iorga, *Studii şi documente privitoare la istoria românilor*, vol. I, 1901 şi urm.; LB = *Lesicon romanesc-latinesc-unguresc-nemţesc care de mai mulţi autori, în cursul a trideci şi mai mulţi ani, s-au lucrat*, Budae, 1825; *Probl. geogr.* = *Probleme de geografie*, vol. I, 1954 şi urm.; Radu, *I. V. H.* = Iacob Radu, *Istoria vicariatului greco-catolic al Haţegului*, Lugoj, 1913; „Rev. crit." = „Revista critică literară", I, 1893 şi urm.; *Soc. rom.* = *Sociologie românească*, vol. I, 1936 şi urm.; Suciu, *DITr* = Coriolan Suciu, *Dicţionar istoric al localităţilor din Transilvania*, Bucureşti, vol. I, 1967, vol. II, 1968; Todoran, *Gl.* = Romulus Todoran, *Mic glosar dialectal*, Cluj, 1949; *Transilvania* = „Transilvania", Fóia Asociatiunii transilvane pentru literatura romana şi cultura a poporului romanu, I, 1868 şi urm.; ZONF = „Zeitschrift für (Orts)-Namenforschung", I, 1925 şi urm.

CL, anul XVI, nr. 2, p. 285—287, Cluj, 1971

ţie, vezi şi *cornet* „loc bordos [= pietros, stîncos]" (cf. *Soc rom.* III, 1938, 459); „pămînt format din sfărîmături de stînci, sol schelet" (DA, s.v. *corn*); cf. *Cornetu,* stîncă (Crivadia — Ţara Haţegului). Mai adăugăm că, în mod greşit, DA raportează acest derivat la *corn,* numele de arbore.

Fîntînişti, nume al unui versant de deal, cu multe izvoare (Beriu — Orăştie). Este un derivat cu suf. diminutival *-işcă* (pl. *-işti*) — şi nu cu suf. colectiv *-işte* — de la substantivul *fîntînă* (aici cu sensul etimologic de „izvor"). În graiul şi onomastica locală şi a împrejurimilor, astfel de diminutive sînt destul de frecvente: cf., pe lîngă termeni mai mult sau mai puţin cunoscuţi ca *brădişcă* (< *brad*) „jneapăn" (ALR I 1947/109), *fluierişcă* (< *fluier*), *podişcă* (< *pod*) etc., şi numele proprii *Brănişca* (cu forma mai veche *Brănicica;* sat între Deva şi Ilia; cf. *Bran*), *Butişcă* (< *Buta*), *Donişca* (< *Don* < *Spiridon*), *Inişca* (< *Ion*) etc., acestea din urmă, nume de familie cunoscute în Orăştie şi în satele vecine.

Păroasa, munte, *Faţa Păroasii, Cornu Păros,* stîncă (Cîmpu lui Neag — Valea Jiului). Adjectivul *păros, -oasă* prezintă aici o semnificaţie particulară: se referă, anume, la felul în care se înfăţişează de departe unele locuri acoperite cu o anumită vegetaţie (pădure de brazi, de ex.). Aproximativ aceeaşi imagine este exprimată şi de numele *Detunata Flocoasă* (stîncă în Munţii Apuseni, în vecinătatea căreia se găseşte o altă stîncă, *Detunata Goală*), ca şi de corespondentul italian *pelós* „boscoso", în *Col pélos,* nume al unei păduri de sub Spiz de Mezzodi (cf. Carlo Battisti, *Dizionario toponomastico atesino,* vol. III, partea 4, nr. 352). Să se vadă, în sfîrşit, printre altele, şi antonimele *Ple(a)şa* (mai răspîndit) şi *Peleaga,* munte stîncos (2511 m) în masivul Retezat: adj. *peleg, -eagă* „(despre animale) fără păr sau pene; (despre oameni) neîmbrăcat, gol" (cf. Conea, *Cl.* 133, 134, Gregorian, *Cl.* 60, „Rev. crit.", III, 164, Todoran, *Gl.*). Pentru alte posibilităţi de interpretare ale numelui *Păroasa, Păros* (după porecle sau după adj. *păros* < *păr,* numele copacului) nepotrivite, se înţelege, cazurilor discutate de noi, vezi Iorgu Iordan, *T.* 88.

Pietrari, păşune cu piatră, loc pietros (Beriu — Orăştie), loc arător, pietros, pe Valea Pleşii (Orăştioara de Sus), păşune şi loc pietros (Geoagiu de Jos), toate în judeţul Hunedoara. Desigur, numele de acest fel trebuie explicate prin *pietrar,* cu sensul colectiv, mai puţin răspîndit, de „loc cu piatră, pietros" (cf. LB, ap. DLR, ms.).

Sohodol, nume de văi, mult răspîndit, a fost explicat prin *sohodol (suhodol)* „vale lipsită de apă şi de izvoare bogate" (< sl. *suh* „uscat, sec" şi *dol* „şanţ, groapă, vale"), cf. Iorgu Iordan, *T.* 48, 128. Precizăm că, în numeroase cazuri, acest nume este întîlnit, alături de *Peştera, Ponoru, Valea Seacă* sau *Stearpă* (cu acesta din urmă este, de altfel, sinonim) ş.a., în zonele carstice. În aceste regiuni, el indică pîraie sau văi care, trecînd prin praguri calcaroase, îşi pierd o parte din cantitatea lor de apă. În acest fel, debitul de pe cursul mijlociu poate fi chiar mai sărac, decît cel dinspre izvor. Rezultă că, în fapt, *sohodol* înseamnă nu „vale seacă (în general sau tot timpul)", ci „vale care seacă (îşi pierde o parte din apă)" pe anumite porţiuni ale cursului său. Cu alte cuvinte, *sohodol,* ca şi *vale seacă,* de altfel, are o accepţiune „activă" şi nu una „pasivă". Ca o ilustrare a celor menţionate, să se vadă descrierea amănunţită a văii *Sohodol,* afluent al Jiului Românesc, pe care o face geograful T. Morariu, în *Probl. geogr.* II, 77—82.

Vai de Ei, Vaidei, nume al mai multor sate din Oltenia, Muntenia şi Transilvania. A fost explicat, în general, ca reprezentînd un supranume colectiv, cu nuanţă ironică, el încadrîndu-se în bogata serie de numiri psihologice, de tipul unora ca *Adunaţi, Frecaţi, Hoinari, Pîrliţi* etc., discutate pe larg de Iorgu Iordan (*T.* 313—334). Adeseori, după cum remarcă şi Iorgu Iordan *(op. cit.),* numele de acest fel sînt, la origine, porecle colective, date locuitorilor din satele înfiinţate mai tîrziu, de către locuitorii satelor mai vechi, din vecinătate. Credem că aşa trebuie înţelese şi unele nume transilvănene, explicate de G. Weigand (ZONF III, 154, 155) şi de N. Drăganu (*Rom.* 286) ca avînd la bază un nume de persoană *Vaida.* Este vorba, cel puţin, de *Vaidei* (*Vaivodei,* ung. *Vajdei,* germ. *Weidendorf, Woywoden*), sat lîngă Orăştie, şi de *Vaideiu* (*Vaidei,* ung. *Mezőújfalu*), sat în vecinătatea Luduşului, al căror nume maghiar (din trecut sau chiar şi modern) este cel de *Újfalu* (= satul nou). Astfel, localitatea *Vaidei* (Orăştie) este atestată, mai întîi, în 1532, ca: poss. Wjfalw alias Waydey, Wyfalw (Suciu, *DITr*); cf. şi în 1550: Wayde aliter Wÿffalw, Wyfalw *(ibidem).* Pentru *Vaideiu* (Luduş), numele de *Újfalu* îl găsim atît în prima atestare (a. 1336 poss. Vjfalu, *ibidem*), cît şi (în compus) în cel modern (*Mezőújfalu;* cf. şi rom. *Uifalău*). Cît despre rom. *Vaivodei,* germ. *Weidendorf, Woywoden* (cf. şi a. 1808 *Vojvod,* a. 1850 *Waywoden:* Suciu, *DITr,* s.v. Vaidei-Orăştie), ele sînt, contrar părerii lui N. Drăganu *(op. cit.),* forme relativ recente, al căror punct de plecare poate fi ung. *Wayde (Vajde),* atestat în 1550, 1559, rezultat, la rîndu-i, printr-o falsă analiză, din rom. *Vaidei* (al cărui *-i* a fost identificat cu suf. magh. *-i*).

Valea Jiului (magh. *Zsilvölgye,* germ. *Siller Thal*), cunoscuta regiune, situată la izvoarele Jiului, de-a lungul Jiului Românesc şi al Jiului Unguresc. Documentele mai vechi nu atestă acest nume: duo fluuy Syl appellati (a. 1493 Csánki, V, 109, 110); avîndŭ neşte locuri în Jiiŭ (a. 1700 Iorga, *S.D.* XII, 219); în Jiu, 2 pămînturi cositoare, unul sub Dealul de Babă (a. 1738 Radu, *I.V.H.* 422, 423); în Sij in Petrila [Petrila, azi oraş în Valea Jiului] (a. 1733 *Transilvania,* XXIX, 1938, IX—X, 199). Şi azi, băştinaşii în vîrstă numesc regiunea numai *În Jii* sau *Pe Jii.* Ca atare, *Valea Jiului,* nume din perioada modernă, trebuie socotit ca un calc relativ recent, efectuat de oficialitate, după magh. *Zsilvölgye,* germ. *Siller Thal.*

Noiembrie 1970

Universitatea „Babeş—Bolyai"
Facultatea de filologie
Cluj, str. Horea, 31

NUME DE PERSOANE DIN JUDEȚUL ALBA OBSERVAȚII MORFOLOGICE

de

I. ROȘIANU

Numele proprii sînt o categorie istorică. După ce un apelativ devine nume propriu[1], el cîștigă o nouă poziție în sistemul limbii, iar valoarea intrinsecă pe care o primește este aceea de a singulariza și individualiza. Și numele proprii și numele comune sînt fapte de limbă. Și unele și altele reflectă realitatea. Cu toate deosebirile dintre ele (origine, valoare de conținut, organizare formală etc.), atît unele, cît și celelalte se supun legilor interne de dezvoltare a limbii căreia aparțin. Pentru limbă ele au o egală importanță. Ca și numele comune, numele proprii ajută — prin formele ce le îmbracă într-un moment sau altul și prin relațiile sintactice în care intră — la realizarea comunicării. Spre deosebire, însă, de numele comune, numele proprii urmează mai lent anumite transformări, se supun mai greu acestora[2], iar paradigma lor este mai redusă decît a apelativelor.

Materialul de față, cules din mai multe localități ale județului Alba[3], intenționează să ilustreze tocmai acest fapt[4].

Se știe că în limba română substantivele comune care denumesc obiecte (lucruri) pot fi de genul masculin (*pantof — pantofi*), feminin (*carte — cărți*) și neutru (*tablou — tablouri*). Spre deosebire de acestea, substantivele, comune sau proprii, care denumesc ființe (nu categorii, clase, genuri, specii ale acestora!) nu pot fi decît de genul masculin (*cîine — cîini, om — oameni*, **Ion, Nicolae**) sau feminin (*capră — capre, fată — fete*, **Ioana, Maria**).

În general, stabilirea genului prenumelor nu ridică probleme. Ele sînt masculine sau feminine în funcție de sexul purtătorilor lor, de genul

---

[1] Vezi în această problemă Al. Graur, *Nume de persoane*, București, 1965, p. 17 (excepții, p. 23).

[2] Vezi W. Mańczak, *Difference entre nom propre et nom commun*, în *10 internationaler Kongress für Namenforschung*, Wien, 1969, tom. II, p. 285.

[3] *Căpîlna* (C), *Ghirbom* (Gb), *Lancrăm* (L), *Loman* (Lm), *Petrești* (P), *Răchita* (R), *Săsciori* (Sc), *Sebeș* (S), *Sebeșel* (Sb), *Șugag* (Șg).

[4] Materialul ilustrativ pe care îl prezentăm vizează atît utilizarea oficială a numelor, cît și cea din vorbirea curentă. Pentru această ultimă categorie exemplele cele mai numeroase le avem din comuna Lancrăm.

CL, anul XVI, nr. 2, p. 289—295, Cluj, 1971

natural al acestora. Dar nu întotdeauna persoanele purtătoare de prenume cu formă masculină sînt de sex bărbătesc și invers. Am întîlnit prenume cu formă masculină pe care le purtau fetele: **Catrinel** (S, L, Șg), **Cristinel** (S, dar numai în limbaj familial), **Irinel** (S), **Monel** (S, numai în limbaj familial), **Tănțel** (S, L, numai în limbaj familial) etc., dar și prenume cu formă feminină purtate de băieți: **Toma** (S, L, P, Sc, Șg), **Oprea** (S, R, L, Lm, Sc), **Florea și Floria** (S, R, C, Sc, Șg). De remarcat că toate exemplele din prima serie sînt diminutive formate de la prenume propriu-zise sau hipocoristice ale acestora (ex. **Tanța**), cărora li s-a adăugat sufixul **-el**, care, deși de formă masculină, reușește tot atît de bine să dea și prenumelor feminine o sporită notă afectivă (delicatețe, gingășie, plus noțiunea de „mic"). Acest sufix este mai productiv la acele prenume feminine care nu au corespondente masculine.

Pe de altă parte, unele prenume au aceeași formă (care nu ne spune nimic în legătură cu genul), indiferent dacă purtătorii lor sînt persoane de parte bărbătească sau femeiască: **Bebe** (S, L, Șg), **Cici** (S, L, C), **Coco** (S, C), **Dodel** (S, L), **Dodo** (S), **Doly** (S), **Gabi** (S, L, P, Sc, Șg), **Titi(șor)** (S, L, P) etc. Dacă o parte dintre ele au corespondente oficiale: **Cici** (*Cicerone* și *Cecilia*), **Doly** (*David*), **Gabi** (*Gabriel* și *Gabriela*), **Titi** (*Constantin*), **Titișor** (*Titina*), altele nu: **Bebe** și **Dodel**, întîlnite și la băieți și la fete, **Dodo** și **Coco** întîlnite numai la băieți.

Ca și cele din categoria anterioară, ele au fost create cu același scop și cu același rezultat, dar cu alte mijloace (reduplicare în loc de sufixare). Și într-un caz și într-altul, sufixele sau reduplicarea anulează concordanța dintre formă și gen, dar nu și pe aceea dintre sex și gen.

*

Prenumele masculine întîlnite le-am grupat în următoarele categorii:
terminate în consoană: **Constantin, Ioan, Ștefan, Andrei**
-u: Alexandru, Marcu, Petru, Voicu
-a: Luca, Toma
-ea: Florea, Oprea
-ă: Gavrilă, Samoilă
-e: Ilie, Gheorghe, Nicolae, Vasile
-o: Roco, Romeo, Zeno
(Acestea din urmă nu sînt specifice limbii noastre).

Cele mai multe din prenumele feminine se termină în **-a: Ana, Ioana, Maria, Paraschiva, Amalia, Claudia, Otilia** etc. Acestea, ca și altele de acest fel, pot apărea (chiar oficial) și cu finala în **-ă** sau **-e: Ană** (L, Sc, S, Lm), **Ioană** (Sc, P), **Dochie** (S, Sc, R), **Mărie** (L, Sc, Lm, C, P), **Nastasiie** (Sc), **Paraschie** sau **Părășchie** și chiar **Părăștie** (Sc, L, R, P). Prenumele feminine se mai pot termina și în consoană: **Carmen** (S, L), **Izabel** (S), sau în **-e** (fără a mai avea o formă articulată, terminată în **-a**): **Zoe** (S, L), dar și **Ilse** (S), **Brigitte** (S)[5].

Din considerente formale, numele de familie, prin analogie cu substantivele comune, le-am luat drept masculine sau feminine după ter-

[5] Vezi amănunte în această problemă la Al. Graur, *Nume...*, p. 135.

minația pe care o au. Această terminație trimite uneori și la un acord între gen și „înțeles". Astfel, cînd numele respectiv are la bază un apelativ (masculin sau feminin), un prenume (masculin sau feminin), un adjectiv etc., l-am considerat masculin sau feminin în funcție de genul cuvîntului care i-a stat la bază, sexul ne mai constituind un criteriu. Exemple: **Anca** (S, Sb), **Ancuța** (S, R), **Marica** (S, Sc), **Marta** (L). (Aici se mai pot cita și cele moldovenești de tipul: **Ailincăi, Aioanei** etc.). Toate acestea au o formă feminină, dar putem spune că ele sînt purtate numai de persoane de parte femeiască? Desigur că nu. Prenumele sînt mai vechi decît numele de familie, au apărut înaintea acestora, constituind chiar o sursă de îmbogățire a lor. Se ajunge astfel la situația ca prenume feminine, devenite nume de familie, să fie purtate în această nouă calitate și de bărbați, dar și invers, nume de familie provenite din prenume masculine să fie purtate și de femei *(Achim, Barbu, Bogdan, Nicolae)*.

În același fel trebuie privite și numele de familie provenite din apelative de gen feminin care au sau nu corespondente masculine: **Brînză** (S), **Burtă** (S), **Căldare** (S), **Cătană** (S, L, Sm), **Cătărambă** (L, Sc), **Cenușe** (S), **Cetină** (R), **Ciobotă** (L), **Fîntînă** (S, Sc), **Pană** (S), **Plăcintă** (R), **Sora** (S, Sc), **Stîncă** (S), **Țară** (Sc), **Ureche** (S) etc.

Prin natura lucrurilor există de asemenea (și acestea sînt cele mai numeroase) nume de familie de formă masculină purtate de femei: **Albu, Cojocaru, Scurtu, Surdu, Șchiopu, Urîtu** etc.

În general, în declinarea numelor de persoane se folosesc mijloace analitice. Ele modifică mai puțin corpul fonetic al numelui, reducînd în mare măsură diferența dintre formele cazuale[6].

Prin valoarea lor de strictă individualizare, numele de persoane ar trebui să fie toate singularia tantum. De fapt, pluralul numelor proprii nu trebuie conceput în același fel cu pluralul numelor comune. El nu mai reprezintă ca în cazul numelor comune o extensiune a aceluiași înțeles, ci o reuniune de conținuturi singulare, separate și distincte, pentru că fiecare **Ion** reprezintă, de fiecare dată cînd referirea la corespondentul real este diferită, un alt cuvînt. Distribuirea „individuală" a semnului lingvistic (a „expresiei — semn") subînțelege nu atît individualitatea formei, a etichetei, cît a numelui propriu în totalitatea sa[7].

Declinarea numelor de persoane comportă anumite particularități specifice (cf. genul personal).

Se spune în general că numele feminine sînt articulate, cele masculine nu[8]. Excepții există și într-un caz și într-altul. Sînt articulate numele feminine terminate în **-a** și cele masculine terminate în **-u.** Nu este vorba aici numai de forma pe care o au (și apropierea de apelative este evidentă!), ci și de faptul că aceste nume corespund unor persoane care din punctul de vedere al vorbitorilor sînt foarte bine cunoscute, am putea spune unice. Dar oare nume ca **Ion** și **Niculaie, Mărie** sau **Ană,** în exemple de tipul: „**Ion** și **Niculaie** sînt la oraș, **Mărie** și **Ană** culeg via" nu

[6] Cf. Al. Graur, *Nume...*, p. 137.

[7] A se consulta în acest sens lucrarea lui E. Coseriu, *Teoria del lenguaje y lingüística general,* Madrid, 1962, capitolul *El plural en los nombres propios,* p. 261—281.

[8] *Gramatica limbii române,* vol. I, București, 1966, p. 102.

dovedesc din partea vorbitorilor o cunoaștere tot atît de completă a persoanelor respective, ca atunci cînd numele lor apar în formă articulată (**Maria, Ana**)? Sînt nearticulate hotărît nume ca **Mărie, Ioană, Lenuță** în exemple ca: „Te-a lua și pe tine vreo **Mărie**".

Dacă în limba română utilizarea vocativului în formă nominativă este certă (*Radu* pentru *Radule, Lenuța* pentru *Lenuță* sau *Lenuțo*), nu este mai puțin adevărat că la numele feminine se simte (mai ales în mediul rural) și tendința inversă, a folosirii nominativului în formă vocativă (**Lenuță** pentru **Lenuța, Ană** pentru **Ana, Ioană** pentru **Ioana**). Ex.: „**Ioană** face de mîncare".

Numele masculine, de asemenea (și accentul cade tot pe criteriul formal), pot fi articulate dacă se termină în *-u(l)*, ex.: **Barbu, Marcu, Voicu** etc. și nearticulate dacă se termină în *consoană:* **Ștefan**, în *-ă:* **Gavrilă**, în *-e:* **Ilie** etc.

Atît **-u** final de la masculine (cu unele excepții)[9], cît și **-a** de la feminine sînt simțite ca articole[10]. Cel puțin la porecle **-u** final „reprezintă fără îndoială articolul enclitic **-ul**"[11].

La numele de familie valoarea de articol a lui **-u** final sau **-a** final este și mai evidentă atunci cînd vorbim de nume provenite — direct sau prin intermediul unor porecle și supranume — din rîndul apelativelor: **Albu** (S, L, P), **Blănaru** (L), **Ciobanu** (S, L), **Croitoru** (L, S), **Lungu** (S, Sc, L), **Mărunțelu** (Sc), **Muscalu** (L), **Spînu** (S), **Strîmbu** (S, L), **Suciu** (S, Sc, C, L), **Șchiopu** (S, L, R), **Urîtu** (L).

Aici intră și numele de familie care indică regiunea de proveniență: **Munteanu, Olteanu, Mureșanu** etc. De remarcat că în județul Alba aceste nume, ca și cele provenite din nume de meserii sau obiect al meseriei, prenume, porecle etc., sînt mult mai răspîndite în formă nearticulată: **Ardelean, Ban, Barb, Bănățan, Becan, Bercean, Berghezan, Berghian, Bian, Bobar, Boian** *(Boian)*, **Bălgrădean** *(Bălgrad)*, **Căldărar, Călugăr, Căpîlnar** *(Căpîlna)*, **Cărpineșan** *(Cărpiniș)*, **Celnean, Cernat** *(Cerna)*, **Chiluț, Cioran** *(Cioara)*, **Cîmpean, Cucuian, Cugerean** *(Cugir)*, **Cunțan** *(Cunța)*, **Cutean** *(Cut)*, **Dăian** *(Daia)*, **Decean** *(Decea)*, **Dobolean, Dorobanț, Doștețean** *(Doștat)*, **Drașovean** *(Drașov)*, **Drăgan, Dumitrean,** *(Dumitra)*, **Făgărășan** *(Făgăraș)*, **Flutur, Găinar, Găldean** *(Galda)*, **Gîrbovan,** *(Gîrbova)*, **Grădinar, Grazov, Haț(i)egan, Hăprian** *(Hăpria)*, **Jinar** *(Jina)*, **Lăpădat, Limbean** *(Limba)*, **Lomănar** *(Loman)*, **Lomnășan** *(Loamneș)*, **Lupean, Man, Mărginean, Măturar, Mite, Moldovan, Morar, Muntean, Mureșan, Notar, Olar, Oltean, Opincar, Oprean, Orășan, Ordean** *(Oarda)*, **Oțel, Pădurean, Pienar** *(Pian)*, **Piclișan** *(Piclișa)*, **Podean, Popan, Rahovean, Rehovean** *(Răhău?)*, **Răcean, Recean** *(Reciu?)*, **Răchițan** *(Răchita)*, **Răurean, Roșian** *(Roșia)*, **Rutean, Săliștean** *(Săliște)*, **Sălăjan** *(Sălaj)*, **Sebeșan** *(Sebeș)*, **Secaș(iu)** *(Secaș)*, **Spătar, Spătăcean** *(Spătac)*, **Springean** *(Spring)*, **Stricat, Strîmb, Tăbăcar, Topîrcean** *(Topîrcea)*, **Trif, Țăran, Țilnean, Ungur, Ungurean, Urs, Văcar, Vințan** *(Vinț)*, **Vîrlan, Vulc, Vulpean, Zugrav**[12].

[9] Facem în acest sens distincție între nume ca: *Alexandru, Marcu, Petru, Radu* etc., care au un *-u* final „originar" și între *Iov(u), Nil(u), On(u), Siv(u)* care au un *-u* final „cîștigat".

[10] Al. Graur, *Nume...*, p. 140—141.

[11] E. Petrovici, *Nume proprii de bărbați articulate*, DR, V, 1929, p. 580.

[12] Pentru unele nume provenite din toponime (asupra lor nu avem nici un dubiu) am trecut în paranteză și toponimele care le-au stat la bază.

Desigur că unele din numele mai sus înşirate apar şi în formă articulată, dar mai rar: *Banu, Barbu, Ursu, Văcaru, Vulcu* etc.

Am observat, de asemenea, că numele care au la bază apelative terminate în sufixele -ar(*i*), er(*i*) apar şi nearticulate: -ar, -er, dar mai ales articulate [-ar(*i*),u, -er(*i*)u], spre deosebire de cele terminate în sufixul -ean(*u*), care apar mai ales nearticulate: **-ean.**

Iată cîteva exemple:

Beşinar(i)u, Broscar(i)u, Brumar(i)u, Bugnar(i)u, Căprar(i)u, Ciorogar(i)u, Coloşvar(i)u, Ciurdar(i)u, Dogar(i)u, Fleşer(i)u, Hengar(i)u, Jeler(i)u, Jendar(i)u (poreclă), **Jinar(i)u, Lemnar(i)u, Morar(i)u, Nazar(i)u, Olar(i)u, Opincar(i)u, Păcurar(i)u, Poenar(i)u, Răşinar(i)u, Văcar(i)u.**

Finala *-iu* o întîlnim şi la alte nume: **Chiluţiu, Drăghiciu, Fărcaşiu, Huţiu, Paştiu, Roşiu, Santeiu** etc.

Articulate sînt şi numele terminate în **-(oi)u** şi **-(esc)u.** Dacă cele terminate în mod obişnuit în **-oiu (Coroiu, Floroiu, Muntoiu, Truţoiu, Viloiu)** mai apar şi nearticulate **(Coroi, Truţoi)** ca şi cele terminate în **-ean(u),** cele terminate în **-escu** nu apar de loc în forma **-esc.**

Şi numele de familie de formă feminină apar mai ales nearticulate: **Basarabă, Bască, Bişboacă, Bîscă, Brînză, Burtă, Căldare, Cătană, Cătărambă, Cenuşe, Cetină, Chircă, Ciobotă, Creangă, Dumbravă, Fîntînă, Fleacă, Mircă, Plăcintă, Ureche** şi foarte rar articulate: **Budura, Lada, Rasa, Sora, Stînca.**

În ce priveşte formele de genitiv-dativ se constată diferenţe de tratament de la o categorie de nume la alta.

Prenumele masculine au în majoritatea lor un genitiv analitic, cu articolul în faţă: *Chia* **lu Onu,** *Marina* **lu Ilie** *(Porcu)*[13], *Chia* **lu Vramu** *(lu Provizăru), Nilu* **lu Ilie** *(Foachinu), Veta* **lu Onu** *(lu Năcazu), Saveta* **lu Sîvu** *(lu Achim).* În toate aceste cazuri numele respective sînt precedate de alte nume, de asemenea articulate. Dintre acestea o situaţie specială are **Ion** care apare articulat numai în forma **Onu,** iar altele, ca **Ilie,** nu apar articulate final (deci cu articolul alipit), ci nearticulate: **Ilie** *a (l) lu(i) Şchitacu* (poreclă).

Sînt însă şi cazuri, ce-i drept, destul de rare, cînd prenume masculine formează genitivul sintetic: Ioana lu *Pătru* **Vramului** *(Avram), Pătru lu Nilu lu Măria* **Ghiorghii** *(Gheorghe,* întîlnit la nominativ şi în forma *Ghiorghia* sau *Gheorghea).* Şi alte prenume masculine sînt utilizate în limbaj intim, familial în formă feminină: **Cula, Gheorghea, Laia, Vîsa** *(Niculaie, Gheorghe, Niculaie, Vasile).* Credem că la aceste forme de nominativ s-a ajuns datorită articolului posesival-genitival **al (a, ai, ale)** aşezat după aceste nume cu finala în **-e.** Rezultatul a fost contopirea articolului cu prenumele din faţa lui: **Laie** *al lui Cucu* a devenit **Laia** *lu Cucu,* **Gheorghe** *al lui Timar(i)u* a devenit **Gheorghea** *lu Timar(i)u.* **Cula** este o formă trunchiată de la *Ni(cula)e,* ca şi **Culae. Vîsa** (de la *Vasile*) s-ar putea să fi apărut prin analogie fonică cu **Cula** sau invers, iar **Văsălia** (*lu Ţurung* — poreclă) a ajuns cu finala în **-a** ca şi **Gheorghea, Laia** etc., discutate mai sus.

[13] În paranteză am trecut porecla sau un alt prenume din ascensiunea genealogică respectivă, prenume care uneori are valoare de supranume.

Prenumele masculine de formă feminină **(Toma, Luca, Oprea, Gheorghea, Cula, Laia, Vîsa)**[14] nu fac toate la fel genitiv-dativul. Toate pot realiza un genitiv-dativ analitic de tipul: **a(*l*) lu(*i*) Toma, Luca, Oprea, Gheorghea, Cula** etc., dar numai unele se pot întîlni și cu genitiv-dativ sintetic: *Onuțu* **Tomii,** *Onu (Linii)* **Lucî,** *Măria* **Ghiorghii,** deci ca și prenumele feminine.

La prenumele feminine sînt mult mai frecvente cazurile de genitiv-dativ sintetic: *Măria* **Tinii** *(Tina < Iustina), Pătruțu* **Cătălinii,** *Laia* **Delii** *(Delia), Sonu* **Dochii,** *Onelu lu Onu* **Saftii,** *Laia lu Nilu* **Zamfirii,** *Onu* **Linii** *(Lina < Cătălina < Ecaterina), Onu lu Pătru* **Hirii** (de la *Rafila*, nu de la *Zamfira*!) *Vramu* **Floricii** (nu *Floricăi*, nici *Florichii*). Dar tot atît de răspîndite, poate chiar mai răspîndite, sînt și formele de genitiv-dativ analitic, mai ales dacă numele este plasat undeva la mijloc într-o formulă mai amplă de referire la ascendenți de mai multe grade: *Măria* **lu Ioana** *lu Codru, Onu* **lu Ana** *lu Rotaru, Sonu* **lu Dochia,** *Nelu* **lu Lenuța,** *Vramu lu Sonu* **lu Ana** *lu Pătru, Mărioara* **lu Saveta** *lu Sivu lu Achim, Nelu* **lu Onița** *Dochii, Puiu* **lu Măria** *lu Ila Domnului, Sîrbu* **lu Hira** *lu Martin, Jilu* **lu Ana** *lu Laia lu Sonu Judelui* etc.

Cînd numele propriu este însoțit de un apelativ, ce indică vîrsta, *lelea, nana, tetea, unche(a)șu(l)*, genitiv-dativul se formează astfel:

Raveca **lelii Safta**
Onelu **lu nana Ioană** } pentru feminine

și . . . **a lu tetea Sîv**
. . . **a lu uncheșu Ilie** } pentru masculine

Foarte rar ultima formă **„a lu uncheșu Ilie"** mai poate fi întîlnită și sintetic . . . **uncheșului Ilie.**

Am remarcat, de asemenea, că anumite prenume feminine, cum sînt: **Ana, Ioana** și chiar **(Eli)saveta** sau **Maria,** se întîlnesc foarte rar în formă de genitiv-dativ sintetic.

În general, la genitiv domină atît pentru masculine, cît și pentru feminine forma analitică: **a(*l*) lu(*i*) Ană, Mărie, Saveta, Ioană,** iar pentru dativ formula cu **„la": „I-am dat la Ioana** *(lu Codru)* . . .", **„. . . la Saveta** *(lu Sîvu)* . . ",

Comparînd sub acest aspect prenumele masculine și feminine, constatăm că cele din urmă au mai multe posibilități de realizare a formelor cazuale, au deci o paradigmă mai variată.

Numele de familie, indiferent dacă forma lor este masculină sau feminină, au un genitiv-dativ, general, în formă analitică: *Onuțu* **lu Becan,** *Măria* **lu Bucur,** *Laia* **lu Căzan** *(Cazan), Lenuța* **lu Filipaș,** *Onuțu* **lu Stanciu,** *Măria* **lu Stoian,** *Onu* **lu Țurcan.**

Cîteva, foarte puține de altfel, din numele de familie de formă feminină au pe lîngă genitiv-dativul analitic și unul sintetic: *Iosîvu lu Onu* **Blagî** *(Blaga), Onu lu Dinu* **Cîndii** *(Cîndea), Nilu lu Onu* **Lucî** *(Luca), Chia lu Vramu* **Todii** *(Todea).*

---

[14] Dintre acestea, numai patru sînt forme de bază, forme primare (prenume propriu-zise), ultimele trei sînt hipocoristice.

Foarte rar se întîlnesc nume de familie de formă masculină care să realizeze un genitiv-dativ sintetic: *Truţoiu* — **(al) Truţoiului** (familie de olteni).

Poreclele şi supranumele au de asemenea un tratament diferit la cazurile genitiv şi dativ. Astfel, cele de gen masculin au în marea majoritate a cazurilor un genitiv-dativ analitic: *Niculaie* - **a lu Strîmbu,** *Măria* **lu Şchiopu,** *Dumitru* **lu Vîlcu,** *Onuţu* **lu Zezu,** *Petrea* **lu Bonţoi,** *Onu* **lu Broscar(i)u,** *Vramu* **lu Provízăru,** *Ilie* - **a lu Şchitácu,** *Ioana* **lu Codru,** *Dinu* **lu Cucu,** *Traianu* **lu Filăru.**

Uneori, însă, întîlnim şi cazuri de genitiv-dativ sintetic: Ila **Domnului,** *Sonu* **Judelui,** *Vramu* **Cicului,** *Anania* **Mîţului,** *Curea* **Şinarului,** *Ironimu lu Nilu* **Husar(i)ului.** Probabil în aceste cazuri, pentru vorbitori, apropierea de apelative este simţită mai puternic.

Ca şi cele masculine, poreclele feminine au mai ales un genitiv-dativ analitic: *Onu* **lu Codiţă,** *Ioana* **lu Fáina,** *Ana* **lu Dobă,** *Ioana* **lu Pîca,** *Laia* **lu Putorea,** *Onu* **lu Dîrlígă,** dar şi unul sintetic: *Sîvu lu Aurelu* **Pîcî** (porecla este *Pîca — Pîca*), *Traianu* **Brumii** *Sîvu* **Boanţii** *(Bontea), Ioana* **Bindăroii** (Bindăroaia), Savu **Dăienii** (Dăiana), Dinu lu Pătru **Cucî** (Cuca), *Măria* **Leii** (< ?).

Unele porecle, numai feminine **(Fáina — Făinoasa, Dîrlígă — Dîrligoasa, Codiţă — Codiţoaie** etc.), ca şi altele cu corespondente masculine **(Strîmbu — Strîmba, Şchiopu — Şchioapa,** dar nu şi *Şchiopoaia,* **Broscar(i)u — Broscăriţa, Codru — Codreasa, Filăru — Filăroaie, Husar(i)u — Husăriţa** etc.), au întotdeauna un genitiv-dativ analitic.

Vorbind despre articularea numelor de persoane am pus accent pe criteriul formal, paradigmatic şi nu pe cel funcţional (pe felul cum numele sînt simţite sau înţelese de vorbitori, pe gradul de cunoaştere a persoanelor respective), deoarece numele proprii — articulate sau nu — sînt pentru vorbitori întotdeauna „unice", „monovalente" şi „unidimensionale", spre deosebire de cele comune, care sînt „generice", „plurivalente" şi „bidimensionale". Denumirea cu nume proprii este o denumire superioară, individualizantă şi unificatoare, care se produce nu înainte, ci după denumirea prin intermediul „universalelor".

Pentru fiecare nume semnificaţia este unică, numai desemnarea poate să fie multiplă.

Mai 1971

Institutul de lingvistică şi istorie literară
Cluj, str. Emil Racoviţă, nr. 21

MICROTOPONIMIA BĂLȚII BRĂILEI

de

O. VINȚELER și P. CHIRILOV

Așa după cum atestă documentele arheologice, teritoriul din jurul Brăilei a fost populat din timpuri străvechi. De pășunile și lacurile Bălții au fost atrași îndeosebi păstori și pescari. Este adevărat că populația nu a fost aceeași de la început. Istoria a fost din acest punct de vedere vitregă și pentru Brăila și împrejurimile ei. Numai în era noastră sînt cunoscute o serie de neamuri care s-au perindat pe teritoriul respectiv[1]. Cu toate acestea, populația română de pe aceste teritorii a continuat să trăiască și să-și dezvolte cultura și graiul.

Localitatea Brăila a fost întemeiată înainte de anul 1300. În 1368 este atestat pentru prima dată numele Brăila[2]. Între anii 1540—1829, în decurs de aproape trei secole, Brăila și împrejurimile ei au fost sub stăpînire otomană. După tratatul de la Adrianopol, se reînființează județul Brăila cu două plăși: Vădeni cu 20 de sate și Balta cu 38 de sate.

Datorită faptului că Brăila și în trecut a fost unul dintre cele mai mari porturi la Dunăre cu un intens comerț, împreună cu românii, atît în Brăila, cît și în împrejurimi, locuiau populații de diverse naționalități: turci, tătari, greci, italieni, ruși, armeni etc. Populația lipovenească, care s-a ocupat și se ocupă cu pescuitul și bostănăritul pe aceste meleaguri,

---

* În cursul lucrării vom folosi următoarele prescurtări: Gr. Antipa, PP = Gr. Antipa, *Pescăria și pescuitul în România*, București, 1916; Gr. Antipa, RID = Gr. Antipa, *Regiunea inundabilă a Dunării*, București, 1910; Constantinescu = N. A. Constantinescu, *Dicționar onomastic românesc*, București, 1963; Giurescu, IPR = Constantin C. Giurescu, *Istoria pescuitului și a pisciculturii în România*, vol. I, București, 1964; Giurescu, *Brăila* = Constantin C. Giurescu, *Istoricul orașului Brăila din cele mai vechi timpuri pînă astăzi*, București, 1968; Giurescu, PR = Constantin C. Giurescu, *Știri despre populația românească a Dobrogei în hărțile medievale și moderne*, Constanța, 1966; Iordan, T. = Iorgu Iordan, *Toponimia românească*, București, 1963; DG = *Marele dicționar geografic al României*, vol. I—V, București, 1898—1902; Nestorescu = V. Nestorescu, *Note de toponimie dobrogeană*, în *Studii de slavistică*, vol. I, București, 1969, p. 141—160; E. Petrovici, T. sl. = E. Petrovici, *Toponimice slave de est pe teritoriul Republicii Populare Române*. II. *Toponimice cu polnoglasie*, în „Romanoslavica", VI, 1962, p. 5—17.

[1] Giurescu, *Brăila*, p. 31, 33 și urm.

[2] Giurescu, Brăila, p. 36, 37, 39, 44; Constantin C. Giurescu, *Începuturile și numele tîrgului Brăila, Brăila 500*, Supliment editat de ziarul „Înainte", Brăila, 1968, p. 7—8.

în decursul unei perioade destul de îndelungate, s-a stabilit în Brăila și împrejurimile ei cu puțin timp înainte de anul 1828.

Cu toate că prin Balta Brăilei s-au perindat populații diverse, peste trei sferturi din numele topice culese de pe aceste meleaguri sînt de origine românească, după care urmează cele de origine slavă și apoi cele de origine turcă. Situația aceasta ne dovedește cu prisosință că populația românească a fost constantă și numeroasă pe teritoriul respectiv.

Balta Brăilei constituie un teritoriu mare, cuprins între două brațe ale fluviului Dunărea: *Dunărea Veche* (care are o lungime de cca 97 km) și *Dunărea Vapoarelor* (care are o lungime de cca 60 km). Lungimea Bălții Brăilei în linie dreaptă este de 56 km, iar lățimea variază pînă la 20—30 km. Suprafața ei este de cca 87 000 ha. Principalele părți componente ale Bălții Brăilei sînt: *Insula Mare* (cca 75 000 ha) și *Insula Mică* (cca 12 000 ha), ce se despart prin brațul *Vîlciu*. La rîndul său, prin grindul *Băndoiu*, Insula Mare se împarte în: *Insula Brăilei de Jos* (cca 45 000 ha) și Insula Brăilei de Sus (cca 30 000 ha)[3].

Pulsul vieții noi se simte și în acest loc, numit pînă nu demult „împărăția bălților". Astfel, în scopul valorificării teritoriului Bălții Brăilei, în ultimul timp au fost întreprinse importante lucrări de defrișare, asanare, îndiguire, desecare etc., reușindu-se să fie redate agriculturii vaste terenuri productive. O dată cu aceste transformări, a început și un proces de dispariție a multor denumiri topice din teritoriul Bălții Brăilei, ca rezultat al dispariției multor privale, iezere, japșe, păduri etc. Din această cauză, studiul microtoponimiei acestui teritoriu se impune ca o necesitate. Unele dintre numele topice de care ne ocupăm sînt înregistrate și în *Marele dicționar geografic al României*[4], în vechi hărți ruseștí[5], sînt însă și multe nume topice pe care le cunosc numai pescarii din baltă.

Microtoponimia acestui vast teritoriu nu este prea variată și nici prea numeroasă. Cauzele acestui fapt sînt multiple: în interiorul Bălții, suprafețele acoperite de apă au fost cu mult mai mari față de fîșiile de uscat; totodată, în urma inundațiilor din fiecare primăvară, multe fîșii de uscat sînt acoperite de apă pentru o anumită perioadă (au fost și ani în care Balta aproape în întregime a fost acoperită cu apă); așezări omenești cu un caracter mai mult sau mai puțin permanent sînt foarte puține; predomină însă așezările cu caracter temporar; cea mai mare parte din populație se află în baltă numai în anumite perioade, cînd se poate ocupa cu pescuitul, creșterea vitelor, bostănăritul, grădinele de legume etc. După cum precizează Gr. Antipa, întreaga întindere a Bălții era administrată în cadrul celor nouă moșii, dintre care trei au fost ale statului[6]. Sînt, desigur, și alte cauze.

Numele topice ale Bălții sînt de două feluri: 1. microtoponime care denumesc locuri de uscat și 2. microtoponime care denumesc locuri de apă, mult mai numeroase decît cele de uscat. Toponimele din prima

[3] Petre Pintilie, *Brăila*, București, 1966, p. 112; Mihai Marinescu, *Pe firul Dunării* (Ghid), București, 1960, p. 59.
[4] DG.
[5] Giurescu, *Brăila*, p. 12, 83, 245; Giurescu, PR.
[6] Gr. Antipa, PP.

grupă denumesc ostroave[7], chiciuri[8], grinduri[9], movile, păduri etc., cele din grupa a doua desemnează japșe[10], iezere, privaluri[11], gîrle, canale, căține[12], gropi etc. Unele nume ale formelor de teren sînt folosite atît ca apelative, cît și ca nume topice: *gîrlă — Gîrla Dracului, grind — Grindul Elenilor, japșă — Japșa cu Mlacă, Japșa cu Topor, prival — Privalul Hoților* etc.

Dunărea în anumite porțiuni are denumiri specifice. Astfel, brațul *Dunărea Vapoarelor* se mai numește și *Pașca*, iar în porțiunea de la *Dunărea Veche* și pînă la canalul *Cremenea* poartă denumirea de *Săpata;* de la canalul *Cremenea* pînă la *Cotul Gîrluței* poartă denumirea de *Mănușoaia;* de la *Cotul Gîrluței* și pînă în dreptul comunei *Stăncuța* se numește *Cremenea;* din dreptul comunei *Gropeni* și o porțiune în continuare, *Stuparița* ș.a.m.d.

Din punctul de vedere al originii lor, microtoponimele pot fi împărțite în mai multe grupe:

1. Grupa cea mai numeroasă o formează toponimele care au la bază nume de persoane: masculine și feminine. Cele mai multe din toponimele care au la bază nume feminine au rămas de la femeile bătrîne ce s-au ocupat cu creșterea vitelor sau cu grădinăritul pe terenuri mici. Exemple: *Babalecu, Bîtculesele, Bordeiasa, Blasova, Braia, Brezoiasa, Catargiaua, Carabulea, Cristoaia, Dimuleasa, Dobrota, Eftinca, Gingărășoaia, Iorguleasa, Jaghia, Magiota, Minoaia, Petculeasa, Stoichița, Tudorița* etc. Tot în această categorie intră și toponimele care au la bază nume de bătrîni: *Moș Andrei, Moș Badea, Moș Dragomir, Moș Stan,* care, de asemenea, au păscut vite, oi, porci sau au fost grădinari.

Toponimele care au la bază nume masculine au rămas de la unii pescari și, probabil, și de la unii ciobani: *Aurel, Barbărasă, Bîndoiu, Brînzea, Bregloiu, Chiriac, Cojocaru, Cornoiu, Cureloiu, Dragomir, Filipache, Filipoiu, Lemnărița, Mareș, Misăilă, Mitrofan, Mițurlanu, Mocanu, Moise, Moraru, Orzea, Pațiu, Șerbanu, Tăbăcaru, Ungureanu* etc. E posibil ca unele din numele menționate să aibă la bază supranume sau nume de profesii. Din analiza toponimelor bazate pe nume de persoană se desprinde și concluzia interesantă, care se confirmă și cu date istorice[13]: în Baltă, ca de altfel în toată Dobrogea, au venit români din diverse provincii, de aceea întîlnim nume ca: *Moldoveanu, Moldoveanca, Ungureanu, Mocanu, Țuțoi* etc.

---

[7] *Ostroave* = „insule în mijlocul unui rîu sau lac, îngrămădire de pămînt, nisip sau nămol, acoperită cu stufăriș și ridicată pînă la suprafața apei" (DLRM).

[8] *Chiciuri* = „începutul unui ostrov pe Dunăre".

[9] *Grinduri* = „fîșie de teren de-alungul malurilor unui rîu, pe care apele nu o acoperă decît în caz de inundații mari" (DLRM).

[10] *Japșe* = „o zapșă sau japșă este o baltă mică sau o gîrlă închisă la ambele capete, cu apă puțină și care seacă vara" (Giurescu, IPR); „numim jepșe (sau japșe) micile depresiuni din lunca Dunării care după scăderea apelor Dunării servesc ca rezervorii în care se adună apele de inundații de pe cîmpuri și le păstrează un timp mai îndelungat pe ele pînă ce dispar" (Gr. Antipa, PP, p. 142.).

[11] *Privaluri* = „bălțile mari permanente, care stau în comunicație permanentă sau temporală cu albia fluviului prin diferite canale naturale numite: *Gîrle* (au apă mare), sau *Privale*, dacă sînt puțin mai adînci și seacă toamna" (Gr. Antipa, PP, p. 194.).

[12] *Căține* = „bălțile mici și adînci care seacă vara".

[13] Giurescu, PR, p. 5—7 și urm.

Sînt și nume topice formate de la porecle: *Beţivi, Chioru, Mîţurlan, Muta, Orbul, Roade Os, Somnorosul, Strechianul, Trufaşul* etc.

2. O serie de microtoponime au la bază denumiri din domeniul faunei bălţii: animale, păsări, peşti etc., fapt explicabil, de altfel, dacă ţinem seama de modul în care a fost folosit teritoriul ei: *Bălaia, Bîtlanul, Boboc, Bobocelul, Bou, Bouleţ, Broasca, Calu, Capra, Caracuda, Căţeaua, Coţofana, Cucova, Fusarul, Iapa, Lacul Oilor, Lupu, Melcii, Peştii Românești, Peştii Turceşti, Pisica, Racii, Scroafa* etc.

Cîteva nume topice au la bază unele fenomene legate de faună: *Bătuişul* (locul unde depun peştii icrele), *Puitoare* (loc de cuiburi).

3. Sînt şi nume topice, puţine la număr, ce se bazează pe denumiri din domeniul florei: *Buştea, Butuci, Castraveţii Românești, Castraveţii Turceşti, Chiperul, Ciulinii, Mărăcine, Rogozul, Toporaşul, Ulmu* etc. Această stare de lucruri se explică, credem, prin faptul că doar o foarte mică parte a bălţii a fost folosită pentru agricultură.

4. Unele microtoponime au la bază denumirile unor trăsături specifice ale formelor de teren: *Adîncu, Crăcănel, Corotişca, Desăgei, Groapele, Lata, Lunga, Lungaşu, Lungu, Lunguleţ, Potcoava, Rotunda, Rotundu, Ruptura, Săpatu, Scurta, Scurtu, Sfredelele, Strîmba, Strîmbu, Ţărmuroiu, Uzinca, Veriga, Zăton* etc., ale unor trăsături referitoare la compoziţia solului: *Camniţa, Cămnicioara, Grindu, Piatra, Cremenea, Noroiu, Pesceanu, Tinosul* etc. După cum se vede, şi oronimia este relativ slab reprezentată. Avea doar nume referitoare la dimensiuni şi la compoziţia solului.

5. Cîteva nume topice se bazează pe denumiri referitoare la unele tipuri de construcţii: *Dughiană, Moară Bună, Puşcăria* şi instrumente pescăreşti: *Igliţa, Luntrele, Matiţa, Plutele* etc.

6. Din restul toponimelor, două au la bază nume de mîncăruri: *Cafeaua, Turtă Caldă;* unul se referă la o denumire a unui fenomen natural: *Curcubeu,* altul la denumirea unei boli: *Holercă.*

După cum se poate vedea, microtoponimele din Balta Brăilei au multe particularităţi specifice. Încadrarea lor în diferite categorii din punctul de vedere al provenienţei nu poate avea un caracter strict. Astfel, unele nume topice trecute de noi în categoria poreclelor sau supranumelor pot fi considerate că au la bază nume de persoane: *Chioru, Orbu, Mocanu, Moraru, Tăbăcaru,* altele trecute la numele topice care au la bază denumiri referitoare la faună sau floră: *Boboc, Frunza, Lupu, Vulturelu,* pot, de asemenea, să aibă la origine nume de persoane.

Materialul prezentat demonstrează clar faptul că marea majoritate a numelor topice au la bază fie nume de persoane româneşti, fie apelative de origine română. Sînt şi unele nume topice care au la bază elemente slave: *Blasova, Corotişca, Glavaneţ, Uzinca, Bratuşca, Hutore, Cucova, Eftinca, Ruşava* etc. şi turceşti: *Ibiş.* Referitor la toponimele cu elemente slave în Balta Brăilei, ca de altfel şi în toponimia Deltei şi a Dobrogei, se cere să fie menţionat faptul că influenţa slavă este de două feluri: o influenţă mai veche, care a avut loc începînd cu primul contact cu slavii şi într-o perioadă mai recentă care începe cu venirea lipovenilor, ucrainienilor şi bulgarilor.

Printre numele topice întîlnim şi unele diminutive: *Boboc—Bobo-*

cel, Bălaia—Bălăița, Bou—Bouleț, Camnița—Camnicioara, Lunga—Lungașu—Lungulețu, Repedea—Repejoara etc.

Unele derivate formează opoziții prin intermediul determinativelor *mare—mic: Ciulinii Mari—Ciulinii Mici, Dîlga Mare—Dîlga mică, Noroiu Mare—Noroiu Mic, Căținu Mare—Căținu Mic* etc. Amintim și un număr redus de nume topice care poate fi grupat pe baza relațiilor de antonimie: *Lata—Uzinca, Lunga—Scurta (Scurtu), Lunga—Corotîșca, Repedea—Somnorosu* etc.

În raporturi de sinonimie sînt doar cîteva nume: *Racii — Răcăria, Zagna—Fundu, Scurta—Corotîșca.* Această sinonimie are în general un caracter local. Tot un caracter local au și apelativele care stau la baza multor nume. Ele însă sînt mult mai numeroase: *iezer // lac // liman* — la români și *iezer // liman* — la lipoveni; *prival // canal* — la români și *eric // prival* — la lipoveni; *ostrov // chici* — la români și *chici* — la lipoveni.

Din punctul de vedere al categoriei numărului, marea majoritate a numelor topice sînt la numărul singular. Din punctul de vedere al categoriei genului, multe nume topice au genul în funcțiune de genul cuvintelor ce desemnează o anumită formă a terenului: *Lungașu, Lungu, Lungulețu* (iezer, prival), *Lunga* (japșă). În majoritatea cazurilor se constată o transplantație de nume: *Lupu* (ostrov), *Lupu* (iezer), *Lupu* (prival) și altele.

Este demn de remarcat și faptul că aproape toate numele topice sînt nume simple, formate de la substantive. Cele mai multe nume au fost în uz și în secolul trecut, fiind menționate și în *Marele dicționar geografic al României.* Numai o mică parte a toponimelor poate fi considerată ca fiind formații din nume mai noi.

*

1. **Adîncu,** prival mai adînc decît cele învecinate.
2. **Aerele Mari,** japșă.
3. **Aerele Mici,** japșă.
4. **Arimăneasa,** prival și iezer, formă feminină de la *Ariman* sau probabil de la *Hariman* prin afereza lui *h.* Atestat ca *iaz* în DG, I, p. 117.
5. **Ascunsa,** japșă mai dosită, înconjurată de stufăriș.
6. **Aurel,** prival. Lipovenii îl denumesc *Orjol* < *orjol* „vultur"; ulterior și o parte din români a început să-l denumească *Orel.* DG, I, p. 139, atestă numele *Aurel* ca „iaz" și „canal".
7. **Babalecu** sau **Baba Alecu,** iezer și prival. Provine de la nume de persoană. Atestat DG, p. 147, *Baba Alecu.* De fapt există și numele *Baba* (cf. Constantinescu, p. 185), *Baba Ioan, Baba Ursul* etc.
8. **Baba Sanda,** japșă; atestată DG, I, p. 149.
9. **Baboiasa,** iezer. Unii informatori susțin că ar proveni din *Baba Iosa.* Iordan, T, p. 345—347: **„Baboiasa** (Brl) baboi «numele unui pește mic *(Perca fluviatilis)*», existent și el în toponimie *(Baboi, Baboiul), -oa- > -a-* prin disimilație la *o* și la cei doi *b* precedenți". Giurescu, IPR, p. 305, admite originea numelui după *baboii,* adică după peștii mici, dar și pești în general, însă presupune și o poreclă *Baboi* a unui pescar ce pescuia de obicei în acest iezer. La p. 350, Giurescu dă exemplul: „Eu

unchiaș Toader Baboi", unde *Baboi* este evident nume. Atestat DG, I, p. 156, *Babaiasa*, iezer. Cf. și Gr. Antipa, PP, p. 774, *baboi* = pește de orice dimensiune.

10. **Barbă Rasă**, japșă; atestat DG, I, p. 241, prival. Iordan, T, p. 315, este de părere că tipul acestor nume „trebuie să fie considerate tot ca porecle".

11. **Bazin**, prival. Numele are la bază o denumire oficială.

12. **Bălaia**, prival, japșă și punct pe Dunăre. Atestat DG, I, p. 281, iezer, japșă. Numele provine de la un nume de vacă de culoare albă.

13. **Bălăița**, japșă. Nume format prin comparație cu **Bălaia**, denumind o japșă mai mică.

14. **Băndoiu** sau **Bîndoiu**, pădure, prival, grind și cătun. Atestat în DG ca pădure, prival, tîrlă. Giurescu, IPR, p. 112, îl menționează ca gîrlă. Provine de la un nume propriu. Cf. și Constantinescu, p. 190, *Băndea, Băndoc, Băndac, Bîndac.*

15. **Băroiu**, prival lung. *Băroiu*, nume de persoană.

16. **Bătuișul**, iezer și prival; locul unde se zbat peștii.

17. **Bețivii**, iezer. Atestat DG, I, p. 397, Iordan, T, p. 315, îl consideră ca nume psihologic. Credem că e o poreclă.

18. **Bîtculesele**, prival. Atestat DG, I, p. 466; Iordan, T, p. 413, menționează formele *Bîtcari* și *Bîtca* foarte frecvente „ca nume de piscuri muntoase în regiunile Moldovei Apusene" și „ca nume de munți, dealuri, movile . . .". Aceste sensuri nu pot fi acceptate pentru Balta Brăilei. Constantinescu, p. 139, dă și substantivul *batcă* cu sensurile: „nicovală, capcană, babiță (un soi de pește)". N-ar fi exclus ca sensurile doi și trei să fi stat la originea numelui topic. Dar, mai degrabă, credm că unul dintre aceste nume să fi fost la baza unei porecle masculine *Bîtcu* de la care s-au format femininul *Bîtculeasa* și pluralul *Bîtculesele.*

19. **Bîtlan**, iezer. Provine de la numele păsării.

20. **Blasova**, grind, cătun și deal pietros în fața satului *Turcoaia*, înalt de vreo 40 m, de unde s-a adus piatră pentru pavarea orașului Brăila. *Blasova* este, credem, un nume de persoană. În legătură cu dealul sau stînca *Blasova* există mai multe legende, în care se spune că la Brăila și Iglița se stabiliseră cîndva niște familii de uriași. Un tînăr din familia uriașilor din Brăila s-a îndrăgostit de o fată de uriaș din Iglița, dar aceasta n-a vrut să-i răspundă dragostei. Pentru a se răzbuna, tînărul a rupt un bolovan uriaș, pe care l-a aruncat ca să distrugă satul Iglița. Bolovanul n-a ajuns pînă la așezare, ci a căzut în dreptul Iacob-dealului și Igliței. În felul acesta, conform legendei, ar fi apărut stînca *Blasova*. Pentru a-l pedepsi pe tînărul răzbunător, fata de uriaș a aruncat, la rîndul ei, din Iglița o stîncă pentru a distruge Brăila, dar nici aceasta n-a ajuns la țintă și a căzut în mijlocul bălții între Brăila și Măcin, la punctul numit de localnici *Piatra Fetei* (vezi mai jos).

21. **Boboc**, un mic prival și iezer. Provine de la apelativul *boboc.*

22. **Borcea**, iezer, japșă și prival. Atestat DG, I, p. 530. Are la bază un nume de persoană.

23. **Bordeiasa**, iezer. Atestat DG, I, p. 532. Este forma feminină de la numele propriu masculin *Bordei.* Cf. Constantinescu, p. 210, *Bordescu, Bordeasca, Bordiianu, Bordeanu* etc.

24. **Bou,** prival, atestat DG, I, p. 572. Acest nume credem că provine de la unul din sensurile apelativului *bou de baltă,* a) nume dat la două specii de broască, una avînd pe pîntece pete roșii *(Bobinator ignens),* iar cealaltă pete galbene *(Bombinator pachypus);* b) pasăre de baltă cu ciocul lungăreț și ascuțit, galbenă-verzuie pe spate, cu capul negru și cu gîtul alb *(Botaurus stellaris);* c) *bou de apă* — gîndac mare de apă, de culoare neagră, cu picioarele acoperite de peri deși și lungi și adaptate la înot *(Hydrophilus picens)* (DLRM).

15. **Bouleț,** iezer. A apărut mai tîrziu în comparație cu numele *Bou.*

26. **Braia,** prival. Provine de la un nume propriu. Cf. Constantinescu, p. 213—14: *Brai, Braia, Brăila* etc.

27. **Bratușca,** canal, pădure și ostrov. Atestat DG, I, p. 598. Provine de la un nume de persoană.

28. **Bregloiu,** ostrov. Atestat DG, I, p. 646. Provine de la un nume de persoană.

29. **Brezoiasa,** prival, pădure și grind. Atestat DG, I, p. 646; discutat și de Iordan, T, p. 80, *Brezoiasa* (Măc), raportat la slav. *brěza* „mesteacăn". În cazul nostru însă *Brezoiasa* este femininul de la *Brezoiu.*

30. **Brînzea,** prival. Provine de la nume propriu, Cf. Constantinescu, p. 217, *Brînza, Brînzan.*

31. **Broasca,** iezer.

32. **Butuci,** iezer; atestat DG, II, p. 94.

33. **Cafeaua,** japșă, prival și iezer. Atestat DG, II, p. 143. E posibil ca numele să provină de la o poreclă dată locului respectiv.

34. **Calia,** ostrov; atestat DG, II, p. 131.

35. **Calu,** prival și movilă; atestat DG, II, p. 156. Adesea numele *Calu* e menționat ca un cuvînt de origine slavă de la *kal* „lut, noroi, mlaștină" (cf. Iordan, T, p. 54). S-ar putea însă ca în cazul nostru să fie vorba despre *cal* „animal". Se spune că aici a crăpat un cal călărit de un turc, care controla hotarele raialei Brăilei. Poate proveni și de la un nume de persoană.

36. **Caminț a sau Camniț a,** pădure. Atestat DG, II, p. 160; cf. Iordan T, p. 365, *camena, cameniț a, cameneț, caminca, cămniță, cămnicioara* (Br) din sl. *kamenĭ* „piatră"; Giurescu, IPR, p. 69, 112, menționează gîrla *Cameniț a.* Giurescu mai sublinaiză că în *Balta Ialomiței* este amintită *Cameniț a* în 1474, apoi în 1614 *Balta Cameniț a* și *Gura Cameniței* (p. 119).

37. **Capra,** iezer; atestat DG, II, p. 165.

83. **Caracuda,** japșă, provine de la numele unui soi de pește.

39. **Castraveții Românești,** japșă (vezi *Peștii Românești*).

40. **Castraveții Turcești,** japșă (vezi *Peștii Românești*).

41. **Cartargiaua,** iezer și prival; atestat DG, II, p. 231. E forma feminină de la numele propriu *Catargi* < tc. *katarĝi* „conducător de catîri", (cf. Constantinescu, p. 231).

42. **Cazanele,** groapă; atestat DG, II, p. 238. Referindu-se la *Cazanele,* Iordan, T, p. 28, consideră substantivul *cazan* ca avînd sensurile: „trecătoare (cheie) strîmtă, plină cu apă curgătoare". Întrucît aceste sensuri nu corespund cu situația reală, înclinăm să credem că numele date sînt legate de faptul că în Balta Brăilei pe timpul ocupației turcești erau instalate niște cazane mari în care se pregătea pastrama și se expedia direct în Turcia. Cf. Giurescu, *Brăila,* p. 106—107.

43. **Căţeaua,** iezer şi prival; atestat DG, II, p. 305.

44. **Chiciu Măcinului,** ostrov.

45. **Cepu,** prival, atestat DG, II, 318.

46. **Chioru,** iezer; atestat DG, II, p. 377; provine dintr-o poreclă.

47. **Chiperu,** japşă. Aşa cum presupune Iordan, T, p. 347, „ar putea fi aspectul popular al apelativului *piper;* cf. şi Constantinescu, p. 237, 347, nume proprii *Piperiu* şi *Chiperiu.*

48. **Chirchineţu,** prival; atestat DG, II, p. 382. Probabil de la un nume de persoană.

49. **Chiriac,** prival; atestat DG, II, p. 383. Provine din nume de persoană.

50. **Chiţorani,** prival lung.

51. Cistia, ostrov; atestat DG, II, p. 442. Numele provine de la *čystic* „plasă fină de la mijlocul avei sau al setcei", comp. ucr. *čystak* (DLRM). Pe acest ostrov uscau pescarii plasele.

52. **Ciulinii Mari,** iezer; atestat DG, II, p. 448 şi Iordan, T, p. 357. *Ciulin* este menţionat de Giurescu, IPR, p. 112, ca nume al unei bălţi, dar şi ca plantă acvatică, *ibidem,* p. 109. Gr. Antipa, PP, p. 777, precizează: „*ciuline* (fructul *trapa nataus*) = smochine de baltă".

53. **Ciulinii Mici,** iezer.

54. **Cociu** sau **Cociocu,** japşă; atestat DG, II, p. 543. Iordan, dă sensurile „peninsulă formată de cotitura unui pîrîu sau rîu", „plaur plutitor", „insulă plutitoare fără stuf" şi consideră că „în toponimie avem a face cu aceste ultime sensuri". Giurescu, IPR, p. 108, defineşte astfel *cociocul:* „În lunca Dunării se numeşte *cocioc* o baltă mică, izolată, care nu are prival şi nu-şi poate primeni apa".

55. **Cojocaru,** iezer şi cătun; atestat DG, II, p. 559. Poate fi la origine un nume de persoană.

56. **Corban** sau **Curban,** japşă; atestat DG, III, p. 18. Iordan, T, p. 508, *Curbanul* şi *Curbănaşul,* precizînd: *curban* (învechit) avea sensurile: 1) „(la turci) jertfă, sacrificiu, ofrandă religioasă, constînd dintr-un animal întreg, fript şi împărţit participanţilor, 2) petrecere".

57. **Coreille,** japşă, Iordan, T, p. 86, este de părere că *coreia* provine din *coria* < bg. *korija* „pădure oprită".

58. **Cornoaia,** iezer. Este forma feminină de la numele *Cornoi.*

59. **Cornoiu,** iezer; atestat DG, II, p. 659. *Cornoiu.* este nume de persoană.

60. **Corotîşca,** prival şi ostrov; atestat DG, III, p. 667, gîrlă; Giurescu, IPR, p. 95, *Cotorîşca,* gîrlă. *Corotîşca* < rus. *korotyška.* Într-o hartă, întocmită de ruşi în 1835, figurează *Caroteşca,* cf. Giurescu, PR, p. 34. E. Petrovici, T. sl., p. 8, dă *corotişca,* numele a două ostroave şi al unui prival în Balta Brăilei . . . rus. *korotyška,* „obiect, animal scurt, om mărunţel". „Toponimicul provine, probabil, de la pescarii lipoveni".

61. **Corotîşca Veche,** prival.

62. **Cotu Baciului,** a existat o cherhana în ostrovul *Bregloiu.*

63. **Coţofana,** iezer şi japşă; atestat DG, III, p. 710. Provine de la numele păsării.

64. **Crachia,** iezer, pădure şi japşă; atestat DG, III, p. 737.

65. **Crăghioara,** japşă, forma diminutivală de la *Craghia.*

66. **Crăcănel,** ostrov şi un braţ al Dunării; atestat DG, III, p. 750.

E din *crăcănel* < *crac*. Iordan, T, p. 332, menționează că „apelativul *crac* apare des în toponimie, mai ales ca nume de dealuri sau munți". În cazul nostru avem a face cu o denumire a unui braț al Dunării și a unui ostrov; cf. și DLRM, p. 194.

67. **Cremenea,** ostrov și braț al Dunării; atestat DG, III, p. 760. Iordan, T, p. 91; „loc nisipos, cu prundiș de aluviuni".

68. **Crivoaia,** japșă; Iordan, T, p. 130, *Crivina,* de origine slavă: *kriv, krivoi,* fem. *krivaja* „oblic", „strîmb". Japșa are o formă strîmbă.

69. **Cruce,** zăton. Conform obiceiului, cei ce s-au înecat nu pot fi îngropați în cimitir, ci pe mal, în apropiere de locul unde s-au înecat sau unde li s-a găsit trupul; lîngă mormînt se pune o cruce.

70. **Cuca,** prival; atestat DG, III, 794. Iordan, T, p. 35, menționează că numele de *cuca* sînt „mai toate nume de dealuri", ceea ce corespunde cu sensurile apelativului *cucă,* date în DA „vîrf izolat, punct culminant; vîrf de deal sau munte despădurit". Aceste sensuri nu corespund cu locul de care ne ocupăm, de aceea credem că, în cazul nostru, avem a face cu un alt sens, mai îngust și mai puțin cunoscut a lui *cuca,* atestat de Gr. Antipa, PR, p. 396, care precizează: „Acesta este un instrument cu care se pescuiește pe terenurile inundabile sau în păpuriș la apă mică, cînd iese peștele la bătaie". „Cuca se întrebuințează la bălțile de pe tot lungul Dunării. Pe la Chilia îi zice capcană" (*ibidem,* p. 397).

71. **Cucova, iezer;** atestat DG, III, p. 796. *Cucova* este o formație lipovenească.

72. **Curbănaș** sau **Curbănuș,** japșă; atestat DG, III, p. 18.

73. **Curbov,** iezer.

74. **Curcubeu,** iezer.

75. **Cureloiu,** prival; atestat DG, III, p. 20. De la nume propriu.

76. **Desăgei,** japșă; atestat DG, III, p. 109.

77. **Desăgușe,** iezer.

78. **Detunata,** viroagă, prival, pădure. Aici a fost o luptă între români și turci. *Detunat* „lovit de trăznet; trăznit, lovit, zdrobit" (DLRM).

79. **Dimuleasa,** prival; atestat DG, III, p. 119; nume de persoană feminin, format de la *Dima.*

80. **Dîlga Mare,** japșă; atestat DG, III, p. 113, numai *Dîlga. Dîlga* < slav. *dlŭgŭ* „lung" caracterizează dimensiunea locului.

81. **Dîlga Mică,** japșă mai mică.

82. **Dobrota,** japșă; atestat DG, III, p. 175. Credem că numele japșei provine de la un nume de persoană.

83. **Dranovița,** ostrov; < bg. *drjanovica* „pădure de corni", cf. Iordan, T, p. 65.

84. **Eftinca,** japșă. Numele în forma actuală este slav, mai precis, lipovenesc.

85. **Eremia,** japșă; atestat DG, III, p. 317. Nume de persoană.

86. **Filipache,** prival; atestat DG, III, p. 360. Nume de persoană.

87. **Filipoiu,** prival, ostrov; atestat DG, III, p. 364. Giurescu, IPR, p. 109 subliniază: „*Filipoiul,* gîrlă mare și vestită, drenînd apele lacului Șerban și ale unei părți din Balta Brăilei din Dunărea Veche". Gr. Antipa, PP, p. 603, arată că *Filipoiul* este o gîrlă lungă de 27 km. Încă în anii 1774—1782 se menționa gardul de la Filipoiul ca unul dintre cele mai vestite (cf. Giurescu, *Brăila,* p. 97). Giurescu, IPR, p. 109—112, este de

părere că „numele e un augmentativ de la *Filip* și i s-a dat în legătură cu vreun pescar din partea locului".

88. **Frumoasele,** iezer.

89. **Frunza,** japșă; atestat DG, III, p. 429. Poate proveni de la apelativul *frunză,* dar și de la *Frunză,* nume de persoană.

90. **Fundu lui Gheorghe,** japșă; atestat DG, III, p. 444; Iordan, T, p. 26, este de părere că numele *Fundu, Fundurile* „se explică prin natura accidentată a terenului". Noi sîntem de părere că *Fundu* explică o opoziție a intrării, a feței sau un loc dosit.

91. **Fundu Mare,** iezer; atestat DG, III, 445.

92. **Fusarul,** iezer; atestat DG, III, p. 452. Cf. Iordan, T, 227, „fusar, cel care face sau vinde fuse"; d-sa consideră că „sensurile secundare *țipar;* pasăre de apă cu ciocul lung și rotund ca un fus și cu picioarele înalte nu pot fi luate în considerație". În cazul nostru credem că tocmai aceste din urmă sensuri al apelativului *fus* pot sta la baza numelui.

93. **Geamănu,** prival; poate fi de la nume propriu.

94. **Gemene,** prival; atestat DG, III, p. 498. Sînt două privale care comunică unul cu altul printr-un iezer.

95. **Ghecet,** punct pe Dunăre și vechea denumire a satului *Smîrdanul Nou;* atestat DG, III, p. 501.

96. **Gingărășoaia,** prival, iezer și grind; atestat DG, III, p. 531; numele este amintit și de Giurescu, IPR, p. 95, ca gîrlă.

97. **Gîrla Dracului,** japșă. Nume format după o anumită superstiție sau întîmplare.

98. **Grăvănețele Românești,** parte din iezer. Tema din *Glăvănețe* este de origine slavă *glava* „cap", răspîndită într-o serie de nume, cf. Iordan, T, p. 20.

99. **Glăvănețele Turcești,** parte din iezer.

100. **Grindul Elenilor,** grind.

101. **Groapa Popii,** japșă.

102. **Groapele,** prival.

103. **Holerca,** iezer; probabil de la numele bolii *holeră.*

104. **Hutore,** prival; *Hutere* < ucr. *hutor* „cătun".

105. **Iapa,** ostrov; atestat DG, IV, p. 19.

106. **Ibiș,** punct pe Dunăre, unde au fost o cîrciumă și cherhana.

107. **Iglița,** ostrov și pădure; atestat DG, IV, p. 41. Format de la apelativul *igliță* < rus < *iglica* < *igla* + suf. dim. *-ic-* „ac". La pescarii lipoveni este o suveică cu ajutorul căreia se confecționează sau se repară plasele de pescuit.

108. **Iorguleasa,** iezer și prival; atestat DG, IV, p. 61. Nume feminin forma de la *Iorgu.*

109. **Jaghia,** prival.

110. **Japșa Cadînei,** japșă.

111. **Japșa cu Mlacă,** japșă. *Mlaca* e o „baltă acoperită de vegetație cu pămînt, avînd dedesubt încă apă sau noroi moale (turbieră)", „teren mlăștinos"; cf. Iordan, T, p. 54.

112. **Japșa cu Topor,** japșă. Într-o iarnă a fost scăpat în ea un topor special pentru săpatul copcelor.

113. **Japșa Înfundată,** japșă; cf. Iordan, T, p. 54.

114. **Lacul Oilor,** lac.

115. **Lata,** punct pe Dunăre și viroagă; atestat DG, IV, p. 139. În acest punct se unesc două brațe ale Dunării, iar albia ei este foarte lată.

116. **Lebădarul,** japșă; de la un nume de persoană. Iordan, T, p. 321, atestă și formele *Lebădoiul, Lebedea, Lebediul.*

117. **Lemnărița,** prival; atestat DG, IV, p. 153. Are legătură cu numele profesiei de lemnar sau cu o poreclă. Există și nume: *Lemne, Lemnea, Leamna,* cf. Constantinescu, p. 309. Există și o altă explicație: dacă în trecut nu era prival, ci japșă care conținea multe lemne, atunci e posibil să aibă de aici numele.

118. **Lemnosu,** lac cu multe lemne.

119. **Leu,** prival.

120. **Lișițar,** iezer; atestat DG, IV, p. 178. Iordan, T, p. 518, menționează: „fiind vorba de un iezer, este clar că avem a face cu un derivat de la *lișița,* pasărea de apă binecunoscută, despre care DA spune că trăiește în cîrduri în preajma bălților".

121. **Lunga,** iezer, prival, japșă și grind; atestat DG, IV, p. 202.

122. **Lungașu,** iezer și prival; atestat DG, IV, p. 203. Poate avea la bază și un nume de persoană. Cf. Constantinescu, p. 312.

123. **Lungu,** prival; atestat DG, IV, p. 204; e foarte răspîndit ca nume de persoană.

124. **Lungulețu,** iezer, atestat DG, IV, p. 204. E din *lungulеț* < *lung,* după forma și dimensiunile terenului. Cf. Iordan, T, p. 115, 359.

125. **Lungulețele,** lac; cf. Antipa, RID, p. 18.

126. **Luntrele,** lac, de la apelativul *luntre.*

127. **Lupoiașu,** iezer. E un diminutiv de la numele de persoană *Lupoi* < *Lupu.*

128. **Lupoiu,** iezer, formă augmentativă de la *Lupu.*

129. **Lupu,** ostrov, iezer și prival. *Lupu,* în cazul de față, poate fi și numele animalului, dar poate fi și nume de persoană.

130. **Magiota,** iezer. Probabil, din nume de persoană.

131. **Maican,** prival. Nume propriu.

132. **Mandarele,** lac.

133. **Mareș,** iezer; nume de persoană.

134. **Matița,** iezer; „a fost numit astfel din cauza asemănării pe care o avea forma lui matița năvodului", cf. Giurescu, IPR, p. 307.

135. **Mănușoaia,** braț al Dunării; atestat DG, IV, p. 283. Numele are la bază apelativul *mănușă* + suf. *-oaia.*

136. **Mărăcine,** prival și ostrov; atestat DG, IV, p. 283. Iordan ,T, p. 28, atestă și *Mărăcineanul,* alături de *Mărăcinele* din Baltă; deci credem că numele topic are la bază un nume de persoană.

137. **Mățoaiele,** iezer; după unii informatori, în acest loc se aruncau resturile după curățarea peștelui. Credem însă că ar putea să fie o poreclă a locului sau a unui pescar ce pescuia în acel loc. Există și nume de genul acestora; cf. Constantinescu, p. 117—18: *Mățoiul, Mațoian, Maței.*

138. **Melcii,** iezer, loc cu mulți melci.

139. **Minoaia,** ostrov și un braț al Dunării; atestat DG, IV, p. 346.

140. **Misail,** iezer și prival. De la nume de persoană.

141. **Mișunele,** japșă. Credem că aici avem a face cu *micșunele* sau, eventual, cu *mișuneală* de la *mișuna.*

142. **Mitrofan,** prival. De la nume de persoană.

143. **Mițurlan,** japșă. Există numele *Mițura, Mițurlan,* dar este posibil ca numele topic să provină de la numele profesiei *mițurlan.*

144. **Moară Bună,** iezer. Probabil va fi fost prin apropiere vreo moară însemnată.

145. **Mocanu,** prival. Numele topic poate să provină de la numele de persoană, fie de la numele păstorilor veniți din Transilvania, ce se numeau mocani.

146. **Moldoveanca,** prival.

147. **Moldoveanu,** prival. De la numele de persoană.

148. **Moraru,** prival. Numele poate proveni atît de la numele de persoană, cît și de la numele profesiei de *morar,* ținînd seama că există și numele *Moară Bună.*

149. **Moș Andrei,** prival, provine de la nume de persoană.

150. **Moș Badea,** iezer. *Badea* nume de persoană.

151. **Moș Dragomir,** iezer.

152. **Muleasa,** japșă. Credem că este o formă hipocoristică feminină.

153. **Mușuroaie,** canal, gîrlă.

154. **Muta,** japșă. *Muta* — poreclă.

155. **Noianu,** prival. „*Noian* — întindere mare de apă; nemărginit, imensitate. Întindere mare de teren inundabil, care în timpul viiturilor constituie un loc de reproducere a peștilor . . ." (DLRM).

156. **Noroiașu,** japșă.

157. **Noroaiele,** japșă, teren noroios.

158. **Noroiu Mare,** iezer.

159. **Noroiu Mic,** iezer.

160. **Oarzele,** japșă. (vezi *Orzea*).

161. **Ochiu Boului,** japșă. Iordan, T. p. 38, menționa că astfel de nume poartă „cu deosebire lacuri, mlaștine și vîrtejuri de apă".

162. **Orbul,** ostrov și prival. Atestat DG, IV, p. 599; numele are la bază o poreclă.

163. **Orzea,** iezer și prival; atestat DG, IV, p. 606. Gr. Antipa, PP, p. 85, dă numele unei plante de baltă: *orzoaica de baltă (Valismeria).* Numele topic are la origine numele de persoană.

164. **Ostrovu Turcului,** ostrov; loc unde pescuiau turcii.

165. **Pașca,** braț al Dunării; atestat DG, IV, p. 640.

166. **Pațiu,** iezer; atestat DG, IV, p. 641. De la nume de persoană.

167. **Pesceanu,** prival și iezer. Numele provine de la apelativul rus *pesčanyi* „nisipos".

168. **Peștii Românești,** japșă. O explicație a apariției numelor topice *Peștii Românești* și *Peștii Turcești* o dă Giurescu, IPR, p. 305: „În Balta Brăilei, în partea de nord a ei, există iezerul *Peștii Turcești, Peștii Românești* — un singur iezer, dar cu nume dublu, primul fiind dat jumătății de miazănoapte a lui, iar cel de-al doilea jumătății de miazăzi. Așa îl consemnează harta rusă din 1835; așa i se spune — dar la singular: *Pește Românesc, Pește Turcesc* — și într-o hartă oficială din 1902 a Ministerului Agriculturii. Rațiunea acestui nume este în faptul că într-o parte a iezerului pescuiau exclusiv pescari turci, iar în cealaltă — exclusiv pescari români: numele datează din vremea cînd turcii stăpîneau raiaua Brăilei

(1540—1829)". Situația este, credem, aceeași și în cazul *Castraveții Românești, Castraveții Turcești, Glăvănețele Românești, Glăvănețele Turcești.*

169. **Peștii Turcești,** japșă.

170. **Petculeasa,** iezer; atestat DG, IV, p. 686. Nume feminin de la *Petcu* + suf. *-uleasa.*

171. **Piatra,** grind. Este un loc stîncos.

172. **Piatra Fetei,** iezer situat în apropiere unui loc stîncos, numit tot *Piatra Fetei* (vezi *Blasova*).

173. **Pisica,** japșă; atestat DG, IV, p. 735; Iordan, T, p. 538.

174. **Plopul lui Năstase,** lac.

175. **Plutnița,** japșă. Există apelativul *plutniță* „nufăr alb".

176. **Poala Albă,** japșă. Cf. DLRM, Poală albă = *Leucoree.*

177. **Pologelu,** iezer și prival. *Pologel* < *polog* „acoperitoare specială din pînză sau din sîrmă, folosită de pescarii din baltă împotriva țînțarilor" (DLRM).

178. **Porcu,** japșă, prival și iezer; atestat DG, V, p. 57. În Balta Brăilei se creșteau și se cresc mulți porci. Din această cauză în bălți și în deltă sînt multe nume de tipul acestora; cf. Giurescu, IPR, p. 194; Nestorescu, p. 151.

179. **Porculețu,** japșă.

180. **Pravățul,** iezer; cf. Iordan, T, p. 112—13, < sl. *pravŭ* „drept", nume topic în Bulgaria: *Pravec.*

181. **Privalu Hoților,** prival (vezi *Titcovu*).

182. **Potcoavă,** lac în formă de potcoavă.

183. **Puitoare,** japșă, loc pentru înmulțirea peștilor.

184. **Punctul Palat,** mic palat unde se opreau oficialitățile cînd mergeau la vînat.

185. **Pușcăria,** prival și iezer; atestat DG, V, p. 146. Locul unde erau ținuți o anumită perioadă tîlharii care erau prinși în Baltă. După datele care există, în Baltă se ascundeau mulți tîlhari.

186. **Puturosu,** ostrov, chici. Loc unde așteptau vapoarele de ocazie cultivatorii de pepeni, care preferau să stea ceasuri întregi, uneori chiar o zi întreagă, în loc ca să tragă singuri bărcile la edec.

187. **Puzdercu,** prival. *Puzdercu,* poreclă.

188. **Raci,** lac; cf. Giurescu, IPR, p. 306, *Racii,* iezer. Același loc se mai numește și *Ulmu.*

189. **Răcăria Mare,** prival și iezer. Loc unde au fost mulți raci.

190. **Răcăria Mică,** iezer.

191. **Repedea,** prival. În acest loc curentul apei curge repede.

192. **Repejoara,** japșă.

193. **Rîjnițele** sau *Rîjnețele,* iezer.

194. **Roade Os,** japșă. Credem că la origine stă o poreclă.

195. **Rogoazele,** prival.

196. **Rogozu,** japșă. Numele provine de la apelativul *rogoz:* plantă erbacee care crește prin mlaștini și prin locuri umede.

197. **Rotunda,** iezer; atestat DG, V, p. 238. Iezerul a primit numele după forma terenului.

198. **Rotundu,** iezer; atestat DG, V, p. 238.

199. **Ruptura,** ostrov; atestat Dg, V, p. 296. Cf. Iordan, T, p. 43: rupere de pantă din cauza surpării terenului". Uneori poate să însemne și „curătură", *ibidem*, p. 23; Giurescu IPR, p. 112. *Ruptura* este o gîrlă a *Greacăi*.

200. **Rușava,** prival; atestat DG, V, p. 299; cf. Iordan, T, p. 281; Gr. Antipa, RID, p. 90, dă gîrla *Rușava* și la p. 18: lacul *Rușeava*.

201. **Săpatu,** prival, gîrlă artificială, braț la Dunărea Veche; cf. Giurescu, IPR, p. 68, 69, 75, 113, 118, 286, 297, 311.

202. **Scorțova,** japșă. Probabil, provine de la un nume de persoană de origine slavă.

203. **Scroafa,** iezer (vezi *Porcu*).

204. **Scurta,** prival.

205. **Scurtu,** iezer; atestat DG, V, p. 363; Iordan, T, p. 127. După dimensiunile terenului.

206. **Sfredelele,** iezer și japșă. După forma în zigzag a terenului.

207. **Somnorosu, iezer.** Credem că numele provine de la o poreclă (apă care curge încet, leneș). Există însă și o plantă erbacee cu flori albe, cu frunzele acoperite cu peri aspri *(Lascripitium prutenicum)*, numită *somnoroasa* (DLRM).

208. **Stanca,** ostrov. Nume de persoană.

209. **Stoienești,** prival lung. Nume de persoană.

210. **Straton,** iezer. Nume de persoană.

211. **Strechianul,** prival și iezer. Credem că numele are la bază apelativul *streche* sau un nume de persoană.

212. **Strîmba, japșă.** După forma terenului; Giurescu, I.P.R. p. 80, o menționează ca baltă.

213. **Strîmbu,** iezer și prival.

214. **Stupariță,** parte a Dunării. Loc în care vara erau aduși mulți stupi.

215. **Șerbanu,** unul din principalele lacuri din Balta Brăilei; atestat DG, V, p. 510. *Șerban* — nume de persoană.

216. **Tăbăcaru,** iezer. După numele profesiei — „specialist în tăbăcitul pieilor" (DLRM). Poate să fie și nume.

217. **Tănase,** iezer și prival. După numele de persoană. În 1646 este amintit *Tănăsie* rusul și *Tănase,* constructori de iazuri, cf. Giurescu, IPR, p. 138. 149.

218. **Tătaru,** iezer.

219. **Tinos,** iezer. Loc noroios, cf. Iordan, T, p. 69, 473.

220. **Titcovu,** prival, verigă și ostrov. Nume de persoană de origine slavă. Acest prival se mai numește și *Privalul Hoților*.

221. **Toporașu,** japșă. Numele unor plante erbacee *(viola, viola adorata)*, cf. DLRM.

22. **Trufașu,** iezer. La origine poate fi o poreclă sau un nume de persoană; cf. Constantinescu, p. 393; Giurescu, p. 95.

223. **Tudorița,** prival. După numele de persoană.

224. **Turcoaia,** ostrov; atestat DG, V, p. 662. Cf. *Turcu*.

225. **Turtă Caldă,** iezer și prival. Înclinăm să credem că este vorba despre o poreclă sau o întîmplare.

226. **Țăcău,** cătun.

227. **Țărmuroiu,** iezer. La origine este un nume de persoană.

228. **Țiganca,** iezer și prival.

229. **Țuțoiu,** prival; *țuțoian, țuțuieni* „cioban din Ardeal, poreclă dată ardeleanului"; Iordan, T, p. 302; cf. DLRM.

229. **Ulmu,** iezer; atestat DG, V, p. 687. La bază stă numele arborelui.

230. **Ungureanu,** prival. Are la bază numele dat românilor din Transilvania, care veneau ca ciobani sau ca negustori de pește; cf. Giurescu, PR, p. 7.

231. **Uzinca,** prival. Are la bază apelativul rusesc *uzinka* „îngustă", „strîmtă"; în ultimul timp se pronunță mai des *Ozinca.*

232. **Vărsătura,** japșă și ostrov; atestat DG, V, p. 735: „Loc unde staționează apa provenită din revărsări; rar, loc de vărsare a unei ape curgătoare" (DLRM).

233. **Veriga,** prival. „Braț de apă care împrejmuiește un ostrov" (DLRM).

234. **Veriga Strîmbă,** ostrov și pădure.

235. **Vidroiu,** prival, japșă. Nume de persoană. Lipovenii denumesc locul *Vidro* < *vidro* „găleată".

236. **Vîlciu și Vălciu,** gîrlă; atestat DG, V, p. 758.

237. **Vîntoaie,** prival și japșă. Loc descoperit.

238. **Vulpașu,** iezer și prival. Are la bază numele de persoană; cf. Constantinescu, p. 412.

239. **Vulturu,** japșă. De la numele păsării. Giurescu, IPR, p. 112 îl menționează ca iezer lîngă *Greaca.*

240. **Zagna,** cătun, viroagă, prival și iezer; atestat DG, V, p. 781; Iordan, T. p. 536, este de părere că la originea acestui nume „trebuie căutată, cum arată așezarea geografică, în rusește, unde *zagon* însemnează «țarc, ocol, stînă»".

241. **Zăton,** prival și iezer. Provine de la apelativul rus *zaton* „golf de rîu"; cf. Iordan, T, p. 537 și Giurescu, IPR, p. 51, 108, 218, îngrăditură mare din trestie și nuiele.

Mai 1971 *Universitatea „Babeș—Bolyai", Facultatea de filologie, Cluj, str. Horea, 31*

DESPRE ROLUL ADVERBELOR DIN GRUPUL „ADVERB + CONJUNCȚIE"[1]

de

D. BEJAN

Posibilitățile distributive ale adverbelor în stînga conectivelor interpropoziționale[2] subordonatoare constituie o problemă care n-a reținut atenția cercetătorilor decît în mică măsură. Unele sugestii și observații în legătură cu acest fenomen lingvistic se găsesc în *Gramatica limbii române*[3], la Gh. N. Dragomirescu[4] și S. Stati[5].

Adverbele care pot sta în stînga conectivelor sînt relativ numeroase, fiind, după părerea noastră, o problemă care merită atenție.

Ne propunem, în cele ce urmează, să facem cîteva observații privitoare la rolul lor față de relația exprimată de conectivele luate în discuție.

Constatăm că ele (adverbele) adesea influențează puternic sau măcar nuanțează relația exprimată.

Ne-am oprit la adverbele și locuțiunile adverbiale de mai jos, ca singurele pe care le-am întîlnit cu un asemenea rol în stînga conjuncțiilor[6]. Iată lista acestora: **abia, anume, aproape, cam, chiar, cît, cumva, decît, doar, imediat, înadins, încă, întocmai, mai, măcar, necum, nici, numai, și, tocmai, tot, cel mult, cel puțin, cît pe-aci, cît pe ce, de-abia, mai ales, mai cu seamă și mai mult.**

---

[1] Cuprindem în sfera conjuncției conjuncțiile și locuțiunile conjuncționale, adverbele și pronumele relative.

[2] Pentru noțiunea de „interpropozițional", precum și cea de „intrapropozițional" care va apărea în concluziile cercetării noastre, cf. D. D. Drașoveanu, *Observații asupra cuvintelor relaționale*, în CL, XIII, 1968, nr. 1, p. 19—33.

[3] Ediția a II-a, vol. II, București, 1963. Vezi, de exemplu, p. 298 și p. 310 (în continuare: GA, II).

[4] *Adverbul și determinarea adverbială în limba română*, în LR, IX, 1960, nr. 4, p. 33—40.

[5] S. Stati și Gh. Bulgăr, *Analize sintactice și stilistice*, București, 1970, p. 72—73, capitolul *Posibilitățile combinatorii ale conjuncțiilor*.

[6] Ne susținem afirmația pe lectura următoarelor opere: I. Agîrbiceanu, D. I. = Ion Agîrbiceanu, *Două iubiri*, București, 1968; T. Arghezi, L. = Tudor Arghezi, *Lina*, București, 1965; H. P. Bengescu, C. = Hortensia Papadat Bengescu, *Concert din muzică de Bach*, București, 1963; G. Bogza, P. C. = Geo Bogza, *Pagini contemporane*, București, 1957; N. D. Cocea, F. S. = N. D. Cocea, *Fecior de slugă*, *București*, [f. a.];

I. Adverbe

ABIA are reduse posibilităţi de combinare cu conectivele. El le imprimă acestora o valoare limitativă, restrictivă. L-am găsit în vecinătatea adverbului relativ *cînd* şi a locuţiunii conjuncţionale *după ce:* „Fata o strămutase de la doică **abia** *cînd* era de 6 ani" (H. P. Bengescu, C. 30); „**Abia** *după ce* a plecat Ana, s-a zbîrlit şi-a strigat-o" (I. Lăncrănjan, C., I, 89).

Abia mai intră uneori în combinaţie cu *dacă,* fără ca acesta din urmă să aibă rol subordonator, pentru că subordonata începe cu *că:* „[. . .] lansaseră o dată, nu fără succes, formula că ei trei **abia** *dacă* formau un medic bun [. . .]" (M. Preda, R., 370).

ANUME apare de obicei în tovărăşia conjuncţiei *ca să* sau *că* şi a adverbului relativ *cum,* imprimîndu-le un sens intensiv: „Se pîndeau [. . .], parcă ar fi făcut cunoştinţă **anume** *ca să* se poată înfrunta" (M. Preda, R., 7); „Se îmbrăca în cămaşe albă, **anume** *că* glumeaşte" (V.S., 103/2)[7]; „N-aş putea să spun **anume** *cum* s-au petrecut lucrurile" (M. Sadoveanu, C.R., 226).

APROAPE indică proximitatea[8], restricţia, fiind sinonim cu mai, însoţind următoarele conjuncţii şi adverbe relative:

că: „Şi drumurile lor erau lungi şi ele mergeau încet, **aproape** *că* nu se mişcau să nu se răstoarne [. . .]" (D. R. Popescu, V.O., 30);

să: „Cînd au fost să facă feştania, erau **aproape** *să* se certe" (I. Agîrbiceanu, D.I., 194).

fără să: Ţi se poate întîmpla ceva, **aproape** *fără să*-ti dai seama cum şi cînd s-a petrecut acest lucru pe care nu ţi l-ai dorit niciodată.

cum: „Spre uimirea lui Toma, fostul cazangiu se comportă **aproape** *cum* prevăzuse Vale [. . .]" (M. Preda, R., 25).

Adverbul **aproape** poate fi întărit, la rîndul său, prin repetare: „Cînd **aproape, aproape** *să* pun mîna pe dînsul, i-am pierdut urma" (I. Creangă, O., 145).

AŞA formează locuţiuni consecutive cu *că (aşa că)* şi *încît (aşa încît)*[9]: „Firește, el era acţionarul principal şi director general, *aşa că* se

N. D. Cocea, V. = N. D. Cocea, *Vinul de viaţă lungă,* Bucureşti, 1963; I. Creangă, O. = Ion Creangă, *Opere,* Bucureşti, 1953; C. Hogaş, O. = Calistrat Hogaş, *Opere,* Bucureşti, 1956; I. Lăncrăjan, C., I. = Ion Lăncrănjan, *Cordovanii,* I, Bucureşti, 1966; Camil Petrescu, U. N. = Camil Petrescu, *Ultima noapte de dragoste, întîia noapte de război,* Bucureşti 1960; Cezar Petrescu, A. = Cezar Petrescu, *Apostol,* 1963; D. R. Popescu, *F.* = Dumitru Radu Popescu, *F,* Bucureşti, 1969; D. R. Popescu, V. O. = Dumitru Radu Popescu, *Vara oltenilor,* Bucureşti, 1967; M. Preda, Î. P. = Marin Preda, *Întîlnirea din pămînturi,* Bucureşti, 1960; M. Preda, R. = Marin Preda, *Risipitorii,* Bucureşti, 1965; S. Puşcariu, C. V. = Sextil Puşcariu, *Călare pe două veacuri,* Bucureşti 1968; L. Rebreanu, N. = Liviu Rebreanu, *Nuvele,* Bucureşti, 1957; M. Sadoveanu, B. = Mihail Sadoveanu, *Baltagul,* Bucureşti, 1967; M. Sadoveanu, C. R. = Mihail Sadoveanu, *Cosma Răcoare,* Bucureşti, 1965; I. Slavici, A. = Ioan Slavici, *Amintiri,* Bucureşti, 1967.

[7] Exemplul e luat din DA, p. 181.

[8] *Gramatica limbii române,* ediţia a II-a, vol. I, Bucureşti, 1963, p. 309 (în continuare: GA, I).

[9] GA, II, p. 315—316.

putea socoti stăpîn pe întregul domeniu" (H. P. Bengescu, C., 66); „Omul împrumută aici mutismul de la arborii în mijlocul cărora trăiește, *așa încît* cele mai guralive ființe din aceste locuri sînt numai lăstunii [...]" (C. Hogaș, O., 71). În vecinătatea lui *cînd*, **așa** apare sinonim cu **cam**, deci cu sens de aproximație: „Spre seară, **așa** *cînd* se împreună ziua cu noaptea, Codrea obișnuiește să se așeze pe pragul tinzii [...]" (L. Rebreanu, N., 191).

CAM imprimă conectivelor o valoare aproximativă, însoțind adjective și adverbe relative:

ce: „La curte, la Sofieni, astăzi toată ziua și mîine va avea timp să afle din gura lui conu Lascar **cam** *ce* gînduri are cu învățătorul" (Cezar Petrescu, A., 133).

cît: „[...] atunci Moise povesti următoarea întîmplare: cum Nicolae venise cu el în autobuzul de dimineață la Cîmpuleț, ducînd într-un sac cinci găini furate [...] și cum se tot interesa **cam** *cît* ar costa o capră în tîrg [...]" (D. R. Popescu, F, 275).

cum: „Nu e destul să ții la cineva, trebuie să mai știe din cînd în cînd și celălalt **cam** *cum* se petrec lucrurile în ținutul ăsta, cît de tare ții și mai ales în ce fel" (M. Preda, R., 365).

de pe cînd: „Dar de la o vreme încoace, **cam** *de pe cînd* ți-am blagoslovit turbinca, te-ai făcut prea nu știu cum" (I. Creangă, O. 251).

CHIAR apare des în fața conectivelor întărindu-le și precizîndu-le valoarea. Împreună cu conjuncțiile *dacă, de, să, fără să* formează locuțiuni conjuncționale concesive[10]. Tot locuțiune concesivă formează împreună cu *cînd:* „*Chiar cînd* ar fi să mă umilesc pentru una ca asta și tot o fac!" (I. Agîrbiceanu, D.I., 161).

Se mai combină, fără a forma locuțiuni conjuncționale, cu:

să: „[...] a început să bombăne în el și **chiar** *să* înjure cu voce tare [...]" (D. R. Popescu, F, 403).

că: „Și-a mai spus **chiar** *că* Biciușcă se certase de cîteva zile cu Luncan și că nu-i mai trecea pragul" (D. R. Popescu, V. O., 174).

îndată ce: „[...] timbrele nu se emit matematic **chiar** *îndată ce* membrul de sindicat își depune cotizația responsabilului de grupă" (M. Preda, R., 98).

cînd: „S-au împrăștiat **chiar** *cînd* m-am apropiat eu" (I. Lăncrănjan, C., 98).

după cum: „Numai cît nu se întîmplă în lume toate **chiar** *după cum* le judecă împărații" (I. Agîrbiceanu, D. I., 25).

CUMVA formează locuțiuni conjuncționale împreună cu *să, ca ... să* și *pentru ca ... să*[11], imprimîndu-le valorile de „într-un fel oarecare", „nici într-un caz", „sub nici o condiție", „de loc", „din întîmplare" și „eventual"[12]. Ca structură, locuțiunile respective se pot împărți în trei categorii: a) adverbul precedă conjuncția: *nu* **cumva** *să, nu care* **cumva** *să;* b) adverbul e încorporat în conjuncțiile compuse: *ca nu* **cumva** *să,*

[10] GA, II, p. 327.
[11] GA, II, p. 289 și 304.
[12] Pentru sensuri, cf. DA, p. 986.

ca nu care **cumva** *să, pentru ca nu care* **cumva** *să, pentru ca nu* **cumva** *să;* c) conjuncția simplă se repetă: *să nu* **cumva** *să* și *să nu care* **cumva** *să*[13].

CÎT se combină cu *ce* formînd cu acesta locuțiunea conjuncțională *cît ce*[14], care are două valori: a) de momentaneitate, de ceva instantaneu, fiind sinonimă cu *îndată ce* și *imediat ce:* „*Femeia cît ce*-l văzu aprins la față și cu răsuflarea pripită, simți un sălbatec fior de bucurie" (I. Agîrbiceanu, D. I., 215); b) „din toată puterea", în combinație cu verbul *a putea:* „Fuge *cît ce* poate cu sarcina în spate" (I. Creangă, P. 215/25)[15].

DECÎT imprimă conectivelor pe care le poate însoți o valoare restrictivă, dusă pînă la excepție[16]. Acestea sînt conjuncții, locuțiuni conjuncționale, adverbe și pronume relative:

să: „Nu trebuia **decît** *să*-l cojească cu dalta din stîncă și să-l transporte în fața Uffiziilor" (S. Pușcariu, C. V., 87).

după ce: „[...] nu ne-om întîlni **decît** *după ce*-oi fi și eu ulcior" (M. Sadoveanu, C. R., 486).

cînd: „Dăscălița Aglaia nu se dezmetici **decît** *cînd* intrară mosafirii în casă" (L. Rebreanu, N., 236).

cum: „Și nu s-a face **decît** *cum* poruncești dumneata" (M. Sadoveanu, C. R., 484).

ce: Nu face **decît** *ce* vrea.

DOAR și **NUMAI.** Le luăm împreună deoarece ele sînt sinonime aproape perfecte, imprimînd elementelor joncționale aceeași valoare: exclusivitatea[17]. Dacă valorile lor sînt aceleași, nu aceeași este frecvența lor în fața conectivelor. **Numai** apare mult mai des decît **doar,** fiind cel mai frecvent adverb din clasa celor pe care le discutăm. Aceste adverbe se combină cu:

a) conjuncții și locuțiuni conjuncționale:

ca să: „Se arătase **doar** *ca să* fie văzut [...]" (D. R. Popescu, V. O., 76).

că: „Ea vedea **numai** *că* Gonea nu o bate și asta o făcea să-și aducă aminte de Aristică" (L. Rebreanu, N., 18).

dacă: „Să-mi mulțumești **doar** *dacă* mă aprobi [...] (D. R. Popescu, F, 386); „Eu cred că **numai** *dacă* spui minciuni înseamnă că îl vorbești de rău" (M. Preda, Î. P., 55).

fiindcă: „Îl mîhnise puțin **numai** *fiindcă* era neprevăzută și nu-i cunoștea cauza" (H. P. Bengescu, C., 143).

să: „Ea vine **doar** *să* argumenteze [...]" (D. R. Popescu, F, 168).

după ce: „M-am trezit bine **numai** *după* ce i-am ras două pălmi, de i-am mutat fălcile" (I. Agîrbiceanu, D., 128).

pentru că: „Deocamdată Lică fugise **numai** *pentru că* era capricios [...]" (H. P. Bengescu, C., 64).

pentru ca să: „Am trecut la teorii **numai** *pentru ca să* dovedesc ce mă leagă de grădina gazdei mele" (I. Agîrbiceanu, D. I., 399).

---

[13] N-am ilustrat aceste locuțiuni prin exemple deoarece ele nu diferă ca structură de cele din *Gramatica limbii române.*

[14] Menționată și în GA, II, p. 307—308.

[15] Pentru al doilea sens și exemplu, cf. DA, p. 189.

[16] Vezi și GA, II, p. 339.

[17] Pentru sensuri, cf. GA, I, p. 309.

b) pronume și adjective relative:

ce: „Sigur este **doar** *ce*-a fost atunci și ceea ce ea recunoaște" (D. R. Popescu, F, 387); „N-avea încredere în nimeni, **numai** *în ce* văzuse el de mic" (D. R. Popescu, V. O., 289).

cine: „De păcălit te păcălește **numai** *cine* știe să rîdă și Zăbavă nu știa" (D. R. Popescu, V. O., 289).

cîtă: „Și omul vede și se uimește, înțelege și se închină, simte și își dă seama despre vecinica armonie **numai** însă *cîtă* vreme mintea îi e limpede" (I. Slavici, A., 407).

c) adverbe relative:

cînd: „**Numai** *cînd* vedea căluții sfîrșiți, se îndupleca să facă pentru dînșii popas" (M. Sadoveanu, B., 99).

cît: „Totul n-a ținut decît un sfert de secundă, și așa se întîmplă fără îndoială în cutiile aparatelor fotografice, deschise asupra lumii **doar** *cît* e necesar să ia un instantaneu" (G. Bogza, P. C., 105). Împreună cu **numai,** *cît* formează locuțiunea conjuncțională *numai cît,* care are caracter învechit și regional[18]: „[. . .] uite, biata Axinia, *numai cît* te-a văzut ș-a și apucat-o tremurul lui Cain" (C. Hogaș, O., 168). Locuțiunea e sinonimă cu *îndată ce* și *imediat ce.*

cum: „Și așa că, din toată povestea raiului imaginară și caraghioasă ca orice poveste, real lumea văzuse **doar** *cum* în grădina raiului împărătesei Ileana cei bătrîni devin tineri și cei tineri oameni maturi" (D. R. Popescu, F, 185).

Adverbul **numai** poate fi întărit prin repetare: „Dacă n-a înjurat surugește și n-a trîntit furios ușile în urma lui e **numai și numai** *fiindcă* n-a avut timpul material strict necesar ca să se gîndească" (N. D. Cocea, F. S., 243) sau de alte adverbe, de exemplu și: „Doară e o prostie și **numai** *să* te gîndești să te pui alături cu copila unei baronițe [. . .]" (I. Agîrbiceanu, D. I, 21).

IMEDIAT întărește elemente joncționale care introduc circumstanțiale de timp, limitînd durata acțiunii: *după ce:* „**Imediat** *după ce* se pensionă, fostul cazangiu se duse să se sfătuiască cu fratele său, Toma [. . .]" (M. Preda, R., 18).

Împreună cu *ce* adverbul **imediat** formează locuțiunea conjuncțională *imediat ce*[19].

INADINS are sensurile de: „anume cu intenție", „cu un anumit scop"[20], sensuri pe care le imprimă și conjuncției *ca să,* sporindu-i astfel valoarea finală: „Eu am pus dimineața ceapă în gură, **înadins** *ca să* nu mă dau ispitei și să nu mai pornesc la drum" (Cezar Petrescu, A., 238).

ÎNCĂ imprimă conectivelor ideea de „durată", de „continuitate"[21]: Te știam **încă** *de pe cînd* erai mic. Conjuncției *să* îi imprimă ideea de „adăugare"[22]: „[. . .] e foarte îndoielnic lucru să se fi săturat cinci mii de oameni cu cinci pîini și doi pești, ba **încă** *să* mai fi rămas și douăsprezece coșuri de fărmături . . ." (C. Hogaș, O., 71).

[18] GA, I, p. 404.
[19] GA, II, p. 296.
[20] Vezi DA, s. v. *adins.*
[21] GA, I, p. 307.
[22] GA, I, p. 308.

ÎNTOCMAI întăreşte sensul modal al adverbului relativ *cum* şi al compuselor sale: „Lucrurile se petrecuse **întocmai** *cum* povestise Nory" (H. P. Bengescu, C., 171); „Răspunsul meu a fost că da, eşti dator şi tu, **întocmai** *precum* dator eram şi eu [...]" (I. Slavici, A., 287)[23].

MAI imprimă conectivelor cu care se combină următoarele sensuri[24]:

a) „în plus", „pe deasupra", „încă şi": „Cu una cu alta, **mai** *cu* ce avea de la părinţi, scoase apă din piatră şi ajunse a fi jinduit de multe fete din sat" (Delavrancea, S., 24)[25].

b) „aproape": „Dacă nu era binele ce mi-ai făcut... **mai** *că* te mîncam" (Ispirescu, L., 90)[26].

c) „pe punctul", „gata", „cît pe ce": „Strîngîndu-l în braţe era **mai** *ca să*-l omor" (Eminescu, O. I., 80)[27].

Uneori adverbul **mai** e întărit prin repetare: „Iară eu, mîncînd lupeşte, mă făceam smerit şi numai rîdeam în mine, mierîndu-mă tot atunci de ghibăcia minciunilor ce potrivisem, de-mi venea **mai, mai** *să* le cred şi eu singur pe jumătate" (I. Creangă, O., 47).

MĂCAR imprimă conectivelor un caracter limitativ, restrictiv[28]. Formează locuţiuni conjuncţionale cu valoare concesivă prin combinare cu conjuncţiile: *că, să, de, dacă*[29].

Se combină cu elemente joncţionale, fără a forma locuţiuni:

să: „De păcătuit nu păcătuia, da' aşa-i era drag, **măcar** *să* mai iasă în lume să mai soarbă lumină că numai în casa urîtului se înăduşea [...]" (M. Sadoveanu, C. R., 174).

fără să: „Ilie ridică palma *fără* **măcar** *să* zîmbească [...]" (M. Preda, Î. P., 247). Adverbul e cuprins în conjuncţia compusă.

cînd: „Dumneata n-ai furat nici o găină, **măcar** *cînd* ai fost mic?" (D. R. Popescu, F, 268).

cît: „[...] tînărul scuipă şi înjură căci îl amendase şi pe el cu doi lei fără să fi avut atîta vină **măcar** *cît* e negru sub unghie" (L. Rebreanu, N., 74).

NECUM apare în faţa lui *să,* avînd împreună cu acesta o valoare copulativă[30]: „Zăpăcită, nu putea nici să audă bine, **necum** *să* înţeleagă acea limbă nouă şi acele grozăvii pe care le povestea" (H. P. Bengescu, C., 103—104).

NICI. Întotdeauna propoziţiile regente ale propoziţiilor subordonate introduse prin conective precedate de **nici** sînt negative, negaţie realizată cu ajutorul adverbului **nu. Nici** imprimă conectivelor o valoare restrictivă, negativă.

Formează locuţiuni conjuncţionale cu: *dacă, de, să*[31].

Însoţeşte, fără a forma locuţiuni, conectivele:

---

[23] Vezi şi GA, II, p. 310.
[24] Sensurile respective şi exemplele sînt luate din DA.
[25] DA, p. 38.
[26] DA, p. 38.
[27] DA, p, 41.
[28] GA, I, p. 309.
[29] GA, I, p. 418 şi GA, II, p. 327.
[30] GA, II, p. 244.
[31] GA, II, p. 327.

că: „Cînd îl văzui în ușă beat, nu mă mirai că putu să bată atît de corect cu degetul în clanța din afară și nu mă mirai **nici** *că* este el" (D. R. Popescu, F, 230).

dacă și *de:* „Hagiul nu vrea să știe [**nici**] *de* crapă pietrile la gerul Bobotezei, **nici** *dacă* (s. n.) în iulie turbează cînii de căldură" (Delavrancea, H. T., 14)[32].

să: „Nu mai putea **nici** *să* fure". (D. R. Popescu, V. O., 38).

după ce: „**Nici** *după ce* am ajuns acasă la ai mei nu m-am despărțit de starea asta de potolire și de mulțumire" (I. Lăncrănjan, C., I, 26).

pentru că: „Voise să intre în închisoare din mai multe motive: nu doar ca să scape de dracul [...] **nici** *pentru că* [...] nu se schimbase nimic în el [...]" (D. R. Popescu, F, 404).

cînd: „Nu se clinti din locul său **nici** *cînd* silueta ei nu se văzu de de loc" (M. Preda, R., 84).

cît: „Adică nici Uța și nici ele (și nici nimeni) nu credeau **nici** *cît* e negru sub unghie în ce prorocise Ana" (D. R. Popescu, F, 158).

cum: „Ea le învățase totul și așa reieșea, îmi spuse Uța, că acum așa cum nu le învățase să facă colacii nu le învățase **nici** *cum* să moară" (D. R. Popescu, F, 158).

Nici poate întări alte adverbe, care la rîndul lor, întăresc conjuncția: „Nu știu **nici măcar** *dacă* boala lui de fiere nu l-a doborît [...]" (S. Pușcariu, C. V., 52).

POATE și **PROBABIL** imprimă conectivelor aceleași valori: îndoiala și probabilitatea[33]:

fiindcă: „Dacă n-am strigat «Evrika!» ca unul din faimoșii mei predecesori e **probabil** *fiindcă*-mi lipsește candoarea și curajul" (N. D. Cocea, V., 107); „Lui Nory i se păru că Lina e grozav de vînătă la față, **poate** *fiindcă* n-o văzuse de mult" (H. P. Bengescu, C., 116).

să: „Fata dă să fugă înainte, **probabil** *să* anunțe c-am venit" (L. Rebreanu, N., 181).

pentru că: „Nu se putea spune de ce făcuse asta. **Poate** *pentru că* așa-i ceruseră cei care-l împingeau înainte [...]" (I. Lăncrănjan, C., 339).

ca nu cumva să: „Mă ducea de umăr **poate** *ca nu cumva să*-l cred că mă consideră nebun și fuge de mine pe întuneric" (D. R. Popescu, F, 84).

Poate întărește uneori alte adverbe: **chiar** „[...] trebuia negreșit să plece întîi pe mare [...] să vadă cum răsare [...] și cum apune soarele [...] **poate chiar** *cum* se stîrnește furtuna [...]" (M. Preda, R., 380); **numai:** „E nepoata mea, adăugă abia la urmă și **poate numai** *fiindcă* nepoata luase un aer dîrz" (H. P. Bengescu, C., 6).

ȘI[34] are valori apropiate de ale lui **chiar**. Împreună cu *de*, *dacă* și *fără să* formează locuțiuni conjuncționale cu valoare concesivă[35].

---

[32] Exemplul e luat din *GA*, II, p. 283. Pentru **nici... nici**, vezi GA, II, p. 214 și 244.

[33] GA, I, p. 309.

[34] În legătură cu și adverbial, vezi Marie Thérèse Kerschbaumer, *Și adverbial — mijloc de întărire, mijloc de atenuare*, în SCL, XIX, 1968, nr. 4, p. 365—374.

[35] GA, II, p. 327.

Se combină, fără a forma locuțiuni, cu:

să: „Ești atît de frumoasă, că mă simt vinovat și *să* mă uit la dumneata" (T. Arghezi, L., 290).

fără să: „Firul nu-i venea numai pînă la ureche; îi trecea fără să vrea, dar și *fără să*-l înlăture, prin inimă, știind unde duce din odaia lui" (T. Arghezi, L., 280).

după ce: „Abia în 326 aceasta a fost cucerită de romani, dar, și *după ce* devenise municipiu al acestora, obiceiurile și graiul napolitanilor rămaseră grecești" (S. Pușcariu, C. V., 100).

pentru că: „— Te scuz și *pentru că* ești aici" (D. R. Popescu, F, 126); „Surîd călduț căpitanului și *pentru că* are dreptate și *pentru că* am nevoie de bunăvoința lui" (Camil Petrescu, U. N., 30)[36].

care: „Îmi dau seama și *care* ar fi pericolul [...]" (Camil Petrescu, U. N., 298).

ce: „El a primit fără voie toată arhiva de confidențe, de care viclesugul lui avea trebuința ca să-și facă bobii și să spuie și *ce* nu știau [...] (T. Arghezi, L., 232).

cînd: „Eu am fost moral și *cînd* l-am omorît pe acar..." (D. R. Popescu, F, 223).

ȘI poate fi întărit de alte adverbe: „Gonea totuși parcă simțea **chiar** și *cînd* clămpănea din dinți și înjura surugește, că el nu mai are nici o stăpînire asupra acestei femei". (L. Rebreanu, N., 15).

TOCMAI precizează și întărește conectivele, avînd valori apropiate de ale adverbelor **chiar** și **și:**

ca să: „Eu sînt venit aici **tocmai** *ca să* fac ce n-a făcut el și să îndrept ce-a stricat el..." (Cezar Petrescu, A., 29).

fiindcă: „E jignit și **tocmai** *fiindcă* e jignit, îl roade și mai mult curiozitatea" (L. Rebreanu, N., 212).

pentru că: „Totuși, **tocmai** *pentru că* era decisă să plece, mai întîrzie un minut" (H. P. Bengescu, C., 154).

în vreme ce: „[...] cînd însă mi se trăgea la îndoială, **tocmai** *în vreme ce* munceam mai mult, buna credință, era mai mult decît puteam admite" (S. Pușcariu, C. V., 362).

să: „Omul acela voiește **tocmai** *să* sară gardul ca să ajungă în uliță" (I. Slavici, A., 305).

ce: „E **tocmai** *ce* voiam să spun" (N. D. Cocea, F. S., 148—149).

cine: „[...] nu-și mai ajungea scopul, nu-i era destul, căci **tocmai** *cine* voia el să știe ce face și să-l ia în seamă nu dădea doi lei pe el" (D. R. Popescu, F, 311).

cînd: „[...] m-ai sculat din somn **tocmai** *cînd* ațipisem și eu nițel..." (L. Rebreanu, N., 21).

unde: „[...] Dumnezeu, prin sfînta de la Bistrița, a adus-o pe dînsa, Vitoria, pe căi cotite, **tocmai** *unde* trebuia ca să-și găsească pe cel drag [...]" (M. Sadoveanu, B., 121).

TOT arată durata, continuitatea[37]:

cum: „Și mergînd **tot** *cum* s-a dus... ajunge la împărăție" (Creangă)[38].

---

[36] În legătură cu **și... și,** vezi *GA*, II, p. 214.

[37] GA, I, p. 307.

[38] DLRM, p. 870.

II. Locuțiuni adverbiale

CEL MULT apare mai ales în combinație cu *dacă*, imprimîndu-i o valoare restrictivă: „Toate stelele se mistuiseră și **cel mult** *dacă* îndrăzneața stea a ciobanului mai înfrunta, din cînd în cînd, valurile de lumină trandafirie, cu care zorile inundau răsăritul îndepărtat" (C. Hogaș, O., 67).

CEL PUȚIN are valori apropiate de ale adverbului **măcar**: „Se puse deci lumea la pîndă, cu o sete mare să-l prindă, sau **cel puțin** *să*-i deie o sfîntă de bătaie, soră cu moartea". (I. Agîrbiceanu, D. I., 185).

CÎT PE-ACI și **CÎT PE CE** au sensurile de „aproape", „mai, mai" și „gata"[39]. Cele două locuțiuni însoțesc mai ales conjuncția *să:* „Deci nu din vina lui era **cît pe-aci** *să* se întîmple un accident" (H. P. Bengescu, C., 43); „Și tragem un ropot și două și trei, de era **cît pe ce** *să* scoatem sufletul din popă" (I. Creangă, O., 64).

DE-ABIA nuanțează sensul unor conective cu valoare temporală: *cînd:* „Și **de-abia** *cînd* cei doi începuseră să-l lovească fără să-și mai vorbească și să-și mai facă semne, intuise el adevărul [...]" (D. R. Popescu, F, 146); *după ce:* „[...] **de-abia** *după ce* fusese dat afară se adeverise că nu acestea fuseseră capetele de acuzare [...]" (D. R. Popescu, F, 273).

MAI ALES este cea mai frecventă dintre locuțiunile adverbiale amintite. Este identică ca valoare cu **MAI CU SEAMĂ**, amîndouă imprimînd conectivului o valoare limitativă. Împreună cu *că* formează locuțiunile conjuncționale cu valoare cauzală *mai ales că* și *mai cu seamă că:* „[...] era nevoită să-l neglijeze, evitînd întîlnirile riscante, *mai ales că* raporturile cu Maxențiu erau tot mai încordate" (H. P. Bengescu, C., 93); „Îi plac iubirile trecătoare, flirturile, cochetăriile, *mai cu seamă că* acestea nu costă nimic" (L. Rebreanu, N., 129).

Se distribuie, fără a forma locuțiuni, și cu alte conjuncții, locuțiuni conjuncționale, adverbe și pronume relative:

ca să: „Și nu se dusese să se îmbrace, **mai ales** *ca să* nu-și sperie nevasta și fata, pe Aurica" (D. R. Popescu, V. O., 100).

dacă: „[...] Tănase are să fie și el la nunta aceea, **mai ales** *dacă* știe că și Rafila va fi acolo [...]" (L. Rebreanu, N., 38).

după ce: „În urma lui, în crîșmă, s-a stîrnit zarvă, **mai ales** *după ce* a venit Ironim cu vinul, cu cinci căni pline ochi". (I. Lăncrănjan, C., 232).

fiindcă: „Se abonase, **mai cu seamă** *fiindcă*-l zăpăcise un agent, la un ziar românesc" (M. Sadoveanu, B., 145).

să: „Ar fi vrut să iubească și **mai ales** *să* fie iubit și n-a avut noroc în dragoste" (L. Rebreanu, L., 129).

ce: „Se-auzea ceva, **mai ales** *ce* le suna lor bine la ureche" (D. R. Popescu, V. O., 176).

cine: „Și de la o vreme băieții luau singuri măturile, să arate cît sînt de pricepuți sau nepricepuți și să-i vadă lumea, **mai ales** *cine* voiau ei" (D. R. Popescu, V. O., 176).

[39] DA, p. 190.

cînd: „Pe urmă veneau altele, mai cu seamă *cînd* eram la greu [...]“ (I. Lăncrănjan, C., I, 84); „Era Ileana, mă convinsei mai ales *cînd* o văzui păşind în curtea mătuşii“ (D. R. Popescu, F, 53).

MAI MULT apare în vecinătatea lui *ca să*, întărindu-i valoarea finală: „Şi şi ea murise mai mult *ca să* nu-i chinuie pe ei prea tare zbătîndu-se între viaţă şi moarte“ (D. R. Popescu, F, 188).

III. Concluzii

1. Toate adverbele şi locuţiunile adverbiale din cercetarea noastră sînt adverbe şi locuţiuni adverbiale de mod[40].

2. Ele pot preceda, aşa cum s-a văzut, conjuncţii şi locuţiuni conjuncţionale, adverbe şi pronume relative. În această poziţie, adverbele respective aduc o determinare modală conectivelor, indiferent de caracterul sau valoarea acestora. Această determinare, care poate lua nuanţe diferite, aşa cum s-a văzut, constă în principiu în întărirea şi precizarea relaţiei exprimate de conective.

3. Adverbele respective nu determină şi nu precizează întreaga propoziţie subordonată, ci numai conectivul acesteia[41].

4. Cînd se face analiza sintactică a frazei, dat fiind faptul că adverbele menţionate întăresc elementele joncţionale, ele (adverbele) trebuie trecute, după părerea noastră, în subordonată împreună cu conectivul. Separarea adverbelor de conective ar ştirbi logica textului.

5. Adverbele amintite nu formează cu elementele joncţionale locuţiuni decît în cîteva situaţii menţionate de noi pe parcursul cercetării. În cazul locuţiunilor, adverbele sînt sudate puternic cu conectivele, omiterea acestora (a adverbelor) aducînd după sine ştirbirea valorii contextului şi chiar imposibilitatea folosirii conectivului fără adverb. Astfel, în exemplul, menţionat mai sus, **Chiar cînd** *ar fi să mă umilesc pentru asta una, şi tot o fac* (I. Agîrbiceanu, D. I., 161), separarea lui **chiar** de *cînd* ar duce la dispariţia valorii concesive a elementului joncţional şi chiar la ştirbirea înţelesului contextului respectiv. Sau în exemplul *[...] era nevoită să-l neglijeze, evitînd întîlnirile riscante,* **mai ales că** *raporturile cu Maxenţiu erau tot mai încordate* (H. P. Bengescu, C., 93), separarea lui **mai ales** de *că* s-ar face în dauna logicii frazei respective. Că **chiar cînd** şi **mai ales că** sînt locuţiuni o dovedeşte şi faptul că ele sînt comutabile cu conjuncţii, prima cu *deşi,* iar a doua cu *fiindcă.*

În cazurile în care adverbele nu formează împreună cu conectivele locuţiuni, omiterea adverbelor nu atrage după sine schimbarea sensului elementului joncţional şi nici ştirbirea înţelesului contextului respectiv. Astfel, în exemplul: *S-au împrăştiat* **chiar** *cînd m-am apropiat eu* (I. Lăncrănjan, C., 89), omiterea lui **chiar** *(S-au împrăştiat cînd m-am apropiat eu)* nu schimbă valoarea temporală a lui *cînd.* Elementul joncţional nu

[40] În legătură cu valorile multora dintre aceste adverbe, în alte situaţii decît cea care ne preocupă pe noi, considerăm valabile opiniile lui Gh. N. Dragomirescu din *art. cit.,* p. 35—36 şi 39—40, precum şi din *Elemente, în propoziţie şi frază, cu funcţie gramaticală zero,* în LL, 23, 1969, p. 120.

[41] Gh. N. Dragomirescu, *Adverbul şi determinarea adverbială...,* p. 39 şi S. Stati, *op. cit.,* p. 73, susţin că adverbele respective determină întreaga propoziţie subordonată.

mai apare întărit și atîta tot. În asemenea situații, deci cînd nu avem locuțiuni, avem conective cu sens cauzal, temporal, final etc. precizat și întărit de un adverb. Ele formează un grup semantic care, așa cum am arătat, nu trebuie separat în analiza sintactică a frazei.

6. În legătură cu faptul dacă aceste adverbe au sau nu funcție sintactică, credem că s-ar putea face cîteva constatări.

Cînd stau pe lîngă conjuncții și locuțiuni conjuncționale, ele n-au funcție sintactică[42], ci numai o valoare semantică ce se reduce la precizarea relației exprimate de conective. Astfel, în fraza: *Îl mîhnise puțin* **numai** *fiindcă era neprevăzută și nu-i cunoștea cauza* (H. P. Bengescu, C., 143), **numai** nu are nici o funcție sintactică, decît una semantică, de precizare a valorii lui *fiindcă*.

Cînd adverbele respective stau pe lîngă pronume și adverbe relative, avînd în vedere situația acestora deosebită de a conjuncțiilor și locuțiunilor conjuncționale, trebuie să deosebim două situații: a) cînd acestea (adverbele și pronumele relative) sînt socotite în poziție interpropoziționlă, adică leagă propoziții subordonate de propoziții regente, adverbele de pe lîngă ele au același rol ca în cazul conjuncțiilor și locuțiunilor conjuncționale, adică n-au funcție sintactică, ci numai un rol de întărire și precizare a acestora; b) cînd pronumele și adverbele relative sînt socotite în poziție intrapropoziționlă, adică cu funcție sintactică și morfologică în propoziția subordonată, adverbele respective vor avea funcție sintactică de atribute adverbiale pe lîngă pronumele relative și de complemente circumstanțiale de mod pe lîngă adverbele și adjectivele relative[43]. De exemplu, în frazele: *[...] m-ai sculat din somn* **tocmai** *cînd aținisem și eu nițel [...]* (L. Rebreanu, N., 21) și *De păcălit te păcălește* **numai** *cine știe să rîdă și Zăbavă nu știa* (D. R. Popescu, V. O., 289), **tocmai** și **numai**, în poziție interpropoziționlă, întăresc și precizează valorile lui *cînd* și *cine*, iar în poziție intrapropoziționlă au funcție sintactică de: complement de mod pe lîngă *cînd* în cazul lui **tocmai**; atribut adverbial pe lîngă *cine* în cazul lui **numai**.

7. Adverbele analizate se pot întări prin repetare: **aproape, aproape; numai și numai; mai, mai** (vezi exemplele din cuprinsul articolului) sau se pot determina: **și numai, nici măcar, poate chiar, poate numai,** situații ilustrate cu exemple pe parcursul cercetării.

8. Cele mai frecvente adverbe și locuțiuni adverbiale din clasa celor analizate sînt: **chiar, doar, numai, măcar, și, tocmai** și **mai ales.**

9. Elementele joncționale precedate de adverbele analizate pot introduce aproape toate felurile de propoziții subordonate. Excepție fac propozițiile atributive, opoziționale și cumulative.

Noiembrie 1970

Institutul pedagogic de 3 ani,
Cluj, Piața Ștefan cel Mare,
nr. 4

[42] Vezi Gh. N. Dragomirescu, *Elemente...*, p. 120.
[43] Pentru dublul rol al pronumelor și adverbelor relative, vezi Valeria Guțu, *Propoziții relative*, în SG, II, p. 165 și GA, II, p. 261.

O CATEGORIE SINTACTICĂ — UNICITATEA

de

D. D. DRAŞOVEANU

0.0.0. Luăm aici în discuţie o categorie cu care uneori spontan operăm, încît în cele de mai jos nu ne propunem decît de a o face din implicită, explicită; de altfel, mai utile decît descrierea ei, ni se par a fi cunoaşterea limitelor ei (v. 3.5.2.c.), excepţiile (v. *Excepţii* la 3.1.1., 3.1.2., 3.1.3., 3.4.0.) şi aplicaţiile (v. 5.0.0.).

În parte, unicitatea ni se prezintă cu valoarea unui adevăr axiomatic.

*

1.0.0. Categoria unicităţii ne-o sugerează între altele:

a. existenţa, recunoscută, a *multiplicităţii* (subiect multiplu, nume predicativ multiplu . . .), ceea ce face legitimă presupunerea existenţei unei categorii antinomice — unicitatea;

b. faptul că se dau *ca excepţii* verbele cu *două* complemente directe, excepţii — se subînţelege — de la marele rest al verbelor tranzitive, care nu pot avea decît **un** (singur) complement direct, însuşire ce nu-şi reclamă decît numele — „unicitate" (sau vreun eventual sinonim).

2.0.0. Propunîndu-ne revelarea ei (şi dincolo de complementul direct), considerăm ca premisă dată antinomia cu multiplicitatea (v. supra *a.*), iar pentru că aceasta din urmă aparţine coordonării[1], unicitatea o vom căuta în domeniul subordonării.

La rîndul lor, cele consemnate sub *b.* circumscriu pînă aproape[2] de definire fenomenul urmărit: faptul, considerîndu-l pentru moment şi în parte[3] ipotetic, de a nu putea exista — într-o relaţie de subordonare — decît o singură parte de propoziţie de acelaşi fel[4] (un complement direct, un complement indirect, un subiect . . .).

3.0.0. Unicitatea va rezulta din imposibilitatea unei a doua funcţii, identică cu prima şi necoordonată cu aceasta.

---

[1] V. art. nostru *Observaţii asupra cuvintelor relaţionale*, în CL, XIII, 1968, nr. 1, p. 24.

[2] Pe parcursul examinării, din acest punct de vedere, a relaţiilor, în vederea definirii categoriei noastre, vom formula precizările şi restricţiile care se vor impune.

[3] „În parte", pentru că pînă în prezent considerăm recunoscută — indirect, ca dedusă din excepţii (v. supra *b*) — unicitatea complementului direct.

CL, anul XVI, nr. 2, p. 325—335, Cluj, 1971

3.1.0. Funcţiile realizate *cazual* (Caz_1[5]).

3.1.1. Complementul direct (Ac_1): **el* se (Ac_1) *adresează* ceva (Ac_1), unde oricare din cele două Ac_1 îl exclude pe celălalt — *se* pe *ceva*, *ceva* pe *se*.

Excepţii. 1) Dublarea complementului direct (**îl** *văd* **pe el**), excepţie la nivelul expresiei, întrucît la nivelul conţinutului avem un singur asemenea complement; 2) Cunoscutele verbe cu două complemente directe[6].

Observaţie. Acuzativul timpului, firește, nu exclude acuzativul — complement direct: *a citit* **reviste** (Ac_1) *toată noaptea* (Ac_1).

3.1.2. Complementul indirect în $dativ_1$ **îşi* (D_1) *adresează* **cuiva** (D_1).

Excepţii. 1) Dublarea complementului indirect (**lui îi** *adresez* . . .), de asemenea, excepţie la nivelul expresiei. 2) Dativul posesiv (**îmi** *adresez* **prietenilor** *rugămintea* . . .). 3) Dativul etic (**mi ţi-***l trînti).*

Observaţie. Verbele cu două complemente indirecte[7] (**mi-***aduc aminte* **de tine**) oferă excepţie de la unicitate numai în ce priveşte funcţia, nu şi în ce priveşte modul de realizare al respectivelor complemente, întrucît doar unul din două este construit cazual (**mi** — D_1), celălalt construindu-se prepoziţional (*de tine* — Ac_3)[8].

3.1.3. Subiectul (N_1). Apelînd la exemplul . . . *mîndrele mele* **care** *m-***am** *iubit cu ele* (cîntec popular), constatăm în atributivă un defect de construcţie, defect care constă tocmai în existenţa a două subiecte — primul, *care* (N_1)[9], al doilea, inclus [*eu* N_1] — necoordonate, ale aceluiaşi predicat. Tot sub titlu de asemenea imposibilitate, citäm construcţii defectuoase (adevărate perle sintactice ca: „. . . *lucru* **care** *însă* **aceasta** *nu se există*".

Excepţie — reluarea sau anticiparea subiectului[10] (*vine* **el tata**).

3.1.4. Atributul genitival (G_1):**cartea* **elevului elevei.**

Observaţie. Evident, într-un exemplu ca *lupta* **oamenilor** (G_1) **muncii** (G_1) nu avem a face cu abateri de la unicitate, întrucît fiecare G_1 intră, ca unul singur posibil, în cîte o altă relaţie: *lupta oamenilor, oamenilor muncii.*

3.2.0. Funcţii realizate *prepoziţional*[11]:

---

[4] Firește, excluzînd situaţiile de coordonare dintre asemenea două sau mai multe părţi de propoziţie, căci asta ne-ar întoarce la multiplicitate, categorie tocmai diametral opusă fenomenului urmărit.

[5] V. despre această clasificare a cazurilor art. nostru *O clasificare a cazurilor* . . ., în CL, XIV, 1969, nr. 1, p. 77—79.

Succesiunea examinării relaţiilor va urma logica impusă de tratarea problemei în discuţie.

[6] *Gramatica limbii române*, ed. a II-a, Bucureşti, 1963, vol. II, p. 157.

[7] Cf. *Gramatica* . . . ed. a II-a, vol. II, p. 161.

[8] Această observaţie ne-o va prilejui şi atributul (v. mai departe 3.5.2. Obs. b) aşa încît vom formula acolo consecinţele care se impun.

[9] Rectificarea în „cu care" o excludem ca arbitrară; de altfel, dacă am opera-o, am crea o altă incompatibilitate **cu care* *m-am iubit* **cu ele**, despre care vezi mai departe (3.2.2.).

[10] V. *Gramatica* . . . ed. a II-a, vol. II, p. 84 şi 92.

[11] Relaţia prepoziţională fiind masiv reprezentată în sintaxa propoziţiei, pentru a nu încărca superfluu exemplificarea, ne vom limita la atribut şi un complement; de altfel, cît priveşte diversitatea complementului, aceasta este în mare măsură extragramaticală (v. şi V. Guţu-Romalo, *Despre clasificarea părţilor secundare de propoziţie*, în LR, XII, 1963, nr. 1), încît consider suficient un reprezentant al complementului prepoziţional.

3.2.1. Atributul: **creionul din penar*[12] *din geantă.*

Observaţie. În *carte cu poze cu animale* însă, avem, din punctul de vedere al unicităţii, aceeaşi situaţie ca în *lupta oamenilor muncii* (v. mai sus): două unicităţi în succesiune.

3.2.2. Complementul. Apelînd din nou la exemplul *care m-am iubit cu ele* şi — de data aceasta — rectificînd în *cu care*, obţinem o nouă incompatibilitate, între construcţiile prepoziţionale: **cu care** *m-am iubit* **cu ele.**

Observaţii. a) Construcţii cu aceeaşi prepoziţie şi dependente de acelaşi termen regent pot coexista, fără ca ele să fie excepţii de la unicitate, cu restricţia ca prepoziţia să aibă sensuri diferite: **la ora** *opt va sosi* **la noi**[13].

b) Prepoziţii identice şi ca sens putem avea, fără ca ele să constituie excepţii de la unicitate, acolo unde — la nivel extralingvistic — unul din termeni este conţinut în celălalt, întrucît faptul se traduce gramatical 1° fie prin subordonare: *creionul* **din** *penarul* **din** *geantă* deci, aici unicitate în succesiune, 2° fie prin coordonare: *creionul din penar, din geantă* sau *creionul se află în penar, în geantă,* deci multiplicitate.

c) Construcţiile prepoziţionale care cer extinderea enunţului pînă la o nouă legătură (v. ex. mai jos) se situează, în raport cu unicitatea, diferit:

1° cele care cer legătura prin conjuncţia coordonatoare *şi — a fi* (A) *între cer* (B) *şi pămînt* (C), *diferenţa* (A) *dintre unii* (B) *şi alţii* (C) — comportă prin însuşi acest lucru multiplicitatea, B şi C fiind coordonaţi. Faptul că C nu se subordonează lui A (potrivit axiomei: dacă C este coordonat cu B, iar B este subordonat lui A, atunci şi C este subordonat lui A) reprezintă o particularitate de alt ordin: relaţia AB este condiţionată semantic de realizarea relaţiei BC, sensul prepoziţiilor *între, dintre* nepermiţînd repetarea *şi nici subînţelegerea* prepoziţiilor respective înaintea lui C: *între, dintre* B *şi* [**între, *dintre*] C[14]. A considera, ipotetic, sensul respectivelor prepoziţii ca „repartizîndu-se" pe amîndoi termenii (B şi C) ar fi o aberaţie, dată fiind relaţia de „1 la 1" între *orice* prepoziţie şi substantivul (pronumele) regizat (v. despre asta mai jos 3.4.0. pct. 2°).

2° cele care cer extinderea enunţului pînă la o legătură, tot prepoziţională: *transformarea* (A) *din fracţii* (B) *ordinare* **în** *fracţii* (C) *zecimale,* sau *acceleratul 301 circulă* (A) *de la Bucureşti* (B) **la** *Cluj* (C). După cum se vede, este vorba de relaţii în care termenul regent — verb sau substantiv verbal — cere două prepoziţii, antonimice. Problema este dacă, în asemenea construcţii, termenii B şi C sînt coordonaţi sau avem de-a face cu o excepţie de la unicitate.

---

[12] Imposibilitate, respectînd condiţiile: *penar* nearticulat, neurmat de virgulă (pauză), care, dacă ar fi inclusă, ar converti exemplul într-unul reperabil, dar am obţine multiplicitate.

[13] Această diferenţă de sens, de mărimea omonimiei, este analogă diferenţei dintre cele două funcţii ale Ac_1: complement direct şi complement de timp (v. 3.1.1. *Obs.*)

[14] *Gramatica...*, în această privinţă, este mai concesivă, admiţînd că „popular, prepoziţia *[între]* se poate repeta şi înaintea celui de-al doilea termen" (cf. ed. a II-a, vol. I, p. 365).

Discuţia priveşte termenii luaţi la singular.

Coordonarea este aici numai aparentă, o aparenţă creată de subordonarea termenilor respectivi (B şi C) la acelaşi regent (A) şi de identitatea de funcţie a termenilor respectivi.

Subordonarea la acelaşi regent se datoreşte faptului că regentul însuşi cunoaşte *două* valenţe care se cer actualizate fiecare *de cîte una* din *cele două* prepoziţii antonimice. A se compara un asemenea termen regent, cu verbe (tot în ipostază de regente) avînd numai *o* valenţă actualizabilă prepoziţional: *a se preta* **la** ... Va rezulta că subordonarea fiecăruia din cei doi termeni (B şi C) la acelaşi regent nu-şi găseşte confirmarea şi nici explicaţia într-o ipotetică coordonare, ci în faptul *accidental* că regentul are două valenţe actualizabile[15] prepoziţional, în loc de una — unicitate —, cum este cazul majorităţii termenilor.

La rîndul ei, identitatea de funcţie a termenilor B şi C este o *coincidenţă* care-şi are explicaţia în faptul că cele două prepoziţii antonimice, prin însăşi antonimia lor, aparţin aceluiaşi domeniu semantic.

De altfel, după cum funcţii neidentice pot fi coordonate, tot aşa funcţii identice pot fi necoordonate.

Ipoteza coordonării o infirmă şi imposibilitatea vreunei conjuncţii coordonatoare între cei doi termeni, B şi C: *... circulă de la Bucureşti* [**şi*] *la Cluj*[16], *transformarea din fracţii ordinare* [**şi*] *în fracţii zecimale.*

3.3.0. Nemaiinvocînd, pentru ilustrarea unicităţii funcţiilor realizate *prin conjuncţiile subordonatoare* (propoziţiile subordonate), imposibilităţi, ca mai sus, ci, alegînd dintre subordonatele de orice fel cazul completivelor directe, menţionăm faptul ştiut că aşa după cum un verb (tranzitiv) nu poate avea decît un complement direct, tot aşa, nu poate avea — la rîndul ei — mai mult de *o* completivă directă.

Observaţii. a) Pentru construcţii cu acelaşi conectiv, dar cu sensuri diferite — *ex.* **dacă**-*l vezi, întreabă-l* **dacă** *vine* — vezi mai sus, 3.2.2. *Obs.* a şi nota 13.

b) În ex. *cum timp mai era, s-a odihnit, căci obosise* avem două subordonate de acelaşi fel (cauzale), necoordonate; ele însă nu constituie un caz de excepţie de la unicitate, pentru că cele două conjuncţii nu sînt sinonime, cauzalele în discuţie fiind de facturi net deosebite: stricto sensu, cauzală este a doua; prima reprezintă condiţia — favorabilă (în exemplul dat).

c). În frazele cu adverb corelativ, ca *du-te* (A) **acolo** (B) **unde-ţi spun** (C), faptul de a fi complementul şi subordonata de acelaşi fel nu constituie o excepţie de la unicitate, întrucît C se subordonează lui B şi nu lui A, obţinîndu-se succesiunea a două relaţii de subordonare, AB, BC, respectiv unicităţi în succesiune.

Pentru situaţiile în care o asemenea subordonată este în ipostază explicativă (apoziţională), v. mai departe, 5.1.0.

---

[15] Actualizarea *ambelor* valenţe este, în general, obligatorie; unele excepţii, motivate semantic, există: în enunţuri de tipul *„[trenul ...] Circulă de la Bucureşti"* („Mersul trenurilor", passim.), obligativitatea lui *la* este anulată, pentru că aici sensul este acela al precizării direcţiei — circulă dinspre B şi nu către B.

[16] Cînd însă accentul sintactic cade pe prepoziţii, insistîndu-se asupra direcţiei, conjuncţia coordonatoare este nu numai posibilă, ci şi necesară: *... circulă la şi de la Bucureşti* (v. şi nota 15) — un caz tipic de coordonare.

3.4.0. Raportul de „1 la 1" al relației prin conective — 1T + con. + 1T'[17] — s-ar putea descompune în alte două relații de „1 la 1", dacă situăm ca participant și conectivul: a) „1T + 1 con." și b) „1 con. + 1T'". În acest caz, cele discutate la 3.2.0. și 3.3.0. se referă la situația a, rămînînd ca aici să ilustrăm situația b:

1° o conjuncție subordonatoare (c. s.) nu poate guverna decît un predicat (P_2)[18]; la două c. s. nu putem avea un singur P_2 (**a zis că dacă* **poate),** fiind evident necesar un al doilea (*a zis că dacă* **poate vine**); de aceea, acolo unde avem o inegalitate (numerică) între conjuncții și predicate, este absolut necesară subînțelegerea celui în inferioritate: *spunea că de cînd [e] lumea nu s-a pomenit... după ce a fost și [după ce] a văzut, s-a întors.*

Această exigență o cunosc înseși relațiile prin conjuncții coordonatoare: combatem pe *dar însă* pentru că amîndouă sînt conjuncții, dar se acceptă *dar în schimb*[19] — conjuncție și adverb.

Notăm în subsidiar că acolo unde avem cîte două asemenea elemente — c. s. și P_2 — iar c. s. se succedă, ele se dispun simetric, prima c. s. regizîndu-l pe al doilea P_2, iar a doua pe primul: *a zis că dacă poate vine*[20].

Excepție. Într-o frază cu „dublu subordonată"[21] *(... unei nedumeriri* **pe care** *scrisorile... e drept că au împrăștiat-o)* avem excepție de la raportul „1 c. s. + $1P_2$" *(pe care și că au împrăștiat),* dar nu și de la raportul „1T + 1c. s.", întrucît avem 2T *(nedumeriri, e drept)* și 2c. s.

Construcțiile cu *care unde (cînd, ce) — se duce care* **unde vrea** — nu prezintă excepții de la unicitate, ci o confirmă, relațional nefiind decît adverbul sau pronumele al doilea, ca singurul care-l poate guverna pe P_2, primul *(care)* rămînînd doar ca termen în regentă.

2° Nici prepoziția (inclusiv *între* și *dintre,* v. 3.2.2. pct. 1°), în ciuda a mai numeroase abateri, în parte explicabile (v. mai jos pct. a și b), nu guvernează decît un T'; la o prepoziție și doi T', subînțelegem cu necesitate pentru al doilea T' prepoziția *(cărți de limbă și* [**de**] *literatură).*

Două, mai rar trei, prepoziții și un T' putem avea, cînd prepoziția ultimă participă:

a) împreună cu prima, la compunerea prepozițională *(de la, fără de* etc.);

b) împreună cu T', la alte compuneri *(lăsăm pentru* **după-masă,** *l-au întîmpinat cu* **„la mulți ani"**); într-o succesiune de trei prepoziții, la asemenea compuneri participă și a doua și a treia: *cu* **de cu seară,** *cu* **de-a sila** etc.

Prepoziția **peste,** ca a doua și avînd la dreapta (T') un numeral de la douăzeci în sus *(mai greu cu peste 20 de*[22] *grame),* poate crea apa-

---

În antonimia *de la — pînă la* este, de asemenea, posibilă conjuncția coordonatoare *(de la B și pînă la C);* formularea o considerăm însă defectuoasă.

[17] T = termen regent, T' = termen subordonat.

[18] P_2, predicatul subordonatei; 2, ca unul care presupune un altul, P_1, predicatul regentei.

[19] *Gramatica...* ed. a II-a, vol. II, p. 250.

[20] Aceeași dispunere simetrică o vom avea și la o succesiune de mai multe c. s.

[21] V. art. ns. *Elemente de analiză sintactică (fraza),* în vol. *Analize gramaticale și stilistice,* ed. I, București, 1959, p. 21.

[22] *de* leagă aici normal, de la dreapta la stînga (v. art. ns. *Legături sintactice de la stînga la dreapta,* în CL, XIV, 1969, nr. 2, p. 242—243).

renţa unei excepţii, **cu peste** *20, peste 20* nefiind o compunere (în sensul lexicologic al cuvîntului); aici însă *peste,* împreună cu *20,* exprimă o singură noţiune (nu *20,* ci *peste 20,* sub *30*).

Cînd numeralul este sub douăzeci — *greutate de peste două grame* — raportul de „1 la 1" nu este pus de loc în dificultate: *greutate* **de grame** + *grame* **peste două**[23]. Nici echivalentul adverbial al prepoziţiei *peste* nu pune probleme vizînd acest raport: construcţia *greutate de* **mai mult de** *două grame* se descompune în *greutate de grame* + *grame două* + **mai mult** [24]**de** *două,* deci „1T' (*mai mult*) — 1 conectiv (*de*)"[25].

3.5.1. Unicitatea funcţiei *prin acord verbal* (predicatul). Orice încercare de a înscrie în dependenţa[26] unuia şi aceluiaşi subiect a unui al doilea predicat eşuează, întrucît acesta, în mod necesar, se coordonează cu primul, obţinîndu-se o a doua propoziţie, pentru predicatul căreia — semnificativ! — gramatica s-a văzut obligată să releve categoria de „subiect subînţeles" — expresie tocmai a unei necesităţi determinate, ca de un fapt obiectiv, de existenţa raportului de „1 la 1": 1 subiect — 1 predicat.

Într-o propoziţie subordonată, unicitatea predicatului este, în plus, determinată convergent — prin încă un raport de „1 la 1" (independent de cel dintre subiect şi predicat): „1 c. s. — $1P_2$" (v. 3.4.0. pct. 1°).

3.5.2. Funcţii realizate *prin acord adjectival.* a) Numele predicativ şi b) elementul predicativ suplimentar (aici adjectivale) cunosc, de asemenea, unicitatea: **fetiţa este / aleargă voioasă*[27] *zglobie.*

Observaţie. Acceptînd un enunţ ca *zgomotoşi, copiii vin grăbiţi,* el ar constitui o excepţie (oferită de elementul predicativ suplimentar), atenuată, dacă nu chiar anulată, prin poziţia de-a dreptul izolată[28] a unuia din cele două adjective (aici a lui *zgomotoşi*), poziţie la care îl obligă tocmai şi însăşi unicitatea; iar în exemple de tipul *grăbită, fetiţa a plecat neobservată,* unul din două *(grăbită)* reprezintă reducerea la numele predicativ a unei contrageri cauzale: *[fiind] grăbită* ←— *fiindcă era grăbită* . . . , neconstituind deci un al doilea element predicativ suplimentar, adică vreo excepţie de la unicitate.

c) Cu atributul *adjectival,* unicitatea **încetează**: în *frumoasa* (A) *floare* (B) *albă* (C), termenii A şi C, deşi sînt de aceeaşi funcţie, realizaţi în acelaşi fel (prin acord) şi subordonaţi aceluiaşi regent (B), nu sînt coordonaţi; situaţia, din punctul de vedere al unicităţii, este identică cu cea discutată la 3.2.2. pct. 2°: două valenţe ale lui B, fiecare în parte satisfăcută de cîte un termen (A şi C), imposibilitatea expresiei unei ipotetice coordonări: conjuncţia coordonatoare sau virgula — marcă a acesteia.

Potrivit probelor noastre, actualizatorii adjectivali[29] ai substantivului

---

[23] Acordul lui *două* cu *grame* nu complică problema relaţiei de „1 la 1" (dintre prepoziţie şi T').

[24] Nefiind semnificativ pentru discuţia noastră, nu am descompus în *mai* + *mult.*

[25] Abaterea este aici de alt ordin: *de,* postpoziţie, leagă de la stînga la dreapta (v. trimiterea de la nota 22).

[26] V. art. nostru *Despre natura raportului dintre subiect şi predicat,* în CL, III, 1958, p. 175—182.

[27] **Aici, după *voioasă,* fără virgulă-pauză.**

[28] **În absenţa virgulei-pauză,** enunţul ar fi nereperabil.

[29] Considerăm „adjectival" tot ce se acordă în gen, număr şi caz.

se ridică — făcînd abstracţie de funcţie şi de clasa de cuvinte căreia îi aparţin — la 7: **înseşi aceste interesante zece *piese* mici *sînt* toate utile...**[30].

Observaţii. a) Această nonunicitate a atributului adjectival, foarte frecventă şi, teoretic, oricînd posibilă, nu o mai considerăm excepţie. A se compara, în acest sens, situaţia de aici cu cele de sub 3.1.1., 3.1.2. — considerate, pentru caracterul lor atipic, drept excepţii.

b) Luat independent de modul de a se construi, atributul, de asemenea, nu cunoaşte unicitatea: în *puterea impresionantă de creaţie a omului*, fiecare atribut determină substantivul *puterea*, fără ca între ele să fie coordonate. La nivelul categoriilor logice corespondente, unicitatea o putem însă regăsi în faptul că fiecare notă afirmată printr-un atribut determină sfera nou obţinută (determinată) prin atributul precedent: „impresionantă" determină sfera lui „puterea" dar „de creaţie" determină sfera nu a lui „puterea", ci pe cea deja determinată de către „impresionantă" şi pe care o citim „puterea impresionantă", după cum „a omului" o determină pe cea exprimată prin „puterea impresionantă de creaţie".

*

4.0.0. Recapitulînd situaţiile prezentate, constatăm că, dacă cele mai multe lasă nediferenţiată unicitatea funcţiei de unicitatea modului de a se construi respectiva funcţie[31], atributul, în schimb, oferă decalajul: nonunicitate a funcţiei luată în ansamblu (v. 3.5.2. *Obs.* b.), dar unicitate la nivelul a două din modurile sale de realizare — cel genitival (v. 3.1.4.) şi cel prepoziţional (v. 3.2.1); degajăm, aşadar, în vederea definiţiei, alternativa: unicitate a funcţiei sau a modului de realizare? Întrucît:

1) unele funcţii[32] sînt rezultatul clasificării după un criteriu extralingvistic, altele, din punctul de vedere al modului de realizare, sînt eterogene (atributul), iar în cazul unora limitele sînt labile[33], pe cînd modul lor de construcţie constituie o realitate lingvistică obiectivă, concretă, şi pentru că

2) definind unicitatea prin modul de a se construi o anumită funcţie, restul (nonunicitatea) este mult mai mic — atributul adjectival —, decît dacă am defini-o prin funcţie, în care caz restul l-ar constitui întreg atributul, alegem pentru definire alternativa modului de realizare, urmînd deci a înţelege prin unicitate *imposibilitatea existenţei, în dependenţa unui termen regent, a unui al doilea termen subordonat, construit în acelaşi fel cu unul dat.*

*

5.0.0. Consecinţe şi aplicaţii. Admisă ca axiomatică şi spontan aplicată, unicitatea, o dată definită, devine un instrument de lucru de o mai largă şi sistematică utilizare. Alegem în acest sens cîteva exemple.

---

[30] Cu articolul demonstrativ şi pronominal (în ipostază adjectivală) se poate depăşi numărul de 7.

[31] Sînt situaţiile cînd o funcţie are un singur mod de a se construi.

[32] Varietăţile complementului circumstanţial. V. şi nota 11.

[33] V. *Gramatica*... ed. a II-a, vol. II, titlurile „Complementul... şi alte complemente" (p. 169, 173, 176 ş.a.).

5.1.0. *Apoziţia*[34]. Dat fiind faptul că un regent (T) nu are decît o valenţă de un anumit fel (unicitate), apoziţia termenului subordonat (T′) regentului respectiv *nu este funcţie* (actant[35]), întrucît acea unică valenţă a regentului este deja actualizată (realizată) de către T′. Ea, apoziţia, rămîne — la nivelul expresiei gramaticale — „o copie"[36] a termenului pe care-l explică (T sau T′), o copie mai mult sau mai puţin fidelă, în funcţie de faptul dacă repetă sau nu construcţia acestuia.

5.2.0. Mai mult decît atît, din acelaşi motiv, nici chiar un al doilea T′, coordonat cu un altul (ex. *citim cărţi şi* **reviste**), practic nu se subordonează unuia şi aceluiaşi T, potrivit schemei 1 (v. aici mai jos), ci lui T, subînţeles ca repetat (schema 2); dacă nu-l subînţelegem, atunci al doilea T′ nu se subordonează lui T (schema 3), iar calitatea sa de subordonat se explică numai prin coordonarea cu primul T′[37].

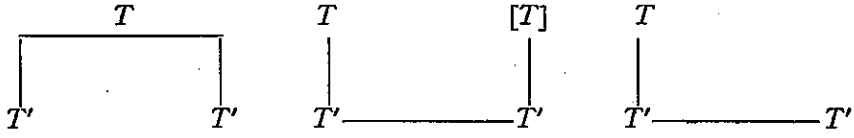

Schema 1 Schema 2 Schema 3

Confirmarea o obţinem căutînd diferenţa dintre situaţia discutată aici (schema 3) şi una ca cea oferită de regentele care cer *două* prepoziţii antonimice (v. 3.2.2. pct. 2°), unde tocmai şi numai pentru că avem două prepoziţii se justifică marcarea celei de a doua legături pe verticală:

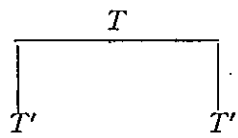

Schema 4

5.2.1. Pe baza aceleiaşi comparaţii, a schemei 4 cu schema 3, considerăm că termenul de multiplicitate — atribuit, şi de noi (v. supra 1.0.0.), coordonării — este de fapt mai propriu să denumească situaţiile reprezentate de schema 4, în care sînt cuprinse toate excepţiile de la unicitate, plus adjectivele mergînd pînă la 7 („septuplicitate") ale aceluiaşi substantiv.

5.3.0. Avînd în vedere cazuri ca cele discutate sub 3.5.2. pct. c. (**frumoasa** *floare* **albă**) şi sub 3.2.2. pct. 2°, unde nu există coordonare, de-

[34] Ne referim aici la reala apoziţie şi nu la false apoziţii (— *elevul* **Popescu**, *şarpele* **boa**..., v. art. nostru, *Un acord discutabil*, în CL, XV, 1970, nr. 2, p. 310).

[35] Pentru termenul de „actant", v. L. Tesnière, *Éléments de syntaxe structurale*, ed. a II-a, Paris, 1966, p. 105 şi passim.

[36] Nici subordonată, dar — prin situarea ei parantetică (virgulele / pauzele-pereche) şi prin imposibilitatea conjuncţiei coordonatoare — nici coordonată, ci ... apoziţie.

[37] L. Tesnière, deşi se sprijină pe premisa monovalenţei verbului, sfîrşeşte totuşi prin a-şi reprezenta în schemă ambele verticale (v. *op. cit.*, p. 327, Stemma 248).

[38] Explicînd coordonarea părţilor de propoziţie prin xa + xb = x (a + b), v. art. nostru, *Observaţii*..., p. 24, semnului + trebuie să-i corespundă un fapt de limbă: conjuncţie coordonatoare sau virgula-marcă a acesteia.

vine utilă precizarea — în ciuda truismului — că, pentru a putea vorbi de coordonare, trebuie ca ea să fie marcată[38].

5.4.0. Pe *morfem* **— pe** *prepoziție*[39]. Se știe, morfemul *pe* constituie o particularitate a substantivelor aparținînd genului personal. Prezența însă a unui Ac_1, alături de o construcție cu *pe*, în dependența aceluiași verb, tranzitiv numai o dată — ex. **mă** *bizui* **pe el, s-***a supărat* **pe mine,** *îți dau* **pe el** *n* **lei** — exclude, în virtutea unicității, calitatea de complement direct a construcției respective, în favoarea celei de complement indirect[40], și implicit exclude calitatea de morfem a lui *pe*, relevînd-o pe cea de prepoziție[41].

În subsidiar menționînd, rezultă că substantivele aparținătoare clasei în discuție nu sînt obligatoriu precedate de morfemul *pe*, ci pot fi precedate și de prepoziția *pe*.

5.5.0. De la *personal* la *impersonal*. Ipostaza de impersonale a verbelor personale (ex. **rămîne** *să mai vedem*) o creează tocmai acele subordonate care, tot în virtutea unicității, prin prezența lor, exclud verbului regent posibilitatea relației cu un N_1 (subiect) — ***el** ***rămîne** **să mai vedem** — și care de aceea sînt subiective (de tipul A[42]), pentru că satisfac valența — unica — pe care verbul o are pentru subiect, impersonalizîndu-l. (Altfel, și-ar putea face loc nedumerirea: dacă verbele impersonale nu pot avea subiect, cum de pot avea propoziții subiective?!).

5.5.1. Din moment ce verbul în prezența propoziției — subiect, de tip B, este impersonal, subiectiva fiind chiar cauza respectivei valori, sau — dacă părăsim cauzalitatea — și viceversa, din moment ce numai dacă este impersonal verbul poate avea o subiectivă (de tip B), înseamnă că valoarea impersonală a verbelor personale se apreciază exclusiv în funcție de imposibilitatea *cuvîntului* cu rol de subiect și, evident, nu de a propoziției subiective.

5.5.2. Deosebirea dintre cele două tipuri de subiective este că în timp ce subiectivele B exclud un N_1, făcînd verbul impersonal, subiectivele A sînt substituentele unui N_1, verbul regent rămînînd, și în prezența lor, tot personal:

cine vrea / *acela* | *rămîne*

ce naște din pisică / *pisica* | *șoareci mănîncă*

Observație. În ce privește situarea lor față de verbul regent, în schema structurală[43], faptul că subiectivele, fie de tip A, fie de tip B, satisfac aceeași valență a verbului, ca și subiectul, nu conduce la stabilirea sime-

[39] Distincția — abandonată în lucrările din ultimele două decenii — o regăsim consemnată la Mircea Zdrenghea, *Limba română contemporană — morfologia* [curs litografiat], Cluj, 1970, p. 74.

[40] Pentru interpretarea drept complement indirect, v. și *Gramatica*... ed. a II-a, vol. II, p. 159, § 605 și p. 161.

[41] În ce privește exemplul *îți dau pe el n lei*, caracterul de prepoziție al lui *pe* rezultă și din sensul de „pentru", aici sinonim cu „contra".

[42] Pentru scurtime, numim subiective de tipul A pe cele care depind de verbe personale și de tipul B pe cele depinzînd de verbe impersonale.

triei dorite: propozițiile-subiect rămîn *obiectiv* subordonate, prin conjuncțiile obiectiv[44] subordonante, în timp ce subiectul rămîne supraordonat, ca unul *cu care* verbul se acordă[45]. Această realitate asimetrică o confirmă și proba omisibilității: în relația „subiect — predicat", verbul-predicat, întocmai ca un adjectiv-atribut, este termenul omisibil, pe cînd în relația „regentă-subiectivă", termenul omisibil este subiectiva.

5.6.0. Din nou, **ceea ce**. În interpretarea situațiilor în care ambele elemente, și demonstrativul, și relativul, stau în același caz (*a spus numai* **ceea** (Ac_1) **ce** (Ac_1) *a văzut*), unicitatea, verificată, a cazurilor constituie un argument hotărîtor pentru separarea celor două elemente: **ceea** — (în exemplul nostru) complement direct al verbului din regentă, **ce** — al verbului din subordonată.

5.7.0. Constatînd că, din moment ce în prezența unui pronume reflexiv (v. 3.1.1. și 3.1.2.) — indiferent de valoarea lui — în Ac_1 sau în D_1, este imposibil un (al doilea) complement direct, respectiv indirect, înseamnă că ele însele, reflexivele, inclusiv cele din construcția verbelor pronominale (ex. *mă* din *mă bizui*), sînt actanți, complemente directe, respectiv indirecte, încît și pe această cale devine contestabilă, în întregimea ei, diateza reflexivă.

5.7.1. Afirmațiile în sensul că verbul la diateza reflexivă nu admite complement direct[46] se referă la situațiile cu reflexivul în Ac. și dobîndesc o explicație cauzală tocmai prin faptul că însuși reflexivul în Ac_1 satisface valența acuzativală, constituie adică unicul complement direct posibil; înțeleasă astfel, afirmația poate fi continuată, arătîndu-se că, în schimb, verbul, în situația menționată, poate avea un complement indirect dativ-al (*se adresează* **cuiva**) și viceversa: un verb la diateza reflexivă cu pronumele reflexiv în D_1 nu poate avea complement indirect dativ-al (******își adresează* **cuiva**[47]), dar poate avea un complement direct (*își adresează cuiva* **scrisoarea**), totul fiind în funcție de jocul satisfacerii *uneia* sau *a celeilalte* dintre valențe.

5.7.2. Construcțiile cu „*se* impersonal — verb intranzitiv" (**se intră** *prin stînga*) se explică prin influențe străine, ca în general *se* impersonal[48].

5.7.3. Pentru că *se*, chiar impersonal, satisface valența acuzativală a verbului, subordonata (necircumstanțială) dependentă de acesta (*se zice* **că** P_2) nu este completivă directă, ci — de aceea — este subiectivă; în schimb, pentru că, deși semantic identice cu rom. *se*, fr. *on* (< *homme*) și germ. *man* (< *Mann*) satisfac valența nominativală a verbelor, subordonata dintr-un *on dit que* P_2 nu poate fi subiectivă, ci este completivă directă[49].

Însuși fr. *il* impersonal este formal un subiect, inclusiv în expresiile cu substantive: *il pleut des hallebardes*[50]; interpretarea substantivului *des*

[43] Pentru termenul „schemă structurală", v. L. Tesnière, *op. cit.*, p. 34, § 2.
[44] V. art. nostru *Observații...*, p. 23, pct. II_1.
[45] Vezi trimiterea de la nota 26.
[46] Sorin Stati și Gh. Bulgăr, *Analize sintactice și stilistice*, București, 1970, p. 78.
[47] Se exceptează înțelegerea ca dativ posesiv a lui *își* (v. 3.1.2. Exc. 2).
[48] Iorgu Iordan, *Limba română contemporană*, București, ed. I, 1954, p. 388—389.
[49] Pentru interpretarea drept completivă, v. *Grammaire Larousse du français contemporaine*, [1964], p. 111—112, § 163.
[50] L. Tesnière îi contestă lui *il*, în situația de față, calitatea de actant (v. *op. cit.*, p. 140, § 8,9).

hallebardes ca subiect este contestabilă, în primul rînd tot prin unicitate: *il* perpetuînd un N_1, substantivelor, chiar în etapa actuală, nu le rămîne decît Ac_1 (funcţia de complement direct), fie cu preţul admiterii că, pe cînd *il* era personal, verbele respective erau, în conştiinţa vorbitorilor, tranzitive[51]. În sprijinul aceleiaşi interpretări stă şi numărul verbului — la singular, prin acord cu *il*, şi nu la plural, prin acord cu substantivul[52].

5.8.0. Unicitatea este argument împotriva aparenţei de circumstanţiale (cauzale sau finale) a unor completive indirecte dependente de *verba declarandi* şi *sentiendi* (*se miră* **că nu lucrează,** *se străduieşte* **să lucreze**): posibilitatea unei incontestabile cauzale (*se miră că nu lucrează,* **fiindcă-l ştie harnic**), respectiv a unei incontestabile finale (*se străduieşte să lucreze* **ca să termine la timp**), exclude, în virtutea aceleiaşi unicităţi, calitatea de cauzale sau finale a propoziţiilor în discuţie.

5.9.0. O dovadă în plus că infinitivul lung al anumitor verbe poate avea în subordine — ca atribut[53] — un D_1 (ex. *acordarea* **unor** *largi* **libertăţi** *tuturor* **păturilor** . . .) o putem obţine fără referiri la conţinut: cum, în virtutea unicităţii, numai unul din cele două substantive dependente poate fi în genitiv şi cum acesta este **unor libertăţi,** cuvîntul în discuţie, cu formă de G — D, va fi un D_1.

Iunie 1971.

Universitatea „Babeş-Bolyai"
Facultatea de filologie,
Cluj, str. Horia, 31

[51] Pentru tranzitivitate, v. corespondentul latin *pluit* **ignem** (Quicherat — Chatelain, *Diction. latin-fr.*, Paris, [f. a.], s. v. şi M. Menge, *Lateinisch deutsches Schulwörterbuch*, Berlin—Schöneberg, 1911, s. v.).

[52] V. şi ptr. germ.: wenn **es** *Keulen regnete* (Sachs-Villatte, *Enziklopädisches Wörterbuch der französischen und deutschen Sprache*, Berlin,, [1895], s.v. *pleuvoir).*

[53] Categoria este semnalată şi descrisă de Mioara Avram în *O specie modernă a atributului în dativ şi alte probleme ale determinării atributive*, în LR, XIV, 1965, nr. 4, p. 415, de unde iau şi exemplul.

DESPRE „LEGĂTURA RELATIVĂ" ÎN LIMBA ROMÂNĂ

de

FRIEDA EDELSTEIN

Cunoscută din limbile clasice, *coniunctio relativa* („legătura relativă") este, după cum se știe, legarea a două propoziții principale coordonate printr-un pronume, adjectiv sau adverb relativ, în locul unei conjuncții coordonatoare[1].

În aceste situații, relativul este echivalent cu o conjuncție coordonatoare + un demonstrativ (*qui* echivalează astfel cu *atque is, atque hic, atque ille, is autem* etc.)[2]:

Centuriones . . . nutu vocibusque hostes, si introire vellent, vocare coeperunt; **quorum** *progredi ausus est nemo.* CAESAR, B. G., 5, **43**, 6 (. . . *eorum autem* nemo . . .). **Quae** *cum ita sint, Catilina, perge, quo coepisti.* CICERO, CAT., 1, 10 (*atque* cum *haec* ita sint . . .).

Qui însoțește foarte adesea substantive, având valoare adjectivală:

Proximique sunt Germanis . . . quibuscum continenter bellum gerunt. **Qua** *de causa Helvetii quoque reliquos Gallos virtute praecedunt.* CAESAR, B. G., 1, 1, 3—4 (*atque ea* de causa . . .). Adjectivul relativ apare mai cu seamă pe lîngă substantivul *res:* **quibus** *rebus cognitis* a ajuns la Caesar o formulă de trecere de la o frază la alta, după cum tot formule au ajuns și: **qua** *re,* **quam** *ob rem* sau **quo** *facto,* **quo** *in genere,* **qua** *de causa* etc.

Dintre adverbele relative e atestat mai ales *unde:*

Ergo vivida vis animi pervicit . . .

atque omne immensum peragravit mente animoque;

---

[1] Cf. R. Kühner, *Ausführliche Grammatik der griechischen Sprache,* II/1, Hannover, 1872, p. 938—940; idem, *Ausführliche Grammatik der lateinischen Sprache,* II/2, Hannover, 1879, p. 870—872; O. Riemann—H. Goelzer, *Grammaire grecque complète,* Paris, 1902, p. 350; P. Mihăileanu, *De comprehensionibus relativis apud Ciceronem,* Berolini, 1907, p. 164 și urm.; N. Lascu, *Manual de limba latină pentru învățămîntul superior,* București, 1957, p. 271; A. Ernout—F. Thomas, *Syntaxe latine,* Paris, 1964, p. 438—439; cf. și p. 426; Leumann—Hofmann—Szantyr, *Lateinische Grammatik,* II, München, 1965, p. 569—572; N. I. Barbu—T. I. Vasilescu, *Gramatica latină,* București, 1969, p. 256.

[2] De aceea el nu poate fi însoțit de conjuncții coordonatoare ca: *autem, enim, et, vero* etc. (iar în l. greacă, de: δέ, γάρ, οὖν etc.).

unde *refert nobis victor quid possit oriri.* LUCRETIUS, 1, 72—75 (... *atque inde* ...).

Situaţia deosebită a acestui relativ e marcată prin separarea lui de enunţul premergător prin punct sau punct şi virgulă.

În privinţa atestării fenomenului, se constată că la Plautus nu apare decît sporadic, la Terentius însă mai des. *Coniunctio relativa* aparţine mai ales limbii literare, frecvenţa ei a sporit mult în epoca clasică, îndeosebi în proza ciceroniană. În latina postclasică — exceptînd lucrările de istorie şi cele cu caracter arhaizant — nu era însă atît de agreată[3].

„Legătura relativă" este atestată şi în limba română, atît în limba veche, fiind frecventă mai ales la cronicari, cît şi în cea modernă. Cu toate acestea, nici în gramaticile limbii române şi nici în studiile despre pronumele şi propoziţiile relative, nu găsim menţiuni referitoare la acest fenomen[4].

Constatarea din *Gramatica Academiei* că, „în fraze rău făcute, devine cu totul neclar la ce substantiv se referă *care;* uneori nici nu se referă la vreun substantiv, ci e un simplu element de introducere a unor propoziţii, fie coordonate, fie subordonate", nu are în vedere fenomenul analizat de noi, după cum dovedesc şi exemplele ilustrative, unde *care* nu este echivalent cu un pronume demonstrativ[5].

În *Gramatica latină* a lui R. Sbiera găsim, la paragraful despre „unirea relativă", următoarea menţiune: „Compară în româneşte clauza de la finele proceselor verbale... «Drept *care* am dres (încheiat) prezentul proces verbal». Compară şi: «Plouă, din *care* cauză nu pot să plec»"[6].

În *Dicţionarul român-german* al lui H. Tiktin, este amintită posibilitatea de a înlocui un pronume demonstrativ printr-unul relativ, dar sfera de întrebuinţare este restrînsă la „literatura veche" („Das *rel.* tritt LV. oft, wie im Greich. — Lateinischen, an die Stelle des *demonstr.*, um einen Satz an das Vorhergehende anzuknüpfen"). Pentru limba modernă nu este semnalată decît expresia *pentru care (lucru)*[7].

În DA, la indicaţia: „Adesea propoziţia explicativă introdusă prin *care* ar putea fi înlocuită printr-o propoziţie principală introdusă prin:

---

[3] Se constată oscilaţii sensibile de la un autor la altul. La Lucanus sau Valerius Flaccus, *coniunctio relativa* este, de exemplu, mai puţin frecventă decît la Lucretius sau Vergilius, dar la Silius Italicus şi în fabulele lui Hyginus apare des. La Chiron, se întîlneşte numai la începutul lucrării. Fenomenul e frecvent în *Vitae patrum monachorum,* la Venantius Fortunatus ş.a. Vezi Leumann — Hofmann — Szantyr, *op. cit.*, p. 569—570.

[4] E. Bourciez, *Éléments de linguistique romane,* Paris, 1923, p. 675, semnalează tendinţa de a folosi în franceza medie, după modelul latin, construcţia în care două propoziţii principale sînt legate printr-un relativ care aparţine unei propoziţii intercalate (de exemplu: *Chacune langue a je ne sçay quoy propre seulement à elle,* **dont** *şi vous efforcez exprimer le naïf en une autre langue, vostre diction sera contrainte.* DU BELLAY, *Défense,* 1, 5). Această construcţie sintetică n-a reuşit să se impună; se găsesc totuşi formulări ca: *Voilà un mal universel,* **duquel** *si vous êtes exempt, je dirai que vous êtes le seul.* PASCAL, *Prov.* 18.

[5] Vol. I², p. 162.

[6] R. Sbiera, *Gramatica latină,* 1929, p. 192.

[7] Tiktin, *Dicţionar român-german,* I, Bucureşti, 1903, s. v.

Şi s. iar el s. acesta", se dau exemple ilustrative numai din limba veche[8].

În DLRC şi în DLRM, pronumele *care* figurează şi „cu valoare de pronume demonstrativ", dar ca echivalente se dau în continuare formele: „Cel ce, cine; acela ... ce ...". În DLRM nu se dau citate ilustrative, iar în exemplele din DRLC nu este posibilă substituirea lui *care* cu pronumele demonstrativ[9]. Numai citatele ce urmează după menţiunea „cu sens neutru" (unde se indică echivalentul *ceea ce)* prezintă, de fapt, „legături relative", dar nu se fac nici un fel de precizări privitoare la acest fenomen.

În cele ce urmează ne propunem să prezentăm diferitele atestări ale „legăturii relative" în limba română, discutînd fenomenul defalcat pe valorile relativului.

a. Relativul are valoare adjectivală (echivalînd cu o conjuncţie coordonatoare + un adjectiv demonstrativ):

[Petru Movilă] au trimisŭ tiparulŭ cu toate meşterşugurile căte trebuescŭ. Spre care *lucru ... Măria Sa Domnulŭ ... au dat ...* VARLAAM, C. 6/3 (*... şi* spre *acest* lucru ...); cf. 318/23; URECHE, L. 179/16[10].

Le-au pîrjolit părul ca unor tălhari, cu un hier arsu, care *semnu trăieşte şi pănă astăzi în ţara Moldovei.* URECHE, L. 68/25 (*... şi acest* semn ...).

Eu răul nu vi l-am vrut ... scopul ni l-am ajuns, la care *lucru voi foarte puţin aţi ostenit.* POP-RETEGANUL, P.A. III 76/12 (*... iar* la *acest* lucru ...).

S-ar părea deci că singura deosebire dintre ele constă în faptul că limba serveşte toată comunitatea lingvistică, în timp ce limbajele speciale au o sferă de întrebuinţare în mod obligator mai redusă, din care *cauză se şi specializează.* COTEANU, PLG IV 71 (*... şi* din *această* cauză ...).

Substantivul *lucru,* determinat de adjectivul relativ, se întîlneşte mai adesea în limba veche şi populară, ca o nominalizare şi reluare a propoziţiei (sau a propoziţiilor) precedente; în limbajul ştiinţific, substantivul *cauză* apare cu rol similar.

b. *Care* se găseşte şi ca echivalent al unei conjuncţii coordonatoare+un pronume demonstrativ:

Au găsit ... un moşneag bătrîn, de prisăcăriia stupii, de seminţie au fost rus şi l-au chiemat Eţco. **Pre carele** *deaca l-au întrebat vînătorii ...*

---

[8] Tom. I/2, s.v. *care,* II, 2°. La punctul următor (3°), unde se dau ca echivalente: „Acela care, cel ce, cine", şi unde se menţionează că „din asemenea cazuri s-a putut naşte funcţiunea de *pronume demonstrativ*", figurează — fără să se facă vreo diferenţiere din acest punct de vedere — alături de exemple cu „legătură relativă" (ŞEZ. I 97/6; RETEGANUL, P.A. I, 70/5 etc.) şi citate în care pronumele relativ introduce propoziţii atributive propriu-zise cu regentul exprimat; astfel în: *Care dintre cai va veni la jăratic să mănînce, acela are să te ducă la împărăţie* (CREANGĂ, P. 192), relativul are ca regent pronumele demonstrativ *acela;* e o simplă inversare a topicii, datorită căreia partitivul *dintre cai* este trecut din propoziţia regentă în cea relativă, iar în: *Care a fost mai voinicel / Acum e mai rău de el* (JARNÍK—BÎRSEANU, D. 287), avem a face cu o construcţie populară, tot cu topica inversată, unde în locul demonstrativului *acela* apare pronumele *el.*

[9] Cu privire la aceste exemple (CREANGĂ, P. 192 şi JARNÍK—BÎRSEANU, D. 287), vezi nota 8.

[10] Vezi şi citatele din DA, I/2, s. v. *care,* II, 3°.

den ce ţară ieste, el au spus că ieste rus. URECHE, L. 71/2 (*... şi* cînd l-au întrebat *pe acesta);* cf. 148/7; DOSOFTEI, V. S. 52/17; NECULCE, L. 88/7, 101/20, 119/18, 203/3 etc.

Eram şi eu p-acolo şi, la masa împărătească:
Căram mereu la vatră, lemne cu frigarea,
Duceam eu la masă, glume cu căldarea;

Pentru care *căpătai:*

Un năpăstroc de ciorbă. ISPIRESCU, L. 136/2 (*... şi pentru aceasta).*

Şi eu fuga iepureşte prin cînepă şi ea pe urma mea, pînă la gardul din fundul grădinii, **pe care** *neavînd vreme să-l sar, o cotigeam înapoi.* CREANGĂ, O. 41/18 (*... dar,* neavînd vreme să-l sar *pe acesta,* o cotigeam înapoi).

Deşi în ultimul exemplu, *care* nu este separat de enunţul premergător prin punct sau punct şi virgulă (ca în celelalte citate), o analiză mai atentă arată că, în ciuda aparenţelor, propoziţia *pe care ... să-l sar* nu are rol atributiv pe lîngă substantivul *gardul,* ci e atributiva substantivului *vreme,* faţă de care subordonarea se realizează prin *să.*

Astfel, pe planul frazei, valenţa pronumelui relativ ar rămîne suspendată, nesatisfăcută, dat fiind că el nu leagă de regent propoziţia de care aparţine, îndeplinind rolul de complement pe lîngă *a sări* (fiind reluat prin *-l).* De aceea substituirea relativului prin: conjuncţie coordonatoare + pronume demonstrativ nu e mai posibilă, ci constituie o necesitate pentru precizarea raporturilor existente între propoziţii, avînd în vedere că pronumele are funcţie sintactică pe lîngă verbul *să sar* (predicatul unei subordonate), dar leagă între ele două propoziţii principale: *ea [fuga] pe urma mea, pînă la gardul din fundul grădinii,* **dar** *[eu] o cotigeam înapoi, neavînd vreme să-l sar pe acesta.*

Spre deosebire de propoziţiile cu două regente necoordonate pe care le semnalează studiile de specialitate[11], în cazul nostru propoziţia *pe care ... să-l sar* are ca termen regent o construcţie gerunzială cauzală — nu o principală incidentă — iar între propoziţia principală cu predicatul *(fuga)* subînţeles (de care aparţine substantivul *gardul)* şi principala cu predicatul *cotigeam* (verbul regent al gerunziului *neavînd)* există un raport de coordonare adversativă. De remarcat este şi omiterea conjuncţiei adversative dintre aceste două principale, conjuncţie ce se cere exprimată în cazul substituirii pronumelui relativ cu cel demonstrativ.

Tot o „legătură relativă" stă şi la baza expresiilor: *la care, după care, drept care, care va* (sau *vra) să zică* ori *care cum s-ar prinde:*

Mirele au zis să-l ierte că nu poate să meargă, fiind gata să şeadă la masă, rugîndu-se să nu-l supere; **la care** *mergînd trimesul, i-au spus pricina că nu poate veni.* E. KOGĂLNICEANU, LET. III 254/28, în DA, I/2 s.v.

---

[11] Vezi D. D. Draşoveanu — P. Dumitraşcu — M. Zdrenghea, *Analize gramaticale şi stilistice,* Bucureşti, 1959, p. 21—22; *Gramatica Academiei,* II², p. 265; M. I. Gabrea, *Construcţii incidente. Aspecte morfologico-sintactice şi stilistice,* în LR, XIV, 1965, nr. 5, p. 542—544; F. Ciobanu, *Există propoziţii „incidente legate"?,* în LR, XV, 1966, nr. 6, p. 573—577; V. Hodiş, *Aspecte ale multiplei subordonări în frază,* în CL, XIV, 1969, nr. 2, p. 251—252; S. Stati — Gh. Bulgăr, *Analize sintactice şi stilistice,* Bucureşti, 1970, p. 126—128.

„Amin", zise Domnul... **după care** *apoi se depărtă.* EMINESCU, N. 16, în DA, I/2 s.v.

Întinse masă mare pentru bun şi pentru rău şi ţinură veseliile trei zile şi trei nopţi încheiate.

După care *trăiră în fericire, fiindcă Făt-Frumos nu mai avea ce pofti.* ISPIRESCU, L. 74/5.

Duducuţă, să-mi sară ochişorii dacă se află alt om mai fericit decît supusă sluga matale, **drept care** *hai să fugim împreună.* ALECSANDRI, T. I 55.

Care *va să zică, unde nu înţelegeţi d-voastră politica, hop! numai-decît trădare!* CARAGIALE, O. I 125.

c. „Legătura relativă" este realizată uneori prin adverbul *unde*, echivalînd cu o conjuncţie coordonatoare + adverbul demonstrativ *aci* sau *acolo:*

Şi au ieşit [Alexandru vodă] înaintea lui Dispot, la Jijiia, la sat la Verbie. Şi au tocmit puşcile împotriva podului, ca să poată sprijini pre Dispot. **Unde** *făcîndu năvală mare pedestraşii lui Laschii, au apucat puşcile şi le-au întorsu spre oastea lui Alixandru vodă.* URECHE, L. 179/25 (... *dar* făcînd *acolo* năvală...).

Şi-a dat duhul, tocmai cînd ajunsese îngrijitor la biserica Nicoriţă din Tataraşi; **de unde** *fiindu-i aproape ţinterimul Eternitatea şi-a luat acolo casă de veci.* CREANGĂ, O. 86/22 (... *şi de aci* fiindu-i aproape...) Cf. şi expresia **de unde** *rezultă că...*

După cum indică şi punctuaţia, în exemplele citate, propoziţiile introduse prin adverbul relativ nu îndeplinesc rol atributiv (pe lîngă substantivele *podul*, respectiv *biserica*). Analizînd pasajul din CREANGĂ, O. 86/22, constatăm că, pe planul propoziţiei, *de unde* nu-l determină pe *a luat* (acesta are ca circumstanţial de loc pe *acolo*, ce stă în locul substantivului *ţinterim*). Adverbul relativ complineşte gerunziul care are funcţie cauzală pe lîngă verbul *a luat*. Ipoteza dependenţei concomitente a gerunziului de doi termeni regenţi este contrazisă în primul rînd de faptul că gerunziul în funcţie atributivă nu se leagă de regent prin pronume sau adverbe relative, precum şi de raportul de coordonare existent între propoziţiile cu predicatele *a dat* şi *a luat*, ceea ce se observă mai clar, schimbînd topica: *Tocmai cînd ajunsese îngrijitor la biserica Nicoriţă din Tataraşi, şi-a dat duhul şi fiindu-i aproape de aci [= de la biserica Nicoriţă] ţinterimul Eternitatea, şi-a luat acolo...*

*

În limba veche *care* poate fi urmat de un pronume demonstrativ[12] sau de un adjectiv demonstrativ, determinant al unui substantiv ce reia sau repetă substantivul la care se referă pronumele relativ:

Ş-au ales pe Mihălachi... de l-au luat gineri. **Care acela** *pe urmă au căzut domnu, de-i dzic Mihai-vodă.* NECULCE, L. 113/5. Cf. COSTIN, O. 248/5; CANTACUZINO, I. 56/32.

Şi multe Divanuri făcè din amiadzădzi în desară. **Care aceli** *Divanuri den amiadzădzi în desară nu cădè toate prè de laudă.* NECULCE, L. 32/17; cf. 149/25, 177/27, 212/16.

[12] Cf. Vict. Vit. 1, 14: **quarum** *unam* **illarum**... *concessit;* vezi Leumann — Hofmann — Szantyr, *op. cit.*, II, p. 570.

Apostoleştii bisearici te-ai arătat ajutoriu... care *lucrul* acesta *iaste cel dintîi al bunătăţilor.* BIBLIA 1688, 7, pr. 51, în DA, I/2 s.v.

În asemenea cazuri rolul relativului, golit de semnificaţie lexicală din cauza pleonasmului, rezultat din contaminaţia sintactică, se reduce la acela al unui mijloc de joncţiune (de cele mai multe ori copulativă); valoarea lui pronominală sau adjectivală, care îi conferă capacitatea de a îndeplini funcţiunea de determinant al unui verb sau substantiv, e anulată de pronumele sau adjectivul demonstrativ, care i se suprapune. Acordul, acolo unde se realizează, nu mai este decît un reflex formal al raportului iniţial.

De aceste construcţii pleonastice se leagă în limba veche — ca o treaptă următoare în îndepărtarea de caracterul pronominal — întrebuinţarea lui *care* cu totul abstractizat, fără referire la vreun cuvînt sau enunţ precedent, ca simplu element joncţional coordonator:

Şi după ce au mărsu în Bucureşti, Gligorie-vodă îi tot batè şi-i tot căzniè pe acei boieri şi pe giupînese. **Care** *lăsăm acmu povestea lui Gligorie-vodă.* NECULCE, L. 36/24; cf. 220/21, 372/3.

Substituirea lui *care,* prin *ceea ce,* posibilă în unele cazuri de „legătură relativă", nu face decît să deplaseze problma, avînd în vedere că în aceste formulări *ceea ce* se comportă ca o singură unitate[13].

La folosirea „legăturii relative" în limba română a contribuit, credem, în primul rînd faptul că relativul *care* poate avea şi valoare de adjectiv, ceea ce permite repetarea antecedentului în cadrul propoziţiei relative. Proprie stilului oral, narativ — dat fiind că facilitează urmărirea conexiunilor logice — repetarea aceasta era foarte frecventă în latina populară: în *Peregrinatio Aetheriae* se întîlneşte, de exemplu, atît de des, încît face parte dintre trăsăturile specifice textului[14].

Repetarea antecedentului determină în mod necesar o slăbire a legăturii cu propoziţia precedentă şi, implicit, o independenţă mai mare a celei relative:

Le-au dat **leşilor** *războiu prè tare şi frumos.* **Care leşii** *n-au pututŭ ţinè războiul.* NECULCE, L. 95/38.

Apoi ie mursa aceea şi iute se duce de o toarnă în **fîntîna** *din grădina Ursului,* **care fîntînă** *era plină cu apă pînă în gură.* CREANGĂ, O. 201/21.

Pentru a restabili raportul de subordonare atributiv, ori trebuie să eliminăm substantivul repetat în propoziţia relativă, ca fiind de prisos:
... o toarnă în **fîntîna** *din grădina Ursului,* **care** *era plină...*
ori trebuie să repetăm substantivul în faţa lui *care:*
... o toarnă în **fîntîna** *din grădina Ursului,* **fîntînă** *care...*

Formulările cu antecedentul repetat au contribuit la întărirea „legăturii relative". Ca forme intermediare pot fi considerate construcţiile cu relativul urmat de un pronume demonstrativ ca substitut al antecedentului repetat.

Concluzia care se desprinde din existenţa „legăturii relative" în limba română este în primul rînd necesitatea de a admite că, în anumite situaţii,

[13] În legătură cu sudura realizată la forma *ceea ce,* vezi A. Bidu, *Cel(a) ce şi cel(a) care,* în SCL, XVII, 1966, nr. 1, p. 87—93.

[14] Cf. E. Löfstedt, *Philologischer Kommentar zur Peregrinatio Aetheriae,* Uppsala, 1910, p. 81—84; 255. Fenomenul este atestat şi în latina clasică; de exemplu: *castra posuerunt;* **quae castra...** *patebant.* CAESAR, B. G. 2, 7, 4.

atît pronumele, cît şi adjectivul sau adverbul relativ pot echivala cu o conjuncţie coordonatoare + pronume, adjectiv sau adverb demonstrativ şi pot lega ca atare o propoziţie principală de o altă principală (nu numai o subordonată). Sînt situaţii care nu se încadrează în definiţia dată pronumelui relativ în *Gramatica Academiei* potrivit căreia „pronumele *relative* fac legătura între propoziţii subordonate şi cuvintele determinate din propoziţiile regente"[15].

Noiembrie 1970

Universitatea „Babeş-Bolyai"
Facultatea de filologie
Cluj, str. Horea, 31.

LISTA ABREVIERILOR

ALECSANDRI, T. I	— V. Alecsandri, *Teatru*, I, Bucureşti, 1952.
CAESAR, B. G.	— C. I. Caesar, *Commentarii de bello Gallico*, ediţie îngrijită de M. E. Benoist şi M. S. Dosson, Paris, [f. a.].
CARAGIALE, O. I	— I. L. Caragiale, *Opere*, I, [Bucureşti], 1952.
CICERO CAT.	— M. T. Cicero, *In Catilinam*, în *Scripta quae manserunt omnia*, II/2, ediţie îngrijită de C. F. W. Mueller, Lipsiae, 1911.
COSTIN, O.	— M. Costin, *Opere*, ediţie îngrijită de P. P. Panaitescu, [Bucureşti], 1958.
COTEANU, PLG IV	— I. Coteanu, în *Probleme de lingvistică generală*, IV, [Bucureşti], 1962.
CREANGĂ, O.	— I. Creangă, *Opere*, ediţie îngrijită de G. Călinescu, [Bucureşti, 1953].
DA	— *Dicţionarul limbii române*, Bucureşti, 1927 —
DLRC	— *Dicţionarul limbii române literare contemporane*, I, [Bucureşti], 1955.
DLRM	— *Dicţionarul limbii române moderne*, Bucureşti, 1958.
DOSOFTEI, V. S.	— Dosoftei (Dositheiu), *Vieţile sfinţilor*, Bucureşti, 1903.
Gramatica Academiei	— Academia Republicii Socialiste România, *Gramatica limbii române*, vol. I—II, ed. a II-a, Bucureşti, 1963.
ISPIRESCU, L.	— P. Ispirescu, *Legende sau basmele românilor*, ediţie îngrijită de A. Avramescu, Bucureşti, 1968.
LUCRETIUS	— T. Lucretius Carus, *De rerum natura*, ediţie îngrijită de A. Brieger, Lipsiae, 1909.
NECULCE, L.	— I. Neculce, *Letopiseţul Ţării Moldovei*, ediţie îngrijită de I. Iordan, [Bucureşti], 1959.
POP-RETEGANUL, P. A.	— I. Pop-Reteganu, *Poveşti ardeleneşti*, I—V, Braşov, 1888—1913.
CANTACUZINO, I, în CRON. MUNT.	— Stolnicul Constantin Cantacuzino, *Istoriia Ţării Rumâneşti*, în *Cronicari munteni*, I, ediţie îngrijită de M. Gregorian, Bucureşti, 1961.
URECHE, L.	— G. Ureche, *Letopiseţul Ţării Moldovei*, ediţie îngrijită de P. P. Panaitescu, [Bucureşti, 1958].
VARLAAM, C.	— Varlaam, *Cazania 1643*, ediţie îngrijită de J. Byck, Bucureşti, [1966].

[15] Vol. I², p. 160. Cf. şi I. Iordan — V. Guţu Romalo — A. Niculescu, *Structura morfologică a limbii române contemporane*, Bucureşti, 1967, p. 144: „pronumele relative servesc la stabilirea unei relaţii de subordonare între două propoziţii"; Gh. Bulgăr — S. Stati, *op. cit.*, p. 55—56.

ÎN LEGĂTURĂ CU ÎNCADRAREA CUVÎNTULUI *PÎNĂ*

de

ŞTEFAN HAZY

O problemă care nu se poate numi încă rezolvată este aceea a încadrării cuvîntului *pînă*.

Calitatea de prepoziţie a lui *pînă* este unanim recunoscută în toate lucrările de gramatică. Mai puţin, cea de conjuncţie. Există însă contexte în care *pînă* nu poate avea nici măcar aparentă valoare de prepoziţie sau de conjuncţie. Diversitatea de situaţii în care poate să apară face necesară reexaminarea lui, spre a se putea constata dacă valoarea de prepoziţie, înregistrată în toate gramaticile, şi cea de conjuncţie, acceptată în unele şi trecută sub tăcere în altele, sînt sau nu fapte gramaticale reale, dacă ele pot fi probate sau, dacă în absenţa vreunei probe sigure, trebuie negate, admiţîndu-i, prin urmare, o altă valoare.

Ne vom limita la expunerea opiniei gramaticilor în uz. Astfel, toate gramaticile îl consideră[1], după cum am mai amintit, prepoziţie. Nu aceeaşi unitate de vederi se manifestă în ce priveşte valoarea sa de conjuncţie. *Gramatica Academiei*, ediţia I, nu-l aminteşte cu acest rol, deşi în capitolul consacrat propoziţiilor temporale de posterioritate îl dă printre conective[2], ceea ce înseamnă că îl acceptă totuşi ca subordonator pe planul frazei, fără să rezulte însă că este considerat conjuncţie sau adverb relativ. Fără a avea temeiul vreunei afirmaţii a gramaticii menţionate, credem că a fost considerat conjuncţie, deoarece printre adverbele relative nu-l găsim înregistrat.

Gramatica Academiei, ediţia a II-a, îl menţionează printre conjuncţii[3], arătînd că: „Datorită asemănării de sens dintre *pînă* prepoziţie şi *pînă* conjuncţie se poate presupune fie că la baza conjuncţiei a stat pre-

---

[1] Cf. *Gramatica Academiei*, ed. I, vol. I, p. 372, vol. II, p. 128; şi ed. a II-a, vol. I, p. 377, vol. II, p. 175. Vezi şi Fulvia Ciobanu, *Remarques sur le mode de construction de la préposition* **pînă**, în *Recueil d'études romanes publiés à l'occasion du IX-e Congrès international de linguistique romane à Lisbonne*, Bucureşti, 1959, p. 31 ş.u. De asemenea, în *Valorile prepoziţiilor în construcţie cu adverbele*, din SG, III, p. 61—62, autoarea admite calitatea de prepoziţie a lui *pînă*.

[2] Cf. vol. II,. p. 169.

[3] Cf. vol. I, p. 387 şi vol. II, p. 317 (considerînd că realizează un raport ce se situează la limita dintre temporale şi consecutive).

[4] Cf. vol. I, p. 333.

CL, anul XVI, nr. 2, p. 345—348, Cluj, 1971

poziția, fie că atît prepoziția, cît și conjuncția s-au dezvoltat dintr-un element comun, probabil adverb"[4].

Rezultă din citatul de mai sus că între *pînă* prepoziție și *pînă* conjuncție există o asemănare de sens[5], ceea ce — avînd în vedere că cele două conective realizează raporturi sintactice pe planuri cu totul diferite, ce par să excludă asemănarea de sens — este mai puțin probabil. Ni se pare de reținut ideea că *pînă* ar fi avut cîndva valoare de adverb[6].

Academicianul Iorgu Iordan, în *Limba română contemporană*, îl amintește la prepoziții[7], fără a-l menționa și la conjuncții, ceea ce înseamnă că nu-i recunoaște calitatea de conjuncție. Cu toate acestea, *pînă* apare la paragraful despre propoziția consecutivă[8], fără nici o explicație cu privire la valoarea sa morfologică în situația dată.

Rezultă, deci, că *pînă* este considerat prepoziție și component al unor prepoziții compuse în toate gramaticile, conjuncție în unele; altele nu-i amintesc această valoare, dar îl cuprind prin citatele ce ilustrează folosirea, în diverse situații, a cuvintelor subordonatoare în frază.

Ideea că atît prepoziția, cît și conjuncția *pînă* provin, probabil, dintr-un adverb, reține atenția și face să ne îndoim de existența — în limba contemporană — a valorilor pe care *Gramatica Academiei* le derivă din presupusul adverb și de pierderea, pe parcurs, a calității sale inițiale de adverb.

Avînd în vedere afirmația *Gramaticii Academiei*, trebuie să ne punem întrebarea de ce adverbul respectiv, admis numai ca probabil, a trecut la prepoziție și la conjuncție.

Calitatea de prepoziție și conjuncție a lui *pînă* este anevoios de probat și, de aceea, susceptibilă de discuții.

Se știe că prepozițiile sînt cuvinte cu regim cazual; termenul pe care îl introduc ele trebuie să se afle la un anumit caz. Proba cea mai sigură a verificării regimului cazual al prepozițiilor cu acuzativul o constituie contextul: prepoziție + pronume în ac., pers. I sau a II-a, sing., formă accentuată (*de + mine, tine; la + mine, tine* etc.). Singura așa-zisă prepoziție ce nu admite proba este *pînă*, încît, chiar limitîndu-ne la această probă, urmează să negăm calitatea sa de prepoziție. O aparentă valoare prepozițională are atunci cînd este urmat de substantive ce denumesc noțiuni temporale. Aceste situații însă sînt limitate ca număr, iar substantivele respective au o valoare foarte apropiată de cea a adverbelor[9]. Faptul că *pînă* nu poate introduce tot felul de substantive (spre deosebire de toate celelalte prepoziții cu ac.) constituie o trăsătură care îl situează în afara prepozițiilor.

---

[5] Nici între prepoziția *de* și conjuncția *de* nu există asemănare de sens.

[6] Unele dicționare explicative menționează, pe lîngă valoarea de prepoziție și de conjuncție a lui *pînă*, și pe cea de adverb (vezi H. Tiktin, *Rumänisch-Deutsches Wörterbuch*, București, 1912, s.v.); altele le înregistrează numai pe primele (vezi I. A.-Candrea și Gh. Adamescu, *Dicționarul enciclopedic ilustrat*, „Cartea Românească", București, 1931, s.v. și *Dicționarul limbii române moderne*, București, 1958, s.v.), dar observă echivalența dintre construcțiile *pînă și = chiar și*, în care valoarea adverbială a lui *pînă* ar fi fost ușor de sesizat.

[7] Cf. acad. I. Iordan, *Limba română contemporană*, București, 1954, p. 491.

[8] Cf. acad. I. Iordan, *op. cit.*, p. 740.

[9] Cf. *Gramatica Academiei*, ed. a II-a, vol. I, p. 377.

Într-un context ca: **Pînă** *săptămîna viitoare trebuie* . . ., substantivul *săptămîna* îndeplinește funcția de complement circumstanțial de timp, aflîndu-se la acuzativ, dar nu prezența lui *pînă* îi impune cazul și funcția, deoarece, și în absența acestuia, substantivul și-ar păstra atît funcția, cît și cazul[10], comunicarea însă ar pierde un element al sensului său: limita extensiunii în timp.

Avînd în vedere sensul lui *pînă*, extensiunea, el poate fi pus în opoziție semantică cu adverbele de restricție, recunoscute în gramatici, ceea ce pledează, de asemenea, în favoarea calității sale de adverb.

Semnificativ ni se pare în ce privește negarea valorii de prepoziție a lui *pînă* și faptul că adesea apare întărit prin adverbul *și*, putînd intra în relație cu un termen în nominativ (ca în **Pînă și privirea** *crîncenă a învățătorului se îmblînzise* — M. Sadoveanu) și echivalînd ca sens și componență morfologică cu *chiar și*.

În același sens pledează și constatarea că, pe cînd prepozițiile pot fi însoțite de adverbul de întărire *și* numai la stînga, adverbul *pînă* îl poate primi și la dreapta.

Dacă avem un complement sau un atribut, exprimat prin adverb, introdus aparent prin *pînă*, putem considera că de fapt avem a face cu două adverbe, dintre care unul exprimă ideea de circumstanță și gramatical este atribut ori complement, iar celălalt, adică *pînă*, exprimă numai ideea de extensiune (în timp sau în spațiu):

Drumul **pînă acolo** *este lung.*
S-a dus **pînă acolo.**

Considerăm că un atribut adverbial nu trebuie să fie introdus neapărat printr-o prepoziție; raportul gramatical poate fi realizat și prin juxtapunere, ca în *Mersul înainte al societății* . . .

Admițînd că *pînă* nu are rol de prepoziție și considerîndu-l adverb ce exprimă ideea de extensiune, ar fi mai ușor de explicat calitatea sa de aparent conectiv subordonator în frază. Fiind adverb și numai adverb, poate fi întrebuințat, ca și alte adverbe, drept component al unor locuțiuni conjuncționale (*mai ales unde, mai ales că* etc.), în care ultimul component al locuțiunii subordonează. Dar, spre deosebire de celelalte locuțiuni conjuncționale, în componența cărora apare în mod obligatoriu elementul propriu-zis subordonator (conjuncție, pronume sau adverb relativ), locuțiunile formate pe baza adverbului *pînă (pînă ce, pînă cînd)* pot să se lipsească de elementul subordonator, ceea ce a dat naștere la opinia, destul de răspîndită, de altfel, că *pînă* are și rol de conjuncție subordonatoare. Considerăm că în situațiile în care *pînă* este aparent subordonator trebuie să-l recunoaștem drept component al unei locuțiuni conjuncționale a cărei parte subordonatoare este subînțeleasă[11] *(unde, cînd, ce)*, și nu conjuncție.

Prezumția că lui *pînă* i-am putea recunoaște și o a doua calitate, cea relațională, incluzîndu-l în clasa adverbelor relative, ni se pare puțin

[10] Cf. Acad. I. Iordan, *op. cit.*, p. 684.

[11] Cf. D. D. Drașoveanu, *Elemente de analiză sintactică (fraza)*, în vol. *Analize gramaticale și stilistice*, București, 1966, p. 12—13.

probabilă, deoarece numai acele adverbe sînt relative care pot fi și interogative[12], calitate pe care *pînă* nu o are. Mai mult, adverbele relative dispun de perechi corelative (*acolo — unde; atunci — cînd; așa — cum*), în timp ce *pînă* nu poate avea în regentă un adverb de corelație.

Prezența lui *pînă* în construcții ca *pînă la, pînă pe* etc. ne obligă să vorbim nu de prepoziții compuse, ci de locuțiuni prepoziționale (ca în *dincolo de, alături cu* etc.), în a căror componență intră un adverb.

În ce privește funcția sa ca parte de propoziție, situația lui *pînă* se aseamănă cu aceea a altor cîteva adverbe (*numai, tocmai* etc.), cărora gramaticile nu le acordă funcții sintactice[13], înglobîndu-le în cadrul părții de propoziție pe care o însoțesc[14].

Credem că din cele spuse rezultă că *pînă* trebuie considerat adverb și că valoarea de prepoziție și de conjuncție care i se atribuie reprezintă un punct de vedere datorat tradiției, pe care a-l susține este mai greu decît a-l combate.

Noiembrie 1970

Universitatea „Babeș—Bolyai"
Facultatea de filologie
Cluj, str. Horea, 31

[12] Cf. D. D. Drașoveanu, *Observații asupra cuvintelor relaționale*, în CL, XIII, 1968, nr. 1, p. 31.

[13] Faptul că aceste adverbe au sau nu funcții sintactice nu constituie obiectul prezentei discuții.

[14] Cf. *Gramatica Academiei*, ed. a II-a, vol. II, p. 86—87.

CONSTRUCȚII ENDOCENTRICE ȘI EXOCENTRICE ÎN „ISTORIA . . .“ STOLNICULUI CONSTANTIN CANTACUZINO*

de
VICTOR I. IANCU

1. Introducere

1.1. În lingvistica românească există deja o bogată tradiție a studiilor de limbă literară. Inaugurarea a făcut-o, se pare, P. V. Haneș, în 1904, cu studiul *Dezvoltarea limbii literare române în prima jumătate a secolului al XIX-lea*[1].

Dar o explozie de lucrări pe această temă se poate semnala numai în deceniul al șaselea al secolului nostru. În această perioadă se studiază „limba și stilul“ mai tuturor scriitorilor români[2]. Chiar mai mult. Putem remarca cercetări de sinteză asupra unor întregi epoci[3].

O trăsătură generală a tuturor acestor lucrări o constituie bogăția faptelor lingvistice relevate. Caracteristicile fonetice ale „limbii“ sale, morfologia, structura sintactică și stilistică, lexicul fiecărui scriitor, toate acestea s-au bucurat de o particulară atenție din partea cercetătorilor.

Deși studiul însuși al limbilor literare este anti-neogramatic, metoda de cercetare folosită în aceste lucrări ne apare mai mult sau mai puțin de tip neogramatic: la scriitorul X, *ă* e înlocuit cu *e;* după *ș* apare *î* în loc de *i* și așa mai departe. Ni se pare însă că lingvistica actuală trebuie să facă mai mult, trebuie să meargă înainte și în acest domeniu de cercetare. Cît privește modul concret de abordare a lucrurilor, vom spune că lucrărilor de acest gen un optim serviciu le pot face statistica lingvistică și metoda structurală.

Modesta noastră investigație asupra construcțiilor sintactice din „Istoriia . . .“ stolnicului Constantin Cantacuzino încearcă să se insereze printre studiile de acest gen, puține pînă în prezent în lingvistica românească, dar nu nesemnificative.

1.2. Construcțiile endocentrice și exocentrice au fost relevate de către analiza în constituenți imediați, adică prin aplicarea relației de comutabilitate. După R. H. Robins, „cuvintele se unesc în grupuri sau

* Prezentul articol este varianta românească a comunicării prezentate de noi la *Convegno Cantacuzino*, Padova, 2—4 mai 1969.

[1] Studiul a apărut la București.

[2] O listă a acestor studii poate fi găsită în cartea lui D. Macrea, *Probleme de lingvistică română*, București, 1961, p. 164—168.

[3] Citățm trei titluri: *De la Varlaam la Sadoveanu*, București, 1958; *Contribuții la istoria limbii române literare în secolul al XIX-lea*, I—III, București, 1956—1962; Al. Rosetti — B. Cazacu, *Istoria limbii române literare*, I, București, 1961.

CL, anul XVI, nr. 2, p. 349—353, Cluj, 1971

construcţii de două tipuri principale: construcţii endocentrice şi construcţii exocentrice. Aceste tipuri se deosebesc unele de altele prin aceea că grupul în discuţie este sau nu este din punct de vedere sintactic echivalent (sau aproximativ echivalent) cu unul sau mai multe din cuvintele sale componente sau din constituenţii succesiv mai mici. Primul tip e endocentric, al doilea exocentric"[4]. La rîndul lor, construcţiile endocentrice pot fi coordonative sau subordonative.

2. Construcţii „analizabile" şi construcţii „neanalizabile"

2.1. Încercînd să analizăm diverse fraze, pentru a stabili raportul real dintre construcţiile endocentrice şi cele exocentrice în „Istoriia..." stolnicului Constantin Cantacuzino, am ajuns la un rezultat imprevizibil: nu toate frazele textului supus cercetării pot fi analizate cu metoda propusă de Robins. În anumite puncte, lanţul „se rupe". Chiar dacă încercăm să ignorăm punctuaţia autorului, un mare număr de fraze şi propoziţii rămîn neanalizabile. Pentru a ne convinge pe deplin că nu este vorba de o eventuală ineficienţă a metodei înseşi, am divizat în constituenţi imediaţi fraze luate la întîmplare din anumite cărţi moderne de istorie. Toate frazele şi toate propoziţiile, fără excepţie, au fost găsite analizabile[5].

2.2. Textul supus analizei noastre[6] conţine 369 de fraze. Din acestea, 224 (adică 60,70%) sînt pe deplin analizabile, în timp ce 50 (15,98%) sînt neanalizabile. Diferenţa (86 de fraze, 23,32%) e constituită de texte discutabile sub raportul analizei propuse de Robins.

Iată schema unei fraze analizabile („Istoriia...", p. 213):

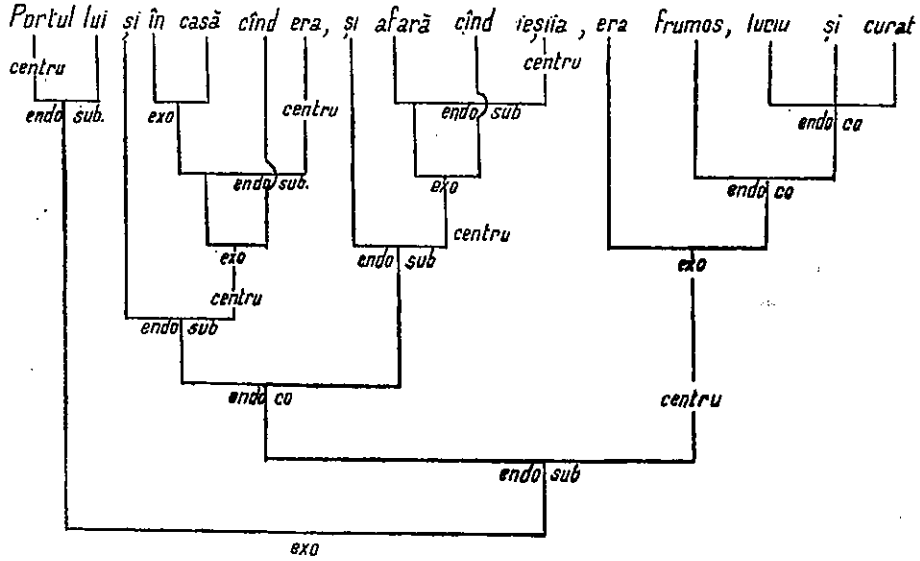

[4] Robert Henry Robins, *Manuale di linguistica generale*, Bari, Laterza, 1969, p. 285.

[5] Pentru a evita dubiile, vom completa expunerea cu această precizare: sînt numite „neanalizabile" secvenţele dintre două puncte ai căror constituenţi imediaţi nu pot fi reuniţi, mergînd pe linia analizei lui Robins, într-o construcţie unică.

[6] Ediţia folosită de noi este cea prefaţată de Al. Piru, cu text stabilit de Mihail Gregorian: *Cronicari munteni*, Bucureşti, 1968.

Urmează schema unei fraze neanalizabile (p. 195): Este, credem, destul de vizibil că cele două părți ale schemei nu se pot reuni.

Cît privește propozițiile sau frazele discutabile sub raportul analizei în constituenți imediați, ne mulțumim să citățm un text fără a încerca

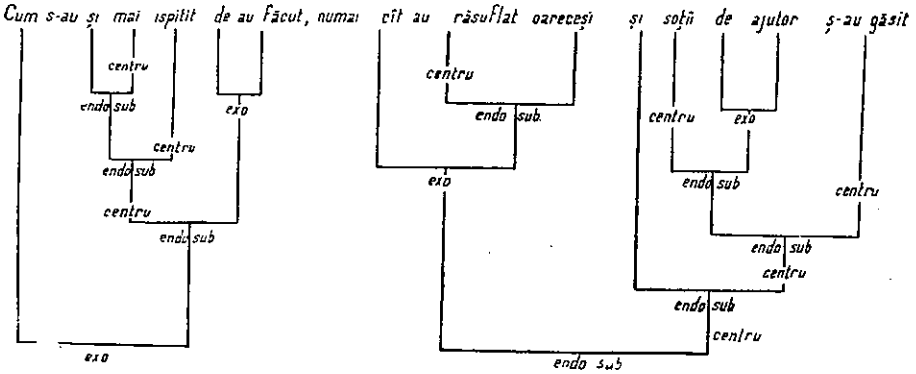

să-l schematizăm: „Că în Italia, la Roma șezînd, cum s-au zis, iaste cap domnilor și cîtvași ținut ține papa și apoi că nici ar fi putut fi atîta de mare papa, cum iaste, de ar fi fost împărat acolo“ (p. 201).

2.3. Un adevărat examen al construcțiilor analizabile și neanalizabile din „Istoriia . . .“ stolnicului Constantin Cantacuzino cere, după opinia noastră, efectuarea unei comparații cu alți istorici sau cronicari ai epocii. Comparația s-a făcut în cazul nostru între construcțiile sintactice de la paginile 5, 10 și 15 ale „Istoriiei . . .“ stolnicului Constantin Cantacuzino, ale „Istoriilor domnilor Țării Românești“ de Radu Popescu[7], ale „Letopisețului Țării Moldovei“ de Ion Neculce[8]. Remarcăm în fine că am luat în considerare aceleași pagini din cartea lui Silviu Dragomir, „Avram Iancu“[9], adică dintr-o lucrare contemporană[10].

Rezultatele cercetării sînt acestea:

Autorul	Fraze analizabile		Fraze parțial analizabile		Fraze neanalizabile	
C. Cantacuzino	17	60,70%	6	21,43%	5	17,85%
Radu Popescu	27	84,85%	5	15,15%	—	—
I. Neculce	21	95,46%	2	4,54%	—	—

(La Silviu Dragomir, toate frazele sînt analizabile.)

[7] În volumul citat, p. 154—184.
[8] Ion Neculce, *Letopisețul Țării Moldovei*, București, 1959.
[9] Cartea a fost publicată la București în 1965.
[10] Paginile luate în considerare pentru analiză sînt următoarele: Constantin Cantacuzino: 189, 194, 199; Radu Popescu: 158, 163, 168; Ion Neculce: 35, 40, 45; Silviu Dragomir: 19, 24, 29.

Numărul cel mai ridicat de fraze sau propoziţii neanalizabile se găsesc deci la C. Cantacuzino. Notăm că I. Neculce se apropie foarte mult de autorii contemporani: 95,46% din frazele sale sînt analizabile din punctul de vedere expus în cartea lui Robins. Aceasta este cauza pentru care diverşii cercetători spun despre limbajul lui C. Cantacuzino că este greu de înţeles, că propoziţiile sau frazele sale sînt încîlcite, în timp ce I. Neculce se exprimă într-un limbaj clar, comprehensibil.

3. Construcţii endocentrice şi construcţii exocentrice

3.1. Analiza unui mare număr de fraze şi de propoziţii ne-a condus la constatarea că construcţiile exocentrice sînt mai puţin numeroase şi de mai mică dimensiune, frazele fiind aproape în totalitate construcţii endocentrice. Cîteva date statistice:

La pagina 25, din 6 fraze analizabile, 5 sînt construcţii endocentrice. Totalul construcţiilor sintactice este de 126: 100 (adică 79,37%) endocentrice, 26 (20,63%) exocentrice. Asemenea proporţii pot fi reîntîlnite la paginile 20, 30, 35. În orice caz diferenţele sînt nesemnificative.

3.2. Iată o frază reperabilă la pagina 35 (219) din „Istoriia . . . " stolnicului C. Cantacuzino:

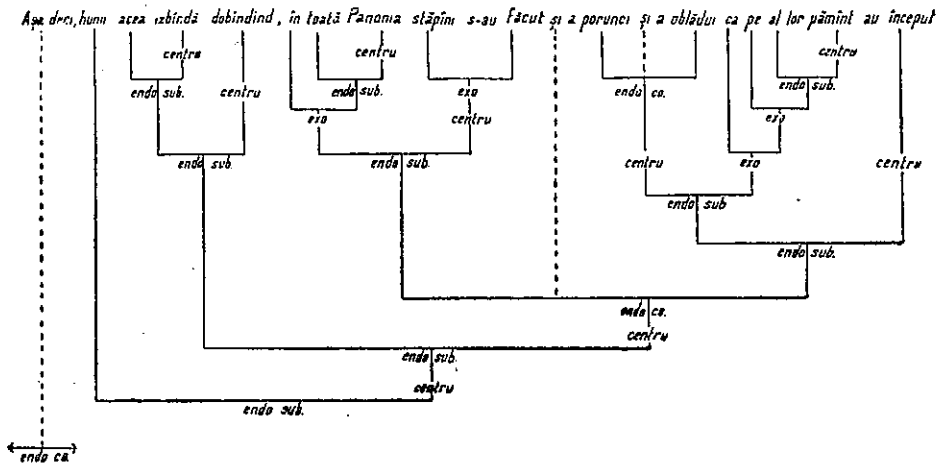

Această frază conţine în total 15 construcţii, din care 11 sînt endocentrice şi 4 exocentrice. Procentual, construcţiile endocentrice reprezintă 73,33, iar cele exocentrice 26,66. Observăm că cele 7 construcţii mai mari (cele mai complexe) sînt toate endocentrice. Chiar şi în propoziţiile sau în frazele în care construcţia cea mai complexă este exocentrică, construcţiile endocentrice sînt superioare ca număr. Un exemplu (de la p. 27, adică 211 a volumului):

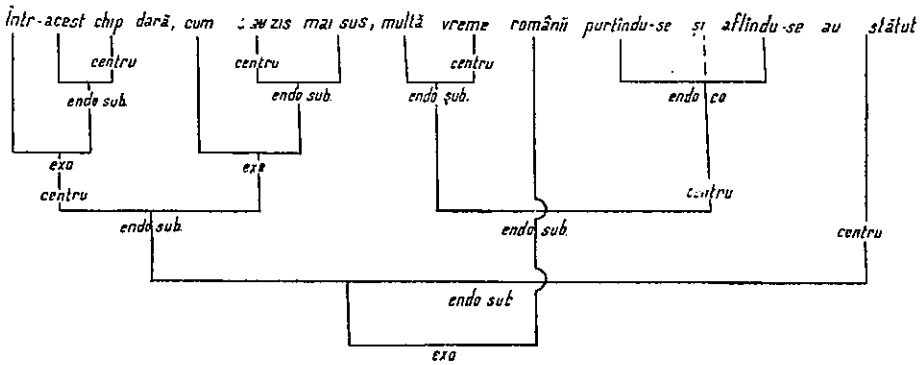

Raportul dintre construcțiile endocentrice și cele exocentrice este deci de 7/3: 70% construcții endocentrice, 30% construcții exocentrice.

4. Construcții endocentrice coordonative și construcții endocentrice subordonative

4.1. Construcțiile exocentrice se comportă în general ca un singur cuvînt, din punctul de vedere al analizei în constituenți imediați. Deci, nimic în legătură cu cuvintele componente. Construcțiile endocentrice, în schimb, dată fiind posibilitatea substituirii lor de către un cuvînt sau de către un grup de cuvinte constitutive, solicită o succesivă analiză.

Lingviștii au stabilit deja cele două tipuri de construcții endocentrice: coordonative și subordonative. Grupul subordonativ este din punct de vedere sintactic comparabil cu un singur cuvînt, în timp ce grupul coordonativ este sintactic comparabil cu mai mult de unul.

4.2. Schemele deja prezentate au relevat (dar, pînă acum, nu în mod concludent) superioritatea numerică a grupurilor endocentrice subordonative. O cercetare aprofundată pe această temă ne duce la următoarele rezultate:

Din cele 138 de grupuri endocentrice reperabile în paginile 25 (209) și 30 (214), 105 (adică 76,08%) sînt subordonative[11]. Remarcăm că această frecvență a grupurilor endocentrice subordonative nu se referă doar la construcțiile de mică întindere, ci în aceeași măsură și la construcțiile de multe cuvinte.

[11] Ne referim doar la construcțiile analizabile.

DESPRE AUXILIARE. CU PRIVIRE SPECIALĂ LA „A FI"

de

G. G. NEAMȚU

0.0. Introducere

Opțiunea pentru un termen sau altul nu poate fi întîmplătoare, nu este doar o chestiune de stil, de exprimare (în sensul larg al cuvîntului) sau de pură modernizare terminologică. Proprietatea termenilor constituie o trăsătură importantă a stilului științific, termenii trebuind să acopere cît mai fidel esența fenomenelor denumite. Altfel, spunem că termenii sînt folosiți impropriu. Procesul de adecvare terminologică este evident și în gramatică prin numeroase încercări de clasificare și precizare a termenilor.

Clasificarea terminologică actuală a verbului *a fi* lasă încă loc suficient pentru unele observații, lucru care ne face să credem că reabordarea acestei probleme, chiar fără pretenția de a da soluții superioare antecedentelor, este justificată.

0.1. Scopul lucrării

În rîndurile de față intenționăm să discutăm unele probleme legate de termenul «verb copulativ», specificul relației pe care o mijlocește acesta, raportul dintre *a fi* copulativ și celelalte verbe, auxiliare morfologice, de modalitate și predicative, precum și să formulăm cîteva sugestii pentru o clasificare a verbelor din punctul de vedere al predicativității.

0.2. Precizări preliminare

Toate studiile de specialitate acordă lui *a fi* în predicatul nominal calitatea de *copulativ*[1]. Acesta este definit ca fiind un verb nepredicativ (neputînd adică forma singur un predicat), avînd doar rolul de a face

[1] Cf. *Gramatica Academiei*, ed. a II-a, 1963, vol. II, p. 206; V. Șerban, *Sintaxa limbii române. Curs practic*, ed. a II-a, 1970, p. 101; Paula Diaconescu, *Rolul elementului verbal în componența predicatului nominal*, în SG, II, 1957, p. 107.

CL. anul XVI, nr. 2, p. 355—363, Cluj, 1971

legătura între subiect și nume predicativ[2]. Calitatea de copulativ este admisă în toate tipurile de predicat format din *a fi* + *parte de vorbire* (= nume predicativ).

1.0. Conceptul de verb copulativ

1.1. Termenul de copulativ își justifică existența în primul rînd în plan semantic, la acest nivel intermediind un raport de calificare sau identificare a subiectului prin numele predicativ. În plan strict relațional (sintactic), copulativul nu mijlocește un raport sintactic între subiect și nume predicativ. *A fi* (sau alt copulativ) nu realizează prin el însuși subordonarea numelui predicativ subiectului[3]. Confer, pentru aceasta, schemele structurale ale predicatului nominal:

Calitatea de copulativ nu se referă deci la *a fi* ca element joncțional propriu-zis. El se departajează de conective (elemente relaționale) atît prin faptul că nu este mijlocul unui raport sintactic, cît și prin aceea că nu este exterior funcției predicative pe care o actualizează în numele predicativ. *A fi* este un element component al funcției sintactice, funcție care se realizează ca atare numai prin el, în prezența lui. De aceea vom considera grupul *a fi* + *nume predicativ* drept o funcție unitară[5]. *A fi* este cel care valențează predicativ o parte de vorbire, are rolul unui modificator funcțional al numelui, adverbului sau interjecției, este cel care le conferă acestora valoare predicativă, chiar dacă numele predicativ și *a fi* se manifestă fiecare separat ca termen în raport cu subiectul. Paralelismul de scheme structurale la numele predicativ și elementul predicativ suplimentar nu creează totuși identitate funcțională (= de

---

[2] Cf. *Gramatica Academiei*, ed. a II-a, 1963, vol. II, p. 99; Paula Diaconescu, *op. cit.*, p. 105; V. Șerban, *op. cit.*, p. 103; G. Beldescu, *Contribuții la cunoașterea numelui predicativ*, Societatea de științe istorice și filologice, București, 1957, p. 107.

[3] Numele predicativ exprimat printr-o parte de vorbire ce permite acordul gramatical se subordonează subiectului prin acesta (acord), substantivul sau pronumele prin juxtapunere (aderență). O coordonare a numelui predicativ cu subiectul prin intermediul lui *a fi*, de asemenea, se exclude.

[4] Pentru aceste scheme, cf. D. D. Drașoveanu, *O trăsătură a relației binare*, comunicare ținută la ședința de comunicări științifice din 13.02.1970 a S.R.L.R., Filiala din Cluj.

[5] În acest fel este considerat predicatul nominal în toate gramaticile noastre. De semnalat însă unele obiecții aduse acestei interpretări de Elena Neagoe, *Observații asupra definiției verbului copulativ*, în CL, XIV, 1969, nr. 1, p. 95—99, care pledează pentru admiterea capacității verbului copulativ de a forma o funcție sintactică iar numele predicativ alta.

funcţii) datorită diferenţei calitative dintre *a fi* copulativ şi un verb predicativ prin el însuşi. A se examina schemele:

În ambele situaţii, calitatea de nume predicativ, respectiv de element predicativ suplimentar, se generează numai în prezenţa copulativului, respectiv a verbului predicativ[6]. Acceptînd pentru *a fi* într-un predicat nominal propriu-zis (*a fi* + *nume*) calităţile de *a)* relativ, element de legătură într-un raport de referire semantică şi *b)* de modificator funcţional (predicativ), intrînd ca element constitutiv în predicatul nominal, vom spune că acestea coexistă, în situaţia dată presupunîndu-se reciproc. Vom considera, de asemenea, mai importantă sintactic calitatea de modificator funcţional predicativ, de actualizator al funcţiei de predicat în nume. Cu această ultimă accepţiune în special folosim termenul de copulativ, fiind de mult încetăţenit şi negăsind un altul mai sugestiv şi adecvat.

1.2. Examinînd situaţiile în care grupul *a fi* + *nume* (predicativ) apare, prin verbul *a fi*, la mod nepersonal, considerăm că *a fi* îşi menţine şi aici ambele calităţi. Este vorba de aşa-numitele *contrageri*. (Întrebuinţăm, prin opoziţie, termenii de *contragere* şi *personalizare*. Vom numi contragere, fără a epuiza sfera, trecerea de la un mod personal la unul nepersonal şi personalizare — operaţia contrară.) Toate admit un subiect în nominativ (subiect al contragerii, termen de referinţă pentru numele predicativ) şi o interpretare ca funcţie unitară. *A fi* constituie un *modificator predicativ contras*.

Notă: Situaţia nu se schimbă, în privinţa celor două calităţi, nici dacă se interpretează grupul ca o altă funcţie sintactică, ştiută fiind situaţia contragerilor, interpretabile ca propoziţii contrase sau funcţie în cadrul unei propoziţii. E cazul unor enunţuri de tipul: **Fiind** *băiet păduri cutreieram* sau **A fi** *fruntaş e o onoare*. *Gramatica Academiei*, ed. a II-a, 1963, vol. II, p. 99, consideră aceste grupuri ca fiind „nepredicative", iar numele predicativ ca neavînd valoare predicativă.

1.3. În grupul predicativ *a fi* + *adverb* (sau parte de vorbire cu valoare adverbială)[7], *a fi* are un îndoielnic caracter de *copulativ*, lipsind al doilea termen al relaţiei: ∅ + **a fi** + **adverb.** Aşadar, acesta

[6] Cf., pentru discutarea situaţiei elementului predicativ suplimentar în raport cu subiectul (sau complementul direct) şi verbul, D. D. Draşoveanu, *Despre elementul predicativ suplimentar*, în CL, XII, 1967, nr. 2, p. 235—243; Sorin Stati, Gh. Bulgăr, *Analize sintactice şi stilistice*, Bucureşti, 1970, p. 65.

[7] V. Şerban, *op. cit.*, consideră expresiile *e bine, e rău, e uşor, e probabil* etc., pe care le avem aici în vedere, ca neformînd predicate nominale, ci verbale, excluzînd adverbul din predicatul nominal.

nu face o legătură semantică. În sprijinul acestei afirmații se pot aduce următoarele argumente:

— Adverbul de mod nu se subordonează numelui (substantiv sau pronume), nu pretinde un subiect în nominativ, partener relației[8].

— Expresiile avute în vedere (*e bine, e ușor, e rău, e indicat* etc.) au un discutabil subiect, propozițiile subiective ce le urmează sau supinele și infinitivele cu valoare de subiecte putînd avea și altă interpretare[9].

Își menține însă *a fi* calitatea de modificator sintactic predicativ, generînd în adverb valoarea predicativă.

1.4. Reținem deci că *a fi* (indiferent de mod, personal sau nepersonal) este copulativ în grupul *a fi* + *nume* (substantiv, adjectiv, pronume, numeral[10]) și nu este copulativ în grupul *a fi* + *adverb* (sau interjecție[11]). Pentru acest verb am putea folosi termenul de *auxiliar sintactic*[12] din următoarele motive:

— Acoperă ideea, esențială din punct de vedere gramatical, că *a fi* este un modificator sintactic predicativ, un element component al unei unități sintactice.

— Al doilea termen al grupului devine predicativ numai cu ajutorul lui, în prezența lui (exprimat sau subînțeles).

Notă: Similar, elementul predicativ suplimentar este ceea ce este în prezența unui verb.

---

[8] Excludem din discuție adverbele de loc și de timp care nu apar ca elemente predicative în cadrul unui predicat nominal. Excludem, de asemenea, intermedierea relației substantiv-adverb prin prepoziție (*credința în bine, în rău* etc.). În principiu, adverbul nu intră în relație directă (neprepozițională) cu substantivul, nici singur și nici prin copulativ.

Discutabile excepții:

— Adverbul *bine (om bine)* este funcțional adjectiv, satisfăcînd valența unui substantiv pentru un adjectiv-atribut. E un adverb cu valoare adjectivală, avînd chiar opozant adjectivul *rău: om bine — om bun — om rău.*

— Adverbele *așa, asemenea, atare* etc. pot contracta relații cu un substantiv, funcțional fiind tot adjective. De altfel, uneori sînt tratate și ca adjective invariabile.

— Foarte frecvent ocupă aceeași poziție cu numele predicativ adverbul relativ-interogativ *cum: Descrie-mi* **cum** *e el.* De remarcat însă că ceea ce se așteaptă ca răspuns este în genere adjectiv: **Cum** *este el? — El este* **voios.** Situație parțial similară are *cum* și cînd substituie ca răspuns un element predicativ suplimentar: **Cum** *merge? —* **Merge** *voios.* Evident, asociația este pentru simetrie, poziția lui *cum* în relație cu un verb predicativ putînd fi ocupată și de alte părți de vorbire, adverb în primul rînd.

[9] Cf. D. D. Drașoveanu, *O trăsătură a relației binare...*, în care se arată că acestea pot fi interpretate și ca circumstanțiale de relație.

[10] Avem în vedere numeralele de aspect nominal și nu cele cu valoare adverbială (numerale distributive, adverbiale sau multiplicative în relație cu un verb.

[11] Date fiind situațiile rare de predicat format din *a fi* + interjecție (*E vai de tine!*), pentru evitarea supraîncărcării textului nu vom mai menționa și interjecția. Predicatul exprimat prin interjecție este amplu analizat de V. Șerban, *op. cit.*, p. 113—115.

[12] Termenul aparține lui D. D. Drașoveanu.

— Este un termen generic, putînd acoperi semantic sensurile de copulativ şi necopulativ.

Dacă menţinem termenul de *copulativ*, calitatea esenţială a verbului numit astfel este aceea de auxiliar sintactic, acoperind o reaitate mai extinsă decît cea numită prin copulativ propriu-zis.

1.5. În urma observaţiilor aici mai sus formulate, aşa-numitul verb copulativ ne apare în felul următor clasificat:

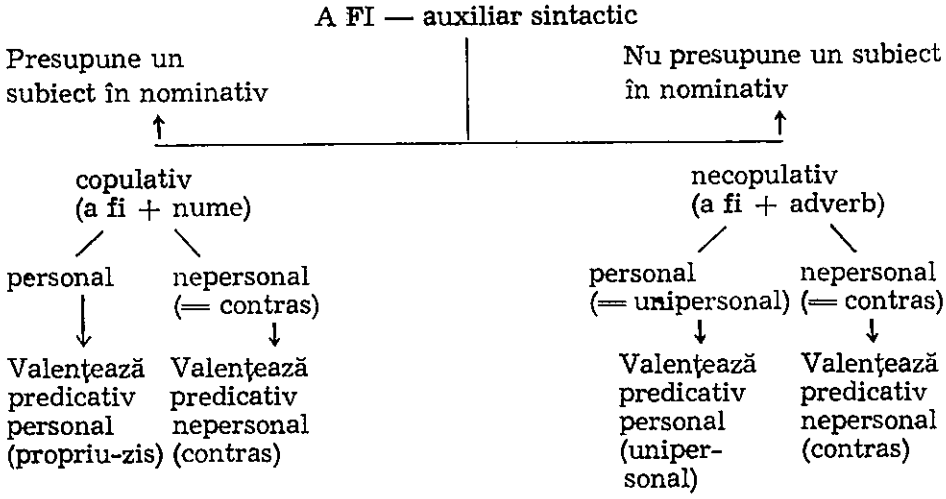

1.6. Predicatul de tip *a fi* + *nume* prezintă, după părerea noastră, faţă de predicatul de tip *a fi* + *adverb*, unele diferenţe, atît în privinţa structurii, cît şi a sensului relaţiilor manifestate în interiorul structurii. A se compara schemele:

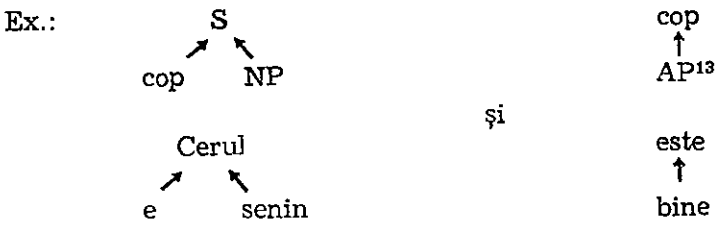

O asemenea schemă pentru *a fi* + *adverb* s-ar justifica prin:

— Lipsa subiectului (problemă discutată deja);

[13] Notăm: S = subiect, cop = copulativ (menţinem termenul *copulativ* şi în relaţia cu adverbul cu accepţiunea discutată anterior), NP = nume predicativ, AP = adverb predicativ (nume predicativ în accepţia uzuală a termenului).

— Relația inversă se elimină prin imposibilitatea subordonării lui *a fi* adverbului.
— Imposibilă apare de asemenea subordonarea lui *a fi* verbului subordonatei subiective în cazul unei fraze.

2.0. Copulativ — auxiliar de modalitate

Gramaticile curente clasifică verbele din punctul de vedere al predicativității în *predicative* și *nepredicative*. Exterioare acestei clasificări rămîn așa-numitele verbe auxiliare morfologice. Acestea nu se definesc în raport cu categoria predicativității[14]. Ele sînt elemente constitutive (formanți) ale categoriilor gramaticale (mod, timp, diateză). Așa încît, termenii *auxiliar morfologic* și *copulativ* (nepredicativ, auxiliar sintactic), din acest punct de vedere, nu sînt opozanți, corelativi. Ei acoperă realități diferite, clasate după criterii diferite.

2.1. Tot la capitolul auxiliare sînt tratate și verbele auxiliare (semiauxiliare) de modalitate[15]. Se poate admite că aceste verbe sînt auxiliare morfologice dacă se acceptă modalitatea drept categorie gramaticală proprie limbii române, alături de mod, timp, diateză etc. Distribuția lor limitată, cît și faptul că se constituie într-o unitate semantică și sintactică cu verbul următor[16] nu le pot însă conferi implicit calitatea de elemente constitutive ale unei categorii morfologice[17]. Categoria modalității ne apare deocamdată insuficient gramaticalizată, în curs de devenire, la zona de tranziție *morfologie-sintaxă*. Deci auxiliare morfologice propriu-zise nu pot fi considerate. În baza participării la formarea unei funcții sintactice pot fi numite mai degrabă *auxiliare sintactice* cu anumite tră-

---

[14] Cel puțin aceasta este situația în limba română contemporană. Nu este exclus ca, genetic, între auxiliare, copulative și verbe predicative să existe unele relații, treceri, bine determinate, de la o categorie la alta.

[15] Cf. *Gramatica Academiei*, ed. a II-a, 1963, vol. I, p. 204—206, unde este dată lista lor și principalelor caracteristici. Observațiile noastre se alătură acestora. Tratarea lor fiind făcută la morfologie, s-ar desprinde ideea că sînt considerate tot auxiliare morfologice (de modalitate).

[16] La aceste caracteristici se reduc trăsăturile distinctive ale verbelor de modalitate. Cf. *Gramatica Academiei, loc. cit.*

[17] De altfel, *Gramatica Academiei* nu trece modalitatea printre categoriile gramaticale ale verbului.

[18] Asemenea predicate au suscitat un viu interes în literatura de specialitate. Dăm cîteva din articolele și studiile consacrate problemei: Pompiliu Dumitrașcu, *În legătură cu predicatul multiplu și cel complex*, în CL, IX, 1964, nr. 1, p. 59—66; Ștefan Házy, *Predicate verbale compuse?*, în CL, X, 1965, nr. 2, p. 289—297; C. Săteanu, *Predicatul compus*, în CL, XI, 1966, nr. 2, p. 243—252; idem, *Microstructura Vm + V în grupul verbo-adverbial*, în „Studia Universitatis Babeș—Bolyai", Series Philologia, Cluj, 1970, fasc. 1, p. 43—55; Gh. N. Dragomirescu, *Auxiliarele modale*, în LL, 1963, nr. 7, p. 231—256; Valeria Guțu, *Semiauxiliarele de mod*, în SG, I, 1956, p. 57—81.

sături speciale. Calitatea în care participă la formarea predicatului[18] le apropie și le desparte în același timp de ceea ce numim curent copulativ.

2.2. Verbele pe care le însoțesc pot apărea ca predicative (formînd adică un predicat) și singure. Numele predicative au această calitate exclusiv prin faptul că sînt însoțite de verbul copulativ. Acesta produce în nume predicația. Este un factor activ și necesar. Auxiliarele de modalitate, doar contextual conferă verbelor ce le urmează valoare predicativă. Acestea din urmă sînt predicative, numai contextual nefiind predicative din cauza modului nepersonal. În cazul în care și al doilea verb este la mod personal, ideea de predicație este dublu manifestată. A se compara: *pot veni — pot să vin.* Verbele de modalitate (*a fi, a avea, a trebui, a putea* etc.) sînt un modificator modal al acțiunii exprimate de verbele predicative. Calitatea de modificatori predicativi e contextuală. Ținînd seamă de cele mai sus arătate le-am putea numi **auxiliare modal-sintactice contextuale.** Termenii propuși acoperă faptul că sînt părți componente într-o funcție sintactică (auxiliar sintactic), caracterizează modal un verb predicativ (modal) și conferă valoare predicativă întregului grup (contextual).

3.0. A fi în diateza pasivă

Tot o situație aparte, la zona de tranziție *auxiliar morfologic — auxiliar sintactic,* oferă *a fi* în diateza pasivă. Este auxiliar morfologic în calitate de formant al diatezei pasive, considerată categorie gramaticală proprie limbii române, opozantă diatezei active. Faptul că diateza pasivă se structurează la fel ca un predicat nominal, de tip *a fi* + *adjectiv,* se realizează ca un grup sintactic și *a fi* valențează predicativ participiul, conferă verbului *a fi* și calitatea de auxiliar sintactic. Participiul prin el însuși nu formează un predicat. Scheme structurale:

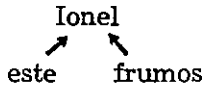

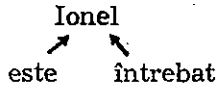

[19]

În plus, adăugăm construcții de tipul: *El este voios și felicitat de toți,* în care îi urmează lui *a fi* un nume predicativ, dar și un participiu din diateza pasivă. Poate că diateza pasivă se manifestă deocamdată prin concursul unor elemente gramaticale (morfologice) și sintactice.

A fi din diateza pasivă ar putea fi numit mai adecvat **auxiliar morfosintactic.**

---

[19] Trecem peste diferențele ce apar în construcțiile extense, cînd adjectivul se diferențiază de participiu prin neacceptarea unui complement de agent.

4.0. Clasificarea verbelor

Pe baza întregii discuții asupra verbelor mai sus avute în vedere, încercăm următoarea schemă de clasificare după criteriul predicativității:

4.1.

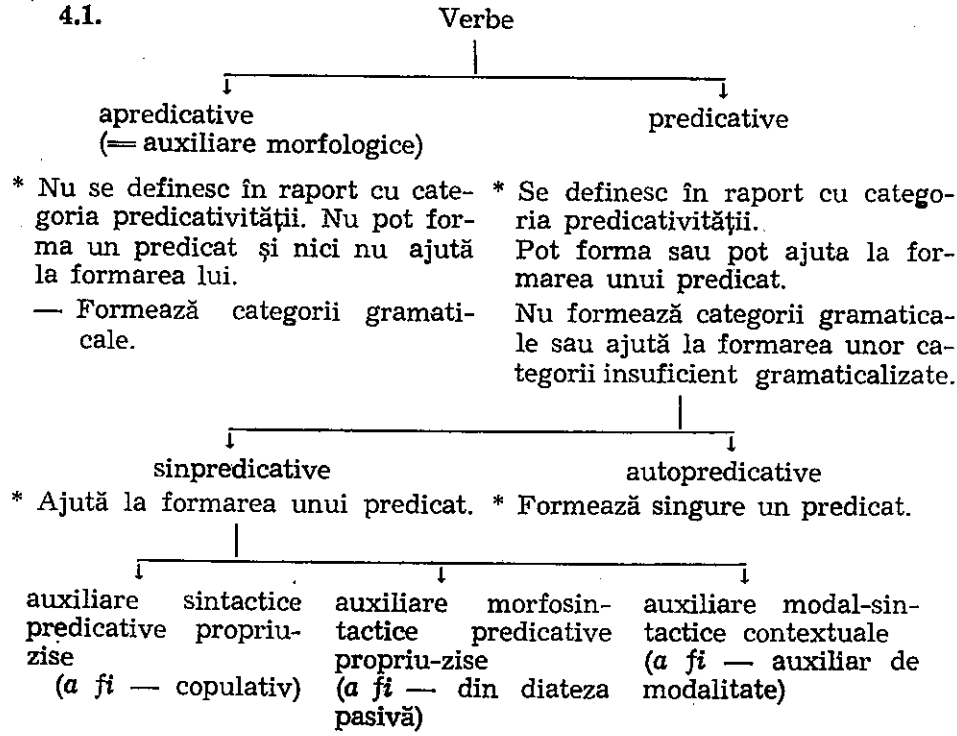

4.2. Schema propusă dă socoteală de următoarele:

1. Predicatul verbal locuțional constituie un predicat verbal extens, fără a se deosebi esențial de cel simplu. Celelalte elemente ale locuțiunii pot fi considerate determinante ale verbului. În schemă figurează deci o singură dată (la autopredicative).
2. În categoria auxiliarelor sintactice predicative propriu-zise, alături de *a fi* poate figura și seria: *a deveni, a se face, a ieși, a ajunge* etc.[20]
3. Clasa auxiliarelor sintactice predicative poate fi subcategorisită în continuare, în funcție de opozițiile *copulativ-necopulativ, personal-nepersonal.*

[20] De specificul acestor verbe în raport cu *a fi* se ocupă Paula Diaconescu, *Rolul elementului verbal în componența predicatului nominal*, în SG, II, 1957, p. 105—120.

4. Termenii *autopredicativ* și *sinpredicativ* sînt constituiți prin analogie după *autosemantic* și *sinsemantic*[21].
5. Sistemul denominativ al sinpredicativelor are în vedere următoarele opoziții.
   — sintactic — morfosintactic — modal-sintactic.
   — predicativ propriu-zis — predicativ contextual.
6. Calificativul *contextual* se referă la calitatea de predicativ dat grupului de aceste auxiliare prin ele însele, vrînd să reflecte ideea că verbele ce urmează auxiliarelor pot fi predicative și singure.
7. La auxiliarele modal-sintactice alături de *a fi* se poate încadra și seria: *a avea, a trebui, a putea* etc.
8. În numele auxiliarului *a fi* din diateza pasivă n-am inclus și termenul *pasiv*, considerînd că el se cuprinde în **morfo*sintactic***.
9. Ținînd seamă de elementele specifice fiecărui auxiliar, putem opera cu termeni prescurtați: auxiliar sintactic, auxiliar morfosintactic și auxiliar modal-sintactic.
10. Auxiliarele modal-sintactice și morfosintactice se află la granița de tranziție *morfologie-sintaxă*.

Noiembrie 1970

Universitatea „Babeș—Bolyai"
Facultatea de filologie
Cluj, str. Horea, 31

[21] Cf., pentru discutarea acestor termeni, Sorin Stati, ***Categoria sintactică a determinanților obligatorii***, în LL, 17, 1968, p. 184; Gh. N. Dragomirescu, *Elemente, în propoziție și frază, cu funcție gramaticală zero*, în LL, 23, 1969, p. 117.

EXPRIMAREA RAPORTULUI GRAMATICAL PASIV ÎN LIMBA ROMÂNĂ

de

RODICA ORZA

În *Limba română contemporană*[1], acad. Iorgu Iordan se ocupă de aspectul sintactic al diatezei pasive, considerînd interesantă variaţia sensului unei forme pasive în funcţie de verbul conjugat, care poate exprima o acţiune momentană sau durativă. În cazul verbelor momentane *(veştile sînt trimise, casa este părăsită, calul este vîndut),* prezentul exprimă starea prezentă ca rezultat al unei acţiuni care s-a săvîrşit mai de mult, în trecut: *casa este părăsită* înseamnă „casa a fost părăsită ieri, aşa că astăzi se găseşte (în situaţia de a fi) părăsită". În asemenea situaţii, conchide acad. Iorgu Iordan, „n-avem forme de conjugare pasivă propriu-zisă fiindcă participiul este simţit mai mult ca un adjectiv. De aceea deseori nu se poate face distincţie între o construcţie pasivă (cu *a fi* auxiliar) şi una adjectivală (cu *a fi* copulativ): *Tovarăşul N. este evidenţiat* poate însemna şi tov. N. este evidenţiat în momentul de faţă de către conducerea intreprinderii unde lucrează (pasiv) şi tov. N. a fost evidenţiat (i s-a făcut evidenţierea) mai demult, şi acum posedă calitatea de evidenţiat (construcţie adjectivală cu *evidenţiat* ca nume predicativ). Verbele durative au o situaţie clară, în sensul că formele lor de conjugare pasivă sînt şi ca înţeles pasive: *el este iubit, noi sîntem lăudaţi.*

Pentru exprimarea neechivocă a sensului pasiv la verbele momentane, limba noastră se foloseşte de forma reflexivă. Exemplele date mai sus devin astfel: *casa se părăseşte, veştile se trimit, calul se vinde.* Confuzia de sens cu reflexivul propriu-zis este exclusă, din cauză că acţiunea exprimată de aceste verbe nu poate fi săvîrşită (ci numai suferită) de subiect. În schimb, la verbele durative întrebuinţarea reflexivului cu înţeles pasiv nu-i posibilă fără risc, pentru că reflexivul este reflexiv nu numai ca formă, ci şi ca conţinut: *el se iubeşte* «se iubeşte el însuşi (pe sine)», *noi ne lăudăm* «ne lăudăm singuri»"[2].

Constatările academicianului Iorgu Iordan pot fi rezumate astfel: *1)* la verbele „momentane", construcţia pasivă *a fi* + *participiu (casa este*

[1] Iorgu Iordan, *Limba română contemporană*, Bucureşti, 1956, p. 450—451.

[2] Cf. şi Iorgu Iordan, Valeria Guţu Romalo, Alexandru Niculescu, *Structura morfologică a limbii române contemporane*, Bucureşti, 1967, p. 197.

CL, anul XVI, nr. 2, p. 365—369, Cluj, 1971

părăsită, calul este vîndut, veştile sînt trimise) are un pronunţat caracter nominal, ceea ce-i atenuează valoarea pasivă, de aceea, ea este înlocuită adesea prin construcţia reflexiv-pasivă *se* + *verb* (pers. 3, 6) *(casa se părăseşte, calul se vinde, veştile se trimit); 2)* la verbele „durative" *(el este iubit, noi sîntem lăudaţi),* sensul pasiv apare în construcţia *a fi* + *participiu* mult mai clar decît la cele „momentane", dar verbele durative nu pot utiliza construcţia *se* + *verb* (pers. 3, 6) fără riscul unei confuzii cu reflexivul propriu-zis.

Rezultă de aici că verbele la diateza pasivă ar avea un comportament diferit, condiţionat de caracterul lor momentan sau durativ. Dar, cum româna nu cunoaşte categoria gramaticală a aspectului, care să-i ofere criterii sigure de clasificare a verbelor în momentane şi durative, o asemenea clasificare devine imposibilă pentru că unul şi acelaşi verb poate fi interpretat diferit în funcţie de contextul în care se găseşte şi uneori şi în funcţie de construcţia gramaticală în care se realizează. În sprijinul acestei afirmaţii, aduc un exemplu luat, împreună cu comentariul, din *Gramatica Academiei:* „la verbele cu caracter momentan, reflexivul pasiv, la prezent, arată că acţiunea se face în momentul vorbirii: *expoziţia* **se deschide** *astăzi* (pentru că a fost închisă mai înainte), iar pasivul cu *a fi* exprimă o acţiune durativă: *expoziţia* **este deschisă** *toată luna.* La trecut, reflexivul pasiv arată că acţiunea s-a făcut, iar urmările ei se pot prelungi: *expoziţia* **s-a deschis** *ieri;* pasivul cu *a fi* arată mai curînd că urmările au încetat: *expoziţia* **a fost deschisă** (dar nu mai este)"[3].

Astfel, verbul „a deschide", considerat momentan, are, în construcţia reflexiv-pasivă la prezent şi în construcţia pasivă cu *a fi* la trecut, un caracter momentan, iar în construcţia pasivă cu *a fi* la prezent şi în cea reflexiv-pasivă la trecut, un caracter durativ. Concluzia care se desprinde este că nu verbul ca atare are un caracter momentan, ci anumite construcţii gramaticale pot să-i imprime un astfel de caracter, după cum altele pot să-i confere un sens durativ. Nu trebuie neglijate, firește, nici complinirile care aduc precizările necesare: *expoziţia se deschide* azi (momentan) sau *expoziţia este deschisă* **toată luna** (durativ).

Caracterul momentan sau durativ al unui verb decurge din construcţia gramaticală, este efectul şi nu cauza construcţiei respective. De aceea, în explicarea situaţiilor în care apare de preferinţă construcţia pasivă *a fi* + *participiu* sau *se* + *verb* (pers. 3, 6), caracterul momentan şi durativ al verbelor nu constituie un criteriu cert. Ceea ce trebuie luat în considerare în această împrejurare este relaţia existentă între cele două modalităţi de exprimare a pasivului, pe de o parte, şi natura subiectului gramatical din fiecare construcţie, pe de altă parte.

În virtutea acestei relaţii, verbele româneşti se comportă astfel: *1)* Verbele tranzitive cu un singur complement direct, cel al lucrului (care devine în construcţia pasivă subiect gramatical nume de lucru), exprimă

[3] *Gramatica limbii române,* Editura Academiei Republicii Socialiste România, Bucureşti, 1966, p. 208—209. Gramatica exemplifică în felul acesta diferenţa dintre pasivul cu *a fi* şi pasivul reflexiv.

pasivul prin construcţiile *a fi* (pers. 3, 6) + *participiu* şi *se* + *verb* (pers. 3, 6).

— activ: *cineva* **citeşte** *o carte*
reflexiv impersonal: **se citeşte**
pasiv: *cartea* **este citită**
reflexiv pasiv: *cartea* **se citeşte**

— activ: *cineva* **seceră** *grîul*
reflexiv impersonal: **se seceră**
pasiv: *grîul* **este secerat**
reflexiv pasiv: *grîul* **se seceră**

— activ: *cineva* **face** *o lucrare*
reflexiv: —
pasiv: *lucrarea* **este făcută**
reflexiv pasiv: *lucrarea* **se face**

2) Verbele tranzitive cu două complemente directe, unul al fiinţei şi altul al lucrului, exprimă pasivul prin *a fi* (pers. 1—6) + *participiu*, uneori şi prin *se* + *verb* (pers. 3, 6) în legătură cu subiectul nume de fiinţă, iar în legătură cu subiectul nume de lucru prin *a fi* (pers. 3, 6) + *participiu* şi de preferinţă prin *se* + *verb* (pers. 3, 6).

— activ: *cineva* **spală** *pe cineva, ceva*
reflexiv obiectiv: *el* **se spală**
pasiv: *copilul* **este spălat**
strada **este spălată**
reflexiv pasiv: *strada* **se spală**

— activ: *cineva* **îmbracă** *pe cineva, ceva*
reflexiv obiectiv: *el* **se îmbracă**
pasiv: *copilul* **este îmbrăcat**
paltonul **este îmbrăcat**
reflexiv pasiv: *paltonul* **se îmbracă**

— activ: *cineva* **bate** *pe cineva, ceva*
relfexiv reciproc: *el* **se bate** *(cu cineva)*
pasiv: *copilul* **este bătut**
covorul **este bătut**
reflexiv pasiv: *covorul* **se bate**

— activ: *cineva* **aduce** *pe cineva, ceva*
reflexiv: —
pasiv: *Matei* **este adus** *acasă*
berea **este adusă** *la masă*
reflexiv pasiv: *berea* **se aduce** *la masă*

Dacă, în cazul verbelor *a spăla, a îmbrăca, a bate* pericolul confuziei dintre reflexivul obiectiv sau reciproc, pe de o parte, şi cel pasiv, pe de altă parte, face imposibilă construcţia reflexiv-pasivă: *copilul se spală (se îmbracă, se bate) de către mama sa,* în cazul verbelor *a aduce, a părăsi,* confuzia cu reflexivul este exclusă, deoarece aceste verbe nu cunosc alt reflexiv decît cel pasiv, şi totuşi construcţia reflexiv-pasivă *Matei* **se aduce** *acasă, omul* **se părăseşte** este nefirească şi deci neuzitată în cazul cînd subiectul gramatical este nume de fiinţă. Aşadar, subiectul

gramatical nume de ființă pretinde în majoritatea cazurilor construcția pasivă *a fi* (pers. 1—6) + *participiu* și, în cazul unor enunțuri ca caracter general valabil, construcția *se* + *verb* (pers. 3, 6): *contravenientul se amendează, elevul se pedepsește, se aleg membrii juriului, se alege președintele juriului, se delegă tovarășul N.* etc.

Persoanele verbului la diateza pasivă

În construcția pasivă *se* + *verb* acțiunea verbului săvîrșită de complementul de agent se repercutează asupra subiectului gramatical, de obicei nume de lucru, care nu poate fi decît un substantiv la singular sau la plural. Acesta atrage după sine, în virtutea acordului dintre subiect și predicat, formele persoanelor a 3-a sau a 6-a ale verbului însoțite de persoana a 3-a, respectiv a 6-a, a pronumelui reflexiv în acuzativ *se: cartea* **se citește.**

Situația rămîne neschimbată și în cazul construcției *a fi* + *participiu*. Dacă subiectul gramatical este nume de lucru, construcția se folosește numai la persoanele a 3-a și a 6-a, deoarece numai acestea permit substituirea cu un substantiv în nominativ și, în consecință, construcția pasivă cu auxiliarul *a fi* la persoanele a 3-a sau a 6-a: *(ea) cartea este* **citită.**

În cazul unui subiect gramatical nume de ființă, *a fi* + *participiu* apare la toate cele 6 persoane, acestea fiind subiecte gramaticale: *eu sînt lăudat, tu ești lăudat, el este lăudat* etc.

Construcțiile pasive și complementul de agent

În construcția pasivă *se* + *verb* (pers. 3, 6), complementul de agent, de cele mai multe ori, lipsește *(strada se spală, cartea se citește, covorul se bate)* pentru că accentul cade asupra acțiunii verbului care se răsfrînge asupra subiectului gramatical. Aici nu interesează persoana care săvîrșește acțiunea, de aceea complementul de agent nu este necesar. Uneori prezența lui este chiar de prisos, spre exemplu în *cartea se citește de către elevi.* Pentru autorul cărții important este faptul că *se citește cartea,* persoana care săvîrșește acțiunea nu interesează. Cînd interesul se îndreaptă spre persoana care citește cartea, se utilizează construcția *a fi* + *participiu: cartea este citită de marele critic literar X.*

Mult mai necesare sînt alte compliniri ale verbului care precizează modul în care se desfășoară acțiunea. *Cartea se citește* **cu plăcere,** *strada se spală* **în fiecare zi.**

În cazul construcției *a fi* + *participiu,* lucrurile se petrec cu totul diferit. Cea de-a treia parte de propoziție importantă, după predicat și subiect, este complementul de agent: *elevul este lăudat* **de profesorul său,** *tu ești iubit* **de copii** etc. Persoana exprimată prin subiectul gramatical este interesată să cunoască cine exercită asupra sa o acțiune. Intervine aici un factor de ordin extern, un factor social: necesitatea de precizare **a relațiilor** cu cei din jur, a poziției indivizilor în societate.

Această împrejurare explică faptul că un subiect gramatical nume de persoană cere la diateza pasivă întotdeauna construcția *a fi* + *participiu*, care precizează atît subiectul gramatical, cît și complementul de agent. De aceea, în exemplul *elevul este lăudat de profesorul său* tot atît de important este și complementul de agent, autorul acțiunii, ca și subiectul gramatical. Numai atunci cînd autorul acțiunii nu interesează în mod deosebit în comunicarea pe care o facem, de primă importanță fiind acțiunea verbului, se întrebuințează construcția *se* + *verb* (pers. 3, 6) și pentru subiectul gramatical nume de persoană: *contravenientul se amendează, se aleg membrii juriului* etc.

Concluzii:

1) Diateza pasivă cunoaște două moduri de exprimare a raportului pasiv: *a fi* + *participiu* și *se*+ *verb* (pers. 3, 6).

2) Subiectul gramatical nume de persoană pretinde de regulă construcția *a fi* (pers. 1—6) + *participiu*, în unele cazuri și *se* + *verb* (pers. 3, 6).

3) Construcția *a fi* + *participiu* scoate în relief complementul de agent.

4) Construcția *se* + *verb* (pers. 3, 6) pune în evidență acțiunea verbului.

Mai 1971

Institutul de lingvistică și istorie literară
Cluj, str. E. Racoviță, 21

CROMATICA EMINESCIANĂ

de

LUIZA SECHE

Cuvîntul eminescian, încărcat de sensibilitate şi de expresivitate, reuşeşte să evoce deopotrivă lumea văzută şi cea auzită. Imaginile vizuale — care reflectă, în afara formelor, şi policromia obiectelor şi care oferă ochilor noştri atîtea clipe de încîntare — se îmbină armonios cu imaginile auditive. „Universul acustic al lui Eminescu este făcut din şoapte, foşnete, îngînări, murmure, din sunete pierdute, molcome, line, din vaiere, auiri . . . , din cîntecul izvoarelor, torsul greierilor, din zgomotul carilor, din baterea ramurilor şi a undelor . . . ", arată Tudor Vianu[1]. Acestui univers acustic i se alătură un univers văzut de un magician al culorii, de un pictor preocupat mai puţin de precizia şi statornicia contururilor şi mai mult de lumina care le dă viaţă, înfrumuseţîndu-le. Eminescu dezvăluie o natură de o neasemuită splendoare şi prospeţime: lacul întunecat sau întinderile albastre ale mării poleite de razele lunii, pădurea luxuriantă, adînc umbrită, misterioasă, pătată de ochiuri galbene de lumină, aştrii nocturni cu pîlpîirile lor intermitente sau irizate, crepusculul de seară cu lucirile-i scăzute, pale etc. — toate aceste motive romantic picturale constituie o lume de basm, un univers învăluit în luciri diafane. Poezia şi proza artistică eminesciană evocă — cu o forţă pe care n-o mai atinsese nici unul dintre înaintaşii săi — lumea percepută prin simţuri. Toate organele senzoriale ale poetului sînt solicitate; urechea şi ochiul au o acuitate neobişnuită în înregistrarea mişcărilor, a zgomotelor, a culorilor, a nuanţelor.

În rîndurile ce urmează vom încerca să urmărim numai unul dintre domeniile predilecte către care au fost dirijate majoritatea sinesteziilor poetului: universul vizual, şi anume c r o m a t i c a e m i n e s c i a n ă.

În limba română avem relativ puţine studii referitoare la terminologia culorilor în general[2], iar în privinţa cercetării felului în care sînt folosite cuvintele denumind culorile şi nuanţele de către scriitori, nu-

---

[1] *Studii de literatură română*, Bucureşti, 1965, p. 226. Cf. T. Vianu, *Arta prozatorilor români*, [f. l], 1941, p. 101; G. Călinescu, *Istoria literaturii române*, Bucureşti, 1941, p. 401, 404—405.

[2] V. S. Fl. Marian, *Chromatica poporului român*, Bucureşti, 1882; George Coşbuc, *Cum înţelege românul culorile?*, în volumul *Dintr-ale neamului nostru*, Bucureşti, 1903; Tudor Pamfile şi Mihai Lupescu, *Chromatica poporului român*, Bucu-

mărul acestor lucrări este încă şi mai redus, preocupările lor limitîndu-se — de obicei — numai la unele aspecte[3]. Nu putem fi nici într-un caz de acord cu G. Istrate[4], care afirmă că: „Nimeni n-a urmărit în literatura noastră răspîndirea terminologiei culorilor la scriitori, cu eventualele funcţii stilistice, cu preocuparea de a discerne elemente de psihologie după atitudinea pe care au avut-o, unii şi alţii, în funcţie tocmai de această răspîndire a terminologiei cromatice în opera lor". Se ştie că Tudor Vianu[5] a analizat o serie de epitete-atribute evocatoare ale însuşirilor lumii fizice, printre care *culoarea* şi efectele de lumină, epitete capabile să dea imaginea întregii puteri de observaţie a poetului, şi a făcut preţioase constatări legate de folosirea cromaticii de către Eminescu. Al. Rosetti şi Ion Gheţie[6], vorbind despre importanţa pe care o are, la un moment dat, epitetul în stilul lui Eminescu, notează „deschiderea" poetului spre particular şi spre concret, fapt care îl determină să înregistreze numeroase nuanţe, culori şi tonuri ale obiectelor contemplate; G. I. Tohăneanu[7] este, de asemenea, preocupat de unele dintre epitetele cromatice, de semnificaţiile date de poet, precum şi de sinonimia unora dintre ele; Const. Ciopraga[8], numindu-l pe Eminescu poet selenar şi opunîndu-l lui Alecsandri, pe care-l consideră poet solar, analizează unele forme eminesciene de expresie a culorii, însufleţite de vibraţiile luminii, şi pătrunde în simbolistica nuanţelor picturale folosite de poet;

---

reşti, 1914; Sextil Puşcariu, *Limba română*, I, Bucureşti, 1940, p. 164—165; Ana Canarache, *Cîteva nume de culori şi nuanţe în limba română*, în „Limba română", XI, 1961, nr. 1, p. 116—120; Rodica Marcu, *Note privind vocabularul cromatic în limbile franceză, italiană şi română*, în „Analele Universităţii Bucureşti", 1965, p. 283—304; G. Giuglea şi B. Kelemen, *Termeni privitori la culori în latină cu referinţă la limbile romanice*, în „Cercetări de lingvistică", XI, 1966, nr. 2, p. 215—220; Domnica Gheorghiu, *În legătură cu terminologia culorilor din limba română*, în „Limba română", XVII, 1968, nr. 1, p. 39—40; G. Istrate, *Terminologia cromatică în limba română*, în ACILFR, XII, I, 1970, p. 893—901; Angela Bidu-Vrănceanu, *Esquisse de système lexico-semantique: les noms de couleur dans la langue roumaine contemporain* (I), în „Revue roumaine de linguistique", XV, 1970, nr. 2, p. 129—140.

[3] V. Gh. Bulgăr, *Despre sensurile lui adînc în poezia lui Eminescu*, în „Limba română", VII, 1958, nr. 6, p. 51—58; Mihaela Mancaş, *La synesthésie dans la création artistique de M. Eminescu, T. Arghezi et M. Sadoveanu*, în „Cahiers", I, 1962, p. 55—87; Roseta del Conte, *La sensibilità cromatica di Eminescu*, în *Omagiu lui George Oprescu, Cu prilejul împlinirii a 80 de ani*, Bucureşti, 1961, p. 119—126; Tudor Vianu, *Epitetul eminescian*, în *Probleme de stil şi artă literară*, Bucureşti, 1965; G. I. Tohăneanu, *Un laitmotiv eminescian: marmura*, în *Studii de stilistică eminesciană*, Bucureşti, 1965, p. 174—186; Al. Rosetti şi Ion Gheţie, *Limba şi stilul poeziilor lui Mihail Eminescu*, în *Studii de poetică şi stilistică*, Bucureşti, 1966, p. 167—204; G. I. Tohăneanu, *Sinonimia unor epitete cromatice în poezia lui Eminescu*, în „Limba română", XVI, 1967, nr. 3, p. 211—219; Al. Rosetti şi Ion Gheţie, *Limba şi stilul operei beletristice a lui Mihai Eminescu*, în *Studii de istorie a limbii române. Secolul al XIX-lea*, vol. II, Bucureşti, 1969; Luiza Seche, *Lexicul artistic eminescian în perspective statistice*, în *Studii de limbă literară şi filologie*, Bucureşti, 1969, p. 65—90.

[4] *Terminologia cromatică în limba română*, în ACILFR, XII, I, 1970, p. 899.

[5] *Epitetul eminescian*, p. 65.

[6] *Limba şi stilul poeziilor lui Mihail Eminescu*, în *Studii de poetică şi stilistică*, Bucureşti, 1966, p. 167—204.

[7] *Studii de stilistică eminesciană*, Bucureşti, 1965, şi *Sinonimia unor epitete cromatice în poezia lui Eminescu*, în „Limba română", XVI, 1967, nr. 3, p. 211—219.

[8] *„Nocturnul" în opera lui Eminescu*, în *Studii eminesciene*, Bucureşti, 1965, p. 289—312.

în sfîrşit, şi noi[9] am urmărit paleta coloristică eminesciană în lumină statistică.

În lucrarea de faţă ne propunem să prezentăm cromatica eminesciană în ansamblu, şi anume să analizăm felul în care a folosit poetul cuvintele sau grupurile de cuvinte capabile să exprime una dintre cele mai caracteristice însuşiri ale obiectelor: *culoarea.*

Cromatica în opera artistică eminesciană[10] se realizează

A. *La nivel lexical* prin următoarele clase morfologice.

I. Adjective. **II.** Substantive. **III.** Verbe.

B. La nivel stilistic prin: **I.** Comparaţii. **II.** Metafore sau construcţii metaforice.

A. I. *Adjective*

1. denumind culorile fundamentale pentru care limba română a păstrat pînă azi cuvintele moştenite din latină: *alb* (F 151: V. 72; Pr. 79)[11]; *albastru* (F 69: V. 25; Pr. 44); *galben* (F 24; V. 13; Pr. 11); *negru* (F 134: V. 80; Pr. 54); *roşu* (F 60: V. 25; Pr. 35); *verde* (F 31: V. 16; Pr. 15).

Deoarece, din punct de vedere artistic, această categorie — cu excepţia cuvintelor care au devenit epitete ornante sau au intrat în construcţii metaforice şi despre care vom vorbi la locul cuvenit — nu prezintă nimic nou faţă de situaţia din limbă nu vom zăbovi prea mult în preajma ei.

2. denumind nuanţe cromatice sau imagini percepute vizual care dau naştere la asocieri cu nuanţe cromatice:

— latine moştenite: *cărunt* (F 2: V. 2); *vînăt* (F 22: V. 9; Pr. 13); *senin* (F 24: V. 18; Pr. 6);

— din limbile slave: *bălai* (F 15: V. 12; Pr. 3); *rumen* (F 9: V. 5; Pr. 4); *sur* (F 25: V. 11; Pr. 14);

— împrumuturi

a) din limba franceză: *blond* (F 26: V. 10; Pr. 16); *blondin* (F 1: V. 1); *brun* (F 2: V. 2); *brunet* (F 1: Pr. 1); *ebenin* (F 2: V. 2); *pal* (F 5: V. 2); *roz* (F 1: Pr. 1);

b) din limba latină: *marmoreu* (F 2: V. 2); *palid* (F 38: V. 20; Pr. 18);

— mijloace interne — prin care se formează, de obicei, adjective ce denumesc aproximări ale culorilor, diminuări ale intensităţii lor sau marchează numai valori afective:

a) derivate cu sufixe

-eş: *oacheş* (F 2: Pr. 2)

-icios: *albicios* (F 1 :V. 1)

---

[9] Luiza Seche, *Lexicul artistic eminescian în perspective statistice,* în *Studii de limbă literară şi filologie,* Bucureşti, 1969, p. 65—90.

[10] Am avut în vedere materialul care a servit drept bază la elaborarea *Dicţionarului limbii poetice a lui Eminescu,* redactat de Gh. Bulgăr, Ion Gheţie, Luiza Seche şi Flora Şuteu, Bucureşti, 1968.

[11] Am folosit următoarele sigle: O. I, O. IV = M. Eminescu, *Opere,* ediţie îngrijită de Perpessicius, vol. I, 1939, vol. IV, 1953; P. L. = M. Eminescu, *Proza literară,* ediţie critică îngrijită de Eugen Simion şi Flora Şuteu, 1964; F = frecvenţă, V = versuri, Pr. = proză.

-iu: (cel mai productiv în ceea ce priveşte numele de culori): *albăstriu* (F 2: Pr. 2); *alburiu* (F 2; Pr. 2); *argintiu* (F 8: V. 4; Pr. 4); *auriu* (F 1: V. 1); *cenuşiu* (F 4: V. 1; Pr. 3); *chilimbariu* (F 1: Pr. 1); *gălbiu* (F 1: V 1); *marmoriu* (F 1: Pr. 1); *purpuriu* (F 1: V. 1); *rozalbiu* (F 1: V. 1); *trandafiriu* (F 4: V. 1; Pr. 3); *vioriu* (F 14: V. 5; Pr. 9).

-os: *argintos* (F 6: V. 3; Pr. 3); *auros* (F 2: V. 2); *neguros* (F 2: Pr. 2); *noptos* (F 1: Pr. 1);

-ui: *gălbui* (F 2: V. 1; Pr. 1); *verzui* (F 1: V. 1);

b) compunere

— termenul care exprimă o însuşire cromatică+un determinant calificativ pre- sau postpus:

adînc-albastru (P. L. 38/39, 54/28, 72/3); *adînc-vioriu* (P. L. 44/30); *albastru-întuneric* (P. L. 60/6, 77/19); *galben-clar* (O. I 43/11); *întunecos-albastru* (P. L. 92/24); *negru-adînc* (O. I 30/19); *negru-furtunos* (O. I 52/1); *negru-închis* (P. L. 7/17, 14/27);

— alăturarea a doi termeni nume de culori:

negru-verde (P. L. 29/6, 39/32); *negru-vînăt* (P. L. 29/4); *roz-alb (rozalb)* (O. I 3/8); *vînăt-alb* (P. L. 26/32); *vînăt-negru* (P. L. 29/4).

În această categorie avem — de fapt — o pereche de adjective nume de culori, dintre care primul adjectiv apare ca determinativ cu valoare adverbială al celui de-al doilea, construcţia permiţînd astfel o nuanţare mai concisă şi mai expresivă. Procedeul determinării adverbiale a unui adjectiv a fost preluat — aşa cum arată Tudor Vianu[12] — din limba germană, unde el este foarte frecvent (cf. *hässlich grün* „urît verde", *anmutig schön* „graţios frumos", *gewisslich wahr* „sigur adevărat", *freundlich ernst* „prietenos sever"). Eminescu însă, pe măsură ce se îndreaptă către creaţia de maturitate, renunţă la acest procedeu, considerîndu-l nepotrivit cu spiritul limbii noastre:

c) adjective atributive precedate de articolul adjectival *cel, cea: flamingo cel roşu* (O. I 45/14); *bolta cea senină* (O. I 54/23); *faţa cea pală* (O. I 37/22); *ochii lui cei negri* (O. I 52/2); *împărăteasa cea bălaie* (P. L. 37/22); *aerul cel alb* (P. L. 53/33); *ochii ei cei... albaştri* (O. I 52/1); *luna cea galbenă* (O. I 114/4); *părul ei cel galben* (P. L. 3/22); *flamura cea roşă* (O. I 63/3); *flamura cea verde* (O. I 144/31): *lacul cel albastru* (O. I 74/20);

d) participii devenite adjective: *afumat* (O. I 84/13, P. L. 27/22, 28/39, 45/8); *aurit* (P. L. 21/3, 77/21, 98/12); *cănit* (O. I 23/18); *cernit* (P. L. 6/35); *înflăcărat* (O. I 97/11); *înfocat* (P. L. 23/21); *îngălbenit* (O. I 50/1, P. L. 48/34); *învineţit* (O. I 22/11);

e) cumul de adjective — nume de culori, tonuri, efecte de lumină etc. care reliefează intensitatea cromatică, policromia sau nuanţa aproximativă. Aceste adjective-epitete apar pereche sau în lanţ, iar între ele există relaţii de juxtapunere sau de coordonare.

a) juxtapuse: [neguri] *albe, strălucite* (O. I 72/1); *albeaţă chilimbarie, întunecată* (P. L. 77/17); [cerul] *albastru, limpede* (P. L. 37/39); [stele] *albastre, limpezi* (P. L. 9/27); *azur întunecos, limpede, transparent* (P. L. 78/30); [noapte] *clară, luminoasă* (O. I 44/23); [diamante] *lucinde...*,

[12] *Epitetul eminescian*, p. 45.

dalbe (O. I 9/5); [iepe] *negre, strălucite* (P. L. 29/17); [valuri] *senine, strălucite* (P. L. 11/29);

β) *coordonate* (prin conjuncţia *şi*): [lacuri] *albastre şi limpezi* (P. L. 45/35); [pleiada] *auroasă şi senină* (O. I 1/5); [frunze galbene c-o] *coloare stinsă şi tulbure* (P. L. 22/18); [colorit] *limpede şi senin* (P. L. 30/3); [marmură] *lucie şi albă* (P. L. 5/28); [cadru] *luciu şi negru* (P. L. 74/3); [dungă] *mohorîtă şi gălbuie* (O. I 84/22); [mantie] *neagră şi strălucită* (P. L. 50/10); [Maica Domnului] *palidă şi mohorîtă* (O. I 50/8); [nouri] *roşii şi vineţi* (P. L. 39/2).

Atît juxtapunerea, cît şi coordonarea perechilor de adjective-epitete sînt adeseori dictate de necesităţi de rimă; pe alocuri însă, în formele construcţiilor de relaţie se poate observa o oarecare intenţie stilistică: dacă în unele cazuri ele notează aceleaşi aspecte sau aspecte foarte asemănătoare şi deci valorile lor semantice sînt sinonime totale sau parţiale, în altele, între însuşirile cromatice nu se poate stabili nici o apropiere sau gradaţie şi, drept urmare, în astfel de situaţii, succesiunea acestor adjective are caracterul unei înşirări de calificative care întregeşte caracterizarea obiectului sau peisajul descris. În general, lanţurile de adjective-epitet califică un singur substantiv şi au un caracter enumerativ; poetul pare că încearcă mai multe cuvinte pînă îl găseşte pe cel potrivit;

f) adjective cromatice intercalate între două substantive, primul substantiv, în cazul genitiv, avînd valoare de epitet: *a-ntristării neagră-aripă* (O. I 28/5); *al nopţii palid domn* (O. I 96/20).

II. *Substantive*

1. substantive provenite din adjective, din participii sau din infinitive lungi, cu sau fără prefixe ori sufixe: *alb* (P. L. 5/39); *albastru* (P. L. 11/30, 19/20, 36/16, 92/25); *albăstrime* (P. L. 72/2); *albeaţă* (P. L. 77/16); *azur* (P. L. 78/30); *gălbeneală* (O, I 97/34); *înverneţire* (O. I 79/4); *negru* (O. I 96/20, P. L. 18/2); *paloare* (O. I 29/24, 211/9, O. IV 364/15, P. L. 9/37, 30/7, 59/37, 92/37); *roş* (P. L. 35/28); *roşeaţă* (O. I 97/32, P. L. 39/15, 92/36); *rumenire* (O. I 160/3).

2. substantive precedate de prepoziţii (mai ales de prepoziţia *de*) — epitete substantivale — care, uneori, au valori metaforice:

de ambră „galben, de culoarea chihlimbarului" *(cupe de vin de ambră* O. I. 56/18);

de aramă „arămiu, roşcat" *(codri de aramă* O. I 85/2, *nouri de aramă* O. I 148/7);

de argint a) „alb luminos, de-o albeaţă strălucitoare" *(de-argint aripe albe* O. I 32/31, *umbră de-argint* O. I 37/9, P. L. 9/20, *păduri de argint* O. I 85/2, 85/7, *pînze de argint* P. L. 10/28, *crinii de argint* P. L. 23/21, *nor de argint* P. L. 36/28, *nourul de argint* P. L. 36/40, *flori . . . de argint* P. L. 45/31, *haine de argint* P. L. 53/27); **b)** „de culoare albă-cenuşie, metalică" *(pîrăul de-argint* O. I 6/10, *picturi de argint* O.I 82/33, *oglindă de-argint* P. L. 5/30, *fund* [al apei] *de argint* P. L. 19/17, *prund de argint* P. L. 20/21, *scut de argint* P. L. 44/29); **c)** „(despre păr) cărunt" *(bucle de argint* O. I 17/12);

de aur a) „de culoarea aurului, galben" (*bucle de aur* O. I 3/5, *arcuri de aur* O. I 38/2, *mere de-aur coapte* O. I 45/26, *de-aur părul* O. I

55/7, *păr de aur* O. I 79/7, 84/38, 85/21, 85/31, 88/7, 91/13, 97/13, 170/10, P.L. 7/23, 9/20, 28/23, 49/22, 63/5, 101/31, *stele de aur* P. L. 7/18, 36/9, 48/38, *aer de aur* P. L. 7/26, *față de aur* P. L. 23/6, *nouri de aur* P. L. 37/39, *flori de aur* P. L. 45/31, *spumă de aur* P. L. 92/8); **b)** „cu părul blond" *(capul ei de aur* P. L. 57/14);

de ceară „galben pal, palid" *(mînuțele-i de ceară* P. L. 51/32);

de coral „de culoarea coralului" *(buze de coral* O. I. 236/8);

de crin „alb" *(fruntea-i de crin* O. I 3/12, *sînu-i de crin* O. I. 5/18, 12/3);

de foc „galben-roșcat strălucitor, învăpăiat" *(rîuri de foc* O. I 38/3, *luceferi de foc* O. I 225/13, *față de foc* P. L. 10/2, *stelele de foc* P. L. 19/17, *ochi de foc* P. L. 52/29, *spadă de foc* P. L. 83/17);

de jăratic „cu reflexe roșietice; roșu" *(șerpi de jăratic* P. L. 37/31, *nouri de jăratic* P. L. 37/39);

de ninsoare sau **de ninsori** „alb, imaculat" *(corpuri de ninsori* O. I 60/17, *gîtul . . . de ninsoare* P. L. 100/35);

de oglinzi „luminos, transparent, lucios" *(ceruri de oglinzi* P. L. 52/23);

de omăt „de culoarea zăpezii, alb luminos" *(întrupare de omăt* O. I. 95/6, *mînuțe . . . de omăt* O. I 229/1, *picioarele-i de omăt* P. L. 51/34);

de purpură „roșu închis, purpuriu" *(rază de purpură* P. L. 55/2, *potirul de purpură* P. L. 55/19, *gura de purpură* P. L.93/10);

în rubin sau **de rubin** „de culoare roșie, rubiniu" *(bucle-n rubin* O. I 3/6, *zorii de rubin* O. I 5/6, [soarele] *cuib de rubin* P. L. 39/10);

de senin „albastru ca cerul" *(fața mării de senin* O. I 28/4, *zare de senin* P. L. 97/31);

de smarald (smarand) „verde" *(insulă de smarand* P. L. 5/26, *paianjeni de smarald* P. L. 51/27);

de zăpadă a) „alb strălucitor" *(brațe de zăpadă* O. I 92/3, 95/28, *arătare de zăpadă* P. L. 100/21; *o-nchipuire de zăpadă* P. L. 101/31); **b)** „alb-cenușiu" *(Un regat pentr-o țigară, s-împlu norii de zăpadă Cu himere!* O. I 46/5).

III. *Verbe* provenite din adjective sau din substantive nume de culori:

albi (F 4: V. 1; Pr. 3); *arginți* (F 1: V. 1); *gălbini* (F 1: Pr. 1); *încărunți* (F 1: Pr. 1); *înnegri* (F 4: V. 3; Pr. 1); *învineți* (F 2: V. 2); *roși* (F 2: Pr. 2); *rumeni* (F 3: V. 1: Pr. 2).

B. I. *Comparații* cu substantive care au o puternică valoare expresivă și care sînt capabile să redea pregnant intensitatea culorilor. Uneori comparația potențează și nuanțează o culoare, alteori ea sugerează o altă caracteristică vizuală, căreia i se asociază și o nuanță cromatică; există și comparații ambigue în care apar ambele situații:

ca argintul a) „alb strălucitor" *(ca argintul de ninsoare* O. I 43/5, *fața mai albă ca argintul crinului* P. L. 3/24, *curțile albe ca argintul* P. L. 44/6, *albă ca argintul noaptea, trecea Maria* P. L. 51/31); **b)** „stră-

veziu, cenușiu metalic" *(un fuior de o lînă ca argintul* P. L. 7/28, *sticlele ferestrei luceau ca argintul* P. L. 37/7);

ca aurul sau **ca de aur, ca o lacrimă de aur, ca un glob de aur, ca stelele de aur** „galben strălucitor, auriu" *(părul ... galben ca aurul* P. L. 3/21, *roiau fluturi ca sclipitoare stele de aur* P. L. 7/18, *flori galbene de aur* P. L. 39/36, *înger blond ca o lacrimă de aur* P. L. 45/38, *soarele ... ca un glob de aur arzător* P. L. 54/28);

ca bruma sau **pare o brumă** „argintiu, alb strălucitor cu reflexe argintii" *(perdele ... scînteie ca bruma* O. I 152/6, *strălucea ca bruma în lumina lunei* P. L. 29/9, *părul ei ... pare o brumă aurită* P. L. 102/8);

ca ... bujori „roșu aprins" *(cu obrăjei ca doi bujori De rumeni* O. I 173/29);

ca un caier de cînepă „cenușiu, sur" *(cu părul ca un caier de cînepă* P. L. 67/33);

ca un cărbune [aprins] „roșu ca focul" *(ardea ca un cărbune* P. L. 19/12);

ca ceara sau **ca de ceară, ca din ceară, ca fața albei ceri** „alb, pal, palid" *(s-a făcut ca ceara albă* O. I 82/21, *fața albă ca ceara* O. I 97/2, *fața ... ca fața albei ceri* O. I 213/3, *degetele ... ca din ceară albă* P. L. 7/27, *fața ... palidă ca ceara* P. L. 30/40, *marmură ca ceara* P. L. 52/25);

ca cenușa „cenușiu" *(capul ... sur ca cenușa* P. L. 16/8);

ca cerneala „negru" *(părețîi negri ca cerneala* P. L. 43/26);

ca cerul „albastru" *(ochi albaștri ca cerul* P. L. 21/38);

parcă-i o cireașă „roșu" *(gurița parcă-i o cireașă* P. L. 92/13);

ca de cridă „alb" *(par văruite, zid, podele, ca de cridă* O. I 76/27);

ca și floarea crinului „alb pur" *(floricică ... ca și floarea crinului* O. I 2/12);

ca focul „roșu" *(luna roșie ca focul* P. L. 9/25, *se roșise ca focul* P. L. 20/15, *zise ea roșie ca focul* P. L. 77/2);

ca focul ars „roșu aprins, de culoarea jarului" *(roze roșii ca focul ars* P. L. 18/26);

ca ... fulgere „roșu aprins" *(bufniță ... din care nu străluceau decît ochii ca două fulgere* P. L. 18/29);

ca jeratic (jaratic) sau ca jăraticul, ca o vatră de jăratic „roșu aprins", *(flori ... roșii ca jeratic* O. I 43/6, *ca o vatră de jăratic* O. I 76/1, *ochii îi luceau ca jeratic* P. L. 43/32, *lucea roșu ca jăratecul noaptea* P. L. 53/34);

ca laptele sau **ca spuma laptelui** „alb" *(ficior alb ca spuma laptelui* P. L. 4/14, *marmură ca laptele* P. L. 5/28);

ca un lințoliu „alb strălucitor" *(pat alb ca un lințoliu* O. I 32/7);

ca marmura sau **ca și marmura** „alb imaculat sau cu reflexe albăstrii" *(ca marmura de albe* O. I 62/26, *mă-ntîmpinași ... ca marmura de albă* O. I 91/13, *ca marmura de clară* O. I 232/11, *ca și marmura în umbră* P. L. 26/32, *sînuri ... ca marmura* P. L. 53/29, [capul] *alb ca marmura* P. L. 83/19);

ca mărul sau **ca mărul domnesc, ca un măr** „roșu aprins" *(voi fi roșie ca mărul* O. I 56/6, *fața roșă ca un măr* O. I 82/21, *fața-i roșie ca mărul* O. I 85/30, *fețele rumene ca mărul* P. L. 39/34, *fața ... roșă ca mărul domnesc* P. L. 55/2);

ca mărgăritarul „alb argintiu" (*florile ... turburi se-nălbiră ca mărgăritarul cel strălucit* P. L. 22/35, cf. P. L. 23/22);

ca neaua sau **ca neaua sînului** „alb" (*floarea crinului alb ca neaua sînului* O. I 2/12, *calul ... cel alb ca neaua* O. I 66/2);

ca ninsoarea sau **ca şi fulgii de ninsori** „alb-argintiu" (*umbre albicioase Ca şi fulgii de ninsori* O. I 13/12, *manta albă ca ninsoarea* P. L. 23/31, *frunţi ca ninsoarea* P. L. 53/27);

ca noaptea sau **părea ca o noapte neagră** „negru intens" (*părul ... negru ca noaptea* O. I 50/18, (fig.) *fruntea-i ... părea ca o noapte neagră* O. I 52/19);

ca marea oglindă a mării „albastru" (*rîul ... ca marea oglindă a mării* P. L. 52/5);

pare de omăt „alb" (*iarba pare de omăt* O. I 85/3);

ca purpura „roşu aprins" (*zise ea roşie ca purpura* P. L. 63/28);

ca o rană „roşu sîngeriu" (*soarele ... ca o rană printre nori întunecoşi* O. I 133/12);

ca razele lunei „galben, auriu" (*părul bălai ca razele lunei* P. L. 4/15);

părea un nor de raze „alb diafan, vaporos şi strălucitor" (*haina ei albă şi lungă părea un nor de raze* P. L. 7/22);

ca sîngele „roşu întunecat, sîngeriu" (*cerneala roşie ca sîngele* P. L. 35/9, *faţa roşie ca sîngele* P. L. 85/2);

ca smarandul „verde" (*foile galbene ... se-nverziră ca smarandul* P. L. 22/34);

ca spicul cel de grîu „galben" (*fecioară blondă ca spicul cel de grîu* O. I 92/1);

ca spuma sau **ca spuma laptelui** „alb" (*caii mării, albi ca spuma* O. I 101/17, *ficior alb ca spuma laptelui* P. L. 4/14);

ca de trandafiri „roşu" (*rumenirea ... ca de trandafiri* O. I 88/3);

ca tuciul „negru lucios" (*lucesc în juru-i ziduri ca tuciul lustruiţi* O. I 93/35);

ca undele lacului „albastru" (*ochii albaştri ca undele lacului* P. L. 7/22);

ca varul sau **ca unse cu var** „alb" (*ca unse cu var lucesc ziduri* O. I 69/9, *faţa ei ... ca varul este albă* O. I 88/10, 95/10);

par văruite „alb" ([razele lunii] *unde-ajung par văruite zid, podele* O. I 76/13);

ca vişina coaptă sau **ca o vişină coaptă** „roşu închis" (*floare roşie închisă ca vişina coaptă* P. L. 14/27, *gura ... ca o vişină coaptă* P. L. 55/2);

ca zăpada sau **ca zăpada iernei, ca de zăpadă** „alb" (*te apropii ... Albă ca zăpada iernei* O. I 42/6, *marmură curată, Albă ca zăpada iernei* O. I 51/2, *cîmp alb ca de zăpadă* O. I 67/28, *Pînze ... ca zăpada ce cade în fulgi* O. IV 365/13, *sînii ... albi ca zăpada* P. L. 84/11);

ca zărul „albicios" (*ochii ca zărul, neexpresivi* P. L. 73/8).

După cum s-a văzut din bogatul material prezentat mai sus, fie că termenul comparat este un nume de culoare, fie că este vorba de un obiect căruia comparaţia îi determină nuanţa cromatică, în sfîrşit, fie că avem a face cu construcţii care îmbină ambele situaţii, c o m p a r a ţ i a ocupă un loc central printre procedeele de exprimare a culorii în

opera artistică eminesciană. Apropierea sau aproximativa echivalență care se stabilește între două obiecte sau între două aspecte au rolul de a scoate mai sugestiv în evidență însușirea cromatică a primului termen prin raportarea lui la ceea ce are specific cel de-al doilea. Mai frecvent în structura comparației este inclus și un *adjectiv;* termenul secund al comparației (simple sau dezvoltate) reprezintă factorul nou, dinamic, evocator; el ilustrează viziunea, sensibilitatea, imaginația și capacitatea de asociere a poetului și este introdus, de obicei, prin adverbele *ca*, în primul rînd, și, mai rar, prin *asemenea, cum, precum, după cum, parcă* sau prin verbul *părea.*

Culoarea cea mai solicitată în paleta coloristică a comparațiilor eminesciene este **albul**[13], care este asemănat cu *zăpada (neaua, omătul), fulgii, ninsoarea, laptele (spuma laptelui), argintul, ceara, varul, crida, bruma, crinul (floarea crinului), linţoliul, marmura, mărgăritarul.*

O altă culoare care atrage numeroase comparații, la Eminescu, este **galbenul;** ea apare în asociere cu: *aurul, spicul.*

Roșul este echivalent cu: *bujorii, cărbunele aprins, cireașa, vișina, focul, jăratecul, mărul, arama, purpura, trandafirii, sîngele.*

Albastrul este comparat cu: *cerul, marea.*

Verdele cu *smaraldul.*

Negrul cu *cerneala, noaptea, tuciul, mormîntul.*

Cenușiul cu *argintul, caierul de cînepă, cenușa, zărul.*

Din analiza elementelor de comparație se pot izola și izvoarele din care își trage Eminescu substanțele de referință: pe prim plan (ca și în folclorul românesc) se plasează natura, mediul înconjurător, atît de familiar poetului. În cromatica eminesciană apar, aproape în exclusivitate, comparații cu termeni concreți, care sugerează tonurile, nuanțele, intensitatea, luminozitatea, strălucirea etc. culorilor diferitelor obiecte folosite în universul său poetic: flori *(bujorul, crinul, mărgăritarul, trandafirul),* fructe *(cireașa, mărul, vișina),* pietre prețioase *(rubinul, smaraldul),* metale, minerale sau produse ale lor *(aurul, argintul, arama, cărbunele, cenușa, jăratecul, tuciul),* fenomene sau precipitații atmosferice *(bruma, ninsoarea, zăpada).* Cei doi termeni ai comparației care sînt puși față în față deșteaptă în mintea cititorului un raport de echivalență — de obicei aproximativă —, dar sugestivă și neașteptată.

Comparațiile cromatice eminesciene, ca și celelalte comparații mai mult sau mai puțin „concrete", sînt — așa cum relevau Tudor Vianu[14], Al. Rosetti și Ion Gheție[15], G. I. Tohăneanu[16] și Gh. Bulgăr[17] — mult mai frecvente în poezia de tinerețe și mai rare în opera de maturitate.

Presupunînd un proces analogic — prin perspectiva lor plastică, deschisă de cel de-al doilea termen al exprimării stilistice —, comparațiile stabilesc apropieri inedite, neașteptate, și anunță metafora sau construcțiile metaforice atît de surprinzător și de desăvîrșit folosite de Eminescu.

[13] V. Al. Rosetti și Ion Gheție, *lucr. cit.,* p. 190, și Gh. Bulgăr, *Comparația la Eminescu,* în „Limbă și literatură", vol. 7, 1963, Bucureşti, p. 274.
[14] *Epitetul eminescian,* p. 48—51.
[15] *Limba și stilul lui Mihai Eminescu,* p. 199.
[16] *Studii de stilistică eminesciană,* p. 106.
[17] *Comparația lui Eminescu,* p. 282.

II. *Metafore* sau *construcţii metaforice* cu o mare încărcătură stilistică şi expresivă, sugerînd — în contextele respective — culoarea, nuanţa, intensitatea culorii, strălucirea ei, umbra sau efectele coloristice provocate de alunecarea luminii sau a întunericului pe diferite obiecte. În afară deci de mijloacele obişnuite, „clasice", impuse prin tradiţie literară (Bolintineanu, Heliade, Alecsandri) şi notînd, de obicei, caracterele care aparţin unor categorii largi, generale (*iarba verde, cerul albastru, zăpada albă, macul roşu, cărbunele negru* etc.), culoarea este înfăţişată, în opera artistică eminesciană, şi prin diferite procedee poetice, autorul săvîrşind în acest caz un act autentic, original, de observaţie, care nu se mai limitează numai la prezentarea fidelă a realităţii, ci, adîncind-o şi filtrînd-o prin propria-i sensibilitate, ne-o redă transfigurată, re-creată. Pentru obţinerea efectului stilistic, Eminescu recurge la epitete ornante convenţionale, stereotipe, pe care le foloseşte fie ca epitete fizice comune ale unor termeni fizici, atribute adjectivale avînd sensul propriu şi servind ca determinative pe lîngă substantive denumind părţi ale corpului (*plete negre, faţă albă, ochi albaştri, păr galben),* fie ca epitete fizice ale unor termeni abstracţi, care, deşi nu ţin de culoare, printr-o îmbinare originală de cuvinte intră totuşi în domeniul vizual, aducînd în semantismul cuvintelor respective o valoare nouă (*albă veselie, privire albastră* etc.).

Deoarece această categorie este deosebit de bogată şi de variată, iar spaţiul de care dispunem e limitat, nu vom înregistra decît o parte din material, alegînd exemplele cele mai ilustrative, capabile să ne introducă în mecanismul acestui original procedeu stilistic, cu ajutorul căruia Eminescu realizează marea sa operă. Dezvoltările figurate prezente în creaţia sa artistică nu au avut întotdeauna drept consecinţă un transfer semantic în care să se fi realizat trecerea de la sensul propriu la cel figurat, cu semnificaţie nouă, precis conturată: în aceste cazuri avem a face cu o categorie intermediară, care, prin alăturarea mai multor cuvinte folosite în accepţia lor proprie, lasă să se întrevadă începutul de constituire a unor construcţii metaforice sau a unor metafore propriu-zise. Pe planul limbii comune, aceste îmbinări de cuvinte, cu formă şi sens figurat delimitabil, cristalizate în tipare lexicale precise, corespund expresiilor. Aflîndu-se în domeniul figurilor de stil este firesc ca interpretările sau explicaţiile referitoare la semnificaţia acestor construcţii poetice să fie — prin forţa împrejurărilor — subiective şi uneori discutabile. La efectuarea acestui capitol ne-am servit de *Dicţionarul limbii poetice a lui Eminescu,* care ne-a fost de mare ajutor atît pentru formularea construcţiilor metaforice, cît şi pentru glosarea lor. Deşi grefate pe semnificaţiile obişnuite ale limbii comune, cromatismul exprimat prin construcţii metaforice capătă, în ţesătura semantică a lexicului poetului, un relief nou, unic, specific. Nu ne propunem să întreprindem o sistematizare a modului în care combină Eminescu cuvintele pentru a obţine metaforele sau construcţiile metaforice care denumesc culori, tonuri, nuanţe cromatice, ci, grupînd aceste îmbinări de cuvinte după efectele lor stilistice, vom încerca să detaşăm şi să analizăm unul dintre cele mai importante mijloace de exprimare a culorii şi a unor imagini vizuale de către marele poet român.

Aşadar, împărţirea în subgrupele de mai jos este efectuată numai din raţiuni metodologice, ea neavînd pretenţia de a încadra riguros construcţiile metaforice. De altfel, ţinînd seama că ne aflăm în domeniul stilistic, acest lucru nici n-ar fi posibil, ştiut fiind faptul că metafora se lasă destul de anevoie constrînsă să se subordoneze unor clasificări rigide. Am căutat — pe măsura puterii noastre — să repartizăm aceste construcţii metaforice după „noţiunea-cheie" (pe care o indicăm cu majuscule) în jurul căreia gravitează combinaţiile stilistice cromatice luate în discuţie din opera eminesciană, distribuindu-le în trei categorii:

I. Construcţii metaforice şi metafore care denumesc *culori* sau *nuanţe cromatice* (în enunţul lor neexistînd un nume de culoare).

II. Construcţii metaforice şi metafore care utilizează nume de culori şi denumesc *culori* sau *obiecte caracterizate prin culoare*.

III. Construcţii metaforice şi metafore care utilizează nume de culori pentru a denumi *obiecte* (fenomene, stări, fiinţe mitologice etc.) fără raportare directă la valoarea cromatică a termenului utilizat. Neobişnuita uşurinţă a poetului de a gîndi în imagini vizuale, capacitatea lui de a interpreta plastic noţiunile şi de a le reda sugestiv sînt evidente mai ales în aceste construcţii metaforice. Aici, mai mult ca în altă parte, se confirmă cele spuse de G. I. Tohăneanu[18]: „Forţa gîndirii poetice eminesciene materializează noţiunile cele mai abstracte, coborîndu-le în sfera concretului şi solicitînd astfel o largă şi receptivă deschidere a sensibilităţii".

I. Construcţii metaforice şi metafore care denumesc culori sau nuanţe cromatice (în enunţul lor neexistînd un nume de culoare)

1. ALB ŞI STRĂLUCITOR

(Cu referire la lumina lunii, redînd efectele luminoase ale razelor lunii)

argintul (lunei) (*Argintul lunei trecea sfîşiind valurile transparente de nouri* P. L. 101/23);

(prund) de argint (*Şi din lună se cobora la pămînt un drum împărătesc acoperit cu prund de argint* P. L. 20/21);

(pulbere) de diamante (*Pulbere de diamante cade fină ca o bură, Scînteind, plutea prin aer şi pe toate din natură.* O. I 142/11).

2. ALBASTRU

(Cu referire la ochi)

(dulcii) cerului fiaştri (*Nu-ţi mai scurge ochii tineri, dulcii cerului fiaştri.* O. I 82/31).

3. GALBEN PAL

(Cu referire la faţă)

(mască) de ceară[19] (*Ce plăcere poate găsi un om ca el într-o păpuşă uşoară, în această mască de ceară a mea?* P. L. 88/32).

[18] *Studii de stilistică eminesciană*, p. 112.

[19] Cf. comparaţia *ca ceara* analizată mai sus, care anunţă şi justifică apariţia acestei valori stilistico-lexicale.

4. GALBEN ROȘIATIC

a) (Cu privire la lumina crepusculară)

fulger (lung încremenit) (*Fulger lung încremenit Mărginește munții negri în întregul asfințit.* O. I 148/33);

b) (Cu referire la fîșia de lumină formată prin reflectarea lunii în apă)

(cărare) de văpaie (*Luna . . . luna iese-ntreagă; se-nalț-așa bălaie Și din țărm în țărm durează o cărare de văpaie.* O. I 154/24);

c) (Cu referire la cerul inundat de lumina orbitoare a soarelui)

(desfăcut) în foc și aur (*Peste el, cerul d-Egipet, desfăcut în foc și aur.* O. I 43/2);

d) (Cu referire la dîra de lumină)

(mreajă) de văpaie (*Și pas cu pas pe urma ei Alunecă-n odaie, Țesînd cu recele-i scîntei O mreajă de văpaie.* O. I 168/8);

e) (Cu referire la razele luminoase)

văpaia (de pe lacuri) (*Privind la luna plină, la văpaia de pe lacuri.* O. I 110/18);

(voluptoasă) văpaie (*Luna varsă peste toate voluptoasa ei văpaie.* O. I 130/4);

5. ROȘU APRINS

a) (Cu referire la culoarea cerului în zori sau la apusul soarelui)

(fantastic) purpur (*Iar rîul suspină . . . Pe oglinda-i de unde răsfrînge-n tăcere fantastic purpur.* O. I 3/16);

(lacuri) de purpură ([Norii] *îngropau . . . lumina cerescului împărat și numai din cînd în cînd sfîșiindu-se se revărsa prin negrele lor ruine lacuri de purpură.* P. L. 39/6);

(sarcini) de purpură (*Dealurile erau încărcate cu sarcini de purpură.* P. L. 37/41);

b) (Cu referîre la gură)

sîngerat (*Atît de albă-i fața și-atît de nemișcată, Dar ochi-i ard în friguri și buza-i sîngerată.* O. I 96/23);

c) (Cu referire la față) A (se) înroși, a (se) îmbujora

a ieși (cuiva) sîngele în obraz (*Și atunci de sfiiciune mi-iese sîngele-n obraz.* O. I 80/17);

a înflori trandafirii pe fața (cuiva) (*Trandafirii înfloresc pe fața ta.* P. L. 94/2);

d) (Cu referire la surse de lumină) A da o lumină intermitentă roșie

a răni întunecimea ca pete de jeratic (*În salele pustie lumine roși de torții Rănesc întunecimea ca pete de jeratic.* O. I 96/7).

6. NEGRU ÎNTUNECAT

(Cu referire la ochi)

(două) nopți turburi (*Ochii ei, două nopți turburi.* P. L. 6/36);

noaptea (dulce [a ochilor]) (*Dă-mi-i mie ochii negri . . . nu privi cu ei în laturi, Căci de noaptea lor cea dulce vecinic n-o să mă mai saturi.* O. I 155/6; cf. *noaptea albă a ochilor*).

II. Construcţii metaforice şi metafore care utilizează numele de culori în formularea construcţiilor respective şi denumesc culori sau obiecte caracterizate prin culoare. Gruparea lor a fost făcută după acelaşi criteriu al noţiunii-cheie care exprimă o culoare, cu menţiunea că, în această categorie, uneori, nu elementul cromatic poartă încărcătura metaforică.

1. ALB

(Cu referire la furtuna de zăpadă)

albă vijelie (*Iubesc precum iubeşte pe-o albă vijelie Un ocean de foc.* O. I 1/3).

2. ALB ŞI STRĂLUCITOR

a) (Cu referire la reflexele luminoase ale apei)

dalbe diamante (*N-o uita vrodată . . . Apele lucinde-n dalbe diamante.* O. I 9/5);

b) (Cu referire la apa cu reflexe metalice)

argint fluid (*Izvoarele le vezi mişcîndu-se şi şerpuind cu argintul lor fluid, transparent şi viu.* P. L. 78/37);

c) (Cu referire la lumina lunii)

manta argintie (*Inundată de o manta argintie, apucă şi ea calea luminoasă ce duce în lună.* P. L. 20/35);

pînze argintie (*O dormi, o dormi, în pace printre făclii o mie Şi în mormînt albastru şi-n pînze argintie.* O. I 69/4).

3. ALB ROŞIATIC

(Cu referire la petalele de cireş rozalbe desprinse din pom)

omăt trandafiriu (*Şiruri de cireşi scutură grei omătul trandafiriu al înflorirei lor bogate.* P. L. 51/22).

4. ALBĂSTRIU

(Cu referire la albeaţa imaculată a obrajilor prin care se străvăd vinele albăstrii)

zăpada viorie (*Prin el curge rumenirea, mîndră ca de trandafiri Şi zăpada viorie din obrajii tăi subţiri.* O. I 83/4).

5. ALBASTRU

a) (Cu privire la bolta cerească văzută în nuanţe de la albastru pal pînă la albastru întunecat)

albastrele lanuri ale cerului (*Înserează încet, stelele mari izvorăsc pe albastrele lanuri ale cerului.* P. L. 39/16);

cîmpiile azure (*Din tainica pădure Apare luna mare cîmpiilor azure Umplîndu-le cu ochiul ei mîndru, triumfal.* O. I 63/9);

depărtări albastre (*Poate de mult s-a stins în drum* [lumina stelei] *În depărtări albastre, Iar raza ei abia acum Luci vederii noastre.* O. I 234/6);

albastru... umed şi curgător (*Spaţii iluminate de un albastru splendid, umed şi curgător.* P. L. 36/6);

b) (Cu referire la ochi)

stele albastre (*Făt-Frumos vedea cum înfloreau două stele albastre, — limpezi şi uimite — ochii miresei lui.* P. L. 9/27);

noaptea albastră [a ochilor] (*Apoi noaptea lor albastră, a lor dulce vecinicie, Ce uşor se mistuieşte prin plînsorile pustie.* O. I 83/5; cf. *dulcii cerului fiaştri).*

6. GALBEN STRĂLUCITOR

a) (Cu referire la ochi)

foc vînăt (*El s-apropie şi sărută mînile portretului, apoi faţa, gura, ochii cei de foc vînăt.* P. L. 30/17; *Faţa ei... întunecată numai de-o viorie umbră... ce concentrează idealele artei în boltita frunte şi-n acei ochi de-un albastru întuneric.* P. L. 77/19);

b) (Cu referire la cer)

albastru întuneric (*Un cer de un etern şi albastru întuneric, cu stele moi de suflarea nopţii.* P. L. 60/6).

7. ALBASTRU INTENS (ŞI STRĂLUCITOR)

(Cu referire la apa Nilului cu reflexe sărălucitoare provocate de lumina solară şi de mîlul auriu)

oglinda galben-clară [a Nilului] (*Nilul mişc-a lui legendă şi oglinda-i galben-clară.* O. I 43/II).

8. GALBEN LIVID

(Cu referire la Arald, rege al avarilor)

al nopţii palid domn (*Dar noaptea se trezeşte... Şi-n negru-mbracă toate al nopţii palid domn.* O. I 96/27).

9. ROŞU

a) (Cu referire la zorii zilei)

razele roşii ale zilei (*A zilei raze roşii în inimă-mi pătrund.* O. I 98/5).

b) (Cu referire la fulger)

şerpi roşii (*Şerpi roşii rupeau trăsnind poala neagră a norilor.* P. L. 9/16).

III. Construcţii metaforice şi metafore care utilizează nume de culori pentru a denumi obiecte fără raportare directă la valoarea cromatică a termenului utilizat. În această categorie au fost subsumate expresii în care culoarea joacă doar rolul de realizator al metaforei. Cu ajutorul unor adjective, substantive şi, mai rar, verbe — echivalente plastice, coloristice —, poetul reuşeşte să sugereze o serie de concepte din zona spiritualului, să sensibilizeze materia concretă, să ne transporte în zona abstractă. Exemplificăm acest tip de construcţii metaforice precedate de indicaţii asupra semnificaţiei lor. În unele dintre exemplele de mai jos, termenul cromatic intră în structura unor simboluri.

a) poveşti ideale, minunate

mite albastre (*Atunci, vă veţi întoarce în vremile-aurite, Ce mitele albastre ni le şoptesc ades.* O. I 61/7);

b) (cu referire la poezie)

înger palid cu priviri curate (*Ce e poezia? Înger palid cu priviri curate.* O. I 36/13);

strai de purpură şi aur (*Ce e poezia? ... Voluptos joc de icoane şi cu glasuri tremurate, Strai de purpură şi aur, peste ţărîna cea grea.* O. I 36/15);

c) vremile senine, fericite, ale copilăriei

zile copile şi albe (*Să mai privesc o dată cîmpia-nfloritoare, Ce zilele-mi copile şi albe le-a ţesut.* O. I 6/22);

d) deznădejde, trai chinuit, existenţă mizeră

privazul negru al vieţii[20] (*Este ea. Deşarta casă dintr-odată-mi pare plină, În privazul negru-al vieţii-mi E-o icoană de lumină.* O. I 106/13);

neagră durere (*La neagra-i durere îi pune hotar.* O. I 11/18);

pîne neagră (*Robia viaţa toată, lacrimi pe-o neagră pîne, Copilelor pătate mizeria-n ruşine.* O. I 60/3);

e) (sugerînd însuşirea de a fi nemuritor care este considerată ca un calvar)

greul negrei vecinicii (*De greul negrei vecinicii, Părinte, mă dezleagă Şi lăudat pe veci să fii Pe-a lumii scară-ntreagă.* O. I 177/1);

f) (sugerînd infinitul, nepătrunsul)

neagra vecinicie (*Parcă-l văd pe astronomul cu al negurii repaos Cum uşor, ca din cutie, scoate lumile din haos Şi cum neagra vecinicie ne-o întinde şi ne-nvaţă Că epocele se-nşiră ca mărgelele pe aţă.* O. I 140/25; *În toată neagra vecinicie O clipă-n braţe te-am ţinut.* O. I 212/15);

g) (simbolizînd tristeţea, durerea, moartea)

aripa neagră sau **neagra aripă** (*A-ntristării neagră-aripă peste lume se întinde.* O. I 28/9; *Să simt deasupră-mi geniul morţii Cu-aripi negre.* O. IV 338/14);

h) (simbolizînd femeia iubită cu ochii albaştri; după unele păreri este „simbolul romantic al aspiraţiei nostalgice după un ideal necunoscut"[21]);

floare albastră (*Floare albastră.* O. I 50 (titlu); *Ce frumoasă, ce nebună E albastra-mi dulce floare.* O. I 55/28; *Şi te-ai dus, dulce minune, Şi-a murit iubirea noastră, Floare-albastră!* O. I 55/31);

ochi albaştri (*Ascultam pe craiul Ramses Şi visam la ochi albaştri.* O. I 140/32);

ochi vineţi (*Singuri voi, stejari, rămîneţi De visaţi la ochii vineţi.* O. I 122/16);

i) (Cu referire la Kamadeva, zeul iubirii la indieni, sugerînd ideea că izvorul iubirii este o îmbinare a frumosului cu o iluzie)

---

[20] Construcţia metaforică de mai sus este pusă în corelaţie cu construcţia *icoană de lumină*, cu semnificaţia „izvor de optimism, de nădejde, de fericire", şi marchează — prin opoziţie — un maxim efect stilistic.

[21] V. G. C. Nicolescu, *Contribuţii la lămurirea „enigmaticei" floare-albastră*, în „Limba română", XII, 1963, nr. 3, p. 270.

fiul cerului albastru și al iluziei deșarte (*A sosit ca să mă certe* [Kamadeva] — *Fiul cerului albastru Și-al iluziei deșarte*. O. I 236/19);

j) Memfis, capitala Egiptului antic

argintos gînd al pustiei (*Ș-atunci Memfis se înalță, argintos gînd al pustiei, Închegare măiestrită din suflarea vijeliei*. O. I 45/19);

k) Ceahlăul, considerat ca paradisul mitic al geto-dacilor

albul munte (*Voi, cînd mi-or duce îngerii săi, Palida-mi umbră în albul munte, Să-mi pui cununa pe a mea frunte*. O. I 27/22);

l) Imperiul otoman

flamura cea verde (*Iară flamura cea verde se înalță an cu an*. O. I 144/31);

m) revoluția

flamura cea roșă (*O luptă-te-nvăluită în pletele-ți bogate. Eroic este astăzi copilul cel pierdut Căci flamura cea roșă cu umbra de dreptate Sfințește-a ta viață de tină și păcate*. O. I 63/3).

Există o categorie de construcții metaforice care cuprind un termen susceptibil de a fi considerat cromatic, cel puțin pe plan secundar, întrucît, în afară de strălucire, culoarea este aceea care caracterizează, în primul rînd, obiectul denumit prin acest termen. Este vorba de substantivul *aur*. Construcțiile metaforice care cuprind acest termen sînt folosite ca imagini poetice plastice cu următoarele semnificații:

a) luna

copila de aur (*Din țărm în țărm durează o cărare de văpaie, Ce pe-o repede-nmiire de mici unde o așterne Ea, copila cea de aur, visul negurii eterne*. O. I 154/26);

scut de aur (*Tinere, ce plin de visuri urmărești vreo femeie Pe cînd luna, scut de aur, strălucește prin alee*. O. I 159/16, cf. O. I 144/8);

b) polenul

colb mărunt de aur (*Și albinele-aduc miere, aduc colb mărunt de aur, Ca cercei din el să facă cariul, care-i meșter faur*. O. I 87/7).

Din prezentarea construcțiilor metaforice de mai sus avem o imagine a unor mijloace folosite de poet pentru sensibilizarea ideii cu funcții psihologice și estetice; rezultatul relevă o mai mare strălucire a descrierii, un mai puternic relief al semnificației, realizat printr-o exprimare mai concisă, mai economică. Puterea de invenție a scriitorului și, mai cu seamă, funcția de sensibilizare și de potențare, caracteristice metaforei, sînt produsul unor asimilări dintre o imagine și un lucru; în cadrul acestei asimilări există — după cum am văzut — diferite grade, fapt care face ca, de obicei, imaginea metaforică să aibă un caracter echivoc. Alături de metafora realizată prin asimilare sau rezultată din comparații neîncheiate, în lanț (legate) ori juxtapuse (opoziționale) am întîlnit construcția metaforică personificatoare în care ne sînt înfățișate aspectele naturii, însușirile oamenilor sau ale faptelor lor, viața lor interioară etc. Acest tip de construcții metaforice se bazează tot pe o comparație subînțeleasă, prescurtată sau eliptică (*brevior similitudo*, cum spunea Quintilian), în care termenul cu care se face comparația este absent. Construcțiile metaforice cromatice nu oferă întotdeauna ima-

ginației noastre o limită, nu se fixează într-un cuvînt propriu, ci sînt difuze, infinite, și — din această cauză — conțin o mai mare valoare sugestivă. Comparațiile care stau la baza lor pornesc fie de la un concept abstract pentru a ajunge la o imagine determinată (*argintos gînd al pustiei* = Memfis, *albastru umed și curgător* = tonalitatea albastră a boltei cerești), fie de la o imagine constituită și sărăcită prin însăși perfecțiunea determinării ei pentru a ajunge la un concept abstract (*inger palid cu priviri curate* sau *strai de purpură și aur* = poezia; *flamura cea roșă* = revoluția). Un și mai mare grad de valoare artistică ating simbolurile. Ca și celelalte construcții metaforice și ele implică o comparație, dar deosebirea constă în faptul că aceasta se face între o impresie dată și una rămasă vagă și, ca atare, cu neputință de formulat printr-un termen univoc și precis. Tocmai din această pricină, perspectiva construcției metaforice simbolice nu este închisă, ci, dimpotrivă, nederminată, nelimitată, sugestivă, deci poetică prin excelență.

Construcțiile metaforice — așa cum reiese din parcurgerea materialului ilustrativ prezentat mai sus — pot fi *statice*, exprimate prin sintagme alcătuite din substantive și adjective (luna: *copila de aur, scut de aur* etc.) sau *dinamice*, exprimate prin construcții cu verbe (a da o lumină intermitentă roșietică = *a răni întunecimea ca pete de jeratic*, a se înroși = *a ieși (cuiva) singele în obraz, a înflori trandafiriî pe fața (cuiva)).*

*

Făcînd o trecere în revistă a celor mai frecvente culori din opera lui Eminescu, vom constata preferința deosebită pentru *alb, negru, albastru, roșu, verde, galben*, adică pentru culorile principale ale spectrului solar. *Albul* și *negrul* introduc un puternic contrast, dar între ele se găsesc culorile stinse, reci: *verdele, albastrul, argintiul, aurul, vînătul.*

Studiul cromaticii eminesciene a scos în evidență laturi importante ale creației poetului. Puterea de evocare, de zugrăvire a culorii apare în versuri nemuritoare. Imaginile vizual-coloristice, alese mai degrabă dintre aspectele schimbătoare ale luminii decît din cele statornice ale formelor, sînt egalate numai de cele auditive. Eminescu nu este un pictor al formei, ci un pictor al luminii. Aceasta este prezentă în opera artistică a marelui poet nu numai ca un element cromatic; cu ajutorul ei este mărită considerabil frumusețea și puterea sensibilizatoare și intensificatoare a culorilor și a nuanțelor. Așa cum arată Roseta del Conte[22], Eminescu are „relevația luminii" și „amețeala siderală" („la rivelazione delle luce", „la vertigine siderale"), care nu conturează rigid, geometric, obiectele, ci se împrăștie peste tot, învăluind natură, ființe, sentimente și visuri într-o ceață aurie diafană, feerică:

„Cînd torsul s-aude l-al nopților caier
Argint e pe ape și aur în aer" (O. I 37/16).

[22] *La sensibilità cromatica di Eminescu*, p. 120.

Parafrazînd aforismul lui Lucian Blaga, care spunea că „cele şapte minuni ale lumii sînt cele şapte culori", şi analizînd coloristica eminesciană, putem spune — în concluzie — că bogăţia şi varietatea culorilor şi tonurilor din poezia şi proza artistică eminesciană demonstrează faptul, pomenit la începutul acestui articol, că elementele cromatice, realizate atît prin procedee strict gramaticale, cît şi prin subtile şi neaşteptate mijloace stilistice, constituie una dintre trăsăturile caracteristice ale scrisului poetului.

Mai 1971

Institutul de lingvistică
Bucureşti, str. I. C. Frimu, 22

VALORI STILISTICE ALE NUMERALULUI ÎN POEZIA LIRICĂ

de

FELICIA ȘERBAN

În comparație cu alte părți de vorbire, numeralul a fost sumar studiat sub aspectul potențialului expresiv, apreciat în general drept foarte scăzut: „La poésie est particulièrement réfractaire au chiffre, du fait que l'émotion, l'imagination, le sens esthétique ne s'accomodent guère d'une préoccupation d'exactitude rigoureuse" — notează J. Marouzeau[1], arătînd în continuare că se referă în primul rînd la poezia clasică. Herbert Seidler face următoarea disociere: o experiență poate fi cunoscută — ceea ce duce la numărul exact, monosemantic; o experiență poate fi trăită — ceea ce duce la cuvinte care posedă valori afective. În anumite numerale golirea de afectivitate este dusă mai departe decît în altele; cifrele exacte sînt lipsite de afectivitate și de aceea nu au valoare stilistică[2].

Cercetarea poeticii populare însă relevă că numeralul — și anume chiar cifrele exacte — comportă aici modalități specifice de utilizare, reclamînd un studiu mai detailat atît al acestor caracteristici, cît și al acelor procedee stilistice bazate pe numeral în care lirica populară și cea cultă se întîlnesc.

Prezența numeralului în proza nonliterară își are explicația preponderentă în necesitatea unei determinări cantitative, condiționate de o realitate căreia trebuie să-i corespundă comunicarea[3]. Explicația nu este valabilă și pentru opera literară, a cărei trăsătură distinctivă este „ficțiunea", „invenția", „imaginația"[4], cu atît mai mult pentru poezia lirică: „La poésie ne cherche pas à transmettre un fait, mais à provoquer en nous cet état"[5]. În lirica populară, deși sentimentele sînt redate de cele mai multe ori prin intermediul povestirii unor acțiuni sau al redării unor situații care au putut fi trăite cu adevărat, *poezia* se naște numai atunci

---

[1] J. Marouzeau, *Précis de stylistique française*, ed. V, Paris, 1963, p. 124.

[2] H. Seidler, *Allgemeine Stilistik*, Göttingen, 1953, p. 106.

[3] Pentru funcțiile expresive ale numeralului în vorbire, v. I. Iordan, *Stilistica limbii române*, București, 1944, p. 137—139.

[4] Cf. R. Wellek și A. Warren, *Teoria literaturii*, București, 1967, p. 51.

[5] P. Guiraud, *Pour une sémiologie de l'expression poétique*, în *Langue et littérature*. Actes du VIII-e Congrès de la Fédération Internationale des Langues et Littératures Modernes, Paris, 1961, p. 126.

CL, anul XVI, nr. 2, p. 389—408, Cluj, 1971

cînd faptul real este refigurat simbolic, fiind reflectat prin toate convenţiile stilului[6]. Prezenţa numeralului în poezia lirică este reclamată de necesităţi fie compoziţionale, fie semantico-stilistice, fie prozodice.

În ceea ce priveşte rolul numeralului în compoziţia liricii, remarcăm în primul rînd aportul lui la realizarea unui procedeu poetic specific liricii populare: îngustarea treptată a imaginii[7] pentru a ajunge la personajul central al poeziei. Un exemplu edificator pentru acest procedeu este următoarea poezie populară germană:

Mit Lust tät ich austreten
durch einen grünen Wald,
darin da hört ich singen
drei *Vöglein wohlgestalt.*
So sind es nit drei Vögelein,
es sind **drei** *Fräulein fein;*

. . . . . .

Das **erst** *heißet Ursulein,*
das ander Barbelein,
das **dritt** *hat keinen Namen,*
das solt des Jägers sein[8]

(Cu plăcere trecut-am / printr-o verde pădure, / de acolo auzii cîntînd / trei păsărele mîndre. / Dar nu sînt trei păsărele, / sînt trei fete gingaşe: / ... Prima se numeşte Ursulein, / cealaltă Barbelein, / a treia nu are nume, / aceasta trebuie să fie a vînătorului).

---

[6] Cf. Vl. Ja. Propp, *I canti popolari russi*, Torino, 1966, p. 63.

[7] Cf. A. M. Novikova, *Norodnye liričeskie pesni*, în *Russkoe narodnoe poetičeskoe tvorčestvo*, izdanie 2-e, Moskva, 1956, p. 430.

[8] *Das kleine Wunderhorn. Deutsche Volkslieder*, Leipzig, [f.a.], p. 5—6. Dăm în continuare lista volumelor din care am extras material şi abrevierile utilizate:

ALRT II = *Texte dialectale* culese de E. Petrovici. Supliment la *Atlasul lingvistic român*, Sibiu—Leipzig, 1943;

ARGHEZI = T. Arghezi, *Versuri*, Bucureşti, 1959;

BARBU = I. Barbu, *Poezii*, [Bucureşti], 1970;

BÎRLEA, C. P. = I. Bîrlea, *Cîntece poporane din Maramureş. Descîntece, vrăji, farmece şi desfaceri*, Bucureşti, 1924;

DENS. Ţ.H. = O. Densusianu, *Graiul din Ţara Haţegului*, Bucureşti, 1915;

ELEG. GYÜJ. = *Elegyes gyüjtések Magyarország és Erdély különböző részeiből*. Szerkesztették Arany László és Gyulai Pál, Pest, 1872;

HODOŞ, P. P. = E. Hodoş, *Poezii poporale din Banat*, Caransebeş, 1892;

JARNÍK—BÎRS. D. = J. U. Jarník şi A. Bîrseanu, *Doine şi strigături din Ardeal*. Ediţie definitivă (studiu introductiv, inedite, note şi variante) de A. Fochi, Bucureşti, 1968;

MAT. FOLK. = *Materialuri folkloristice*. Culese şi publicate... prin îngrijirea lui Gr. G. Tocilescu, Bucureşti, 1900;

MINULESCU = I. Minulescu, *Versuri*. Ediţie definitivă îngrijită de autor, Bucureşti, 1939;

PAMFILE, C. Ţ. = T. Pamfile, *Cîntece de ţară*, Bucureşti, 1913;

RUSS. = A. M. Novikova, *Russkie narodnye pesni*, Moskva, 1957;

SZ. GY. = *Székelyföldi gyüjtés*. Gyüjtötte és szerkesztette Mailand Oszkár, Budapest, 1905;

TEODOR. P. P. = G. Dem. Teodorescu, *Poesii populare române*, Bucureşti, 1885.

Alt exemplu, din poezia populară rusă:

U batjuškinych vorot
Da tri *sadika rastet,*
Tri *zelenye cvetet.*
V **odnom** *poet solovej,*
V drugom sadu kukuška;
V **tret'em** *plačet udova*
(RUSS. 256)

(La poarta tăicuțului / trei grădinițe cresc, / Trei, verzi, înfloresc. / Într-una cîntă privighetoarea, / În cealaltă cucul; / În a treia plînge o văduvă).

Construcția restrictivă poate servi ca introducere poeziei (exemplul de mai sus) sau ca încheiere:

Világos az én kis kötőm,
Szegény legény a szeretőm...
Van szeretőm **tizenhárom,**
Ha tíz elhagy, marad **három;**
Kettő *elhagy; azt se bánom,*
Egy *elhagy: holtig sajnálom*
(ELEG. GYÚJ. 257)

(Deschisă la culoare mi-i băsmăluța, / Fecior sărac mi-e iubitul / ... Iubiți am treisprezece, / Dacă zece mă lasă, rămîn trei; / Doi mă lasă: nici asta nu regret, / Unul mă lasă: pînă la moarte îmi pare rău).

Alteori restricția treptată prin intermediul numeralului include întreaga dezvoltare a motivului liric:

De cînd neicuța s-a dus,
Trei *garoafe-n poart-am pus:*
Cîtetrele *mi s-au prins,*
Mi s-au prins, a-mbobocit,
Neicuța n-a mai venit...
Numai **una** *s-o uscat:*
Neicuța că m-o lăsat!
(TEODOR. P. P. 279).

Adesea numeralul apare numai în final, marcînd personajul asupra căruia se concentrează atenția poetului:

Cîte fete sînt în sat,...
Pe toate le-am sărutat,...
Numai **una** *mi-a scăpat:*
Copilița cea mlădie,...
Care mi-i mai dragă mie
(PAMFILE, C. Ț. 114)

— aici opoziția cu numeralul *una* constituind-o pronumele *toate*.

Restrîngerea imaginii se învecinează astfel cu un tip aparte de a n t i t e z ă, care constă în prezentarea unor contraste cantitative prin intermediul numeralului:

M-a aflat că sînt dator
O sută cincizeci *de poli*
***Numai la* doi** *negustori;*
Mai sînt la **o** *copiliţă*
O *leiţă şi-o băncuţă,*
Pentru că mi-a dat guriţă
(MAT. FOLK. 226).

Termenii antitezei sînt, pe de o parte, numerale reprezentînd cifre mari, ca în exemplul de mai sus, sau anumite cifre folosite de predilecţie în vorbirea populară, cu sensul de „multe" (vom mai reveni asupra acestui aspect):

Ştii tu, neico, mai de an,
Că bine noi **doi** *trăiam,*
*Dintr-***un** *măr ne săturam;*
Dar acum să fie **zece,**
Nici de sete nu ne-ar trece
(HODOŞ, P. P. 101),

iar pe de altă parte — numerale reprezentînd cifre mici; cu acest rol apare *unul, una,* reliefînd singularul în raport cu o colectivitate:

Că din **sută** *şi din* **mie**
Numai **una-***mi place mie*
(*ibid.* 103).

În următoarea poezie populară maghiară, opoziţia este indicată în prima parte de un plural:

Búza, búza, szép tavaszi búza!
Kihajlott a torboszlói útra.
Levágják a búzát a szép lányok,
Azok közül **egyet** *de sajnálok*
(SZ. GY. 111).

(Grîule, grîule, frumos grîu de primăvară! / S-a aplecat pe drumul spre Torboszló. / Taie grîul fetele frumoase, / Dintre ele, de una cît îmi pare de rău).

Cu aceasta ne apropiem de un procedeu artistic care se utilizează şi în poezia cultă: reliefarea unui element singular faţă de o serie de plurale:

Valul curmeziş ... vine-mblînzit
să-ţi pupe **unghiile,**
inelele *şi* **o brăţară**
(ARGHEZI, 199).

Un alt procedeu de compoziție, utilizat în lirica populară într-o manieră aparte, la realizarea căruia poate contribui numeralul care intervine de cele mai multe ori într-un paralelism sintactic sinonimic sau enumerativ[9], este amplificarea. Procedeul constă în reluarea ideii expuse, sub forma unor „variații pe aceeași temă":

Ochii-s negri ca neghină,
Scoală junii de la cină;
Ochii tăi ăi măzărați
Scoală junii necinați;
Ochii tăi ăi cu albuș
Scoală junii din culcuș
(HODOȘ, P. P. 68).

Exemplificînd cu material din poezia populară epică, Sanda Golopenția-Eretescu explică asemenea reluări sinonimice prin tendința de supraexplicitare proprie poeziei folclorice[10]. Pentru lirica populară însă, ar mai fi de adăugat o explicație, prin „pseudopreceptul" estetic formulat de G. Călinescu astfel: *„poetul trebuie să alterneze frazele substanțiale cu frazele prozaice, ca să profite de odihna spiritului în raporturile comune.* În timpul acestei odihne versul își bate limbile în gol cu un spor de sonoritate care se răsfrînge asupra întregii compuneri"[11]. Astfel amplificarea poate să sublinieze și să precizeze ideea într-un mod specific poeziei, dar și să o abandoneze în favoarea unui joc stilistic, în ambele cazuri însă acționînd în direcția distanțării de comunicarea nonpoetică.

Ilustrăm funcțiunea numeralului în cadrul amplificării prin două variante ale unei poezii populare; în cea dintîi, numeralul *doi* este motivat prin conținut, integrîndu-se într-un simbol al despărțirii:

Rău te-am visat astă-noapte.
Că năframa ta cea nouă
Era ruptă tomna-n **două.**
Nu știu, dragă, ce-a mai fi,
Poate că ne-om despărți.
(BÎRLEA, C. P. 127);

amplificarea intervine în a doua variantă:

Rău, bădiță, te-am visat,
Că năframa ta cea nouă
Am visat-o ruptă-n **două,**
Ruptă-n **două,** *ruptă-n* **trii,**
Ruptă-n poartă la Sibii,
Ruptă-n **trei** *și ruptă-n* **patru,**
Scrisă-n poartă la-mpăratu
(HODOȘ, P. P. 98).

[9] Cf. Liliana Ionescu, *Paralelismul în lirica populară*, în *Studii de poetică și stilistică*, [București], 1966, p. 48—68.

[10] Sanda Golopenția-Eretescu, *Analiza semantică a poeziei folclorice*, în „Revista de etnografie și folclor", XI, 1966, nr. 2, p. 111—112.

[11] G. Călinescu, *Principii de estetică*, București, 1968, p. 55.

Posibilitatea acestui „joc stilistic" rezidă în capacitatea numeralului de a pierde din exactitatea conținutului propriu (problemă la care vom mai reveni), pînă la golirea lui semantică: în exemplul de mai sus, în cadrul amplificării, deci începînd cu versul al patrulea, important nu este numărul reprezentat, ceea ce rezultă din permutabilitatea cu orice numeral, cel puțin dintre cele sub zece; numeralul funcționează numai ca element formal al construcției poetice.

Aspectul formal este corelat uneori cu o funcțiune stilistico-semantică:

Duce murgu **doi** *și* **trii,**
Dar pe noi, niște copii?
Duce murgu **trei** *și* **patru,**
Dar nevasta și bărbatu?
Duce murgu **patru, cinci,**
Dar pe noi, niște voinici?
(MAT. FOLK. 237)

— creșterii numeralului îi corespunde o aparentă creștere treptată a poverii: „copii", „femeie și bărbat", „voinici", deși este vorba, în realitate, de aceleași persoane. Sau:

Dorul tău, badeo, ș-al meu...
Să-l facă un pod mereu,
Pod mereu preste Brașeu,
Să treci, bade, tu și eu,
Să treacă tot **doi** *cu* **doi**
Și noi, bade, **amîndoi;**
Să treacă tot **trii** *cu* **trii,**
Și noi, bade, ca **doi** *copii;*
Să treacă tot **cinci** *cu* **cinci,**
Noi, badeo, ca **doi** *voinici*
(JARNÍK—BÎRS. D. 260[12])

— în timp ce în al doilea element al paralelismului cifrele indicate de numeral variază crescînd treptat, în primul element numeralul *doi* rămîne constant, subliniind astfel ideea poeziei — legătura strînsă între două persoane. Amplificarea este angrenată aici într-o structură mai complexă, ca și în poezia următoare:

La grădina cu **doi** *peri,*
O *drăguță cu* **doi** *veri;*
La grădina cu **doi** *nuci,*
O *cadînă cu* **doi** *turci;*
La grădina cu **doi** *brazi,*
O *drăguță cu* **doi** *frați;*
La grădina cu **doi** *plopi,*
O *drăguță cu* **doi** *popi;*
*La grădina c-***un** *cireș,*
Cinci *fete pe-***un** *flăcăieș!*
(PAMFILE, C. Ț. 123)

[12] Am refăcut textul uneia dintre variantele de care s-au servit U. Jarník și A. Bîrseanu, conform indicațiilor date de A. Fochi la p. 460, întrucît intervențiile editorilor vizau și partea care conține numeralul.

— pe parcursul primelor opt versuri, paralelismul păstrează constante raporturile de numerale *doi/doi* pe verticală și *unu/doi* pe orizontală, creindu-se un tipar al acestei secvențe, ceea ce produce la receptor așteptarea repetării aceleiași formule; în ultimul distih însă — și surpriza este cu atît mai mare cu cît așteptarea a fost mult prelungită — raporturile devin *unu/unu* pe verticală și *cinci/unu* pe orizontală. Aici amplificarea nu reia o idee expusă deja, ci anticipează formularea ei.

O categorie aparte de amplificări bazate pe numerale asociate cu repetiția altor părți de vorbire o constituie cele a căror consecință este încetinirea desfășurării mesajului, ca o redare sugestivă a duratei, precum în versurile lui Eminescu:

Trecu **o** *zi, trecură* **trei**
Și iarăși, noaptea, vine
Luceafărul

(EMINESCU, 141—142)

sau în următoarea poezie lirică populară:

Dragostea din ce-i făcută?
Din omul cu vorbă multă.
Zice-o vorbă, zice **două,**
Îndată-i dragostea nouă!

(JARNÍK—BÍRS. D. 241);

sau, din lirica populară maghiară:

Jaj be hosszú, jaj be széles
Ez az út,
A melyen az édes rózsám
Elindult.
Ketőt *lépik,* **harmat** *lépik,*
Megnem áll

(SZ. GY. 107)

(Vai ce lung e, vai ce lat e / Acest drum, / Pe care dulcea mea mîndră / A pornit. / Pășește două, pășește trei, / Nu se oprește). O amplificare de proporții mai mari apare în următoarea poezie populară rusă:

Služit god on, služit **dva,**
Služit **tri** *goda,*
Na **četvertyj** *na godok*
Sam domoj idet,
A na **pjatyj** *na godok*
Milyj ženitsja...

(RUSS. 186)

(Slujește el un an, slujește doi, / Slujește trei ani, / Într-al patrulea an / El singur merge acasă, / Iar într-al cincilea an / Dragul meu se însoară).

În lirica populară se întîlnește frecvent fenomenul aparentei redări a procesului de gîndire, cu inerentele-i tatonări în precizarea ideii, în căutarea expresiei, spre deosebire de poezia cultă, care prezintă numai

rezultatul finit al deliberării[13]. Un caz al acestei tendințe în poezia populară este așa-numita *metaforă infirmată*, prezentată fie ca o impresie sau părere greșită și apoi rectificată, fie sub formă dubitativă[14]. Cînd este vorba de aprecieri cantitative sau valorice, se recurge și la numeral pentru amplificări de acest gen:

Drăguliță, gura ta
*Pentru-***on** *galbin n-o aș da.*
*Pentru-***on** *galbin, pentru* **doi,**
Pentru **doisprezece** *boi*
(BÎRLEA, C. P. 93);

versurile prezintă o gradație ascendentă, care începe cu evaluarea rezervată la „un galben", trecînd apoi la o creștere ușoară, „doi galbeni", pentru a supralicita brusc în ultimul vers.

Spuneam la început că frecvența numeralului în lirica populară este motivată și de cerințe prozodice. Rima reclamă adesea un plural în versul paralel, realizat cu ajutorul unui numeral mai mare decît *unu*, chiar dacă pentru conținut prezența lui nu este necesară; tot astfel numeralele apar pentru a umple goluri de una sau două silabe, mai ales în versurile introductive, în care semnificația numeralului e lipsită de importanță:

Verde **trei** *frunze de nuci*
(PAMFILE, C. Ț. 143);

Ket *czifrafa levelestül, ágastul,*
Mind az mondják, hogy váljunk el egymástul
(SZ. GY. 122)

(Doi copaci pestriți, cu frunze și crengi, / Tot ni se spune să ne despărțim).

Numeralul servește și pentru realizarea unui aspect fonic mai plăcut, prin evitarea întîlnirii a două silabe identice: *Foaie verde* ***și-o*** *lalea* (PAMFILE, C. Ț. 121 — față de *foaie verde* **de** *lalea*) sau *Frunză verde* **trei** *măsline* (*ibid.* 99), procedeul utilizării numeralului în versurile introductive impunîndu-se apoi în tradiția poeticii folclorice: *Foicică* **trei** *granate* (TEODOR. P. P. 317); *Frunză verde* **trei** *gutui*, **Trei** *gutui și* **trei** *lămîi* (*ibid.* 305); *Și-am zis verde* ***și-un*** *bujor* (PAMFILE, C. Ț. 142); *Frunză verde, frunză verde / De* **trei** *ori tot frunză verde* (JARNÍK—BÎRS. D. 221); *De* **trei** *ori fire de orz* (HODOȘ, P. P. 178) etc.

Din punctul de vedere al conținutului, numeralul este, în multe asemenea cazuri, redundant:

Ki nem hiszi, próbájja meg magát hát,
Tud aludni, ha ijjen **két** *szemet lát?*
(SZ. GY. 54)

[13] Cf. Sanda Golopenția-Eretescu, *Analiza semantică...*, p. 111—112. Unul dintre exemplele date pentru acest fenomen îl reproducem pentru a ilustra procedeul: *Golea-n casă că-mi dormea, / Îmi dormea, ori nu-mi dormea, / Ori așa se prefăcea.*

[14] Cf. Monica Brătulescu, *Cîteva tipuri de metaforă în folclor*, în *Studii de poetică...*, p. 83—90.

(Cine nu crede să se încerce, / Poate dormi, dacă vede asemenea doi ochi?);

Cînd treci, bade, pîngă noi,
Plîngu-mi ochii **amîndoi**
(HODOȘ, P. P. 45).

Stilistic, rezultă o accentuare a ideii — în exemplul de mai sus, a intensității suferinței; în exemplul următor, a plenitudinii sentimentului, dăruit fără rezerve:

Át ölellek **két** *kezemmel*
(ELEG. GYÜJ. 243)

(Te îmbrățișez cu cele două mîini ale mele).
Redundant pentru înțelegerea mesajului, numeralul produce în schimb efecte picturale:

Kötök én neked bokrétát,
Két *kezem lesz a kötője,*
Tíz *ujjom lesz a tíz ága,...*
Két *arczám piros rózsája*
(*ib.* 274)

(Îți voi lega buchet de flori, / Cele două mîini ale mele îi vor fi legătoare, / Cele zece degete ale mele — cele zece ramuri, / ... Cei doi obraji ai mei — trandafirii lui roșii).

În afara motivării prozodice, numeralul apare în versurile introductive și printr-o „propagare retroactivă":

Három *bokor szőllővesszö,*
Be szép tulok ez a kettő.
Szép a tulok, megy a járom,
Be szép leány ez a **három.**
Be szeretném az **egyiket,**
Három *közül a szebbiket,*
A szebbiket ha nem adják,
A más **kettőt** *megtarthassák*
(SZ. GY. 45)

(Trei fire viță de vie, / Frumoși juncani sînt aceștia doi. / Frumoși sînt juncanii, merge plugul, / Frumoase fete sînt acestea trei. / Aș iubi-o pe una, / Dintre cele trei pe cea mai frumoasă, / Pe cea mai frumoasă dacă nu mi-o dau, / Pe celelalte două pot să le păstreze);
numeralul leagă astfel versul introductiv de următoarele, constituind, în acest exemplu, și veriga unei asocieri comparative[15], între cele trei fete și cele trei fire de vie, figură de stil care aici este periferică și slab perceptibilă.

[15] Cf. Felicia Șerban, *Expresii lingvistice ale „asocierii" în lirica populară și cultă*, în „Cercetări de lingvistică", XIII, 1968, nr. 1, p. 107—113.

Este însă una dintre funcţiunile numeralului în lirica populară aceea de a media sau a sublinia asocieri comparative:

Pe ceruţ sînt **două** *stele,*
La mîndruţ **două** *inele*
(BÎRLEA, C. P. 29),

comparaţii:

Fost-am **două** *la părinţi,*
Ca şi **doi** *pomi înfloriţi*
(*ibid.* 23)

sau metafore:

Pe cărare întîlnii
Doi *feciori,* **două** *făclii*
(HODOŞ, P. P. 70).

Asocierea comparativă poate fi principiul de construcţie al întregii poezii, pe care o divide în două părţi simetrice, ca în următoarea poezie din lirica populară rusă:

Kak iz luzej iz zelenych
Plyli tut **tridcat'** *utoček;*
Odna *utka napered plyvet, put' ukazyvaet.*
Gde ni vzjalsja mlad jasnyj sokol,
Uŝib-ubil seruju utočku;
Raspužatsja-raspljačutsja **tridcat'** *utoček.*
Kak iz sada iz zelenogo
Idut tut **tridcat'** *devušek;*
Odna *devuška vpered idet, put' ukazyvaet.*
Gde ni vzjalsja dobryj molodec,
Uvel k sebe krasnu devušku
(RUSS. 150)

(De pe pajişte, de pe cea verde, / Înotară aici treizeci de răţuşte; / O răţuşcă înoată înainte, drumul îl arată. / Unde nu se porni un tînăr şoim strălucitor, / Lovi-ucise răţuşca cenuşie; / Se împrăştie-plîng cele treizeci de răţuşte. / Din grădină, din cea verde, / Vin aici treizeci de fete; / O fată merge înainte, drumul îl arată. / Unde nu se porni tînărul voinic cel bun, / O luă la sine pe fata frumoasă).

În compoziţii de acest fel, numeralul accentuează asocierea comparativă: unele părţi de vorbire sînt elemente variabile ale paralelismului *(pajişte/grădină; răţuşte/fete; înoată/vin; şoim/voinic; strălucitor/bun; ucise/luă),* pe cînd altele rămîn constante: adverbele *aici, înainte* şi numeralele *unu, treizeci,* ca şi unele construcţii *(drumul îl arată, unde nu se porni).*

Prin conținutul său semantic, numeralul poate media asocieri comparative între cele mai eterogene lucruri, ca în exemplul următor:

«Kak mne, gorkoj kukuške,
Kak mne ne kukovat'?
Čto **odin**-*to,* **odin**-*to byl zelenyj sad,*
I tot zasychaet!
Čto **odin**-*to vo sadu byl solovjuška,*
I tot vyletaet!»
«Nu i kak že mne, krasnoj devuške,
Ne tužit', ne plakat'?
Čto **odin**-*to,* **odin** *razljubeznyj byl,*
I tot pokidaet»!
(RUSS. 190)

(«Cum eu, cuc amar, / Cum eu să nu cînt? / Că doar una, una a fost verdea livadă, / Și aceea se veștejește! / Că doar una în grădină a fost privighetoarea, / Și aceea zboară!» / «Ei, și cum eu, fata frumoasă, / Să nu oftez, să nu plîng? Că unul, doar unul a fost preaiubit, / Și acela mă părăsește»).

Repetarea numeralului poate crea sau sublinia o s i m e t r i e, fără ca aceasta să fie dublată de o asociere comparativă:

Frunzuliță mure, mure,
Și-mi trec **trei** *fete-n pădure;*
Frunzuliță **trei** *smicele,*
Trec **trei** *băieți după ele*
(PAMFILE, C. Ț. 129);

procedeul este frecvent în poezia folclorică:

Pentru tine, mîndră dragă,
Vin jendarii și mă leagă.
Doi *mă leagă,* **doi** *mă-ntreabă,*
Doi *mă iau pe chezășie,*
Care mi-i drăguță mie?
(BÎRLEA, C. P. 60).

În următoarea poezie populară maghiară, simetria se îmbină cu amplificarea:

Amott látzik **egy** *szép kerek erdő,*
Közepibe' **két** *szál nyírfa vessző;*
Azt az erdőt levágatnám,
Ha a rózsám megláthatnám!...

Amott látzik, egy szép tábla búza,
Közepibe' **két** *szál tuba-rózsa,*
Azt a búzát learatnám,
Ha a rózsám megláthatnám!

Ammot látzik, **egy** *szép tábla árpa*
Közepibe' **két** *szál majoránna,*
Azt az árpát lekaszálnám,
Ha a rózsám megláthatnám!
(ELEG. GYŰJ. 275)

(Acolo se vede o pădure frumoasă, rotundă, / În mijlocul ei sînt două fire de mesteacăn; / Pădurea aceea aş tăia-o, / Dacă mîndra mi-aş putea-o vedea! /... Acolo se vede un lan frumos de grîu, / În mijlocul lui sînt două fire de chiparoase, / Grîul acela eu l-aş secera, / Dacă mîndra mi-aş putea-o vedea! / Acolo se vede un lan frumos de orz, / În mijlocul lui sînt două fire de măgheran, / Orzul acela eu l-aş cosi, / Dacă mîndra mi-aş putea-o vedea).

Prin contrast cu repetarea aceluiaşi numeral se realizează în unele producţii poetice populare efectul bazat pe variaţia numerelor; citãm, spre comparare, două variante ale unei poezii:

Căci atunci noi ne-om lăsa,
Cînd mă-ta o număra
Frunzițele a **doi** *nuci*
Și penele la **doi** *cuci.*
(HODOŞ, P. P. 138);

Că atunci io te-oi lăsa,
Cînd maica ț-o număra:
Fînu de pe **două** *care*
Și iarba din **trei** *hotare*
(ibid. 137);

alt exemplu:

Három csillag van az égen **egy** sorba',
Három *szeretőm van nekem* **egy** *forma,*
Három *között azt az árvát szeretem,*
Édes anya árván hagyta énnekem.

Három *dinnye van* **egy** *száron, mind sárga,*
Három *szeretőm van mostan, mind árva,*
Három *közül a legszebbik halovány,*
Arra illik az én csókom igazán.

Három *levele vagyon az epernek,*
Három *szeretője van a legénynek;*
Szétszakasztom az epernek levelét,
Elhagyom a szeretőmnek **kettejét**
(ELEG. GYŰJ. 261)

(Trei stele sînt pe cer într-un şir, / Trei mîndre am, toate pe o formă, / Din trei, pe cea orfană o iubesc, / Măicuţa ei mi-a lăsat-o orfană mie. / Trei pepeni sînt pe un vrej, toţi galbeni, / Trei mîndre am acum, toate orfane, / Din trei cea mai frumoasă e palidă, / Ei i se cuvine sărutul meu

într-adevăr. / Trei frunze are fraga, / Trei mîndre are flăcăul; / Rup toate frunzele fragii, / Dintre mîndre părăsesc două). Efectul este augmentat atunci cînd, după o simetrie numerică, apare o asimetrie cu diferență aritmetică mare:

...m-oi năimi
Nouă *ai la* **nouă** *crai*
Și **on** *an la pătrupop*
(BÎRLEA, C. P. 142).

Simetria propriu-zisă se realizează față de o axă:

Dacă tu nu mi-i lua,
Nouă *ani te-oi blăstema,*
Nouă *prunci tu vei avea,*
Mai pe urm-o copiliță,
Să te poarte pe uliță,
Să ajungi la poarta mea,
Să te milui cu ceva,
C-o cojiță de mălai
Uscată de **nouă** *ani*
(HODOȘ, P. P. 128),

simetria fiind reprezentată aici de numeralul *nouă* față de axa constituită de numeralul *unu*. Prin extensiune însă, putem numi simetrie și acele corespondențe numerice, între obiecte sau persoane, mult apreciate de simțul artistic popular: într-o poveste din Maramureș, în care protagoniștii sînt trei frați, povestitorul adaugă „și ei o avut fiecare cîte trei cîni unu" (ALRT II 162), deși numărul era de data aceasta fără importanță. Tot astfel, o poezie populară maghiară debutează în felul următor:

Nincsen nekem egyebem **egy** *pohárnál,*
Abba nincsen egyéb **egy** *szál virágnál*

(Nu am altceva decît **un** *pahar, / În el nu e altceva decît* **un** *fir de floare),*

pentru a continua:

Arról iszom Maros vizét szüntelen,
Kis angyalom, mért vagy oljan hütelen?
(SZ. GY. 105)

(De pe acela beau mereu apa Mureșului, / Îngerul meu mic, pentru ce ești atît de necredincios?).

Atingem cu aceasta un aspect important al lirismului: r i t u a l i t a t e a[16]: „Tot ce e de natura ritului, deșteptînd cunoștința ordinei universale, produce asupra noastră o profundă impresiune"[17]. În continuare, G. Călinescu se referă, tangențial, și la utilizarea numeralelor cu acest efect. Exemplele abundă la Minulescu: *În seara-aceea voi aprinde* **trei** *candelabre de argint* (MINULESCU, 78); *Toamnă, noapte, plouă/...* **Trei**

[16] Cf. G. Călinescu, *Principii...*, p. 57.
[17] G. Călinescu, *Principii...*, p. 56.

drumeţi sosesc... **Trei** *drumeţi în faţa porţii se opresc* (ibid. 125); *Opreşte-te la poartă şi bate de* **trei** *ori (ibid.* 13) etc.

Intervenţia numeralului pentru asemenea efecte îşi are originea, după cum se ştie, în anumite practici sau obiceiuri de ceremonie: pentru ursitoare „se pune pe masă într-u' blid şapte linguri. Atunci, cîn' se naşte ciliediu, în trei nopţi" (ARLT II 139); la nuntă, „pun pe mire să păşească asupra răsăritului şi feciorul de mire şi vătăjelul ţin colacu-n sus să treacă pe supt el de trei ori" *(ibid.* 168).

Reflexul acestor practici în poezia erotică populară este uneori direct:

Bădiţa îi descîntat
Cu **nouă** *fiare din sat,*
Cu apă din **trei** *fîntîni*
Luată iar cu **trei** *mîni*
(PAMFILE, C. Ţ. 106).

De aceasta se leagă şi prezenţa numeralului în blesteme, cărora cifrele fatidice sînt menite să le dea greutate, ca şi descîntecelor[18]:

El atîta să bolea(scă),
Nouă *boli,* **nouă** *lingori*
Ş-o pereche de friguri
(ibid. 71).

Forţa stilistică conferită de numeral se poate ilustra prin compararea următoarelor versuri:

Să te bată paştele
De iubeşti pe altele
(HODOŞ, P. P. 127)

şi

Bată-mi-te, neico, bată,
Rădăcina fagilor
Şi **trei** *zile-a paştilor!*
(ibid. 129).

Numeralele imprimă poeziei o cadenţă a acţiunilor, ideea unei ceremonii. Blestemul, uzînd de acest procedeu, devine mai apăsat:

Şase *prunci în* **patru** *ai,*
Ş-aceia să-ţi fie de bai.
Pe **doi** *să-i dai la-mpărat,*
Pe **doi** *de purcari la sat.*
Doi *pe tine să te poarte,*
Cu căruţ cu **patru** *roate*
(BÎRLEA, C. P. 121).

[18] Referitor la cifrele fatidice în poetica descîntecelor, cf. O. Papadima, *Structura artistică a descîntecului,* în „Revista de istorie şi teorie literară", XIV, 1965, nr. 2, p. 366—367.

Același procedeu îl identificăm în *Blestemele* lui T. Arghezi:

O *unghie pe săptămînă*
Să-ți coacă la cîte **o** *mînă,*
Și-n zile de sărbătoare
Un *deget și de la picioare*
(ARGHEZI, 106).

Sugestia unui ceremonial, cu o notă de bizară solemnitate în contextul dat, o produce numeralul în versurile lui I. Barbu despre moartea rigăi Crypto, procedeul fiind tot de proveniență folclorică:

Dar soarele, aprins inel
Se oglindi adînc în el;
De **zece ori**
(BARBU, 181).

Filtrate de lirismul poetic, modalitățile magice, superstițioase, sînt convertite în lirica populară la o magie a sentimentului:

*Chipul lui să-l sorbi de-***o dată**
Și să rămîi blăstămată;
Și să-l sorbi de **două ori**
Și să mori de **nouă ori!**
(PAMFILE, C. Ț. 112).

Simbolica devine dublă; magică în aspectul exterior, prin transparența ei se străvede o altă semnificație:

Să văd mîndra ce mai face,
Pe pragul casei că-mi zace.
Două *mere de i-oi da,*
Ea s-a însănătoșa
(*ibid.* 105);

darul, deși pus, formal, sub semnul ritual al unei cifre, nu are alte calități terapeutice miraculoase decît aceea că provine de la ființa iubită.

Lirica populară obține des prin intermediul numeralului o undă de taină, care tălăzuiește de-a lungul poeziei. Această atmosferă este uneori creată intenționat, corespunzînd conținutului poeziei:

Cu mîndra să mă-ntîlnesc,
Două *vorbe să-i vorbesc,*
Două *vorbe tăinuite,*
Să le țină mîndra-n minte
(HODOȘ, P. P. 105);

Fehér liliomlapi
Szeret engem valaki,
Az este is nálom vót,
Három *almát hozott vót,*
Mind a **három** *piros vót,*
Még se mondom meg, ki vót
(SZ. GY. 38)

(Frunză de crin alb, / Mă iubește pe mine cineva, / Și aseară a fost la mine, / Îmi adusese trei mere, / Toate trei erau roșii, / Totuși nu spun cine era).

Taina este dusă pînă aproape de cimilitură:

Cît trăieşti, neico, pe lume
Nu striga mîndrei pe nume,
Ci strigă: **trei** *foi de ceapă,*
Nime să nu te priceapă;
Şi strigă: **trei** *foi de vie,*
Nimenea să nu te ştie
(HODOŞ, P. P. 109);

forma aceasta este mai „încifrată" decît aceea în care numeralul lipseşte:

Strigă-mă floare de ceapă,
Nimeni să nu te priceapă,
Şi strigă floare de vie,
Nimenea să nu te ştie!
(MAT. FOLK. 309).

Un numeral simbolic introdus într-o „metaforă infirmată" măreşte surpriza decodării acesteia, prin asimetria numerică a celor doi termeni ai ei:

Iar în vîrful crucii mele
Cîntă-mi **două** *turturele,*
Acelea nu-s turturele,
Ci-i **dorul** *badiţei mele*
(HODOŞ, P. P. 114).

În construcţii metaforice de acest tip, numeralul formează o grefă: *şi-n ape / Stă scufundat un clavecin cu* **două** *clape* (ARGHEZI, 200).

Ritualitatea în lirica populară include atît simbolica cifrelor, cît şi ceremonializarea unor gesturi, a unor acţiuni, atrăgîndu-se atenţia asupra lor prin intermediul numeralului:

Foaie verde şi-o castană,
Sărut ochii şi-o sprînceană
Şi aluniţa de sub geană
(MAT. FOLK. 272);

Nyisd ki rózsám ablakodat,
Nyújtsd ki azon a karodat,
Nè csak **egyet**, *hanem* **kettőt**,
Én vagyok a te szeretőd
(SZ. GY. 37)

(Deschide-ţi, mîndră, geamul, / Întinde-ţi afară prin el braţul, / Nu numai unul, ci amîndouă, / Eu sînt iubitul tău).

La acest rezultat contribuie şi celelalte procedee de compoziţie la care ne-am referit: simetria (în primul exemplu), amplificarea (în cel de-al doilea), asimetria:

Să le scoată-ntre hotară,
Să le deie foc şi pară
De **trei** *părţi*
Cu lemne verzi
Şi de **una** *cu uscate*
(HODOŞ, P. P. 145).

O altă funcțiune a numeralului în poezie este crearea iluziei realului. În contextul liricii populare, dată fiind preponderența cuvintelor cu caracter general[19], încărcate de afectivitate dar puțin sugestive, iar pe de altă parte dat fiind numărul redus de adjective, de asemenea convenționalismul adjectivelor și al adverbelor, numeralul reprezintă adesea detaliul; iar detaliile, după cum spune D. Staufer, sporesc iluzia de real, prin selecția lor obținîndu-se intensitatea poeziei — o condiție a artei poetice[20]:

Trece badea, nu mă-ntreabă,
Pare că nu i-am fost dragă
De **doi** *ani și jumătate*
(JARNÍK-BÍRS. D. 652);

Plînge inimioara-n mine
Ca-ntr-un copil de **trei** *zile*
(DENSUSIANU, Ț. H. 172);

Este van már, de már késő este,
Fél tizenkettőt *ütött az óra,*
Eljöhetnél még ma este
(SZ. GY. 67)

(E seară deja, dar deja seară tîrziu, / A bătut unsprezece și jumătate ceasul; / Ai putea veni încă astă-seară).

Într-o secvență narativă, compusă predominant din verbe și, implicit, mai abstractă, numeralul adăugat singurului substantiv concret reușește să schițeze un tablou:

Ș-o văzut ș-o hodinit,
Și de tine n-o grăit.
Ș-am văzut la **doi** *tăciuni*
Ș-am grăit multe minciuni
(BÎRLEA, C. P. 51);

după cum arată P. Miclău, determinarea cantitativă face ca ansamblul numeral + substantiv să devină mai reprezentabil[21];

De ți-s drag, hai pe murgu, . . .
Pe murgușul pintenog,
Care lasă-n urmă foc;
Pintenog de **trei** *picioare,*
De pe-un deal pe altul sare
(PAMFILE, C. Ț. 134).

Această utilizare a numeralului corespunde tendinței generale a vorbirii populare spre expresia concretă[22]. În metafora *a-i rupe cuiva inima,*

[19] Cf. Felicia Șerban, *Generalul și particularul în informația lexicală din punct de vedere stilistic*, în „Cercetări de lingvistică", XIV, 1969, nr. 2, p. 333—339.

[20] D. A. Staufer, *The Nature of Poetry*, New York, [1962], p. 61.

[21] P. Miclău, *Le signe linguistique*, Paris, 1970, p. 42.

[22] „Le caractère concret et détaillé de l'énoncé est une des plus saillantes réalisations linguistiques de la payssannerie traditionnelle" (W. Truszkowski, *Sur un trait stylistique du parler populaire roumain: le caractère concret et détaillé de l'énoncé paysan et la recherche de la généralisation*, în „Revue de linguistique romane", XXX, 1969, p. 60).

destinată iniţial să exprime mai concret ideea suferinţei morale, dar căreia uzul i-a şters prospeţimea, numeralul concurează la reactualizarea sensului ei metaforic:

Mîndra-mi rupse inima,
Ea mi-o rupse, ea mi-o leagă
C-un fir de mătasă neagră;
Dar mi-o rupse tocma-n **zece**
(HODOŞ, P. P. 86).

Abstractul articol nehotărît, al cărui caracter se răsfrînge şi asupra substantivului pe care-l determină, este evitat prin numeral:

Dragostile cele mari
Stau în drum ca **doi** *jendari;*
Dragostile cele mici
Stau în drum ca **doi** *voinici*
(BÎRLEA, C. P. 57).

Precizările numerice abundă în lirica populară:

Pe neica-l trimit departe,
Opt *poşte* **şi jumătate**
(HODOŞ, P. P. 88);

Badeo, noi ne-am potrivit,
Noi sîntem pereche bună,
Ca **doi** *porumbei de-o lună,*
De-o lună şi-o săptămînă
(PAMFILIE, C. Ţ. 135);

Živet, milyj moj, a on daleko,
Ej, za **tysjaču, tysjaču dvesti** *verst*
(RUSS. 242)

(Trăieşte, dragul meu, dar el e departe / Ei, peste o mie, o mie două sute de verste).

O asemenea „cochetărie" în adoptarea cuvintelor aritmetice — cum o numeşte J. Marouzeau[23] — întîlnim şi în poezia cultă de factură modernă:

„Les fleures du mal", la fila
Trei sute treizeci şi nouă
(MINULESCU, 143);
Dar poarta a rămas închisă la glasul artei viitoare
Era prin anul **una mie şi nouă sute opt** *— îmi pare*
(*ibid.* 11).

Aprecierea valorii, cu amănuntele date, imprimă uneori o turnură glumeaţă versurilor populare:

Iorgule, gura matale
*Face-***un** *pol şi* **cinci** *parale*
Şi-o basma de cuişoare
Şi **una** *de scorţişoare*
(MAT. FOLK. 274).

[23] *Précis* ..., p. 133.

În lirica populară, tendința spre concret determină adesea înlocuirea exprimării vagi a cantității *(mult, puțin, cîteva, enorm)* și a aproximației (cu ajutorul unor formule de tipul *vreo două, cam atît, unu-doi* etc.) prin cifre exacte, avînd însă același conținut semantic ca și expresiile mai sus amintite:

— „cîteva":

Scrie **două** *și* **trei** *rînduri*
Și mi-l prinde niște gînduri
(HODOȘ, P. P. 66);

Mîndruliță de la munte,
Spune-mi mie **trei** *cuvinte*
(PAMFILE, C. Ț. 108);

— „mult":

Mi-a trimis badea inel
Să-mi stîmpăr dorul cu el...
Dar de mi-ar trimite **zece,**
De dorul lui tot nu-mi trece
(JARNÍK-BÍRS. D. 255).

Așa cum pentru exprimarea unui număr mic, a unei cantități reduse, sînt utilizate în special numeralele *doi* și *trei*, pentru exprimarea cantităților mai mari apar de predilecție în poezia ca și în vorbirea populară anumite numerale ca *nouă, zece, șapte*, altele fiind mai rare; îl găsim pe *opt*, de exemplu, într-o amplificare pornită de la numeralul *șapte:*

Inele trimită-mi **șapte,**
De dorul lui nu-mi trece;
Inele trimite-mi **opt**
(DENS. Ț. H. 161).

Avînd sensul de „mult", numeralele includ și ideea unei exagerări:

Jártam hozzád **tizenhárom** *határra*
(SZ. GY. 80)

(Am umblat la tine peste treisprezece hotare);

Stai inimioară pe loc
Să-ți pun lacăt la mijloc.
Lacăte să fie **o mie,**
Dragostea nu vrea să știe
(MAT. FOLK. 278).

Se petrece însă și fenomenul invers, al abstractizării, prin numeralul substantival:

Să se vadă **doi** *cu* **doi**
Și noi, mîndră, **amîndoi**
(PAMFILE, C. Ț. 145);

scena ne este prezentată cu amănunte, dar personajele rămîn abstracte, asemenea unor siluete:

S togo kryl'ca vedut k vencu krasnu devicu,
Odin *vedet za ručeńku, drugoj za druguju,*
Tretij *stoit, slezy ronit: ljubil, da ne vzjal*
(RUSS. 181)

(De la acel pridvor duc la cununie pe fata frumoasă, / Unul o duce de mînă, celălalt de cealaltă, / Al treilea stă, lacrimi varsă: a iubit-o, dar n-a luat-o).

O asemenea abstractizare conferă uneori mesajului o tentă aforistică:

Ne szeress te **kettőt, hármat,**
Mert az **egy** *is elég bánat*
(SZ. GY. 46)

(Nu iubi tu două, trei, / Că şi una e destul necaz).

*

După cum am constatat în cele de mai sus, posibilităţile expresive ale numeralului sînt larg şi variat valorificate în poetica populară. Dar o motivare stilistică aprofundată a poziţiei sale în cadrul liricii poate fi obţinută numai după prezentarea întregii ei structuri morfologice, numeralul aflîndu-şi locul şi în tabloul tipologic al liricii populare româneşti, care ar putea fi schiţat în urma studiului comparativ.

Mai 1971

Institutul de lingvistică şi istorie literară
Cluj, str. E. Racoviţă, 21

I. COTEANU şi I. DĂNĂILĂ: *Introducere în lingvistica şi filologia românească. Probleme-bibliografie*, Editura Academiei, Bucureşti, 1970, 345 p.

Necesitatea unei asemenea lucrări nu mai trebuie demonstrată. Creşterea impresionantă şi rapidă a cantităţii de informaţie (ceea ce numim, cu un termen obişnuit astăzi, „explozie de informaţii") face ca astfel de sistematizări, treceri în revistă, bibliografii, „ghiduri" etc. să devină instrumente de lucru de mare preţ, un mijloc de orientare foarte la îndemînă, ca şi — de ce să nu recunoaştem — un factor al economiei de timp.

Pentru lingvistica şi filologia românească nevoia acută a unui astfel de instrument era resimţită de către studenţii facultăţilor de filologie, profesorii de limba română, chiar de cercetători, în ultimă instanţă, de toţi cei preocupaţi de studiul limbii române. Tuturora volumul de faţă le va fi de un real folos, uşurîndu-le munca de informare şi orientare rapidă, comodă, într-o problemă sau alta, în găsirea unei referinţe, a unui detaliu. Îi are în vedere, în primul rînd, pe studenţi, „viitori specialişti în limba şi literatura română", scutindu-i de acele momente de dezorientare şi nesiguranţă, prezente în pregătirea unui examen sau a unei lucrări.

Pentru lingvistica şi filologia românească, lucrarea este prima de acest fel (deşi bibliografii — pe domenii ale lingvisticii, personalităţi, probleme — vezi în volum, p. 315-317 — şi priviri de ansamblu etc. s-au mai alcătuit) şi trebuie să le fim recunoscători autorilor pentru serviciul pe care ni l-au făcut, punîndu-ne la dispoziţie un ajutor de preţ. Am putea considera lucrarea ca un prim pas spre ceea ce va trebui să fie, odată şi odată, istoria lingvisticii româneşti, pe de o parte, şi bibliografia completă a lingvisticii şi filologiei româneşti, pe de altă parte. (Să mai amintim, în trecere, o frumoasă realizare a sectorului de documentare de la Biblioteca centrală universitară din Bucureşti, *Ortografia limbii române — cercetare bibliografică*, 1970.)

Scopului, „mobilului principal", al cărţii îi este subordonată şi structura sa. Este o *introducere* în lingvistica şi filologia românească, cuprinzînd o expunere sumară a problemelor ridicate, în timp, de diferitele aspecte ale cercetării limbii române (structură gramaticală, istorie a limbii etc.), datorată lui I. Coteanu şi o bibliografie selectivă a lucrărilor de lingvistică şi filologie românească, întocmită de I. Dănăilă.

Originalitatea lucrării de faţă constă, de altfel, şi în faptul, cu consecinţe practice, că a îmbinat expunerea cu bibliografia. Pretenţii de exhaustiv sau ultim cuvînt n-au avut autorii. Scopul propus, în primul rînd, — cartea să fie un instrument de lucru comod şi la îndemînă, de informare şi orientare generală —, apoi, bogăţia şi diversitatea problemelor, a titlurilor — „Varietatea de poziţii, păreri, formulări este, după cum uşor se poate vedea, într-adevăr excepţională. Cuprinderea lor într-o prezentare succintă ca aceasta devine, în asemenea condiţii, impo-

sibilă", constată la un moment dat (p. 69) I. Coteanu —, spațiul restrîns etc. fac, pe drept cuvînt, ca asemenea pretenții să lipsească. Deci, „în asemenea condiții", autorii au fost puși în fața unei opțiuni atît în expunere, care trebuia să dea cititorului „o idee aproximativă" asupra problemelor respective, cît și în bibliografia care trebuia să fie selectivă. Rezolvarea este, în general, justă, autorii dovedind un remarcabil simț al măsurii. Același lucru se poate spune și despre metoda aleasă. S-a urmărit ca, în final, să rezulte „tabloul actual al lingvisticii și filologiei naționale".

În împărțirea materiei s-a plecat de la „ideea că studierea sincronică a limbii constituie o preocupare din ce în ce mai insistent diferențiată de istoria limbii" (p. 10). Capitolele cărții reflectă această idee, importanța cea mai mare avînd-o cel de-al doilea (2. Structura limbii române) și cel de-al treilea (3. Istoria limbii române), care, organizate simetric, discută și trec în revistă din punct de vedere sincronic și, respectiv, diacronic lucrări de ansamblu și probleme generale, fonetica și fonologia, gramatica, vocabularul, dialectologia, stilistica și limba literară. Formarea cuvintelor a fost inclusă la 2, iar onomastica la 3. Celelalte capitole se ocupă de precursori (1), filologie (4), locul limbii române între limbile romanice (5), bibliografii (6), istoria lingvisticii românești (7).

Obiectul cărții îl constituie, deci, problemele de lingvistică și filologie românească — cercetarea și studierea limbii române — aflate în atenția atît a specialiștilor români, cît și a celor străini. Pe parcurs s-au luat în considerare și alte preocupări ale lingviștilor români, de exemplu, cea privitoare la lingvistica generală, însă „doar în măsura în care a provocat un anumit fel de tratare a problemelor limbii române" (p. 8—9).

Modul cum a fost concepută cartea, împărțirea materiei și tratarea ei ni se par nu numai potrivite, dar și comode, avantajoase, ușor de mînuit.

Expunerea, „care scoate în evidență ideile, aplicarea și dezvoltarea lor", nu și-a propus să fie o istorie a celor două discipline, ci „numai sublinierea în mare a momentelor celor mai importante din evoluția lor" (p. 7). Totul este privit din perspectiva momentului actual, al realizărilor la care au ajuns *astăzi* lingvistica și filologia românească, prin contribuția tuturor generațiilor de specialiști, din trecut și pînă acum. Se încearcă, adică, un răspuns la întrebarea: Où en sont la linguistique et la philologie roumains?, cum bine sugerează titlul unei prezentări anterioare a lui I. Coteanu, prezentare ce stă la baza textului din volumul de față. „Tabloul actual al lingvisticii și filologiei naționale", privirea de ansamblu asupra acestora va rezulta din trecerea în revistă a varietății chestiunilor, a confruntărilor de idei și opinii, a încercărilor de a rezolva o multitudine de probleme. Chiar dacă expunerea este succintă, iar bibliografia selectivă, impresia ce se desprinde din ele este aceea de bogăție și diversitate, de interes viu și susținut pentru limba română.

Deși perspectiva care s-a creat prin trecerea timpului față de momentul cînd au apărut unele lucrări ar permite formarea unor certitudini, I. Coteanu preferă o atitudine de constatare, de prezentare, uneia de apreciere căci, spune d-sa, „nu este exclus" ca și în cazul unor lucrări socotite a fi depășite „spiritele ascuțite să găsească sugestii ori prilej de reflecții" (p. 9). Afirmarea unui punct de vedere propriu în legătură cu o lucrare sau o problemă apare rareori în expunere, prioritate avînd obiectivitatea.

Se încearcă desprinderea unor tendințe, unor direcții în cercetare, o sistematizare cît mai riguroasă, se fac disociații nuanțate, rezultînd o sinteză utilă și bună. Caracterizările sînt la obiect, concise și sugestive.

Bibliografia merge paralel cu expunerea de la fiecare capitol. Titlurile (la volume), referinţele (la studii, articole, chiar recenzii) sînt grupate după criteriul cronologic pentru fiecare problemă în parte, uneori mergînd-se pînă la detaliu. Fără îndoială, au fost trecute în revistă, dintr-o mulţime pe care uşor o bănuim impresionantă, lucrările de bază sau, cel puţin, mai importante, constituind puncte de referinţă imediată şi esenţială. Mare este şi numărul revistelor şi publicaţiilor consultate. Totuşi, unele titluri au fost, pe nedrept credem, omise, deşi trimiterile la unele sînt frecvente. Astfel, între lucrările privitoare la istoria limbii române, ar mai fi putut figura Ernst Gamillscheg, *Über die Herrkunft der Rumänen*, Berlin, 1940, V. F. Šišmarev în „Voprosy jazykozanija", 1952, nr. 1 şi *Moldavskoje jazyk*, studii şi articole ale lui C. Daicoviciu, care ating şi probleme lingvistice etc. *Anonymus Caransebesiensis* nu este citat de loc, deşi a suscitat discuţii şi se fac referinţe la el în legătură cu subdialectul bănăţean. Cartea lui Enea Hodoş, *Cîntece bănăţene*, 1898 (eventual şi cea anterioară, din 1892), pe lîngă faptul că adună material folcloric bănăţean, face observaţii pertinente (adevărat cam în fugă, nu totdeauna şi dreptel) despre *Der Banater Dialekt* a lui G. Weigand. Sau studiul lui I.-A. Candrea (necitat, dar amintit în prezentare) *Constatări în domeniul dialectologiei*, în GS, I, 1924 expune concluzii teoretice, exemplificînd cu fapte din subdialectul bănăţean, al cărui Atlas autorul îl pregătea. Şi, întrucît am ajuns la dialectologie, semnalăm o inconsecvenţă legată de termenii *grai* şi *dialect:* la pagina 152 se trec în revistă lucrări privind *„graiurile* (s.n.) dacoromâne", pentru ca pe pagina următoare, sub *„Dialecte"*, să se dea bibliografia pentru aceleaşi realităţi. Ceea ce nu e tot una, neputînd fi vorba de o identitate între cei doi termeni.

De asemenea, în citarea *Atlaselor lingvistice române* (ALR I şi II, ALRM I şi II) s-a strecurat o formulare echivocă (p. 147): *Atlasul lingvistic român*, publicat de Muzeul limbii române din Cluj, „condus (?!) de Sever Pop" sau... „condus (?!) de Emil Petrovici".

Broşura lui Iosif Popovici, *Ortoepia şi fonetica*, Cluj, 1923, apare la p. 39, 43 (deci şi în expunere) cu titlul *Despre ortoepie şi fonetică* (la p. 58, însă, trimiterea se face corect). În această broşură, apărută în 1923, Iosif Popovici nu putea propune înfiinţarea unui laborator de fonetică experimentală pe lîngă Muzeul limbii române, cum ni se spune la p. 39, căci acest laborator exista deja din 1921, pe lîngă Facultatea de filozofie şi litere a Universităţii clujene. (Laboratorul este amintit în broşură.) Iosif Popovici, de altfel, avusese pentru prima dată la noi ideea creării unui Muzeu al limbii române, preconizat însă ca o arhivă fonogramică a limbii române, înţeles, deci, altfel decît o va face puţin mai tîrziu, înfiinţîndu-l, Sextil Puşcariu. La p. 250, greşit i se atribuie lui Iosif Popovici cartea lui Dimitrie Popovici *La littérature roumaine à l'époque des lumières*, Sibiu, 1945.

Între lucrările despre stilul artistic al scriitorilor îşi aveau, desigur, locul studiile lui G. Ibrăileanu despre Eminescu, Creangă, Caragiale. Acestea sînt doar cîteva observaţii, care nu scad meritele cărţii.

Lucrarea, aşa cum au conceput-o autorii ei, ca introducere, este valoroasă şi foarte utilă, răspunzînd unei necesităţi imperioase şi imediate. Desigur, speranţa autorilor că intenţiile le vor fi înţelese şi că *Introducerea* îşi va îndeplini scopul pentru care a fost scrisă este întru totul realizabilă şi a devenit o realitate.

Mai 1971

Eugen Beltechi
Institutul de lingvistică şi istorie literară
Cluj, str. E. Racoviţă, 21

GH. BULGĂR: *Momentul Eminescu în evoluția limbii române literare*, Editura Minerva, București, 1971, 338 p.

Cunoscut ca un asiduu cercetător al operei lui Eminescu, Gh. Bulgăr ne confirmă și prin această ultimă lucrare constanța preocupărilor sale.

Momentul Eminescu în evoluția limbii române literare reprezintă o sinteză a unor investigații mai vechi și mai noi ale întregii opere a lui Eminescu. Materia volumului se structurează sintetic și analitic, cuprinzînd considerații teoretice, precum și analize substanțiale la obiect. În felul acesta, se subliniază o evidență: perfectul acord între crezul artistic, chiar și cel lingvistic, și creațiile poetului, asigurîndu-se astfel o varietate a lucrării, agreabilă la lectură.

Făcusem cunoștință cu pasiunea pentru lingvistică a poetului (Eminescu întrebuințînd chiar termenul, atît de rar pe atunci!) dintr-o lucrare anterioară a aceluiași cercetător, *Eminescu despre problemele limbii literare*, București, 1955; ed. a II-a, 1963. Dar felul în care acele notații varii și înțesate cu noutăți s-au inserat într-un volum cu o perspectivă istorică merită să fie reținut. Este vorba deci de a încadra poetul și scriitorul Eminescu într-un moment al istoriei limbii române literare, de a-l considera ca pe un moment, de a găsi în el ecourile trecutului, precum și de a-l impregna cu luminile viitorului. Un asemenea obiectiv sever reclamă o atentă proporționare a problematicii secolului al XIX-lea în materie de limbă literară la titanismul poetului. De altfel, alegerea unei atari problematici nici nu e prea dificilă, ea fiind sugerată de incontestabila autoritate științifică și artistică a lui Eminescu care cumulează astfel reușite definitive atît în planul limbii artistice, cît și al limbii în general[1], cartea lui Gh. Bulgăr prezentîndu-ne un Eminescu — catalizator al epocii sale.

Receptor al unei culturi lingvistice autentice, cu orizonturi deosebit de largi, admirator activ al limbajului popular și al fondului istoric, Eminescu are posibilitatea pronunțării unui veto în disputele fundamentale din a doua jumătate a sec. al XIX-lea, fiind luat ca partener competent chiar în calificarea fazelor anterioare ale limbii literare (Școala ardeleană, perioada 1800—1830, anii 1848—1870 etc.). Astfel, ascendentul pe care-l marchează poetul în epocă se susține și prin suportul teoretic solid, variat lingvistic, frapant chiar prin acest caracter. În obiectivul său a intrat nu numai problema prețuirii tradiției limbii literare, a celei populare, ci și estimarea, nu mai puțin importantă, a contribuției înaintașilor, precum și discutarea unor chestiuni de strictă specialitate, ca structura limbii sau cultivarea ei.

Caracterul de moment al personalității eminesciene se justifică și prin faptul că, deși poetul apare la sfîrșitul epocii oamenilor universali, este totuși un strălucit reprezentant al lor, cu idei și sugestii dintre cele mai originale[2], dar și cu realizări care au determinat apariția unui curent de amploarea celui post-eminescian.

Comentariul critic divers pe marginea diferitelor aspecte cercetate are însă cîteva neajunsuri care estompează, e drept, nu puternic, conturul ideatic al cărții,

[1] Păcat că ideea contribuției substanțiale a lui Eminescu la dezvoltarea limbii române literare în general rămîne doar enunțată, fiind prea puțin susținută de analize amănunțite.

[2] Deziderатul lui Eminescu în privința ortoepiei a găsit abia astăzi o concretizare prin lucrarea Lidiei Sfîrlea, *Pronunția românească literară („stilul scenic")*, București, 1970.

şi anume unele repetări parazitare[3], superfluiditatea unor capitole[4] sau expedierea altora[5].

În ansamblu însă, lucrarea se evidenţiază prin ţinuta ştiinţifică cunoscută a autorului şi din cărţile anterioare[6], prin consecvenţa cu care se urmăreşte în detalii un anumit fapt, printr-o orientare autorizată a cercetătorului în dificilul secol al XIX-lea. Aspectele inedite, pe care le relevă analizele poeziei şi prozei eminesciene, fac din lucrarea lui Gh. Bulgăr un îndreptar ştiinţific util atît pentru specialişti, cît şi pentru marele public.

Mai 1971

Elena Dragoş
Universitatea „Babeş-Bolyai"
Facultatea de filologie
Cluj, str. Horea, 31

Studii de slavistică, vol. I, Bucureşti, 1969, 310 p., vol. II, Bucureşti, 1971, 434 p.

Sectorul de slavistică din cadrul Institutului de lingvistică din Bucureşti în colaborare cu slavişti din învăţămîntul superior a publicat două volume de studii.

Volumul I, prefaţat de acad. Iorgu Iordan, se compune din 12 lucrări originale, majoritatea bazate pe material cules de la populaţiile slave de pe teritoriul României. Cea mai mare parte a studiilor este axată pe probleme de interferenţă dintre diferite limbi şi îndeosebi dintre limba română şi limbile slave.

Materialul cuprins în volum este împărţit în patru secţiuni: 1. *Filologie*, 2. *Limbi în contact*, 3. *Onomastică*, 4. *Dialectologie.*

Volumul se deschide cu studiul lui Gh. Mihăilă, *Sintagma (Pravila) lui Matei Vlastaris şi începuturile lexicografiei româneşti (secolele XV—XVII)*, (p. 9—44). După ce se atrage atenţia asupra rolului glosarelor de provenienţă greco-slavă pentru studiul lexicografiei româneşti, care împing mai înainte de cît se credea începuturile acestei ştiinţe, se trece la o analiză minuţioasă a operei amintite. Autorul stabileşte copiile scrise în Ţara Românească, în Moldova şi răspîndirea acestora la greci, bulgari, ruşi etc., făcînd şi unele completări în ce priveşte circulaţia şi răspîndirea lor. Copiile *Sintagmei* au un rol important atît pentru studiul lexicografiei, cît şi pentru istoria culturii româneşti.

P. Olteanu, în *Consideraţii filologico-lingvistice despre postilele husito-reformate de interpretare a Decalogului* (p. 45—64), analizează unele părţi ale *Decalogului*, scrise în dialectul ucraineano-carpatic din partea sudică a Maramureşului, menţionînd unele caracteristici fonetice, morfologice, lexicale şi sintactice. Topica şi stilul, tratate foarte sumar, ar fi meritat o mai mare atenţie.

Secţiunea a doua se deschide cu lucrarea regretatului acad. E. Petrovici, *Întrepătrunderea sistemelor lingvistice* (p. 67—86). Bazîndu-se pe o bogată informaţie din cele mai diferite limbi ale lumii, autorul urmăreşte întrepătrunderea sistemelor în toate compartimentele limbii. În lucrare se subliniază şi problema aşa-ziselor limbi mixte. La aceeaşi secţiune, E. Vrabie, în *Termeni bazaţi pe metafore, la români şi la alte popoare* (p. 89—113), ridică unele probleme de meto-

[3] Apare nejustificat de frecvent ideea lui Eminescu: „Daţi un premiu pentru rezolvarea problemului ortografic!".

[4] Capitolul *O etapă decisivă pentru modernizarea limbii şi literaturii naţionale* conţine date arhicunoscute.

[5] De exemplu, *Despre stilul publicistic al lui Eminescu.*

[6] Pentru a nu aminti decît: *Limba română. Sintaxă şi stilistică*, Bucureşti, 1969.

dologie în vederea studierii tipologice a termenilor bazaţi pe metafore, răspîndiţi la popoarele din Peninsula Balcanică şi la alte popoare.

A doua secţiune se încheie cu articolul *Interferenţe fonetice româno-ucrainene* (p. 115—119), semnat de I. Robciuc. Autorul constată că datorită contactului dintre populaţiile română şi ucraineană, în graiurile satelor *Mariţeia* şi *Brodina*, se simt unele influenţe româneşti în pronunţare. Acelaşi autor tratează *Sistemul fonologic al graiului ucrainean din Mariţeia (judeţul Suceava)* (p. 237—260), sistem care, ca rezultat al izolării graiului de limba ucraineană şi al contactului cu limba română, păstrează unele arhaisme şi prezintă unele inovaţii faţă de limba comună. Pe aceeaşi linie se înscrie şi lucrarea *Graiul ucrainean din Ipoteşti-Suceava* (p. 261—278), de I. Reguş, unde se relevă o serie de particularităţi care îi conferă graiului o individualitate proprie.

V. Vascenco, *Asupra elementelor ruseşti din antroponimia unor limbi altaice şi ibero-caucaziene* (123—139), studiază influenţele limbii ruse asupra unor limbi de pe teritoriul U.R.S.S., care au avut loc în numismatică ca rezultat al contactului dintre limbi. Pe baza pronunţării, a structurii morfologice şi sintactice a numelor, se fac unele constatări preţioase cu privire la împrumuturile de nume. V. Nestorescu, *Note de toponimie dobrogeană* (p. 141—160), se ocupă de microtoponimia satelor *Carcaliu, Ghindăreşti, Jurilovca, Mahmudia, Sarichioi, Slava Cercheză* şi *Slava Rusă*. Materialul prezentat este foarte interesant. Însă în vederea studierii mai precise a contribuţiei diferitelor populaţii la formarea numelor topice, ar fi fost bine să se fi adunat toate numele din satele amintite.

Din ultima secţiune amintim lucrarea lui Gh. Bolocan, *Graiul bulgarilor din Brăneşti (jud. Ilfov) (Consonantismul)* (p. 163—223), care pe baze noi, folosind o aparatură modernă, dă o amplă descriere a sistemului consonantic. În grai se constată un mare număr de derivate fonetice ale consoanelor, fapt explicabil, în parte, prin contactul cu limba română. O. Gaţu, *Observaţii asupra sistemului vocalic în cîteva graiuri bulgare din România* (p. 225—235), descrie sistemul fonetic din satele *Chiajna, Jilava, Măgurele, Iepureşti-Puntea* etc., stabilind un număr comun de foneme vocalice şi unele trăsături distinctive. Ultima lucrare, *Fonetica şi fonologia graiului sîrbesc din localitatea Belobreşca (jud. Caraş-Severin)* (p. 279—309), de M. Tomici, remarcă unele influenţe ale limbii române asupra acestui grai.

Volumul al II-lea cuprinde tot 12 studii, compartimentate tot în patru secţiuni: 1. *Filologie şi istoria limbii*, 2. *Limbi în contact*, 3. *Etimologii*, 4. *Dialectologie*.

Volumul se deschide cu studiul lui G. Mihăilă, *Răspîndirea în Ţările Române a scrierilor despre viaţa şi activitatea fraţilor Constantin-Chiril şi Metodie din Salonic* (p. 7—56). După cum se ştie, viaţa şi activitatea fraţilor Constantin-Chiril şi Metodie au o deosebită importanţă atît pentru cultura slavă scrisă, cît şi pentru istoria culturii universale. În Ţările Române slavona a fost utilizată cîteva secole. Prin intermediul ei, cărturarii noştri au făcut cunoştinţă şi cu scrierile despre marii învăţaţi Constantin-Chiril şi Metodiu, pe care le-au copiat, tradus, tipărit şi difuzat. În acest studiu se face o prezentare de ansamblu a tuturor copiilor româneşti şi ale numeroaselor scrieri consacrate memoriei marilor cărturari cu scopul de a scoate în evidenţă meritele copiştilor Ţărilor Române, precizînd valoarea ştiinţifică pe care acestea o reprezintă prin arhaismele pe care le conţin. Studiul se remarcă şi prin descrierea amplă a vechilor scrieri, mai mult sau mai puţin cunoscute în literatura de specialitate, prin bogata informaţie asupra izvoarelor în care pot fi consultate aceste scrieri atît în ţară, cît şi peste hotare, şi

prin valorificarea și punerea în circuitul literaturii științifice a unor copii aproape necunoscute.

Pandele Olteanu, în articolul *Izvoare și versiuni bizantino-slave ale omiliei lui Varlaam despre „Înmormîntarea lui Hristos"* (p. 57—89), argumentează că una din cele mai complete și mai valoroase omilii despre *Înmormîntarea lui Hristos* nu poate fi atribuită mitropolitului Varlaam. Prin confruntarea versiunii omiliei cu operele lui Damaschin Studitul în original și în versiune slavonă, autorul constată că această cuvîntare reprezintă doar o traducere.

Olimpia Guțu, în articolul *Funcțiile sintactice ale conjuncției Д în documentele slavo-române* (p. 91—99), analizează funcțiile conjuncției în textele documentelor slavo-române scrise în Țara Românească între anii 1374—1450. Se examinează rolul acestei conjuncții în raporturile de coordonare copulative și concluzive și în raporturile de subordonare în propozițiile completive, circumstanțiale de scop și condiționale. Autoarea scoate în evidență și tendințele de dispariție ale funcțiilor coordonatoare ale acestei conjuncții și îmbogățirea funcțiilor ei cu noi sensuri în raporturile de subordonare.

Tot în această secțiune menționăm articolul *Un manuscris din secolul al XVI-lea: Micul octoih brașovean* (p. 101—106), semnat de I. Roman, în care se semnalează existența manuscrisului și se face o descriere sumară, apreciindu-se valoarea acestui manuscris pentru istoria literaturii române.

Secțiunea a doua cuprinde doar articolul: *Contacte lingvistice româno-bulgare (pe baza datelor unui grai românesc din R. P. Bulgaria)* (p. 109—124), semnat de Virgil Nestorescu. Autorul prezintă unele aspecte ale interacțiunii dintre limba bulgară și grai. Astfel, datorită bilingvismului de masă româno-bulgar, în toate compartimentele graiului românesc divergent din localitatea *Bregovo* din Bulgaria se resimt schimbări importante. În fonetică se resimte tendința de depalatalizare a consoanelor urmate de vocalele anterioare și a reducerii lui *o* accentuat la *u*, iar în gramatică se remarcă schimbări în sensul prepozițiilor și existența unor construcții genitivale specifice, o simplificare a sistemului pronominal personal de politețe etc.

Secțiunea a treia cuprinde două articole: *Elemente vechi românești în terminologia cinegetică polonă* (p. 127—139), în care E. Vrabie consideră cuvintele poloneze *jepur* și *łupur* ca împrumuturi din limba română. În al doilea articol: *Cuvinte românești în limba bulgară* (p. 141—146), V. Nestorescu consideră cuvintele bulgărești: *dubla, kurules, pantof, petek, ungur, čarčaluša* și *šurup* de origine românească.

Articolele cuprinse în secțiunea a cincea au fost elaborate pe baza unui bogat material dialectal, adunat din graiuri slave divergente sau convergente. Descrierea diferitelor sisteme are în general un caracter sincronic, cu unele detalii de ordin istoric pentru prezentarea inovațiilor și a formelor arhaice și pentru indicarea unor tendințe în evoluția anumitor fenomene proprii graiurilor în studiu.

În articolul *Sistemul vocalic în graiurile bulgarilor catolici,* (p. 149—178), Gh. Bolocan analizează un material dialectal adunat din graiurile convergente din raioanele *Svištov* și *Plovdiv* (Bulgaria) și din graiurile divergente din țara noastră din *Cioplea* (cartier al orașului București) și *Popești-Leordeni* (județul Ilfov). Modul de abordare al problemei a fost precedat de investigații prealabile prin care s-a identificat fundamentul sistemului fonologic al graiurilor respective. Pe lîngă descrierea fonetică a inventarului unităților sonore, a particularităților lor de distribuție în cadrul diferitelor poziții sînt prezentate și sistemele vocalice în poziție accentuată și neaccentuată. Subliniem totodată și analiza modificărilor voca-

lelor în poziție accentuată și noua interpretare fonologică dată opoziției de cantitate dintre vocalele *ŭ* și *u*.

M. Tomici, în *Sistemul verbal al graiului sîrbesc din Svinița, județul Mehedinți* (p. 179—216), face o analiză a formelor verbale auxiliare *jesam, bit, tet, lat,* precizînd particularitățile formelor la timpurile prezent, perfect, aorist, viitorul I și II la modurile indicativ, condițional-optativ și imperativ, precum și particularitățile formelor infinitivale, ale participiilor active și pasive etc. S-a stabilit procesul de identificare a temelor infinitivale cu temele prezentului, modul de trecere a unor verbe de la o conjugare la alta. Repercusiunile acestor fenomene se manifestă în prezent prin imensitatea numărului de forme verbale variabile și prin simplificarea sistemului flexiunii verbale.

Aceeași problemă, dar pe baza unui alt material, este tratată și de Corneliu Reguș în articolul *Flexiunea verbală în graiul huțul din valea Sucevei* (p. 255—274), care prezintă particularitățile formelor infinitivale, ale flexiunii formelor verbale la toate timpurile și modurile. Se remarcă particularitățile alternanțelor în cadrul temelor, ale sufixelor tematice și ale desinențelor. Ion Robciuc, *Morfologia graiului ucrainean din Mărițeia (județul Suceava)* (p. 275—312), se ocupă de particularitățile unităților structurale ale formelor verbale sintetice și analitice în diverse tipuri și moduri. Analiza se extinde și asupra distribuției accentului în anumite paradigme verbale.

Considerăm important articolul *Prepozițiile în graiurile ucrainene (bucovinene și huțule) din nordul Moldovei* (p. 217—254), semnat de Aspazia Seserman-Reguș, care ia în discuție unele fenomene de sintaxă dialectală. Este necesar să menționăm că autoarea consideră prepozițiile ca mijloace de exprimare a raporturilor sintactice, dar și ca elemente cu sens gramatical și lexical. Clasificarea prepozițiilor se face tradițional după cazuri și după relațiile pe care le exprimă. Credem că o grupare a prepozițiilor după conținut ar fi dat rezultate mai substanțiale.

Volumul II se încheie cu un *Indice de autori* (p. 313—317) și un *Indice de cuvinte* (p. 319—388) ale vol. I; un *Indice de autori* (p. 389—392) și un *Indice de cuvinte* (p. 393—430) pentru vol. II.

Ambele volume reprezintă o contribuție valoroasă la dezvoltarea slavisticii românești, a slavisticii și lingvisticii în general.

Iunie 1971

P. Chirilov și O. Vințeler
Universitatea „Babeș-Bolyai", Facultatea de filologie, Cluj, str. Horea, nr. 31.

M. A. BORODINA: *Sovremennyj literaturnyj retoromanskyj jazyk Švejcarii,* Leningrad, 1969, 232 p.

După mai multe studii cu tematică retoromană, M. A. Borodina publică acum, sub auspiciile Institutului de lingvistică al Academiei de Științe a U.R.S.S., un studiu de ansamblu asupra „Limbii literare retoromane contemporane din Elveția". Este a patra limbă națională a acestei țări (nu însă și limbă administrativă pentru întregul teritoriu elvețian). Situată în trei zone geografice depărtate între ele (Cantonul grisonilor din Elveția, Alto Adige în nordul Italiei și provincia Friuli în nord-

estul Italiei), fiecare grup avîndu-şi particularităţile sale lingvistice, fărîmiţată şi în interiorul acestor grupe, retoromana pune multe probleme. M. A. Borodina abordează unele dintre ele într-un capitol introductiv, sau pe parcurs, cînd ocazia se prezintă.

Cartea este organizată după tipul gramaticilor tradiţionale: un prim capitol prezintă trăsăturile particulare ale fonetismului, apoi 10 (+2) capitole tratează despre părţile de vorbire, 1 capitol despre „formarea cuvintelor", 1 capitol despre „structura propoziţiei"; urmează 1 capitol de „concluzii" (din nou unele probleme generale sau discuţii); lucrarea se încheie cu un rezumat (de 10 pagini) în franţuzeşte, cu 3 suplimente (fragmente din opere literare) şi 1 supliment cu bucăţi muzicale.

Lucrarea Melitinei A. Borodina nu este însă un *manual* (mai mult sau mai puţin schematic), ci un *studiu monografic* ce descrie retoromana din Elveţia, iar datele gramaticale se încadrează într-o prezentare lingvistică mai largă: se fac raportări la structuri din alte limbi romanice (uneori altele), iar sincronia completîndu-se cu diacronia.

Autoarea nu se ocupă decît de retoromana elveţiană. Aceasta se împarte în două grupuri: pe de o parte variantele suprasilvană, şi subsilvană (în zona de apus a Cantonului grisonilor), la care se adaugă (mai spre centrul Cantonului) dialectul surmiran, pe de altă parte engadineza de sus şi engadineza de jos (din zona de răsărit a Cantonului grisonilor) şi graiurile din Val Müstair. Între aceste două grupuri se află, făcînd tranziţia, grisona centrală. Dintre toate aceste varietăţi lingvistice autoarea se opreşte asupra suprasilvanei (pe care o numeşte „silvana") şi asupra engadinezei de sus (pe care o numeşte simplu „engadineza"). În *Elèments de linguistique romane* (Paris, 1930, p. 606), cînd prezintă „idiomurile retoromane" sau „limba retoromană", Bourciez încă alegea aceste două variante ca reprezentative pentru grupul din Elveţia. (Bineînţeles că, tratînd despre retoromană în general, el se ocupă şi de cea răsăriteană, friulană, şi centrală, adică din Alpii dolomitici.)

M. A. Borodina mărturiseşte că nu este lucru uşor să prezinţi o realitate atît de multiplă. Studiile sale de lingvistică teoretică o duc la propunerea următoarei scheme provizorii cu privire la dezvoltarea diferitelor variante ale unei limbi (cf. p. 171, 182): dialect — dialect literar — limbă literară regională — variantă a unei limbi naţionale — altă limbă naţională. Limba retoromană din Elveţia are deci două norme literare: silvana şi engadineza. Acest lucru nu trebuie să ne mire: „Că o limbă naţională are două norme literare, — este un fapt ce se întîlneşte în sistemul limbilor. O variabilitate mai mult sau mai puţin mare apare în multe limbi. Dacă este vorba de variabilitatea limbii naţionale, apar de obicei multe limbi. Dacă este vorba de variabilitatea limbii naţionale norvegiene: landsmaal şi riksmaal, două norme ale limbii naţionale albaneze: cea meridională, bazată pe dialectul tosc, şi cea din nordul Albaniei, bazată pe dialectul gheg, două norme de asemenea (orientală, occidentală) în limba naţională armeană, două norme ale limbii osete (norma de la Iron şi cea de la Digor), două norme ale limbii din Ţările de Jos: cea meridională, zisă limba flamandă, şi cea nordică, zisă limba olandeză etc." (p. 181).

Autoarea observă că dintre cele două norme ale retoromanei din Elveţia, adică engadineza şi silvana, „în ansamblu engadineza este mai aproape de tipul romanic decît silvana" (p. 161, 179). Ele se diferenţiază destul de mult, ca vocabular şi structură. Cîteva exemple: engadineza de sus are vocalele *ö, ü*, absente în suprasilvană. „Folosirea grupului de consoane *s-ch* nu se găseşte de asemenea

decît în engadineza de sus. În engadineză, vocalele se împart în deschise şi închise, lungi şi scurte, într-un mod mai clar şi mai consecvent decît în suprasilvană. Perfectul [simplu] a dispărut în varianta silvană, menţinîndu-se în engadineza de sus. În silvană pronumele reflexiv se uneşte cu verbul cînd acesta începe cu o consoană. În silvană, mai mult decît în egadineză, pare a fi răspîndită folosirea pronumelor atone plasate după verb şi unindu-se uneori cu el. Prepoziţiile şi adverbele compuse, precum şi construcţiile adfixale sînt de asemenea mai frecvente în varianta silvană. În silvană, adjectivul masculin singular folosit ca nume predicativ se termină în *-s: el ei brins* = este brunet" (p. 178—9).

Autoarea are de asemenea observaţii interesante în ce priveşte locul retoromanei între limbile romanice. De obicei este încadrată în grupul occidental. M. A. Borodina apreciază că trebuie mai degrabă să optăm pentru o poziţie de trecere între grupul de est şi cel de vest. Argumentele nu lipsesc. Pronumele personal masculin de persoana a treia plural are forma *ei* < *illi* ca în răsărit (română), chiar dacă, în paralel, există şi o formă *els* < *illos*. De asemenea, la pronumele personal, pers. IV şi V, există forme tonice şi atone, paralele cu cele româneşti: *nouă, ne, ni; vouă, vă, vi;* şi tot ca în română, unele forme pronominale nu se întrebuinţează decît în procliză (dativele, *îmi, îţi, îi),* pe cînd altele se pot folosi fie în procliză fie în encliză (ex. acuzativele, *mă, ne, te, îl, o* etc.). Unele substantive, masculine, au un dublu plural, dintre care unul în *-a*, situaţie similară cu limba italiană. Silvana are viitorul analitic (cf. p. 185). Acestea şi alte fapte orientează retoromana spre grupul răsăritean.

Studiul Melitinei A. Borodina, ca şi alte lucrări ale sale, se caracterizează printr-o mare bogăţie de informaţie, prin multă rigoare ştiinţifică, precum şi printr-o bună sistematizare a materialului. Socotim de asemenea foarte utilă raportarea frecventă la alte limbi romanice (în special italiana, franceza, româna). Totuşi *Quandoque bonus dormitat Homerus.* Ne surprinde lipsa unui capitol despre vocabular, precum şi ocolirea sintaxei (deşi în tratarea morfologiei se abordează uneori şi probleme de sintaxă). În studiu există un capitol de 12 pagini închinat „structurii propoziţiei", dar este prea modest faţă de cele 84 pagini de morfologie. De fapt acest capitol este în realitate un studiu comparativ al sintaxei retoromane, franceze şi italiene, pornind de la o traducere din Molière. Ca atare, el este orientat şi spre trăsăturile stilistice proprii retoromanei. Din aceasta se studiază numai engadineza de jos (pe cînd în ansamblul studiului său, autoarea prezintă de fapt engadineza de sus!). Dar, observă autoarea (p. 145), nu există deosebiri importante, din punctul de vedere al structurii propoziţiei, între cele două variante ale engadinezei.

Prin lipsa sintaxei, studiul Melitinei A. Borodina ne aminteşte de acele frumoase clădiri cu unele aripi rămase neterminate, care îţi cauzează tristeţe tocmai prin comparaţie cu valoarea celor terminate...

Sperăm ca la o nouă ediţie să fie completat monumentul, întîi pentru retoromana din Elveţia şi apoi cu cîte o lucrare similară privind ramurile centrală şi orientală... Cu acea ocazie vor fi revizuite şi unele păreri, cum ar fi că *st* > *št* implică o influenţă germană, cînd el se mai găseşte şi în alte limbi romanice (portugheză, română); *Noul Testament,* de la pag. 18, este de fapt *Nouf Testament.* Pronumele personal persoana I, în silvană, este *jeu* (nu *eau,* care este engadinez, p. 71, rîndul 2 de sus) etc. Din păcate, mai sînt şi alte erori rămase după corectură (am căutat în zadar o *Erată*), dintre care notăm încurcătura cu privire la formarea viitorului în silvană (p. 76, 77, 88), care se traduce printr-o confuzie între formele subjonctivului şi ale condiţionalului; între participiu şi infinitiv...

Evident, relevarea unor erori rămase după corectură, cum le socotim pe acestea, sau a unor scăpări inevitabile (între atîtea forme) sau prezența unor opinii poate mai greu de susținut, nu diminuează valoarea acestei opere de înaltă ținută științifică, unde, pe de altă parte, erudiția știe să nu fie greoaie, iar comparativismul să nu copleșească.

Iunie 1971

Liviu Tomuța
Universitatea „Babeș-Bolyai"
Facultatea de filologie
Cluj, str. Horea, nr. 31

L. I. LUCHT: *Sravnitel'no sopostavitel'naja grammatika romanskich jazykov. Rumynskij jazyk*, Moscova, 1970, 219 p.

Sub acest titlu general, *Gramatica comparativ-contrastivă a limbilor romanice*, se elaborează la Institutul de lingvistică din Moscova descrieri, în plan sincronic, ale structurilor de bază ale sistemelor limbilor romanice. Scopul acestor lucrări, deductibil din structura cărților publicate pînă acum, este prezentarea unui cît mai bogat material pentru studierea comparativ-contrastivă a limbilor romanice, în perspectivă mai largă putînd servi și drept corp faptic pentru o eventuală încercare de elaborare a unei cît mai riguroase clasificări tipologice, dar mai ales pentru stabilirea universaliilor lingvistice, parțiale și totale, în vederea creării unei gramatici universale.

Pînă în prezent au mai fost publicate descrierile subgrupelor *galo-romanică* (1964, autori: M. S. Guryčeva și N. A. Katagoščina), *italo-romanică* (1966, autor: M. S. Guryčeva) și *ibero-romanică* (1968, autori: N. A. Katagoščina și E. M. Wolf). Reprezentantă de bază pentru subgrupa *dacoromanică* a limbilor romanice a fost aleasă limba română, a cărei descriere este dată în lucrarea pe care o prezentăm aici.

În descriere este avut în vedere *aspectul scris al limbii române literare*, urmărindu-se stabilirea trăsăturilor structurale de bază ale sistemului *fonologic*, *morfologic* și *sintactic*, cu comparații succinte cu celelalte limbi romanice.

Într-o foarte scurtă *Introducere* (2 p.) sînt sintetizate punctele de vedere exprimate pînă acum în legătură cu locul limbii române între celelalte limbi romanice, după care, în capitole separate, sînt descrise fonologia, morfologia și sintaxa limbii noastre, pe baza unei bibliografii largi cuprinzînd majoritatea studiilor și articolelor din publicațiile românești și, în oarecare măsură, și străine. Materialul faptic discutat, cînd nu este extras din lucrările interpretative, se bazează pe utilizarea *Dicționarului limbii române literare contemporane* și, mai ales pentru fonologie, a *Dicționarului invers*. Precizîndu-se că se are în vedere *aspectul scris* al limbii române literare, era nevoie, credem, de o definire a sferei acestei noțiuni. Intră aici toate formele care, într-un context sau altul, sînt reperabile în texte cu finalități deosebite? Pentru că nu de puține ori în cursul expunerii sînt exemplificări prin forme sau termeni (în special cînd e vorba de stabilirea inventarului fonematic — passim) extrem de rar întîlniți, efect al utilizării cuprinzătorului *Dicționar invers*. În general, o mai mare atenție acordată *selectării* materialului faptic ar fi fost profitabilă în ansamblul descrierii.

*

Sistemul fonologic al limbii române (cap. *Fonologija,* p. 5—56) este descris pe baza încercărilor româneşti de monografie a problemei: expunerea semnată Graur—Rosetti în 1938, lucrarea lui Alf Lombard asupra pronunţării limbii române, sinteza lui Emanuel Vasiliu din 1965, precum şi observaţiile lui Iorgu Iordan din cursul publicat în 1956. Descrierea urmează drumul obişnuit al stabilirii opoziţiilor fonematice întîi în *vocalism* (secţiune în care se fac observaţii pertinente asupra fiecărui fonem vocalic — uneori şi cu opriri asupra alofonelor —, asupra îmbinărilor vocalice — diftongii şi triftongii —; se urmăreşte, de asemenea, randamentul funcţional al opoziţiilor fonematice, pe poziţii faţă de accent şi în cuvînt; în general toate problemele importante ale stabilirii fonemelor vocalice, cu comparaţii faţă de celelalte limbi romanice, sînt amintite şi uneori discutate mai larg), apoi în *consonantism* (secţiune discutată mai larg, stabilindu-se şi aici condiţiile opoziţiilor fonematice consonantice tot în vederea stabilirii inventarului de foneme consonantice al limbii române; de remarcat faptul că aici sînt larg prezentate, uneori cu accente de dezbatere, două dintre problemele cele mai disputate ale fonologiei româneşti: interpretarea fonologică a segmentului *consoană* + *i* în poziţie finală — cea mediană fusese rezolvată în descrierea fonemului *i* — şi statutul fonologic al segmentelor *g+i* şi *k+i;* soluţiile acceptate de autoare sînt, în primul caz, cea din lucrarea lui Emanuel Vasiliu, iar în cel de al doilea caz — considerarea lui *k* şi *ģ* ca foneme distincte; este prezentată, cu mari semne dubitative, şi concepţia lui Emil Petrovici, respinsă şi din principii de economie şi accesibilitate, dar mai ales pentru că, în comparaţie cu limbile slave, în română nu se poate accepta corelaţia *dur-palatal,* corelaţie pe care Lucht nu o crede posibilă nici în poziţie finală absolută; se descriu pe larg, apoi, grupurile consonantice ocurente în română, precum şi structura silabei, părţi în care dă multe, poate prea multe date statistice extrase din lucrarea Alexandrei Roceric-Alexandrescu). Inventarul fonematic al limbii române stabilit astfel cuprinde 7 foneme vocalice, 22 de foneme consonantice; 14 diftongi descendenţi, 12 diftongi ascendenţi (incluzînd aici, fără justificare, 4 diftongoizi) şi 10 triftongi (elementul slab al diftongilor [i̯], [e̯], [o̯], [u̯], fiind, conform soluţiei lui Emanuel Vasiliu, variante ale fonemelor /i/, /e/, /o/, /u/). Discutarea generală a sistemului fonematic al limbii române nu-şi are locul aici, fiind vorba de o prezentare a unei descrieri *străine,* făcută pe baza bibliografiei *româneşti.* Semnalăm însă faptul că în această descriere, cu merite incontestabile, se strecoară uneori greşeli, în special în descrierea îmbinărilor vocalice. O eroare porneşte din confundarea *aspectului scris* al limbii române cu *aspectul vorbit:* ortografia limbii române este în cea mai mare parte fonetică, dar acest adevăr parţial nu ne dă dreptul să considerăm grafia *vocală accentuată* + *u* din *daună, fiului, noului, răului, rîului* (p. 20) ca diftong coborîtor; pronunţările fără hiat, eventual posibile, nu aparţin limbii literare. De aceeaşi sorginte este şi interpretarea grafiei *ii* din *mării* (gen. sg. de la *mare), stării* (gen. sg. de la *stare*), *bunii* (nom. pl. art. de la *bun*), *scumpii* (nom. pl. art. de la *scump*) (p. 21), ca *ii.* Opoziţiile pentru ilustrarea cărora dă aceste exemple (i̯ / e̯, î̯ / i̯, u̯ / i̯, în poziţie finală), cel puţin în perechi minimale formate din unităţi cu sens lexical, nu sînt reperabile. Ciudată este şi considerarea rom. *mioriţă* ca element străin pătruns în limba română (p. 22).

Descrierea morfologiei (*Morfologija,* p. 57—155) ocupă cea mai mare parte din economia cărţii. După cîteva precizări terminologice şi de finalitate a descrierii, sînt analizate cîteva probleme cu caracter morfonematic (structura fonematică a morfemelor, alternanţele morfematice şi variantele morfematice), trecîndu-se apoi la descrierea grupului nominal (substantivul, adjectivul, pronumele, prin cate-

gorii gramaticale; de specificat că articolul este tratat la categoria determinării) şi a grupului verbal; nu se opreşte asupra numeralului, adverbului, prepoziţiei, conjuncţiei şi interjecţiei, considerate nerelevante în ce priveşte sistemul limbii române în comparaţie cu cele ale celorlalte limbi romanice. Prepoziţiile şi conjuncţiile sînt sumar tratate în descrierea sintaxei (*Sintaksis*, p. 156—207), capitol în care sînt descrise îmbinările de cuvinte, propoziţia, fraza, topica. Într-un succint capitol, *Încheiere* (p. 208—215), sînt sintetizate cunoscutele caracteristici ale limbii române în comparaţie cu celelalte limbi romanice, în sistemul fonologic, morfologic şi sintactic (inclusiv trăsăturile ce apropie limba română de unitatea lingvistică balcanică), cartea încheindu-se printr-o listă de *Abrevieri bibliografice*.

Conspect conştiincios şi sinteză personală a sistemelor limbii române, făcut cu pasiune, cartea Lindei Lucht are de partea sa atú-ul clarităţii. Fără a fi o contribuţie esenţială pentru limba română (cu toate că secţiunea dedicată descrierii sistemului fonologic este o bună sinteză în materie, mai ales că în bibliografia românească se simte lipsa unei asemenea întreprinderi, cu finalităţi didactice şi, de ce nu, de popularizare) nu se poate spune că acest meritoriu studiu (cu ceva cam multe greşeli de tipar însă în reproducerea exemplelor în româneşte) nu serveşte într-un mod îmbucurător prestigiul mereu crescînd al limbii române, limbă despre care V. Kiparskij spunea că „din punct de vedere lingvistic este cea mai interesantă limbă din Europa". Citarea acestei afirmaţii în finalul cărţii Lindei Lucht (care se ocupă de multă vreme de studierea limbii române) este, credem, o mărturisire mascată a pasiunii şi a admiraţiei de care a fost cucerită autoarea, pentru limba noastră. Lucru pe care l-am dori repetat în cît mai multe cazuri.

Mai 1971

N. Mocanu şi I. T. Stan
Institutul de lingvistică şi istorie literară, Cluj, str. Emil Racoviţă, 21;
Facultatea de filologie, str. Horia, 31

INDICELE VOLUMULUI AL XVI-LEA*
1971

INDICE DE MATERII

A

a > ă 10
/a/ în dialectul sursilvan 253—254
á în poziție nazală > î (â) 9
ACCENT; legătura dintre durată și ~ 37—38; ~ ul în vorbire 113
ACOMODARE; ~ a împrumuturilor maghiare în limba română 18—27
ADAPTARE, ~ a fonetică în limba română a cuvintelor de origine maghiară 23, 25, 237—238
ADVERB; rolul ~ elor în grupul „~ + conjuncție" 313—320; locuțiuni ~ iale 321—323; funcția sintactică a ~ ului 323; calitatea de ~ a cuvîntului *pînă* 345—348
AFECTIV; factorul ~ într-un text vorbit 110—111
AFRICATELE în graiul din Comlošul Mare 248—249
ALBANEZĂ; cuvinte românești comune cu ~ a 6; transformări fonetice comune cu ~ a 11
ALTERNANȚE VOCALICE în conjugarea verbelor în limba română și în dialectul sursilvan 255
AMBIGEN; ~ ele românești 151—156; ~ ele albaneze 154
AMPLIFICARE; ~ a în poezia populară 393—396
ANALIZĂ FONETICĂ; falsă ~ ~ 69
ANALOGIE 69, 81
ANTITEZĂ; ~ în poezia populară 392
ARIE; ~ i laterale 12; ~ semantică 68; ~ geografică 78—79.
APOZIȚIE 332
ASPECT VERBAL 60, 64
AUXILIAR; verbe ~ e 355—363; ~ sintactic 358—360; ~ modal-sintactic contextual 361; ~ morfo-sintactic 361; ~ de modalitate 360—361

B

BILINGVISM; raportul dintre ~ și împrumut 20
-b-, -v- > 10

C

CATEFORIA SINTACTICĂ a unicității 325—335
CAZUL GRAMATICAL al toponimelor din *De aedificiis* 103
CLASIFICARE; ~ a tipologică a limbilor 223, 224, 228—230; ~ a genetică a limbilor 223, 224, 230
cl, gl > ľ g' 168—169

* Întocmit de E. Beltechi, I. Faiciuc și N. Mocanu.

COMPARAȚIE; cromatica eminesciană realizată prin ~ ii 376—380; asocieri comparative în poezia populară 398
COMPLEMENT; construcțiile pasive și ~ ul de agent 368—369
CONJUNCȚIE; calitatea de ~ a cuvîntului *pînă* 345—348
CONTRAGERE 357
COORDONATIV; construcții endocentrice ~ e 353
COPULATIV; conceptul de verb ~ 356—360
CROMATICĂ; ~ a eminesciană 371—388; a realizată prin adjective 373—375; ~ a realizată prin substantive 375—376; ~ a realizată prin verbe 376; ~ a realizată prin comparații 376—280
CRONEM 50—52
ct, x, gn > pt, ps, mn 10, 11
CUVÎNTUL *PÎNĂ;* încadrarea ~ ului ~ 345—348; calitatea de prepoziție a ~ ului ~ 345—348; calitatea de conjuncție a ~ ului ~ 345—348; calitatea de adverb a ~ ului ~ 345—348

D

DECLINARE; rămășițe de ~ latină în dialectul sursilvan 256; păstrarea în limba română a ~ ilor limbii latine 12
DENTALE; palatalizarea ~ lor *t* și *d* din graiurile vestice ale dacoromânei 17; ~ nepalatalizate în graiul din Comloșul Mare 248
DERIVATE SEMANTICE 71
DIACRONIC; tipologie în perspectiva sincronică și ~ ă 228—229
DIALECT; paralele între limba română și două ~ e alpine (sursilvan și badiot) 253—257
DIASISTEM; ~ stilistic 136
DIATEZĂ; ~ reflexivă 334
DIFTONG; rostirea ~ ului *oa* ca *o* 17—18; originea și dezvoltarea ~ ilor 160—161; ~ ii în graiul din Comloșul Mare 250
DURATĂ; raportul dintre ~ a oclusivelor și ~ a vocalelor care le precedă 49—52; ~ a vocalelor care urmează după oclusive 42—47; corespondența între ~ a oclusivelor și lungimea canalului fonator 48; ~ a oclusivelor în limba română 29—52; ~ absolută 31—52; ~ relativă 31—52; legătura dintre ~ și accent 37—38; ~ a vocalelor care precedă oclusivele 39—42
DURIFICARE; ~ a consoanelor labiale 166—167; ~ a consoanelor fricative 167—168
dz, ǧ > z, j 170

E

EMINESCIAN; cromatica ~ ă 371—388
ENDOCENTRIC' construcții ~ e în „Istoria...“ stolnicului Constantin Cantacuzino 349—353
ENUNȚ; definirea ~ ului 110, 113—119; caracteristicile ~ ului 110; delimitarea ~ urilor în graiurile dacoromâne 109—120; segmentarea unui text în ~ uri 111
ETIMOLOGIC; note lexicologice și ~ e 87—97
EVOLUȚIE SEMANTICĂ 73, 74, 79
EXOCENTRIC; construcții ~ e în „Istoria...“ stolnicului Constantin Cantacuzino 349—353
EXPRESIE; ~ artistică 123, 126; ~ lingvistică 124, 127; ~ a mesajului 127; ~ ii românești cu caracter istoric 259—266
EXPRESIV 130—134
EXPRESIVITATE 130—134; ~ a, funcție a limbii 133; ~ absolută și relativă 133, 134
EXTINDERE SEMANTICĂ 81

F

FONEM; ~ ele consonantice ale limbii române dintre sec. IX—XI 162; ~ ele consonantice ale limbii române la sfîrșitul sec. XV 171
FONETIC; transformări ~ e 9—11; alternanțe ~ e 10; acomodarea ~ ă a cuvintelor maghiare 18, 21; falsă analiză ~ ă 68; particularități ~ e ale

graiului din Comloşul Mare 248—250; paralele ~ e între limba română şi dialectul sursilvan 253—254; paralele ~ e între limba română şi dialectul badiot 256

FONETISM; ~ ul elementelor moştenite 23; ~ ul împrumuturilor 23; ~ ul bulgăresc 241—242

FONOLOGIC; sistemul ~ al limbii române 420

FRECVENŢA, criteriul de determinare a structurii stilistice 135

FRICATIVELE în graiul din Comloşul Mare 249

FUNCŢIE; ~ ii realizate cazual 326; ~ ii realizate prepoziţional 326—327; ~ ii realizate prin conjuncţii subordonatoare 328; ~ prin acord verbal 330; ~ ii prin acord adjectival 330—331

G

ĝ > j în graiul crişean 17

GENETIC; clasificarea ~ ă a limbilor 223, 224, 230

GENUL NEUTRU 151—156

GLOSAR; observaţii lexicale pe marginea unor ~ e 83—86

GRAI; delimitarea enunţurilor în ~ urile dacoromâne 109—120; ~ UL DIN COMLOŞUL MARE 247—252; particularităţi fonetice 248—250; particularităţi lexicale 250—251; ~ ~ ~ ~ şi graiurile bănăţene 248—251; ~ ~ ~ ~ şi graiurile oltenesti 249—251; ~ ~ ~ ~ şi graiurile crişene 249, 251

(mg.) gy > ĝ 26

H

/h/ în limba română şi în dialectul sursilvan 256

I

IDIOSTIL 129, 130

IHTIONIME 271—277

ILUZIA REALULUI, funcţiune a numeralului în poezie 405—408

IMAGINE; îngustarea treptată a ~ ii în poezia populară 390—392

IMPERSONAL; personal şi ~ 333; *se* ~ 334

INDIVIDUAL; particular şi ~ în stilistică 124

INFLUENŢĂ; vechea ~ slavă din limba română 14—15, 241—246; ~ a maghiară asupra limbii române 17—27, 231—239; termeni pentru numirea ~ ei slavilor bulgari asupra limbii române 243—246

INTONAŢIE 111—119; ~ ascendentă 112—114, 118; ~ descendentă 114—119

INTONAŢIONAL; contur ~ 112; trei grade de înălţime ale conturului ~ în limba română 112

IZOMORFISM; ~ ul în tipologie 223, 224, 229

Î

ÎMPRUMUT; aspecte ale ~ urilor maghiare în limba română 17—27; acomodarea ~ urilor maghiare în limba română 18—27; raportul dintre bilingvism şi ~ 20

ÎNCADRARE; aspecte ale procesului de ~ 22; ~ a substantivelor de origine maghiară în limba română 22; ~ a morfologică 22; ~ a cuvîntului *pînă* 345—348

K

KOINÉ supradialectală 141

L

-l- > -r- 10

l', ń > j̊ 169—170

LABIALELE în graiul din Comloşul Mare 249

LATINĂ; ~ a balcanică 4; ~ a carpato-dunăreană 4, 6, 9; ~ a dunăreană 4; răspîndirea limbii ~ e în Dacia 5; ~ a populară 8, 9; rusticizarea ~ ei carpato-dunărene 9

LEXIC; ~ ul Psaltirii Scheiene sub raport cantitativ-structural 53—64
LEXICAL; observații ~ e pe marginea unor glosare 83—86; elemente ~ e maghiare în limba română 232—237; sufixe ~ e și influența maghiară asupra limbii române 239; particularități ~ e ale graiului din Comloșul Mare 250—251
LEXICOLOGIC; note ~ e și etimologice 87—97
LIMBA DACILOR 6
LIMBA ROMÂNĂ; locul ~ ii ~ e între limbile romanice 3—14; locul și procesul de formare a ~ ii ~ e 4; teritoriul de formare al ~ ii ~ e și al poporului român 4; împrumuturi maghiare în ~ ~ 17—27; influența maghiară asupra ~ ii ~ e 17—27
LIMBI ROMANICE; locul limbii române între ~ le ~ 3—14
LIRIC; valori stilistice ale numeralului în poezia ~ ă 389—409

M

METAFORĂ; cromatica eminesciană realizată prin ~ e sau construcții ~ ice 380—387; ~ infirmată 396
MICROTOPONIMIE; ~ a Bălții Brăilei 297—311
MORFEM; *pe* ~ — *pe* prepoziție 333
MORFOLOGIC; sistemul ~ al limbii române și elementele maghiare 237, 238
MULTIPLICITATE 325

N

NAZALIZARE 163
NEUTRU; ~ l în albaneză 154; ~ l în limba română și în dialectul sursilvan 255, 256; ~ l colectiv în dialectul sursilvan 255
NORMĂ; ~ — sistem — tip în tipologie 226—227
NUME; ~ de persoane din județul Alba 289—295; ~ proprii și ~ comune 289; articularea ~ lor de persoană 292, 295
NUMERAL; valori stilistice ale ~ ului în poezia lirică 389—409

O

OCLUSIVĂ; durata ~ elor în limba română 29—52

P

PALATALIZAREA LABIALELOR 160—161
PARTICULAR; ~ și individual în stilistică 124
PASIV; *a fi* în diateza ~ ă 361; exprimarea raportului gramatical ~ în limba română 365—369
PAUZĂ în vorbire 113—119
PERSONALIZARE 357
PLURAL; ~ colectiv în dialectul sursilvan 255; formarea ~ ului în dialectul badiot 256, 257
POETIC; limbă ~ ă 142—243; licențe ~ e 145
POLISEMIE 81
POPULAR; caracter ~ 141—145; raporturi între poezia ~ ă și cea cultă 149
PORECLE 295
PREDICATIV; modificator ~ contras 357; clasificarea verbelor după criteriul ~ ității 362—363
PRENUME; genul ~ lor 289—290; ~ masculine 290—291
PREPOZIȚIE; calitatea de ~ a cuvîntului *pînă* 345—348

R

RAPORTURI între poezia populară și cea cultă 142—149
RELATIV; „legătura ~ ă" în limba română 337—343
RELAȚII LINGVISTICE; teritoriul ~ lor ~ slavo-române 242; perioada ~ lor ~ slavo-române 242, 243
RETOROMANĂ 416—419
RITUALITATE; ~ a lirismului popular 401—404

ROMANIZARE; procesul de ~ a populației autohtone din Dacia 7; elemente de ~ 7; factor de ~ 7
ROTACISM 164—166
„ROTACIZARE" în dialectul badiot 256

S

SEMANTIC; arie ~ ă 68; derivate ~ e 71; evoluție ~ ă 73, 74, 79; extindere ~ ă 81; tipologie ~ ă 228; clasă ~ o — tipologică de limbi 229
SIMETRIE; ~ a în poezia populară 399—401
SINCRETISM; implicațiile stilistice ale ~ ului 145
SINCRONIC; tipologie în perspectiva ~ ă și diacronică 228, 229
SISTEM; ~ ul fonologic al limbii române în sec. IX—XV 157—171; structură, ~, subsistem în caracterizarea tipologică a limbilor 226; normă — ~ — tip în tipologie 226, 227; ~ ul morfologic al limbii române și elementele maghiare 237, 238
SLAV; elemente ~ e care nu participă la transformările fonetice caracteristice ale limbii române 9—10; influența ~ ă asupra limbii române 14—15; studii de ~ istică 413—416
STIL; ~ ul și obiectul stilisticii 121—137; definirea ~ ului 121, 130; faze în evoluția conceptului de ~ 122—125; ~ în artă 126, 127; ~ în limbă 126—129; ~ ul individual-artistic 129, 130
STILISTIC; fapt ~ 124; repartiție ~ ă 124; criterii de determinare a structurii ~ e 134—137; diasistem ~ 136; implicațiile ~ e ale sincretismului 145; valori ~ e ale numeralului în poezia lirică 389—409
STILISTICĂ; stilul și obiectul ~ ii 121—137; definirea ~ ii 121, 129; faze în evoluția conceptului de ~ 122—125; particular și individual în ~ 124; ~ a liricii populare 139—149
STRUCTURAL; tipologie ~ ă 224, 225
STRUCTURĂ; criterii de determinare a ~ ii stilistice 134—137; ~, sistem, subsistem în caracterizarea tipologică a limbilor 226
SUBSISTEM; structură, sistem, ~ în caracterizarea tipologică a limbilor 226
SUBSTITUIRE; ~ a vocalelor maghiare din împrumuturile limbii române 24—25
SUBORDONATIV; construcții endocentrice ~ e 353
SUBSTRAT; ~ ul autohton 6—7; ~ ul traco-dacic 11; ~ tracic 13; ~ dacic 11
st > št în retoromană 418
SUFIX; derivare cu ~ e 80, 81; ~ e verbale și lexicale și influența maghiară asupra limbii române 238, 239

T

t, d, s + iod > ț, dz, z, ș 10, 11
TERMEN; ~ i urbani 9; ~ i rurali 9; ~ i pentru cînepa prelucrată 65—81; originea ~ ilor 79—80
TEXTE POPULARE ÎNREGISTRATE 109, 110
TIP LINGVISTIC; normă — sistem — ~ în tipologie 226, 227
TIPOLOGIE 223—230; ~ a ca parte a lingvisticii generale 225; ~ tradițională și ~ structurală 223—225; ~ semantică 228; ~ în perspectiva sincronică și diacronică 228, 229; izomorfismul în ~ 223, 224, 229; normă-sistem-tip în ~ 226, 227; „universalii ale limbii" în ~ 229
TIPOLOGIC; cercetarea ~ ă a limbilor 223—230 (v. TIPOLOGIE); clasificarea ~ ă a limbilor 223, 224, 228—230; etapele studiului ~ al limbilor 225; caracterizarea ~ ă a limbilor 225—230; clasă semantico- ~ ă de limbi 229
TOPONIME; ~ în *De aedificiis* 99—107; ~ celtice în *De aedificiis* 102; cazul gramatical al ~ lor în *De aedificiis* 103; ~ slave în *De aedificiis* 105; ~ românești și slavii bulgari 242, 243; ~ românești 285—287

U

-ui 26
UNĂ > O 163—164
UNICITATE 325—335
UNITĂȚI DE MĂSURĂ 279—284
„UNIVERSALII ALE LIMBII" în tipologie 229

V

VERB; ~ e auxiliare 355—363; clasificarea ~ elor după criteriul predicativității 362—363
VERBAL; sufixe ~ e și influența maghiară asupra limbii române 238—239
VIITOR ANALITIC în limba română și dialectul sursilvan 254—255
VOCALĂ; durata ~ elor care precedă oclusivele 39—42; durata ~ elor care urmează după oclusive 42—47; ~ ele în graiul din Comlosul Mare 249—250
VORBIRE; ~ a populară 109; 110; accentul în ~ 113; pauza în ~ 113—119; corect în ~ 128

INDICE DE NUME

A

Adamescu, Gh. 280, 346
Adăscăliței, V. 142, 146, 148
Agîrbiceanu, I. 313—317, 321, 322
Akimova, T. M. 141
Alecsandri, V. 149, 341, 343, 372, 380
Alessio, G. 281
Alexandrescu, I. 272, 275
Alexici, G. 18, 19, 22, 237
Alton, J. 256
Amzulescu, Al. I. 149
Andriescu, Al. 259, 261, 263, 265
Anghel, I. 209, 211
Antipa, Gr. 271, 274, 275, 297—299, 302, 304, 305, 307, 308, 310
Arany, László 390
Ardelean, Simion 248
Arghezi, T. 313, 320, 390, 392, 403
Artemov, V. A. 111
Arvinte, V. 83, 248
Asboth, Oskar 19, 23
Ascoli, G. I. 253
Avallone, Ricardo 207
Avram, Andrei 42, 48, 164
Avram, Mioara 335
Avramescu, A. 343

B

Baader, G. 207
Bahner, W. 65
Bally, Ch. 122—124, 130—132, 191
Baran, N. 207
Barbu, Ion 390, 403
Barbu N. I. 206, 208, 337
Barcianu 75
Barone, Francesco 207
Bartoli, M. 88, 95, 151
Bateson, F. W. 181
Battisti, C. 281, 286
Bazell, C. E. 225
Băcescu, M. 271—276
Băjănică, V. 213—220
Bărnuțiu, S. 205
Bechtel, F. 102
Bejan, D. 313—323, 24
Beldescu, G. 356
Bellay, Joachim du 338
Bellini, B. 281
Beltechi, E. 209, 409—411
Belulovici, A. 88, 151
Bengescu, H. P. 313—316, 318—323
Benkö, Loránd 24
Benoist, M. E. 280, 343
Benveniste, Em. 223, 228
Berg, I. 259—261
Beğevliev, Veselin 99—107
Bianu, I. 64
Bidian, V. 209, 210
Bidu-Vrănceanu, Angela 342, 372
Bierwisch, M. 178
Bîrlea, I. 390, 393, 396, 398, 401, 402 406
Bîrseanu, A. 339, 390, 394—396, 407
Blaga, Lucian 388
Bloomfield, L. 197, 199, 202
Boas, Fr. 197
Bogatyrev, P. G. 147, 148
Bogdan, I. 235
Boggs, R. S. 148
Bogrea, V. 92, 205, 259

Bogza, G. 313, 317
Bojan, Maria 209, 211, 259—266
Bojan, Teodor 53—64
Bolintineanu, D. 380
Bolocan, Gh. 414, 415
Borcilă, M. 177—183
Borodina, M. A. 416—419
Borovszky, Samu 247
Bottiglioni, Gino 281
Bourciez, E. 153, 338, 417
Böckel, Otto 141, 148
Brăescu, I. 280
Brătulescu, M. 144, 149, 396
Breban, V. 209, 237, 259
Brebenel 71, 74, 75
Brieger, L. 343
Brîncuș, Gr. 155, 185
Budai-Deleanu, Ion 130, 205
Bugariu, A. 251
Bugnariu, 71
Bulgăr, Gh. 110, 115, 131, 144, 259, 313, 334, 340, 343, 357, 372, 373, 379, 412—413
Bustos, Tovar de 132
Bușniță, Th. 272, 275
Buzdugan, Gh. 206
Buyssens, E. 132
Büchner, K. 207
Bühler, K. 131
Byck, J. 167, 343
Byhan, Dr. Arthur 87, 88, 96, 97, 151

C

Çabej, E. 154
Caesar, C. I. 337, 342, 343
Cagnat, R. 101
Caillon, P. 208
Callinder, B. 226
Calvet, Louis-Jean 196
Canarache, Ana 372
Candrea, I.-A. 53—55, 58—61, 63, 64, 87, 235, 279—282, 346, 411
Cantacuzino, C. 341, 349—353
Cantemir, D. 184
Cantemir, Traian 87—90, 92, 93, 95—97
Capidan, Th. 72, 88, 90, 92—95, 186
Carabulea, Elena 239
Caracostea, D. 147
Caragiale, I. L. 134, 341, 343, 411
Cavigelli, Pieder 255
Cazacu, B. 54, 64, 115, 176, 207, 250, 349
Călinescu, G. 139, 145, 343, 371, 393, 403
Câmpeanu, E. 201—202
Chatelain 335
Chatman S. 177, 183
Chiricuță-Marinovici, Rita 209
Chirilov, P. 297—311, 413—416
Chiron 338
Chivescu, Romeo 203
Chloupek, Jan 109, 110, 112, 115
Chlumský, Jos. 32
Chomsky, N. 183, 198, 202
Cicero, M. T. 337, 343
Cihac, A. de 75, 280, 282
Ciobanu, F. 340, 345
Ciopraga, Const. 372
Cioranescu, Al. 67, 280
Cioroianu, Șt. 247
Cipariu, T. 205
Cireș, V. 148, 149
Ciurdariu, Ana 210
Cocea, N. D. 313, 317, 319, 320
Coleiro, E. 207
Comișel, E. 148
Comșulea, Elena 65—81, 209, 211
Conea, I. 285, 286
Constantinescu, Miron 5, 206
Constantinescu, N. A. 297, 301, 304, 307, 310, 311
Constantinescu-Iași, Petre 106
Conte, Roseta del 372, 387
Copceag, D. 111, 112
Coresi 72
Corominas, J. 282
Coseriu, E. 197, 198, 226, 227, 291
Costea, Tr. 207
Costăchescu, Mihai 235
Costin, Lucian 251
Costin, M. 341, 343
Coșbuc, G. 236, 371
Coteanu, I. 115, 122, 124, 129, 152, 173—175, 183, 264, 339, 409—411
Cotoșman, Gh. 247, 251
Creangă, I. 75, 236, 260, 265, 314—316, 318, 320, 321, 339—343
Cristureanu, Al. 210
Croce, B. 122—125, 130, 131, 142
Csák, László 24, 209
Csánki, D. 285, 287

Csillag, Paul 207
Csüry, Bálint 69

D

Daicoviciu, C. 5, 231, 411
Damaschin Studitul 415
Danțiș, Vasilica 203
Darbelnet, J. 148
Darmesteter, A. 282
Dascălu, Laurenția 113
Dauzat, A. 272, 282
Daveluy, A. 280, 284
Davletov, K. S. 143, 146
Dănăilă, I. 409—411
Decev, D. 101, 105
Delavrancea, B. Șt. 318, 319
Demiraj, Gh. 154
Densusianu, Ov. 19, 23—26, 59, 64, 67, 87—90, 92, 140, 148, 158, 159, 163—165, 167, 185, 205, 232, 237—239, 243, 280—282, 390
Deroy, Louis 237
Desmireanu, Ion 83
Desnickaja, A. V. 141
Diaconescu, Paula 355, 356, 362
Diaconovici, C. 247
Diez, Friedrich 3, 4
Dimitrescu, Fl. 259, 266
Dindorf, Guil. 99
Dinneen, Francis P. 201—202
Dobroiu, E. 207
Dobrusḳi, V. 105
Doroszewski, W. 198
Dosoftei 72, 340, 343
Dosson, M. S. 343
Dragomir, Silviu 351
Dragomirescu, Gh. N. 313, 322, 323, 360, 363
Dragoș, Elena 412—413
Drașoveanu, D. D. 313, 325—335, 330, 347, 348, 356—358
Drăganu, Nicolae 20, 26, 111, 114, 233—235, 237, 238, 285, 287
Drăgulescu, C. 208
Dubois, J. 272, 282
Dumitrașcu, P. 141, 148, 340, 360
Dunăre, Nicolae 66

E

Eaton, T. 145
Edelstein, Frieda 337—343
Emeneau, M. B. 149
Eminescu, M. 318, 341, 371—388, 395, 412—413
Enescu, G. 126
Engel, K. 210
Eremia, V. I. 149
Ernout, A. 272, 280, 337
Essen, Otto von 29, 31
Ettmayer, Karl 112
Evgheńeva, A. P. 139, 147—149
Evolceanu, D. 205

F

Faiciuc, I. 29—52, 209, 210, 247—252
Fanfani, P. 281
Falc'hun, F. 30, 50, 52
Farkas, I. 211
Filimon, N. 265
Finck, F. N. 225
Firth, J. R. 202
Fischer-Førgensen, E. 32
Falccus, Valerius 338
Fochi, A. 394
Fortunatus, Venantius 338
Fourquet, J. 198
Fowler, R. 183
Francescato, G. 253
Freeman, Donald C. 177—183
Frontinus, Sex. Julius 280
Für, István 24

G

Gabrea, M. I. 340
Galan, V. Em. 284
Gamillscheg, Ernst 411
Garcia de Diego, Vincente 282
Gațak, V. 147
Gaynor, Fr. 133
Georges, Carl Ernst 280
Georgiev, V. 101, 102, 105
Gerov, N. 245
Gheorghiu, Domnica 372
Ghergariu, L. 25, 83—86, 239
Gheție, I. 134, 184, 372, 373, 379

Ghibănescu, Gh. 54, 64, 259, 261
Giuglea, G. 72, 372
Giurescu, C. C. 297—299, 301, 303—311
Gîlcescu, T. 248
Goelzer, H. 280, 337
Goga, Ecaterina 152
Golopenția-Eretescu, Sanda 112, 147, 148, 393, 396
Gorodeckij, B. 229
Gostar, N. 105
Goția, A. 173—175
Gougenheim, G. 198
Grammont, Maurice 29
Graur, Al. 3, 13, 14, 21, 68, 142, 159, 167, 239, 249, 254, 289—292, 420
Grecu, Doina 94, 209, 259, 267—269
Greenberg, J. H. 227, 229
Gregoire, A. 32
Gregorian, M. 285, 286, 343, 350
Grollias, C. 207
Grozescu, V. 247
Guberina, P. 198, 211
Guiraud, Pierre 121, 123, 389
Guryčeva, M. S. 419
Guțu, Olimpia 414, 415
Guțu-Romalo, V. 323, 326, 343, 360, 365
Guxman, M. M. 187
Gyulai, Pál 390

H

Hall, Jr. Robert A. 151
Halle, Moris 178
Halliday, M. A. K. 178, 197
Haneș, P. V. 349
Hartmann, P. 148
Hasdeu, B. P. 54, 184, 205
Hatzfeld, H. A. 183, 282
Haury, Iacobus 99
Hausenblas, K. 111
Hauterive, R. Grandsaignes d' 282
Hazy, Ștefan 345—348, 360
Hayes, Curtis W. 178
Hegedüs, Lajos 113
Heilmann, Luigi 201, 253
Heinitz, W. 31
Heliade, I. R. 380
Hendricks, W. O. 183
Herder, J. G. 143
Herescu, N. I. 205
Hijmans, Mario 208
Hill, Archibald A. 179
Hjelmslev, L. 197, 199, 202
Hockett, Ch. F. 229
Hodiș, V. 210, 240
Hodoș, E. 390, 392, 393, 396—398, 400—404, 406, 407, 411
Hofmann 337, 338, 341
Hogaș, C. 314, 315, 317, 321
Homorodean, M. 285—287
Horák, J. 148
Horálek, K. 225
Hořejši, Vl. 152
Humboldt, W. 223
Hyginus 338
Hutterer, M. 211

I

Iana 75
Iancu, Victor I. 349—353
Ibrăileanu, G. 411
Iliescu, Maria 253, 256
Ionașcu, Ecaterina 239
Ionescu, Liliana 149, 393
Ionică, Ion 176, 250
Iordan, Iorgu 3, 29, 42, 131, 132, 239, 259—261, 264, 285—287, 297, 302—311, 334, 343, 346, 347, 365, 389, 413, 420
Iordanes 101
Iorga, Nicolae 5, 7, 54, 64, 205, 285
Irmscher, Johan 207
Ispirescu, P. 318, 340, 341, 343
Istrate, G. 289, 372
Ivanov 105
Ivașcu, G. 54, 64
Ivănescu, G. 54, 64, 143, 147, 249
Ivič, P. 198

J

Jakobson, R. 133, 139 143, 178, 197, 223, 224
Jarceva, V. N. 226
Jarnik, U. 339, 390, 394—396, 407
Jireček, K. J. 100
Jochems, Helmut 255
Josselyn 32

K

Kallioinen, Vilho 112
Kanitz 101
Katagoščina, N. A. 419
Kelemen, B. 17—27, 63, 64, 209, 211, 231—239, 372
Kelemen, J. 226
Kerschbaumer, Marie Thérèse 319
Keyser, S. I. 178
Khrakovski, V. S. 228
Kiepert, Heinrich 4
Kiparskij, V. 421
Király, Fr. 19—22, 237
Kis, Emese 22, 24, 227, 237
Klimov, G. A. 190
Klumska, E. 208
Kniezsa, István 233
Kogălniceanu, M. 340
Koll, H. G. 228
Koneska, M. 211
Koneski, B. 139
Kopitar, B. 185
Korzybski, A. 198
Körting, G. 282
Kramer, Johannes 253—257
Krušel'nickaja, K. G. 187
Kubrjakova, E. S. 190
Kuen, Heinrich 253
Kuev, Kujo 211
Kumaniecki, K. 206, 207
Kuryłowicz, I. 198
Kuznecov, P. S. 225
Kühner, R. 337

L

Lapedatu, 101
Larousse, Pierre 280
Lascu, N. 337
Laurian, A. T. 205, 280
Lăncrănjan, I. 314, 315, 319, 321, 322
Leech, G. 178
Lenz, R. 110
Lepschy, Giulio C. 196—199
Leroy, M. 223
Leumann, 337, 338, 341
Levin, S. R. 177
Levy, Emil 282
Littré, E. 281, 282
Litzica, C. 100
Liuba, 75, 77
Lombard, A. 9, 244, 420
Losonczi, I. 209
Loşonţi, D. 209, 210
Lovrić, M. 211
Löfstedt, E. 342
Lucanus 338
Lucht, L. I. 419—421
Lucretius Carus, T. 338, 343
Luick, Karl 112
Lupescu, Mihai 371

M

Macrea, D. 3—14, 205—209, 249, 349
Mailand, Oszkár 390
Maior, P. 184
Maiorescu, T. 205
Majtinskaja, K. 229
Malblanc, A. 148
Maliţa, M. 206
Malmberg, Bertil 29
Mancaş, Mihaela 372
Mańczak, Witold 197, 249, 289
Marcu, Rodica 372
Marcus, Solomon 139, 192—196
Mareş, Al. 58
Marian, B. 259
Marian, S. Fl. 262, 371
Marinescu, M. 298
Marmeliuc, D. 75
Marosi, Al. 20
Marouzeau, J. 389
Martinet, André 197, 225, 228
Márton, Gyula 24
Massim, I. C. 280
Mateescu, G. C. 100, 102
Maurer, Ion-Gheorghe 206
Mărdărescu, M. 34
Mării, Ion 87—97, 176—177, 184—187, 209, 211, 251
Medan, Virgil 84, 85
Meillet, A. 60, 64, 114, 272, 280, 284
Mettas, Odette 111
Metz, Clara 52
Meyer, E. A. 32
Meyer-Lübke, W. 3, 13, 16, 272
Michel, Alain 207, 208
Michel, Georg 136

Miclău, P. 189, 405
Micu, S. 205
Mihăescu, H. 20, 106, 207
Mihăescu, N. 261
Mihăilă, G. 67, 241, 242, 244, 413, 414
Mihăileanu, P. 337
Miklosich, F. 147, 245
Minulescu, I. 390, 401, 406
Mioc, D. 279
Mirambel, A. 198
Mirčev, K. 245
Mitterand, H. 272, 282
Mîndrescu, S. C. 19, 23, 237
Mocanu, Nicolae 29—52, 209, 210, 419—421
Mócsy, A. 106
Molière 418
Moliner, M. 282
Moore, B. R. 226
Moraes Silva, Antonio de 282
Morariu, T. 286
Mounin, G. 197
Mózes, H. 210
Mueller, C. F. W. 343
Mukařovsky, I. 178
Muradin, László 21, 209
Murat, V. P. 124, 128
Murăreț, I. 262
Mușlea, I. 148

N

Naum, T. A. 205
Neagoe, Elena 356
Neamțu, G. G. 355—363
Neculce, Ioan 100, 265, 340—343, 351, 352
Negomireanu, D. 196—199, 209, 223—230
Negrescu, I. 30
Neiescu, Ileana 210, 259
Neiescu, Petru 29—52, 87—97, 169, 209, 210, 248
Nemes, István 211
Nestorescu, V. 297, 309, 414, 415
Nicolescu, G. C. 385
Niculescu, Al. 3, 13, 115, 343, 365
Nobreja, V. L. da 207
Novacoviciu, E. 91
Novikova, A. M. 390

O

Odobescu, Al. 205
Ogden, C. K. 145
Ohmann, R. 178
Olivieri, Dante 281
Olteanu, P. 54, 64, 413, 415
Orza, Rodica 209, 365—369
Osgood, C. E. 198
Ossoviecki, I. A. 139, 146, 148

P

Paciti, Amedeus 208
Paladini, I. 208
Pamfil, V. 279
Pamfile, Tudor 66, 67, 74, 75, 371, 390, 391, 394, 396, 402, 403, 406, 407
Panaitescu, P. P. 343
Pančev, T. 245
Panfilov, V. Z. 225
Papacostea, Șerban 247
Papadima, O. 145, 146, 148, 402
Papahagi, Pericle 72
Papahagi, Tache 72, 75, 87, 94, 147, 267, 280
Pascal, B. 338
Pascu, Ștefan 5, 231
Pașca, Ștefan 72, 87—96
Păcurariu, D. 207
Păltineanu, V. 271—277
Pătruț, I. 17, 18, 26, 151—156, 173, 185, 186, 209, 210, 237, 241—246, 249
Pârvan, V. 5, 102
Pei, M. 133
Perpessicius 373
Pervain, I. 210
Petrescu, Camil 314, 320
Petrescu, Cezar 314, 315, 317, 320
Petrișor, Marin 247, 248
Petrovici, Emil 17, 21, 25, 26, 31, 87—97, 109, 140, 158—160, 164, 167, 186, 224, 237—239, 241—243, 248, 251, 292, 297, 304, 390, 411, 413, 420
Peukert, H. 141, 147
Philippide, Al. 54, 64, 87, 88, 90—94, 100, 101, 168, 185, 259—261
Pierce, J. E. 226
Pike, Keneth 179
Pintilie, P. 298

Piru, Al. 350
Plangg, Guntram 253
Plaut 208
Plinius Secundus, C. 280
Poghirc, Cicerone 88, 90, 93, 185, 190, 207
Pohl, J. 188
Polaschek, E. 106
Pop, M. 143, 145, 146
Pop, Sever 87—96, 186, 187, 411
Pop-Reteganul, I. 339, 343
Popa, M. 210, 211
Popa-Liseanu, G. 205
Popescu, D. R. 314—323
Popescu, Fl. 207
Popescu, Radu 351
Popescu, Radu Sp. 210
Popescu-Marin, Magdalena 113
Popescu Dimitrie 411
Popovici, Iosif 87—97, 411
Pottier, B. 225, 227, 228
Pöschl, V. 207, 209
Praxitele 126
Preda, M. 314—316, 318, 319
Preisigke, Fr. 106
Procopios din Caesarea 99, 100, 102, 104
Propp, Vl. Ja. 145, 390
Pult, G. 254
Puşcariu, Sextil 3, 20, 21, 23, 25, 26, 29, 33, 54, 59, 64, 67, 88—90, 92, 93, 95—97, 111, 147, 151, 163, 164, 186, 205, 237, 238, 259, 267, 280—282, 316, 319, 320, 372, 411

Q

Quicherat, L. 280, 284, 335
Quintilian 386

R

Radu, I. 285

Raul, Guiliermo 208
Rebreanu, L. 314—316, 318, 320, 321, 323
Rebreanu, T. 210
Reguş, Corneliu 416
Reguş, I. 414
Rembrandt 126
Renzi, L. 147
Revzin, I. I. 224
Richards, I. A. 145, 147
Rieger, Janusz 211
Riemann, O. 337
Riffaterre, M. 133, 144, 145, 181, 183
Robciuc, I. 414, 416
Robe, S. L. 148
Robert, Paul 282
Robins, R. H. 349, 350, 352
Roceric-Alexandrescu, A. 111—113, 420
Roman, I. 415
Róna-Tas, A. 229
Rosetti, Al. 3, 17, 24—26, 29, 54, 59, 64, 67, 70, 88, 90, 93, 153, 163, 165, 232, 233, 235, 237—239, 242, 244, 255, 256, 349, 372, 379, 420
Rositzke, Harry 29
Roşianu, I. 209—211, 289, 295
Roudet, Léonce 29, 32
Rousselot, P.-J. 29, 32
Roždestvenskij, V. 229
Russu, I. I. 6, 70, 88, 90, 93, 95, 99—107, 184—187
Rusu, Gr. 22, 140, 157—171, 209, 211, 259
Rusu, L. 143
Rusu, Valeriu 176, 249, 250, 252

S

Sachis-Villatte 335
Sachett, S. J. 142
Sadoveanu, M. 130, 132, 314, 316—318, 320, 321
Sala, M. 157, 159—161, 165, 166, 239
Sališčev, A. M. 243
Sandfeld, Kristian 13, 185
Sapir, E. 197, 198, 202, 226, 228
Sapir, E. 197, 198, 202Š-Nl
Saporta, Sol 135
Sasu, A. 210, 211
Saussure, E. de 190, 197, 202
Săteanu, C. 360
Sbiera 76
Sbiera, R. 338
Schlegel, Fr. 223
Schmid. Heinrich 256
Schmid, W. 207
Schmidt, S. J. 140
Schnur, H. 207
Schwartz-Suciu, T. 209
Schweiger, P. 210
Scott, Charles T. 180

Scriban, A. 67, 71, 73—78, 267, 273, 280
Sebeok, T. A. 145, 183
Seche, Luiza 371—388
Seche, M. 184
Seeck, O. 106
Seidler, Herbert 389
Semenjuk, N. N. 187
Serebrennikov, B. 187
Seserman-Ruguș, Aspazia 416
Sevastos 76
Sfîrlea, Lidia 112, 113, 121—137, 412
Sharadzenidze, T. S. 230
Silius Italicus 338
Simion, Eugen 373
Skaftymov, A. P. 147
Skalička, Vl. 228
Skok, P. 25, 100, 238, 254
Slama-Cazacu, Tatiana 109—111, 189
Slave, E. 259
Slavici, I. 314, 317, 318, 320
Solymossi, Sándor 143, 144
Sorokin, I. S. 134
Spano, Giovanni 281
Spenser, J. 180, 182
Spitzer, L. 122, 123, 125; 147, 178
Stan, Aurelia 210, 259
Stan, Elena 210, 211
Stan, I. 238
Stan, I. T. 210, 419—421
Stankiewicz, B. 183
Stati, Sorin 110, 111, 113, 116, 313, 322, 334, 340, 343, 357, 363
Staufer, D. A. 405
Steinitz, W. 149
Stoicescu, N. 279
Streinu, Vladimir 131
Suci, G. Y. 198
Suciu, Coriolan 247, 285
Szabó, Attila T. 21, 24
Szabó, Z. 226
Szantyr 337, 338, 341
Szász, L. 211
Szathmáry, István 211
Szende, Tamás 211
Szépe, György 211
Swoboda, E. 106

Ș

Șăineanu, L. 71, 77, 259, 264, 267, 273
Șerban, Felicia 139—149, 209, 389—409
Șerban, Valentina 209, 279—284
Șerban Vasile 355—358
Șerbănescu, Paraschiva 203
Șincai, Gh. 205
Šišmarev, V. F. 411
Škarić, I. 211
Ștefan, Gh. 106
Șuteu, Flora 373

T

Tache, I. 203
Tagliavini, C. 4, 211, 225, 253, 254
Tamás, Lajos 19, 20, 23, 224, 225, 232, 233, 235—237
Tanenbaum, P. 198
Tașcu, V. 210, 211
Teaha, T. 70, 73, 76, 170, 176, 250
Teiuș, Sabina 109—120, 209
Telegdi, Zs. 223
Telles, Alfonso Alves 282
Temesi, M. 223
Teodorescu, G. Dem. 390, 391, 396
Tesnière, L. 228, 332, 334
Theban, L. 227
Thomas, A. 282
Thomas, F. 337
Thomaschek, D. 100
Thorne, J. P. 178, 182, 183
Tiktin, H. 72, 168, 280, 338, 346
Tocilescu, Gr. C. 390
Todoran, E. 209, 211
Todoran, Romulus 251, 285, 286
Tohăneanu, G. I. 372, 379, 381
Tolstoi, N. A. 126
Tomici, M. 414, 416
Tommasèo, N. 281
Tomuța, Liviu 416—419
Topîrceanu, G. 130
Treml, L. 233, 235, 237
Troubetzkoy, N. A. 133, 197, 223, 224
Truszkowki, W. 405
Tudose, Claudia 54, 64

U

Udler, R. 211
Udrescu, D. 274, 283
Ulleland, M. 211
Ungvári, Tamás 147
Urechia, V. A. 253
Ureche, Grigore 339—341, 343
Ursu, N. A. 210
Urzi, Emma 253

V

Vaillant, A. 245
Vajmar, V. 272, 273
Varga, D. 226
Varlaam, 130, 339, 343, 415
Vartic, Mariana 199—200, 209, 211
Vascenko, V. 203—204, 245, 414
Vašek, Antonín 116
Vasiliu, Emanuel 112, 113, 189, 199, 200, 420
Vasiliu, G. 210
Vasilescu, T. I. 337
Vasmer, M. 276
Verdière, R. 207
Vergilius 338
Verrier 32
Vianu, Tudor 131, 132, 183, 194, 259, 371, 372, 379
Viciu, A. 283
Vidas, B. E. 4
Vinay, J. P. 148
Vinogradov, V. V. 142
Vinţeler, O. 203—204, 297—311, 413—416
Vitalianus 106
Vitruvius, M. 280
Vîrcol, V. 248
Vlad, Carmen 192—196, 210
Vladimirescu, Tudor 247
Voegelin, F. 197
Vossler, Karl 123
Vrabie, E. 413, 415
Vraciu, A. 185, 187—191
Vulpe, Magdalena 115, 116, 120, 141

W

Wald, L. 191
Walde, Alois 280
Wagner, M. L. 259, 281
Warren, Augustin 145, 389
Weigand, G. 13, 185, 287, 411
Weinrich, Harald 113, 198
Wellek, R. 145, 389
Wirth, G. 99
Whorf, L. 198
Wolf, E. M. 419
Wolf, Siegfried 203

Z

Zanne, A. 262, 283
Zdrenghea, M. 323, 340
Zgorelski, C, 147
Žirmunskij, V. M. 147, 148

INDICE DE CUVINTE*

ALBANEZĂ

byk 70
kofshë 11
luftë 11
mish 154
ujë 154

BULGARĂ

baba 242
brazda 241
čarčaluša 415
dobitoc 245
drag 242
dubla 415
gradina 242
gražd 241
grebenec 78
grebenŭ 78
kanura 72
kosà 245
košnica 245
kum 90
kuma 90
kurnikŭ 90
kurules 415
lěkŭ 242
ljak 242
maštecha 242
măreina 91
motika 92
mežda 242
nevěsta 241
nevjásta 241
ocet 241, 245
ocitъ 241
oklej 276
osădja 241, 245
osǫditi 241
pantof 415
peštera 242
petek 415
pivnica 245
plěva 241
pljava 241
plug 244
prag 241
prašta 241
ravnina 92
răkavica 93
red 245
skăp 241, 245
scǫp 241
šuek 274, 275
šurup 415
svada 245
svjat 245
štimŭ 77
teta 94
ungur 415

CATALANĂ

palm 282
palmo 282

CEHĂ

dukat 235
pluh 243

FRANCEZĂ

homme 334
il 334, 335
on 334
palme 282
plateau 84
rasoir 275
ville 9
voie 9

GERMANĂ

Brut 276
ducat 235
ducate 235
Dukaten 235
Kratze 73
man 334
Mann 334
Palm 282
(die) Platte, -n 85
Siller Thal 287
Waywoden 287
Weidendorf 287
Woywoden 287

* Apelativele şi toponimele de la p. 55—63, 99—107, 236, 301—311 nu au fost incluse în acest indice.

ITALIANĂ

braccio
campo 151
cantridẹ 93
Col pelós 286
copritore 89
cugina 90
cugino 90
dota 90
ducato 235
palmare 284
palmo 281
parola 256
pelós 286
piazza 9
soldato 255

LATINĂ

**abula* 272
agnelus 7
āla 256
albula 272
alburnus alburnus 271—277
albus 272
aqua 10
arare 9
arcus 9
arena 92
arma 9
atque ille 337
atque is 337
atque hic 337
baptizium 7
barbatus 10
**barbilia, -am* 69
basilica 7
betulnea 255
**bottium* (< *bottia*) 70
caballus 10
caelum 256
canna 72
cannula 72
capitium 267
capsa 267
caro, -ere 72
**carula* 72
casa 10, 12
christianus 7
clavis 159
cocsa 10
cornu 285
cornus 285
crucem 7
dicere 10
digitus 255
domine deus 7, 12
draco 7
ducatus 235
ericius 21
expauere 97
falx, falcem 235
fascia 96
femina 255
filius 159
folia 159
foliola 67
**foliolum* 67
folium 67
**folliolus, -um* 67
follis 67
fossatum 9
frenum 163
funiolus 67
funis 67
fontana 96
galbinus 96
gemere 254
genuculum 255
glacia 159
granum 9, 163
gula 10
hiberna 10
homo 254
hordeum 9
illa līgna 255
ille 175
illu(s) 175
is autem 337
jocus 254
lacte 10
**leviginare* 96
lignum 10
lingva 10
lucta 9
lupus 12
maxilla 12
mensa 12
mola 10, 256
mollis 96
montem 12
nocte 10
nomen 12
ovis 10
ovum 12
palma 280, 281, 282
palmālis 284
palmāris 284
palmĕus 284
palmipĕdālis 284
palmĭpes 284
palmus 280, 281, 282
palmus major 280
palmus minor 280
palus 97
panis 9
pars 97
patire 97
pecatum 7
platea 9
pons, -tem 97
presbiterum 7
qualis 11
quando 11
qui 337
rĕum 158
rimare 96
rogationem 7
romanus 10
rumigare 97
sagitta 9
scamnum 12
sedere 10
seminare 9
sicale 9
sicilare 9
socer 12
socrus 12
sole 10
solem 256
stella 12
strambus 97
**strinetus* 97
stupa 76
tenēre 10
tĕnet 160
unde 337
vallem 95

venīre 254
via 9
vicine 12
villa 9
volēre 256
vulpem 12

MAGHIARĂ

-a 234
adomány 234
áldani 238
apród 24, 25, 234
áld 25, 26
áldani 25
áldomás 24
alkotni 24, 25
bakancs 234
bán 233, 234, 239
bánat 24
bánni 24
bánt 25, 26
bántani 24, 25, 238
bánya 233, 238
bárd 24
Benedicto Berbenches 234
bér 24
berbence 234
beteg 21
biró 233
bosszú 234
bakancs 234
bulcsú 19
csal 234
Csongrád 242
czikla 274
dézsma 233
dukát 235
élés 234
ellen 18, 21, 234
emészt 18, 24, 234, 239
enged 26
engedni 25, 238
erdöbér 18
ernyő 21
falka 235
fejtő 85
fertal 234
fertály 234
ferton 233
fogad 234, 239
gazda 25
gond 234
-grád 242
gyalul 234, 239
guba 233
gyűlés 26
hajduk 19
hajta 86
hajtó 86
hajtü 86
halaszt 234
halastó 234
hám 233
hatalma 234
hatalmat 234
hatalom 234
határ 233
hëlgy 234
herceg 233
hitlen 21, 234
hitlenség 234
huszár 234
hűtlenség 234
-i 287
kamara 233
kapitány 234
kard 233
karoly 24
karuį 24
kelt 238, 239
kép 234, 238
képez 234, 238
keresztes 233
keszeg 273
kezes 233
kormány 22
köd 234
költ 25, 234, 238, 239
költség 233
koporsó 84
kristály 22
különit 85
láb, -a 19
lakat 25
lakik 234
léc 234
Lengyen 26
Magyarós 26
máj 234
mázsa 233
megye 26
megyés 26, 233
mester 24, 25, 233
mezsda 242
mezsgye 242
mohar 235
muhar 235
náspágol 22
náspál 22
nem 21, 234
nemes 233
-ni 26, 239
Nográd 242
őrök 233
panaszol 234, 239
patyolat 86
pecsétel 234, 239
példa 24
pohárnok 239
polgár 233
porgar 233
porkoláb 234
purgar 233
puska 233
sáfrán 234
skárlát 234
sójom 24
sólyom 24, 234, 238
spán 233
suba 233
szakáll 69
szállás 234
szállásol 234, 239
szám 234
székely 233
szekeres 234
szekrény 234, 238
szor(og) 234, 239
**szovados* 234
szovatos 234
talál 234
talp 19, 25
tár 233
terh 233
terhet 19
tó 234
tolvaj 234
Újfalu 287

utál 234
vágás 21, 24
Vajde 287
Vajdei 287
vám 233
vámos 233
város 21, 233
világ 21
vitéz 233
Wayde 287
zabola 234
Zsilvölgye 287
zsold 234
zúgo 234

POLONEZĂ

lupur 415
jepur 415
oklei 276
oklej 276
plug 243

PROVENSALĂ

palm 282
palmal 284
palmat 284

ROMÂNĂ

a) *DACOROMÂNĂ*

abia 313, 314
acelui 175
acestui 175
adămană 234
ad'ău 18
Adunaţi 287
afină 20
aiandic 18
al 175
-alău 71
alb 272
albástru 251
albişoară 272
albuş 273
albuşău 273
alcătui 20, 24, 25
aldămaş 24
aldui 25, 26, 238
alean 18, 21, 234, 235
ali 175
amistui 18, 234, 239
-an 73, 80, 274
ani 151
anume 313, 314
apă 10
aproape 313, 314
aprod 24, 25, 233, 235
-ar 275
ara 9
arat 87
arbore 151
arc 9
Arges 6
arici 21
arină 92
armă 9
arneu 21
arżint 249
asemenea 358
asóg 251
-aş 239
aşa 314, 358
aş cîntá 249
-at 84
atare 358

A

-ăl- 73
-(ă)lău 73, 80
-(ăl)oc 80
-ău 273

B

babă 242
baie 233, 235, 238
Balta Brăilei 297
baltă 186
ban 233, 235
ban'e 159
barba lungă 68
barba mare 68
barba popii 68
barba scurtă 68
barbă 68, 69, 79, 81
barbe 68
bardă 24
basma 12
bătere de inimă 248
Bălan 252
bănat 24
Băndoiu 298
bănui 234, 235, 239
bănuire 24
bărbat 10, 151
bărbi 68
bărbie 69, 81
bărbînţă 234, 235
bărburi 68, 79
bărdie 69
băsău 234, 236
bătaie 69
bătătură 69, 77, 79, 81
bătează 69, 79, 81
bătúcă 251
beldiţă 276
belegi 77
bélegi 69
belésc 250
beli 69
béligă 69
belige 69
beligi 69
berbeniţă 234
berbinţă 234
beteag 21
beţîu 251
biĉ 249
bilană 83
bilane 83, 84
bilă 83
bine 17, 358
bir 19, 24
birău 233, 235
biserică 7
bîlci 19, 20
bîldie 275
bîntui 25, 238
bîntuire 24
boală 10, 18
bob 276
bobău 236
bobirci 76
boblete 276

bobleţ 276
bobou 233
bobulete 276
bocanc 235
bocanci 235
bodologi 70
botez 7
botologi 69, 70, 73, 74
boţ 70
bóţi 70, 71
brad 6, 286
Bran 286
brazdă 241
brădişcă 286
Brănicica 286
Brănişca 286
brebenei 66, 70, 80
brebeni 70, 78
brîu 6
buc 70, 71, 73, 74, 79—81
bucalăi 71, 73, 80
bucă 88
buci 68, 70
bucină 88
búcum 250
buciuma 88
bucos 71, 80
bucoşi 79
Bucur 6
Bucura 6
bucuşori 71, 80
bucuţi 71, 80
burâcă 251
Buta 286
butăcei 66, 71
Butişcă 286
butuc 71
butucei 71, 80, 81

C

cai 257
caier 71, 72
caiere 71
caieri 71
cal 10, 257
cam 313, 315
canoră 71
canori 71
canură 71, 72, 79—81
canuri 71
ĉápă 249
cáptă 250
cápu képtului 249
cară 158
ĉără-ntegată 248
care 11, 338—342
care va (vra) să zică 340
carne 239
casáp 251
casă 10, 12
castroală 89
castron 89
caş' 249
ĉáţă 251
că 314, 315
căciulă 6
căieruţă 72, 80
cămară 233, 235
cănură 71
cănuri 71
cănurică 72, 79, 80
căpitan 234, 235
căpşună 249, 267—269
căpuşună 267
căpuşană 267
cărare 151
cărnui 26, 239
cărţi 151
cătălin 88
căti 88
cătigalea 88
cătilin 88
cătirgu 88
ce 315
ceafă 88, 89, 186
ceaşnic 233
ceatără 83
ceea ce 334, 339
cel mult 313, 321
cel puţin 313, 321
celui 234, 235
ćeme 94
ĉenúşe 249
cer 256
cerbice 89
ĉerĉel 249
cerneală 151
cerni 84
ceteră 83
ceternică 83
ceteruică 83
ceva 326
chefe 80
chelciug 233, 235
cheltui 20, 234, 235, 238, 239
chesaca 273
chezaş 233, 235
chiar 313, 315
chibzui 20, 234, 235, 238
chidă 234, 235
chilav 91
chilin 85
chilindi 85
chilini 85
chindă 235
chip 234, 235, 238
chisagă 273
chisoagă 273, 274, 276
chisoarcă 273
chisugă 273
cindă 176
ciocîrlat 234, 236
ciorchină 72
ciorchine 72
Cioroianu 252
ciripa 85
ciripi 85
ciucur 20
ciug 235
ciup 72, 79, 90
ciupag 84
ciupă 83
ciupăgi 84
ciupăi 83
ciupi 72
ciupici 72, 79, 80
cîlţ dupră din jos 68
cîlţ mînînţei 68
cîlţ slab 68
cîlţi 66, 68, 70, 71, 78, 80
cîlţi bodologi 70
cîlţi botologi 70
cîlţi buni 66
cîlţi răi 66, 68
cîlţii de vîrvări 77
cîlţişori 73, 80
cînd 11, 314, 315

cînepă 74, 78
cînepă aspră 78
cînepă guşoasă 81
cînepă hăldănoasă 78
cînepă periată 67, 78
cîrcâg 250
cît 313, 315, 316
cît pe-aci 313, 321
cît pe ce 313, 321
clantaréţ 73
clantări 73
clăbuci 73
cl'aie 159
clańe 159
clăntărieţ 73
cl'ęănţă 176
clei 251
cleştar 22
coapsă 10
coardă 235
coasă 244, 245
ĉoc 250
coĉéni 250
cocléte 251
cocolóşi 250
cocostîrc 250
ĉóddă 250
codru 89
cómină 251
comîrşeu 84
copac 6
copilandru 176
copańe 159
copîrşeu 84
copşînă 267
cordă 233
cormană 22
corn 250, 285, 286
cornet 286
Cornetu 286
Cornu 285
Cornu Brazilor 285
Cornu Păros 286
Cornu Pietrii 285
coroi 24
cosăşte 249
cosi 245
coşniţă 245
coştoloci 70, 73, 81
Craioveanu 252
craţ 73, 79
craţe 73
craţi 73
crăstólă 89
creştin 7
cristoş 233, 236
Criş 6
crîng 243
cruce 7
cum 314, 315, 358
cumva 313, 315
cuptęară 176
cuptuară 176
ćurcán 248
ćúrcă 248
curéľ 250
cúrnic 90
cúrte 250
cúte 250

D

da 60
dacă 314, 315
daltă 186
dărab 20
de 315
de-abia 313, 321
deal 21, 243
decît 313, 316
de pe cînd 315
derége 60
des 17, 248
deskid 248
Detunata Goală 286
Detunata Flocoasă 286
deżetări 249
dihór 248
dijmă 233, 235
din căsă 248
dintre 327
d'iţel 17
dîrgăloci 73
dîrjă 249
doar 313, 316
dobitoc 245
Don 286
Donişca 286
dotă 90
drac 7
drag 242
drăgăloace 73
drăgăloci 73
drept care 340
drîgăloci 73
drîglă 73
drîglaică 74
drîglu 74
drójde 249
drugani 73, 80
drugă 73, 80, 250
drugălaie 73
drugălăi 73, 74, 80
drugălei 73
drugăloci 73, 74, 80
drugăloi 73, 74, 80
druge 73
druje 73
ducat 235
duhni 158
dumbravă 243
Dumnezeu 7
Dunăre 6
Dunărea Vapoarelor 298
Dunărea Veche 298
după care 314
după ce 314
după cum 315

E

ei 175
-el 70, 71, 74, 75, 80
**eli* 175
**elu* 175
entomonim 273
erdebir 18
-eş 239
-ęte 251
-(e)tură 76
-eţ 275
evanghelie 241

F

fală 10
falce 235
faptă 239
fárbă 250
faşă 96

Faţa Păroasii 286
făgădui 20, 234, 235, 239
făptui 26, 239
fără să 314, 315
fărtai 234
fărtal 20
feliiárs 251
fertal 234, 236
fertun 233, 236
feştilă 74, 79, 81
feştilă bună 66
feştilă rea 66
feştile 66
feştili 250
fi 355—363
fiior 67
fiľu 159
fine 248
fir de păr 248
fitău 85
fiior 67
fintînă 96, 286
Fintînişti 286
fişie 77
fluier 286
fluierişcă 286
foále 250
foal'e 159
foi 250
foior 67
foitaş 74
folomoc 70
foştomoc 70
fragă 267, 268
frat'e 17
fraź 249
Frecaţi 287
frîu 163, 164
frúnte 248
fruntea cînepii 67, 78
fruntea fuiorului 67
fugar 275
fugi 60
fuiară 67
fuiare 67
fuiere 67
fuioară 67
fuioare bune 67
fuior 66, 68, 70, 78, 79, 80
fuior bun 67
fuior curat 67
fuior moale 67
fuior perieţ 67
fuiorul popii 68
fuje 17
fundurei 74
funduri 74
funincel 90

G

ģacon 248
ģal 248
galben 96
gard 90, 186
ģavol 248
gazdă 25
gelui 235
geme 254
ĝémeni 249
Germizara 11
ghemotoc 70
ghiuluş 26
ģieşti 248
gihór 248
gilălui 234, 235, 239
ģínte 248
giuluş 26
gîlcă 251
gînd 234, 235
gîrlă 299
gl'aţă 159
golomoc 70
grajd 241, 242
graniţă 10
grăbi 10
grădină 10, 242, 243, 248
gresie 90, 186
grind 299
grîu 9, 163, 164
gubă 233
ĝug 254
gură 10
guşă 74, 95
guşoasă 74, 80

H

haiduc 19
haită 85, 86
haităi 86
haitău 85, 86
haităie 85, 86
halva 12
ham 233, 235, 238
hatalm 234, 236
hăbuc 74, 79, 81
hăbuci 74
hălăstui 234, 236
hecelat 66
hecelă 66
helci 234
heleşteu 234, 235, 238
helge 234, 235
helgi 234
hergeliie 250
herţeg 233, 236
hirneu 18
hitlean 233—235
hitlenşig 234
hitlenşug 234, 235, 239
hodologi 70, 74
Hoinari 287
hoitie 85
hoitiu 85, 86
hotar 233, 235, 238
hotară 158
hrană 10
hrăni 158
hreanu 158
huli 158
húncă 251
husar 234, 235

I

i 175
iapă 92
iarnă 10
-ică 72, 80
-ici 72, 80
iéfilă 251
iépe 92
iepure 151
iéşkiie 251
Ieuropa 11

îi 175
iliş 234, 235
imaş 20
imediat 313, 316
inima fuiorului 67
inimă 248
Inişca 286
Insula Brăilei de Jos 298
Insula Brăilei de Sus 298
Insula Mare 298
Insula Mică 298
Ion 286
ipria 235
ispravnic 233
-işcă 286
-işoară 272
-işte 286
-işti 286
-iţă 93, 276
iubi 10
izbavă 160
izbăvi 160
izvoară 158

Î

îi 175
îmburda 84
împistra 84
împistri 84
împrumuta 96
în- 84
înadins 313, 316
încă 313, 316
încerna 84
încerni 84
încorda 84
îndată ce 315
îngădui 25, 26, 238
înger 7
înrăi 158
întîlni 234, 235
întocmai 313, 316, 318
între 327
înţînţăla 84
înţînţălat, -ă 84

J

jale 158
japşă 299
jar 249
jaru 158
jăraticu 158
joc 254
jold 234, 236
jug 249
june 249, 250
jupînd 10, 186

K

Keme 94
kept 249, 251
képten 249, 251
keptúş 249
kiudte 251

L

la 60
labă 19
la care 340
lapte 10
látiţă 274
lăcat 25
lăcătui 26
lăcui 234, 235, 239
lăntéţ 250
lăór 74
lătană 274
lăteană 274
lăteaţă 274
lăteţ 274
lătiţă 274
leac 21, 242
leaţ 234, 235
legăna 96
lege 239
legiui 26, 239
leje 17
lemn 10, 256
lemnă 256
lemne 256
li 175
limbă 10
limburúş 251
Lingina 26
lingină 248
locui 234, 235, 239
loitrar 275
loitră 275
lui 175
lume 151
lumina uóilor 250
luncă 243
lup 12
luptă 9
luţuli 251

M

mai 234, 235, 313, 314, 318
mai ales 313, 321
mai cu seamă 313, 321
mai mult 313, 321
majă 233, 235
mal 6, 186
marţînă 91
masă 12
maştehă 242
mazăre 6
măcar 313, 318
măcelári 251
mădúhă 251
Măgheruş 26
măgură 186
mărţînă 91
mărţînă 91, 92
mărunţiş 273
măşdi 250
mărea 12
mătase 151
mătură 186
megeiaşi 233
megiaş 26, 233
megie 26
megieş 26, 239
mejdre 242
mejiaşi 233
mereu 250
meşter 24, 25, 233, 235
miciculă 91
micutila 91
mieluşéi 251
mihei 18

mijlocea 75
mijlocel 75
mijlocele 75
milă 10
mínte 248
míre 250
mistui 24, 234, 235, 239
miticula 91
mîndru 242, 243
mîrţînă 91
mîrzínă 91
moale 96
moară 10
mocran 92
Mocrea 92
mohor 235
mohorî 235
mohorît 235
mormínt 250
moş 6
mototol 70
Motru 6
mugure 6
muiére 250
muncă 243
munte 12
Mureş 6
murţină 91

N

-nă 83
năşpăli 22
năzéi 249
neam 20, 21, 234, 235
necum 313; 318
nemeş 233, 235, 239
nére 249
nevastă 241
nici 313, 318
-nim 273
nisiparniţă 276
nive 92
noapte 10
numai 313, 316
nume 12
nuntaş 176

O

oaie 10
-oasă 74, 80
obadi 235
obd'ală 17
oblete 276
obleţ 275
oblînc 245
oblu 245, 275
obraz 245
oclei 276
oclete 276
ogaş 21
ogradă 243, 245
okiéte 251
-oi 80
oi̯k 250, 251
ói̯ki̯uri 250
oi̯ki̯uri de ²áu̯ă 250
Olărescu 252
Olt 6
om 254
opri 245
-ora (>*-ure* > *-uri*) 153
oraş 20, 21, 233, 235
ornitonim 273
orz 9
-os 71, 74, 76, 80
osîndi 241, 245
osoi 92
ot' 17
oţet 241, 245
ou 12
-ov 275

P

paccişi 75
pacésiu 75
páceş 75
paceş 67, 75
páceşă 75
paceşe 75
pacéşi 75
pácioşă 75
pacióşă 75, 80
pacioşe 67, 75
pacioşele 75
pácisă 75
páciş 75
paciş 75
pácişă 75, 79
pacíşă 75
pácişe 75
pacíşe 75
pacişéle 75
paciţă 75
paciucéle 75
páciuci 75
páciuşă 75
paciuşe 75
pacîşi 75
paharnic 233
palancă 235
palma mică 280
palmă 92, 279—284
palmă domnească 280
palmă îngenuncheată 280
paparádă 250
par 97
pargar 233
pari 151
parte 97
păcat 7
păceşi 75
păchiuşél 75
păchiuşele 75
păcioşele 75
păcişale 66, 75
păcíşe 75
păcişéle 75
păcişi 75
păciuşeá 76
păciuşele 76
Păcurariu 252
pădure 157
păpărádă 252
păr 76
părínte 248
Păroara 286
păros 286
Părosu 286
păroşi 76, 80
păţi 97
pe 333
pecetlui 234, 235, 239
pedéps 251
Peleaga 286

peleg 286
pẹ́ne 250
pereturi 76
peria 76, 80
perie 80
perietură 76
perieturi 76, 80
periituri 76
perişoáre 251
perituri 76
Peştera 286
peşteră 242
petelat, -e 86
Piatra Cornului 285
pîcór 249
pietrar 277, 286
Pietrari 286
pildă 19, 20, 24
pilgar 233
pirituri 76
pişc 251
piştamflóre 251
pîtă 250
piţiglu 250
pivniţă 245
pîini 151
pînă 345—348
pîndi 242
pîne 9
pîrcălab 234, 235
pîrgar 233, 235
Pîrliţi 287
pîzdării 76
pîzderii 76
platan, -e 84
Ple(a)şa 286
pleavă 10, 241, 242
pleca 59, 60, 61
plevuşcă 273
Ploieşti 11
plug 244
poală 10
poate 319
pobirci 81
pod 286
podişcă 286
poj'ár 251
Polverejan 252
pomi 151
pomiţă 268
Ponoru 286
ponoslui 234, 235, 239
porbici 76
porgar 233
porş' 249
porşór 250
postelnic 233
poveste 10
prag 241
práşkile 248
praştie 241
preot 7
prival 299
proastă 280
probabil 319
Prut 6
pt'ele 17
punte 97
purgar 233
puşcă 233, 235
puzderii 76

R

ragilă 66
rană 10
răgilat 66
răspîntie 12
rău 159
răutate 159
rîma 96
rînd 245
rînză 92, 186
rogozu 158
róike 250, 251
român 9
**rucavă* 93
rucáviţă 93
rugăciune 7
rumega 97

S

sábie 275
sábiţă 275
sac 76, 81
sacul 233
sare 10
Sarmizegetuza 11
sat 9
să 314, 315
Săcuieni 233
săgeată 9, 249
să ieşe 249
sălaş 234, 235, 239
sălăşlui 234, 235, 239
să miroáşe 252
să-nţeágă 248
să rîde 248
să ţăşe 249, 252
să vederẹáză 250
*scă*nénĉ* 250, 252
scaun 12
scump 241, 243, 245
se 326, 334
seamă 234
secară 9
secera 9
sechil şpan 233
sechiraş 234, 236, 239
secui 233, 235
semăna 9
sépe 249
seri 151
sfadă 245
sfat 243, 245
sfăşie 77
sfetnic 233
sfinţăşte 250
sicriu 234, 238
silă 10
sită 10
sîrgui 234, 239
sivéică 249
sîže 249
slavă 10
sloiéte 249
smărconea 94
smîntînă 10, 186
soare 10, 256, 273
socru 12
sodăş 234, 236
Sohodol 286
Someş 6
sorean 273
soreană 273
soreancă 273
sorească 273
soreat 273
soreată 273

soreață 273
soret 273
sori 273
speria 97
spicul cînepii 67, 78
Spiridon 286
sprînčéne 248
Stanii Cornului 285
stăpîn 10, 186
stea 12
sterp 186
stérpe 250
stînă 10, 186
stolnic 233
stranǎ 10, 241
strîmb 97
strîmt 97
strungă 6
stupa de la vîrfori 77
stupă 67, 76, 77, 79
stupă bună 66
stupă rea 66
sudit 17
suhodol 286
sur 273
sureată 273
surupát 251
sută 186

Ş

şapcă 233
şarpe 151
şăde 250
şchiau 186
şedea 10
şegîrt 250
şérpe 249
şfáchie 77
şi 313, 319, 320
şmîrconea 94
şoală 94
şofran 234
şoim 24, 234, 238
şolă 94
şoliță 94
şoltuz 235
şoreaşcă 273
şpan 233, 236
ştiŋ 77, 79—81
ştimi 77
ştiuca 274
şubă 233, 250
-şug 239
şui 274
şuiță 274, 275

T

táier 250
talpă 19, 25
tar 233
tatamóş 251
tălni 234
tălpui 26
tărhat 19
tău 234
teag 248
teară 72
tei 248
teme 94
t'ept 17
terh 233, 236
tetă 94
tină 10
tînăr 248
t'indă 176
Tisa 6
tişlăr 250
tiugă 252
tiurcán 248
tiúrcă 248
tîlhar 234
tîlni 234
Tîrnoveanu 252
tocmai 313, 320
tolčéri 251
-tor 234
tot 313, 320
trage 80
tramă 69, 77, 79
tras 77
trăsuri 77, 80
treabă 10
troacă 176
tron 250, 252
truacă 176

Ţ

ţiclă 274
ţiclean 274
ţiculean 274
ţinea 10
ţintat, -ă 84
ţintă 84
ţintelat, -ă 84
ţiştar 275
ţîcă 274
ţînc 274
ţîncul-pămîntului 274
ţugă 276
ţuşcov 275
ţuşt 275

U

u̯ăraş 21
uclei 276
-ui 26, 238, 239
úică 250
Uifalău 287
una 163
unde 341
-une 267
ūnkéş' 176
ūkul'e 176
unģiță 248
-ură 77, 80
ureáză 251
uréke 249
uric 233, 235
urîtăni 250
urzeală 69, 77, 79, 81
urzeală de vîrvăr 77
usturói 250
úşa căşi 249
-uşor 71, 80
**utălui* 234
utăluitor 234, 236
-uţ 71, 72, 80

V

Vaida 287
Vai de Ei 287
Vaidei 287
Vaideiu 287

Vaivodei 287
Valea Jiului 287
Valea Seacă 286
Valea Stearpă 286
vamă 233
vameş 233, 239
vamoş 233
vatră 6
văgaş 24
vălău 251
văst 252
vătămát 251
veac 21
vérme 249
viclean 21, 233, 235
vicleşug 235
vierme 157
viermuléte 251
viezure 6
vileag 21
vistiernic 233
viteaz 233, 235
Vîlciu 298
vînăt 251
vinj 250
vîrf 80
vîrvări 77
vîrvori 77, 80
vîrvori de (de la) rădăcină 77
vîrvori de (de la) vîrf 77
vŏĭlfiĭ 22
vrea 254
vulpe 12, 151

Z

Zalmoxe 11
şână 249
zare 158
zăbală 234, 235, 238
zăbavă 158
zăbovi 158
zădufu 158
zălogu 158
zăpádă 250
zăpodie 158
zăvoru 158
zdrobi 77
zdrobitor 77
zdrobonéţ 77, 79
zdronţ 251
żem 249
żeme 254
zgău 234, 235, 238
zgreben 78
zgrebene 78
zgrebeni 68, 78—81
zgrîbénţ 78
zi 12
zice 10
zidariu 158
zidi 158
zidu 158
żinere 249
żirátic 249, 250
żiz'el 249, 250
zoo- 273
zoonim 273
zori 273
zorí 273
żudecátă 249
zŭdşigarj 22
zvonu 158

b) AROMÂNĂ

afinge 20
apă 10
arînă 92
arîmu 96
armân 9
aroamigu 97
asparu 97
Baltă 187
Barza 187
Bălţsî 187
Bălţsîli 187
Bradoya 187
Bradzi 187
brazdă 241
Brădetu 187
cal 10
Cătuna 187
Cătunet 187
Cătunişti 187
čiup 80
coapsă 10
drugă 80
dzic 10
faşe 96
Findîna-di-la-mealu 187
fîntînă 96
ful'or 67
galbinu 96
Grapa-al-Tsapu 187
Groapa-cu-pruni 187
gură 10
iarnă 10
K'atra-Tsaplu 187
K'ţatra-Ţapului 187
La-Baltă 187
La-Bălţsî 187
La-cătun 187
La-dăşlu 187
La-Grapa 187
La Grapa-di-nǧos 187
La-groapa-al-Nacu 187
La-mţalu-vinetŭ 187
lapte 10
La stearpa 187
La-strungă 187
leagăn 96
lemnu 10
limbă 10
Malu-Proşgolitu 187
Mândzî 187
moale 96
moară 10
mol'u 96
mutică mare 92
mutică mică 92
n(i)veastă 241
noapte 10
oaie 10
parte 97
paru 97
patu 97
pîne 9
prag 241
praşte 241
proaşte 241
punte 97
răcăviţă 93
sare 10
scumpu 241
soare 10
strîmtu 97
strîmbu 97

şăd 10
Şopotu-al-Moş Púl'ŭ 187
tetă 94
Tu-bradzi 187
Tu-groki 187
ţin

c) *ISTROROMÂNĂ*

âpe 10
arât 87
ârmâ 96
ănfaşâ 96
ărmâ 96
batun 155
bâleγa 91
boşca 89
boşcä 89
briγ 89
breşl'ân 88
brsl'an 88
bu̯álega 91
buca 88
bučirâ 88
bur 156
cantrída 93
catrída 93
câ 10
ĉâfa 89
ĉâfe 88, 89
ĉărbiĉa lu vu̯ákę 89
ceâfe 89
ĉirnu̯ac 90
ĉirńac 90
ciucur 20
cl'âγ 93
codru 89
córen 89
corenica 89
costróla 89
crâl'ure 151
crásta 89
craste 89
cr̥patúr 89
crúl'ast, -a 89
ĉu̯áfa 89
cuiin 90
cuiínă 90
ĉup 90
cúriu̯ac 90
cúrńac 90
cuvete 155
čvirčic 90
doi 155
dota 90
faţa 88
fâşa 96
fâşę 96
fâţa 88
fă(i)ntăra 96
făntăra 96
făntărę 96
fintîra 96
fintîră 96
furičé 90
furičél' 90
gâbir 96
gârd 90
gǫrd 90
graie 90
gresa 90
gurę 10
yâbir 96
yâbira 96
yârdu 90
yrésa 90
hládu 92
iârnę 10
-ica 89
imfaşâ 96
jâjet 155
jličiţa de cl'ept 91
júča 91
kilav 91
lâi̯na 91
lâpez 155
lâpte 10
lęágăr 96
lęgăr 96
legărâ 96
lęgher 96
lęyer 96
limbę 10
lingura 91
linguriţă 91
linguriţe 91
lópa 91
męso 154
miza 93
mîrţina 91
mole 96
morę 10
motíčiţa 92
mu̯ole 96
na- 95
nabrusi 95
napuni 96
ne- 95
nebo 156
nebrusi 95
nepuni 96
nevästă 241
ńiva 92
nopte 10
oie 10
orâńa 87
osîndi 241
-os 97
osoi 92
óspiţę 92
oţet 241
pâma 92
pâma de piĉor 92
pâr 97
pârăt 97
pârte 97
pârţ 97
pates 97
pati 97
pire 9
prâşt'e 241
prosi 92
prośi 92
prüdęi 97
punte 97
rascl'ide 95
ravnína 92
raz- 95
razdeli 95
răn̦za 93
răn̦ză 93
răn̦zę 93
răn̦zę 92
rescl'ide 95
rez- 95
rezdeli 95
rucaviţa 93
rumeyâ 97
sâre 10
scând 93

scândiĉu 93
scându 93
scându̯re 93
sedę 10
sl'inę 93
sore 10
spară 97
sparos 97
srebro 156
stęrpa 94
strimt 97
strint 97
strintá 97
strîmb 97
strit 94
strîγl'âta 93, 94
şâliţa 94
şcartaţ 155
şcâmal' 93
şcâml'i 93
şcúta 94
şerpure 151
şmărcaw 94
şmărcl'i 94
şmărcni 94
şmęrcl'i 94
stîrca 94
ştrint 97
şugamân 155
téta 94
tima 94
timeniţa 94
tirar 95
tirăr 95
tirer 95
ţâfa 89
ţâfe 88
ţirę 10
ţirńac 90
utîrni 95
utęrní 95
vâle 95
za- 95
zabodí 95
začepí 95
zacolí 95
zadurmí 95
zaduşí 95
zaguşí 95
zaimí 96
zapalí 95
zasluji 95
zâruke 96
ze- 95
zebodi 95
zecepi 95
zecolí 95
zedurmí 95
zeguşi 95
zepal'i 95
zesluji 95
ziţę 10
zlato 156

d) *MEGLENOROMÂNĂ*

Balta-Mari 187
Balta-Mică 187
brazdă 241
cal 10
cătigálea 88
drugă 80
cum 90
cumă 90
cúmi 90
cuń 90
faşă 96
fântqnă 96
ful'or 67
galbin 96
grésă 90
gură 10
lapti 10
leagăn 96
mătică 92
moali 96
moară 10
niveastă 241
par 97
parti 97
pătqs 97
pqini 9
prag 241
punti 97
racavíţă 93
răvnină 92
rînă 92
rqm 96
rumig 97
sari 10
scqmp 241
smărcnes din nas 94
soari 10
spar 97
strimt 97
tetă 94
tuĉilă 90
ţăn 10
zic 10

RUSĂ

baba 242
dukat 235
kosà 245
orzeanco 273
plug 244
ukleja 276

RUTEANĂ

kosà 245
plug 244

SARDĂ

palm 281
palmo 281
palmu 281

SIRBO-CROATĂ

baba 242
bršljan 88
čup(a) 72
čvŕčak 90
dota 90
greben 78
grebenac 78
grebenec 78
guša 95
hlad 92
kanura 72
kastrola 89
kesaga 273
kilav 91
kòsa 245
krasta 89

krpàtur 89
kruljast 89
kurnjak 90
lajnà 91
lopa 91
mòtičica 92
mòtika 92
mŕcina 91
njiva 92
òcoj 92
oranje 87
ospice 92
plug 243
pròsijati 92
ravnìna 92
rukàvica 93
šalica 94
sline 93
šmrkalj 94
šmrkav 94
šmŕknuti 94
šolja 94
štim 77
stric 94
teme 94
téta 94
time 94
tjemenica 94
utfnuti 95
zagúšiti 95
zàimati 96
zaruke 96
zlíčica 91
šuč 91

SLAVĂ VECHE

aldovati 25, 238
banja 159
bantovati 25, 238
dělŭ 21
dobytŭkŭ 245
dol 286
duhnǫti 158
engedovati 25, 238
habiti 74
hraniti 158
hrěnŭ 158
huliti 158
izbava 160
izbaviti 160
kladnja 159
klŭci 67
klúkŭ 67
kopanja 159
kosa 244, 245
košinica 245
kositi 245
lěkŭ 21
milo 10
mǫdru 242
obilŭ 245
oblǫkŭ 245
oblŭ 275
obrazŭ 245
očitŭ 245
ograda 245
opŕěti 245
osǫditi 246
pivĭnica 245
pǫditi 242
rędŭ 245
rogozŭ 158
skǫpŭ 241, 246
suh 286
sŭvada 245
sŭvětŭ 245
věkŭ 21
zabava 158
zaboviti 158
zaduhŭ 158
žalĭ 158
zalogŭ 158
zapodŭ 158
žaratŭkŭ 158
zarja 158
žarŭ 158
zavorŭ 158
žeratŭkŭ 158
zidarĭ 158
zĭdati 158
zidŭ 158
zvonŭ 158

SLAVONĂ

běžati 69
blagovoljenije 62
bolij 62
bolje 62
braninŭ 62
bratija 63
dati 60
ispraviti 60
izmyti 60
iznemagati 62
iznemošti 62
konĭcĭ 61
krasota 62
ljudije 63
luče 62
lučij 62
milostĭ 61
najpače 62
napraviti 60
navesti 60
navodĭniti 62
navoditi 60, 61
neključinŭ 62
nenavidĭnŭ 62
niezlova 62
nizložitį 60, 61
nizvoditi 60, 61
omyti 60
otŭdati 60
po 61
poběžati 60
povinǫti 60, 61
pokoriti 60
praviti 60
prědati 60
prěkloniti 60
prěrěkanijǫ 61
prikloniti 60, 61
priničati 60
sedmoricejo 62
sŭměriti 60
sŭvesti 60
trŭnije 63
uběžati 60
ubojatise 62
ukloniti 60
umǫciti 60, 61
umyti 60
uničĭžiti 61

variti 62
večerĭnŭ 62
větrĭnŭ 62
vŭ 61
vŭseliti 61
vŭtoryj 62
vŭzdati 60
vŭzljubljenŭ 63
zakonodavĭci 62
zavětŭ 61

SPANIOLĂ

palmeo 284
palmo 282

DIALECTUL SURSILVAN

giug 254
il badugn 255
il det 255
il lenn 255
il schuldau 255
ils badugns 255
ils dets 255
ils lenns 255
ils schuldai 255
la badugna 255
la costa 256
la detta 255
la lenna 255
las costas 256
schanugl 255
schanuglia 255
schanuglies 255
schemer 254
schuldada 255
um 254
vegnir 254

UCRAINEANĂ

baba 242
berbenica 234
pačoš 75
plug 244

A XII-A CONFERINȚĂ INTERNAȚIONALĂ DE STUDII CLASICE

Între 2—7 octombrie 1972 va avea loc la Cluj a XII-a Conferință internațională de studii clasice, organizată sub auspiciile Comitetului „Eirene", care reunește Societățile de studii clasice din țările socialiste ale Europei. Temele Conferinței vor fi următoarele:

I. LINGVISTICĂ: Vocabulare tehnice și vocabulare speciale în greacă și latină;

II. ISTORIE LITERARĂ: Proza narativă la greci și la romani;

III. ISTORIE: Secolul al II-lea al erei noastre;

IV. ISTORIA FILOZOFIEI, A ȘTIINȚELOR ȘI A RELIGIEI: Însușirea de către greci și romani a culturii popoarelor supuse sau colonizate;

V. ARHEOLOGIE: Descoperiri arheologice recente în țările aparținînd Comitetului „Eirene".

În cadrul Conferinței se prevede organizarea a două colocvii:

VI. SEMINARIUM EPIGRAPHICUM;

VII. COLOCVIU DE MICENOLOGIE.

Lucrările se vor desfășura sub conducerea unui Comitet de organizare compus din: C. Daicoviciu, președinte, A. Graur și D. M. Pippidi, vicepreședinți, I. Fischer, secretar, N. Lascu, președinte al Comitetului local, D. Protase, secretar al Comitetului local.

Informații și înscrieri la Secretariatul Conferinței: Societatea de studii clasice, str. I. C. Frimu 11, București 22.

Intreprinderea Poligrafică Cluj 592/1971